

ΑΡΧΕΙΟΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΟΝ

ΥΠΟ

ΔΗΜΗΤΡ. ΕΜΜ. ΚΑΛΙΤΣΟΥΝΑΚΗ

Ε Τ Ο Σ 43ον (1963)
ΤΟΜΟΣ 43ος

ΤΕΥΧΟΣ Α'
ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ - ΜΑΡΤΙΟΣ

ΑΓΡΟΤΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΙΣ ΤΗΣ ΚΡΗΤΗΣ

Έρευνα τῆς ὑφισταμένης καταστάσεως τῆς ἀγροτικῆς Οἰκονομίας
τῆς Κρήτης καὶ προτάσεις πρὸς ἀνάπτυξιν αὐτῆς.

Υπὸ ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΧΡ. ΣΕΤΤΑ

Γεωπόνου - τ. Διευθυντοῦ Α'
τοῦ Ὑπουργείου Γεωργίας

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Ἡ παροῦσα μελέτη συνετάχθη πρὸς ἐκτέλεσιν τῶν ὑπ' ἀριθ. 64298/5 Ἀπριλίου 1961, 100802/31 Μαΐου 1961 καὶ 146793/3 Αὐγούστου ἰδίου ἔτους διαταγῶν τοῦ Ὑπουργείου Γεωργίας, βάσει τῶν ὁποίων ἐγένετο ὑπὸ τοῦ ὑποφαινομένου ἐπὶ δίμηνον κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος 1961 ἐπιτόπιος σχετικὴ ἔρευνα τῆς Κρήτης, ἐν συνεργασίᾳ μετὰ τῶν γεωπόνων τοῦ Κράτους καὶ τῆς Ἀγροτικῆς Τραπεζῆς.

Διὰ τῆς μελέτης ταύτης : α) Ἐξετάζονται ὅλοι οἱ φυσικοὶ (κλίμα, ἔδαφος, ὕδωρ), κοινωνικοὶ καὶ οἰκονομικοὶ συντελεστοὶ τῆς ἀγροτικῆς οἰκονομίας τῆς Κρήτης. β) Μελετῶνται ἐν τῷ συνόλῳ ἀπὸ τῆς οἰκονομικῆς κυρίως πλευρᾶς : ἡ κατάστασις τῆς γεωργίας, τῆς κτηνοτροφίας καὶ τῶν γεωργικῶν βιομηχανιῶν, οἱ ὅροι διαβιώσεως τοῦ ἀγροτικοῦ πληθυσμοῦ καὶ τὰ συναφῆ ἀγροτικά προβλήματα τῆς μεγαλονήσου, τὰ ὅποια, δὲν εἶναι κατὰ τὸ πλεῖστον, ὁμοία πρὸς τὰ ἀντίστοιχα τοῦ ἠπειρωτικοῦ τμήματος τῆς Ἑλλάδος, καὶ γ) Προτείνονται τὰ κατὰ τὴν γνώμην μας ἐφαρμοσίμα μέτρα βελτιώσεως τῆς ὑφισταμένης ταύτης καταστάσεως, προσαρμοζόμενα πρὸς τὸ πενταετὲς γεωργικὸν πρόγραμμα τῆς χώρας (περιόδου 1960-1964), ἀποβλέποντος, ὡς γνωστόν, εἰς τὴν ἀγροτικὴν ἀνάπτυξιν, τὴν αὔξησιν τοῦ εισοδήματος τῶν ἀγροτῶν καὶ τὴν βελτίωσιν τῆς διαβιώσεως αὐτῶν.

Ἡ διάταξις τῆς ὕλης ἐγένετο, ὡς εἰς τὸν πίνακα περιεχομένων ἐμφαίνεται, ἐνῶ ἐχρησιμοποιήθησαν ὡς πηγαὶ τὰ ἀναφερόμενα εἰς ἰδίαν σελίδα συγγραμματα, ἄρθρα καὶ λοιπὰ στοιχεῖα, καθὼς καὶ αἱ ἐντυπώσεις μας ἐκ τῆς ἀμέσου
«ΑΡΧΕΙΟΝ» Δ. Ε. Καλιτσουνάκη, Τόμ. 43ος (1963), Τεύχ. Α'

ἀντιλήψεως τοῦ φυσικοῦ, τοῦ κοινωνικοῦ, τοῦ οἰκονομικοῦ περιβάλλοντος τῆς Κρήτης. Οἱ προϊστάμενοι τῶν Διευθύνσεων Γεωργίας τῶν Νομῶν τῆς Κρήτης καὶ οἱ ἄλλοι γεωπόνοι αὐτῶν ἔθεσαν ὑπ' ὄψιν μας τὰς σχετικὰς ἐκθέσεις καὶ τὰ συναφῆ στατιστικὰ καὶ τεχνικὰ στοιχεῖα.

Ἐπὶ πλέον οἱ γεωπόνοι κ.κ. Μιχ. Πανεθυμητάκης, Γεωργ. Τσαούσης, Ἐμμαν. Λουλάκης (τοῦ Ν. Ρεθύμνης) καὶ Κωνστ. Καρυωτάκης (τοῦ Νομοῦ Ἑρακλείου) μᾶς ἐβοήθησαν ἐνεργῶς καὶ μᾶς ἐνημέρωσαν κατὰ τὴν ἀπὸ κοινοῦ περιοδεῖαν μας εἰς τὰ σπουδαιότερα γεωργο-κτηνοτροφικὰ κέντρα τῶν δύο τούτων Νομῶν, ἐπὶ τῶν συναφῶν ζητημάτων.

Ἐπίσης μᾶς ἐβοήθησεν ἰδιαιτέρως καὶ ὁ γεωπόνος τοῦ Ὑποχ/ματος Ἀγροτικῆς Τραπεζῆς Ρεθύμνου κ. Κωνστ. Μανουράς, ἰδίᾳ ὡς πρὸς τὴν μελέτην τῆς κτηνοτροφίας τοῦ Νομοῦ τούτου καὶ γενικώτερον ὡς πρὸς τὰ κτηνοτροφικὰ προβλήματα τῆς Κρήτης.

Ἐξ ἄλλου ἠκούσαμεν μετὰ προσοχῆς τὰς σχετικὰς ἀπόψεις καὶ τὴν γνώμην τῶν ἀγροτῶν, τῶν Προέδρων τῶν Κοινοτήτων, ὡς καὶ τῶν μελῶν τῆς διοικήσεως καὶ τῶν διευθυντῶν τῶν Ἑνώσεων Γεωργικῶν Συνεταιρισμῶν τῆς Κρήτης.

Πρὸς ὅλους τοὺς συνεργασθέντας μεθ' ἡμῶν καὶ μάλιστα πρὸς τοὺς συναδέλφους-γεωπόνους ἐκφράζομεν τὰς εὐχαριστίας μας, πολὺ περισσότερον, διότι ἄνευ τῆς οὐσιαστικῆς συνδρομῆς των, δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἐκπονήσωμεν καὶ νὰ περαιώσωμεν τὴν μελέτην ταύτην, ἀναφερομένην εἰς τὴν ἀγροτικὴν οἰκονομίαν καὶ τὴν καθ' ὅλου βελτίωσιν μιᾶς Μεγαλονήσου, αὐτῆς τῆς Κρήτης, τὴν ὁποίαν ἐπεσκέφθημεν καὶ τὸ 1957.

Σημείωσις :

Ἐπεξηγεῖται, ὅτι ἡ παροῦσα μελέτη ἐκτείνεται πέραν τῶν ὑποχρεώσεων μας πρὸς ἐκτέλεσιν τῶν ἄνω διαταγῶν, μὲ τὴν ἀρχικὴν σκέψιν ὅπως δημοσιευθῆ αὕτη ὡς τεχνικο-οικονομικὴ μελέτη ἐπιστήμονος, ἀσχολουμένου ἐπὶ τριακονταετίαν εἰς τὰ θέματα τῆς ἀγροτικῆς οἰκονομίας τῆς Χώρας.

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ἡ παραγωγικὴ σημασία τῆς Κρήτις

Ἡ Κρήτη, ὡς γεωγραφικὸν διαμέρισμα εἶναι ἐβδόμη ὡς πρὸς τὴν ἐπιφανείαν τῆς κατὰ σειρὰν, κατέχουσα τὰ 6,3% τῆς συνολικῆς ἐπιφανείας τῆς Ἑλλάδος, ἐνῶ ἀποτελεῖ τὰ 5,75% τοῦ συνολικοῦ πληθυσμοῦ αὐτῆς, συμφῶνως πρὸς τὰ ἀποτελέσματα τῆς τελευταίας ἀπογραφῆς, γενομένης τὴν 19ην Μαρτίου 1961.

Ὅμως, ἡ Κρήτη ὡς πρὸς τὴν παραγωγικὴν τῆς σημασίαν καὶ συγκεκριμένως ὡς πρὸς τὴν ἀξίαν τῆς γεωργικῆς (φυτικῆς) παραγωγῆς τῆς εἶναι πέμπτη εἰς τὸν σχετικὸν συγκριτικὸν πίνακα τῶν γεωγραφικῶν διαμερισμάτων, ἡ δὲ ἀξία αὕτη ἀποτελεῖ τὰ 8,1% τῆς ἀντιστοίχου ἀξίας ὅλης τῆς φυτικῆς παραγωγῆς τῆς Χώρας κατὰ μέσον ὄρον τῆς τετραετίας 1955-1958.

Παραθέτομεν κατωτέρω τὰ στοιχεῖα ταῦτα τῆς τετραετοῦς ταύτης περιόδου, ὡς ἐξάγονται ἐκ τῶν Γεωργικῶν Δελτίων τῆς γεωργικῆς παραγωγῆς τῶν ἐτῶν τούτων, ἐκδ. τοῦ Ὑπουργείου Γεωργίας :

Ἔτη	Ποσοστὸν
1955	8,9
1956	8,0
1957	9,1
1958	6,5

Μέσος ὄρος τῆς τετραετίας ταύτης ποσοστὸν 8,1%

Ἐξ ἄλλου, ἀν ληφθῇ ὑπ' ὄψει, ὅτι ἡ μεγαλύτερα ἔκτασις τῆς Κρήτις εἶναι ἀνεπίδεκτος καλλιεργείας, συνάγεται ἀκόμη μεγαλύτερα συμβολὴ τῆς Μεγαλονήσου εἰς τὴν σύνθεσιν τοῦ ἐθνικοῦ εἰσοδήματος, ὅπερ μαρτυρεῖ τὴν ἐντατικὴν ἐκμετάλλευσιν τοῦ ἐδάφους τῆς, ἰδίᾳ διὰ τῆς σταφιδαμπέλου, τῆς ἐλαίας καὶ τῶν ἐσπεριδοειδῶν.

Ὅταν ἐκτελεσθοῦν ἀρδευτικὰ καὶ ἄλλα ἐγγειοβελτιωτικὰ ἔργα, ὁμαδικὰ καὶ ἀτομικὰ καὶ αὐξηθῇ ἡ δραστηριότης τοῦ Κράτους καὶ ἡ ἐργασία τῶν ἀγροτῶν τῆς Κρήτις ὡς πρὸς τὴν ἐν γένει παραγωγικὴν διαδικασίαν, βεβαίως, θὰ ἀναπτυχθῇ περισσότερον ἡ ἀγροτικὴ οἰκονομία καὶ θὰ προσαυξηθῇ τὸ γεωργο-κτηνοτροφικὸν εἰσόδημα τῆς νήσου.

Ἐπομένως, φανερὰ εἶναι ἡ ἐθνικὴ σκοπιμότης διὰ τὴν ἐκδήλωσιν ἰδιαιτέρου κρατικοῦ ἐνδιαφέροντος ὑπὲρ τῆς παραγωγικῆς ἀναπτύξεως τῆς Κρήτις.

Σύντομος ιστορία τῆς Κρήτης

Ἡ προνομιοῦχος γεωπολιτικὴ θέσις τῆς Κρήτης μεταξύ τριῶν Ἠπειρίων, τῆς Εὐρώπης, τῆς Ἀσίας καὶ τῆς Ἀφρικῆς, εἴλκυσε ἀπὸ τῆς ἀρχαίας ἐποχῆς τὸ ἐνδιαφέρον τῶν διαφόρων κατακτητῶν.

Τρεῖς χιλιάδες χρόνια πρὸ Χριστοῦ ἤκμασεν ἐκεῖ, εἰς τὴν Κρήτην, ὁ Μινωϊκὸς πολιτισμὸς, πρὸδρομος τοῦ πολιτισμοῦ τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος. Τὰ εὐρήματα ἐκ τῆς ἐρεύνης καὶ τῆς ἀρχαιολογικῆς σκαπάνης εἰς τὴν Κνωσὸν (κειμένην εἰς ἀπόστασιν ἑπτὰ χιλιομέτρων ἀπὸ τῆς παραλίας τῆς σημερινῆς πόλεως τοῦ Ἡρακλείου), ὅπου καὶ τὸ ἀνάκτορον τοῦ βασιλέως τῆς Κνωσοῦ, εἰς τὴν Φαιστὸν καὶ εἰς ἄλλους τόπους τῆς μεγαλονήσου μαρτυροῦν τὸν τότε πολιτισμὸν τῆς Κρήτης.

Ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ ΙΓ' αἰῶνος πρὸ Χριστοῦ ἐγένετο ὁμαδικὴ μετανάστευσις τῶν Κρητῶν πρὸς ἀνατολάς (Αἴγυπτον καὶ Παλαιστίνην) καὶ πρὸς δυσμάς, δηλαδή πρὸς τὴν Κέρκυραν καὶ Σικελίαν. Ἐπηκολούθησεν ἡ εἰσβολὴ τῶν Δωριέων, φυλῆς ἑλληνικῆς καὶ ἡ Κρήτη ἀπέτελεσε τμήμα τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους.

Ἡ Κρήτη τῷ 69 πρὸ Χριστοῦ κατελήφθη ὑπὸ τῶν Ρωμαίων. Μετ' αὐτοὺς κατακτηταὶ κατὰ σειρὰν ἀπὸ τοῦ 1832 μετὰ Χριστὸν μέχρι τῆς ἀπελευθερώσεως τῆς Κρήτης ἦσαν οἱ Σαρακηνοὶ - Ἀραβες, οἱ Ἑνετοὶ (1204-1669), οἱ Τούρκοι (1669-1898) καὶ οἱ Αἰγύπτιοι (1831-1840), πρὸ τῶν ὁποίων κατακτητῶν διὰ συχνῶν ἐξεγέρσεων καὶ ἐπαναστάσεων ἀντέτασσον οἱ Κρητῆς τὴν ἀδούλωτον ψυχὴν των διὰ νὰ ἐπανακτήσουν τὴν ἐλευθερίαν των.

Τῷ 1821, ὅποτε, ὡς γνωστόν, ἐξερράγη ἡ Ἑλληνικὴ Ἐπανάστασις κατὰ τῶν Τούρκων, συμμετέσχεν ἐνεργῶς αὐτῆς ἡ Κρήτη καὶ ἤγειρε τὰ ὄπλα τῆς κατὰ τῆς Τουρκίας. Ὅμως, τὸ Λονδίνιον Πρωτόκολλον τῆς 3ης Φεβρουαρίου 1830 δὲν συμπεριέλαβε τὴν μεγαλὴν ἑντὸς τῶν ὁρίων τοῦ Ἑλληνικοῦ Κράτους καὶ ἔνεκα τούτου ἐξηκολούθησεν ἡ δουλεία τῆς Κρήτης ὑπὸ τοὺς Τούρκους.

Κατὰ τὸν τελευταῖον αἰῶνα ἐπὶ τῆς τουρκοκρατίας ἀπὸ τοῦ 1841 μέχρι καὶ τοῦ 1896 οἱ Κρητῆς ἐξηγέρθησαν ἐνόπλιως ἐπανειλημμένως δι' αἱματηρῶν ἀγώνων καὶ ἔγραψαν τὰς ὠραιότερας σελίδας τῆς πολεμικῆς ἱστορίας τῆς νήσου (ἐπαναστάσεις ἀπὸ 1866 ἕως 1869, τῷ 1878 καὶ ἀπὸ 1895 ἕως 1896).

Ἡ πυρπόλησις τοῦ Μοναστηρίου Ἀρκαδίου μετὰ τῶν ἐντὸς αὐτοῦ ἐργλεισθέντων γυναικοπαίδων τὴν 8ην Νοεμβρίου τοῦ 1866 καὶ ἡ ὁμαδικὴ ἐκεῖ τὴν ἰδίαν ἡμέραν σφαγὴ ὑπὸ τῶν Τούρκων εἴκοσιν ἕξ παλληκαριῶν καὶ πολλὰ ἄλλα πολεμικὰ γεγονότα (πυρπολήσεις ὀλοκλήρων συνοικιῶν εἰς τὰς πόλεις καὶ τὴν ὑπαιθρον, σφαγαὶ κλπ.) μαρτυροῦν εἰς τὴν αἰωνιότητα τὴν πολεμικὴν ἀρετὴν τῶν Κρητῶν καὶ τῶν πόθων των νὰ ἀπολυτρωθοῦν ἀπὸ τὰ δεσμὰ τῆς δουλείας καὶ νὰ ἐνωθοῦν μετὰ τῆς μητρὸς Ἑλλάδος.

Ἡ πολεμικὴ καὶ ἀνώμαλος αὕτη κατάστασις εἶχε καὶ εὐχάριστα ἀποτελέσματα, δηλαδὴ τὴν ἀποχώρησιν ἐκ τῆς Κρήτης μεγάλου μέρους ἐκ τοῦ τουρκικοῦ πληθυσμοῦ, μεγαλυτέρου τοῦ ἐγκαταλείψαντος τότε τὴν Κρήτην ἑλληνικοῦ πληθυσμοῦ.

Ἐκτοτε αἱ ἀλλεπάλληλοι παραγαὶ καὶ ἐξεγέρσεις καὶ ἡ μεγάλη ἐπανάστασις τῶν Κρητῶν τῷ 1896, ὅποτε ἐξεδιώχθησαν καὶ τὰ τελευταῖα ἐκ 2.500 ἀνδρῶν ὑπολείμματα τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ ἐκ τῆς Ἐπαρχίας Ἀποκορώνου (Νομοῦ Χανίων) ἔφερον τὸν ἀποχωρισμὸν τῆς Κρήτης ἀπὸ τὴν Τουρκίαν τῷ 1898. Ἀνεγνωρίσθη τότε ἡ Κρήτη ὡς Κρητικὴ Πολιτεία ὑπὸ Ὑπατον Ἀρμοστήν τὸν Πρίγκιπα Γεώργιον τῆς Ἑλλάδος καὶ ὑπὸ τὴν σύγχρονον ἐντολὴν καὶ προστασίαν τῶν ἰσχυρῶν κρατῶν τῆς Εὐρώπης, τῆς Ἀγγλίας, τῆς Ρωσσίας, τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Ἰταλίας.

Ἡ Κρητικὴ Πολιτεία διωκεῖτο ὑπὸ τοῦ Πρίγκιπος τούτου κατὰ τὸ ψηφισθὲν ὑπὸ τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως σύνταγμα. Ὅμως, ἡ Κρήτη δὲν εἶχε διπλωματικὴν ἐκπροσώπησιν, ὡς τελοῦσα ὑπὸ τὴν ἐντολὴν, ἐνῶ οἱ πολῖται τῆς ἐθεωροῦντο Ὀθωμανοὶ ὑπήκοοι. Κατὰ τὴν ἰδρυσιν τῆς Κρητικῆς Πολιτείας ὁ ἤμισις πληθυσμὸς τῶν Τούρκων ἐκ φόβου ἐφυγεν ἐκ τῆς Κρήτης.

Εἶναι φανερόν, ὅτι μέχρις ὅτου ἡ Κρήτη ἀποκτήσῃ ἔστω αὐτὴν τὴν μερικὴν ἐλευθερίαν ἢ καθημερινὴν, ἀπασχόλησις τῶν ἀγροτῶν Κρητῶν μὲ πολεμικὰ καθήκοντα καὶ ἡ ἔλλειψις ψυχικῆς γαλήνης ἀνέκοπτον τὴν εἰρηνικὴν εἰς τὰ ἀγροτικὰ κτήματα ἐργασίαν. Ἐξ ἄλλου συχνὰ ἐγένοντο μερικαὶ ζημίαι ἢ καὶ ὀλικαὶ καταστροφαὶ τῶν ἐλαιοφυτειῶν, τῶν δασῶν, ὡς καὶ καταστροφαὶ τοῦ ζωϊκοῦ κεφαλαίου ὑπὸ τῶν Τούρκων καὶ τῶν Ἑλλήνων.

Τῷ 1913, ὡς γνωστόν, ἡ Κρήτη προσηρτήθη εἰς τὸ Ἑλληνικὸν Βασίλειον, ἀνακηρυχθεῖσα ἐλευθερὰ πλέον ἑλληνικὴ γῶρα. Ἡ ἔνωσις αὕτη ἐπραγματοποιήθη τὸν Νοέμβριον τοῦ 1913.

Αἱ Ἀρχαὶ καὶ αἱ Δημόσιαι Ὑπηρεσίαι τῆς Κρήτης ἐγκατεστάθησαν ἐντὸς τοῦ 1914, ἀφ' ὅτου ἤρχισεν ἡ λειτουργία των κατὰ τὰ κρατοῦντα καὶ εἰς τὴν ὑπόλοιπον Ἑλλάδα.

Ὅμως, ἡ Κρήτη περιεπλάκη ἀτυχῶς καὶ πάλιν κατὰ τὸν δεῦτερον παγκόσμιον πόλεμον καὶ ἐδοκιμάσθη σκληρῶς. Πολλὰ θύματα καὶ μεγάλοι ὀλικά καταστροφαὶ εἶναι ὁ τραγικὸς ἀπολογισμὸς τῆς κατακτήσεως τῆς Κρήτης ὑπὸ τῶν Γερμανῶν τῷ 1941 κατόπιν ἡρωϊκῆς ἀντιστάσεως τοῦ πληθυσμοῦ τῆς καὶ τοῦ κατοχικοῦ καθεστώτος ἀπὸ τοῦ Μαΐου 1941 μέχρι τοῦ Ἀπριλίου τοῦ 1945.

Ἡ ἀντίστασις τῶν Κρητῶν διὰ τῶν ὄπλων καὶ διὰ παντός ἄλλου φονικοῦ προχείρου μέσου (πελέκεων, τσαπιῶν, χονδρῶν ράβδων κλπ.) κατὰ τῶν ἀλεξιπτωτιστῶν Γερμανῶν τὸν Μάϊον τοῦ 1941 καὶ αἱ ἐκ τούτου μεγάλαι ἀπώλειαι τοῦ γερμανικοῦ στρατοῦ ἐπέφερον τὴν ἐπιβράδυνσιν τῆς πρὸς τὴν

Ἀφρικὴν καθόδου τοῦ στρατοῦ τούτου καὶ τὴν ἐξασθένησιν τοῦ ἀγῶνος τῶν Γερμανῶν, ὅπερ κοινῶς ἀναγνωρίζεται ὡς σοβαρὰ συμβολὴ τῆς Κρήτης καὶ ὅλης ἀντιστοίχως τῆς Ἑλλάδος ὑπὲρ τῆς νίκης τῶν συμμάχων μας κατὰ τὸν δεῦτερον παγκόσμιον πόλεμον ἐναντίον τοῦ Ἄξονος.

Οἱ Κρήτες ἀντὶ ἀντιποίνων ὑπέστησαν τότε τὰ πάνδεινα. Πολλοὶ ὀμάδες Κρητῶν ἀπὸ τὸν Ἀλικιανὸν καὶ τὰς ἄλλας Κοινότητες τῆς Ἐπαρχίας Κυδωνίας ἐτυφεκίσθησαν. Ἐν συνεχείᾳ δὲ κατὰ τὴν ἀντίστασιν τῶν Κρητῶν κατὰ τὰ ἔτη 1943 καὶ 1944 πολλοὶ ἀγρόται ἐθανατώθησαν ἐπίσης ὑπὸ τῶν Γερμανῶν καὶ ἀγροτικοὶ Συν/σμοὶ καὶ κωμοπόλεις ἐπυρπολήθησαν, ὅπως ἡ Κάνδανος Σελίνου, τὰ Ἀνώγεια Μυλοποτάμου, τὸ Γερακάρι Ἀμαρίου καὶ ἄλλαι Κοινότητες. Ὀλόκληρα ποιμνία αἰγοπροβάτων καὶ πολλὰ μεγάλα ζῶα ἠρπάγησαν καὶ ἐσφάγησαν ὑπὸ τῶν κατακτητῶν.

Κατὰ τὸ κατοχικὸν καθεστῶς εὐτυχῶς εἰς τὴν Κρήτην ἡ ἀντίστασις (ὄχι τακτικὴ) διεξήχθη μὲ ἠνωμένον τὸν πληθυσμὸν τῆς. Δηλαδὴ δὲν παρετηρήθη εἰς τὴν μεγαλόνησον ὅ,τι θλιβερὸν παρετηρήθη εἰς τὸ ἠπειρωτικὸν τμήμα τῆς Ἑλλάδος κατὰ τὴν περίοδον ἐκείνην, κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ὁποίας ἀλληλοεξωντώθησαν πολλοὶ Ἕλληνες.

Ἐπίσης ἐλάχιστα ὑπέστη ἡ Κρήτη κατὰ τὴν περίοδον τῆς ἀνταρσίας 1946-1948. Διότι τότε κατέστη δυνατὴ ἡ ἄμεσος καταστολὴ τῶν στασιαστῶν Κρητῶν μετὰ τὰς πρώτας ἐκδηλώσεις των εἰς τὴν ὑπαιθρον.

Ἐκτοτε ἐπεδόθησαν οἱ Κρήτες εἰς τὰ εἰρηνικὰ καθήκοντα καὶ κατώρθωσαν διὰ τῆς ἐργασίας των καὶ τῆς ὕλικῆς βοήθειας τοῦ Κράτους καὶ τῆς Ἀγροτικῆς Τραπεζῆς νὰ βελτιώσουν σημαντικῶς τὴν καλλιέργειαν τῶν κτημάτων των καὶ τὴν ἐκτροφήν των ζώων. Μία ἀπλὴ διαδρομὴ εἰς τὴν ὑπαιθρον τῆς Κρήτης εἶναι ἀρκετὴ διὰ νὰ ἀντιληφθῇ κανεὶς τὴν συντελεσθεῖσαν ἐκεῖ ἀγροτικὴν πρόοδον, ἡ ὁποία, βεβαίως, δύναται νὰ ἐπεκταθῇ.

Ἐκ τῆς συντόμου ταύτης ἀναδρομῆς εἰς τὸ παρελθὸν καταφαίνεται ὅτι ἡ Κρήτη εἶναι μίᾳ μεγαλόνησος ἐκ τῆς θέσεως καὶ τῆς μοίρας τῆς πολυβασανισμένη καὶ πολυκαιματωμένη καὶ ὅτι ἡ ἐργασία τοῦ ἀγροτικοῦ κρητικοῦ λαοῦ διακόπτεται ἐκ συχνῶν πολεμικῶν δοκιμασιῶν μὲ δυσaréστους ἐπιπτώσεις ἐπὶ τῆς οἰκονομίας του. Διὰ τοῦτο ἐκ μακρᾶς παραδόσεως ὁ Κρητικὸς κρατεῖ πάντοτε εἰς χεῖράς του τὸ πολεμικὸν ὄπλον διὰ νὰ εἶναι ἕτοιμος νὰ ἀντικρούσῃ οἰονδήποτε ἐνδεχόμενον κίνδυνον, κάμνω χρῆσιν ἀτυχῶς τούτου καὶ σήμερον εἰς τὸ ὄρεινὸν τμήμα τῆς Κρήτης, ὅπου ἀλληλοεξωντώνονται οἱ ποιμένες ἐκ λόγων μίσους καὶ ἐκδικήσεως.

Πλέον τῶν ἐκ τῶν πολέμων καὶ τῶν ξενικῶν ἐπιδρομῶν δοκιμασιῶν τούτων τῆς Κρήτης, ὑφίσταται αὕτη κατὰ περιόδους καὶ τὰ δεινὰ τῶν τεκτονικῶν σεισμῶν, πού ὀφείλονται εἰς τεκτονικὰς μετακινήσεις ἰδίᾳ κατὰ μῆκος

τῶν ρηζιγενῶν γραμμῶν τοῦ κρητικοῦ πελάγους. Ἀπὸ τῆς ἀρχαιοτάτης ἐποχῆς μέχρι τῶν σημερινῶν χρόνων ἦτο καὶ εἶναι σεισμόπληκτος ἡ Κρήτη, ἡ ὁποία ὑφίσταται σοβαρὰς ὀλικὰς ζημίας καὶ ἀνθρώπινα θύματα.

Ἐκ τῶν πολλῶν σεισμικῶν καταστροφῶν τῆς θά μνημονεύσωμεν τὴν καταστροφὴν τῆς Κνωσοῦ τῷ 2100 π.Χ. καὶ τὴν παντελῆ καταστροφὴν τοῦ Ἡρακλείου τῷ 1856, ὅτε ἐκ τῶν 3.620 οἰκιῶν του ἔμειναν ὄρθαι καὶ αὐταὶ ἐτοιμόρροποι μόνον 18 (βλέπε τὸ σχετικὸν κεφάλαιον περὶ Κρήτης εἰς τὴν Μεγάλην Ἐγκυκλοπαίδειαν τῆς Ἑλλάδος «Πυρσοῦ»).

Ἡ βόρειος πλευρὰ τῆς Κρήτης εἶναι περισσότερον εὐπαθὴς ἔναντι τῶν σεισμικῶν δονήσεων καὶ μάλιστα ἡ περιοχὴ τοῦ Ἡρακλείου, ἡ ὁποία ὑφίσταται τὰς μεγαλυτέρας καταστροφάς.

Ἡ Κρήτη ὡς τουριστικὸς καὶ ἀρχαιολογικὸς τόπος

Ἡ Κρήτη εἶναι πραγματικῶς συμπαθὴς καὶ ἐξαιρετικὴ νῆσος, πού διακρίνεται διὰ τὸν ἰδιαίτερον φυσικὸν καὶ ψυχικὸν κόσμον τῆς. Τὰ θέληγτρα καὶ ἡ ποικιλία τῶν γοητευτικῶν τοπίων, τὸ ὑγιεινὸν κλίμα τῆς Κρήτης, ἡπιον καὶ γλυκὺ εἰς τὴν παραλίαν, ψυχρὸν καὶ δροσερὸν εἰς τὰ ὑψηλὰ βουνά, ἡ ἱστορία ἀπὸ τῆς προχριστιανικῆς ἐποχῆς μέχρι τῶν σημερινῶν χρόνων, ὁ ἀρχαῖος Μινωικὸς πολιτισμὸς τῆς Κρήτης, οἱ αἱματηροὶ ἀγῶνές τῆς διὰ τὴν ἐλευθερίαν, τὰ ἔθιμα, αἱ παραδόσεις, τὰ δημοτικὰ τραγούδια, ἡ ἀγνότης καὶ τὸ αἶσθημα τῆς φιλοξενίας τῶν Κρητῶν, ἡ ἐξέλιξις τῶν πόλεων Χανιά καὶ Ἡράκλειον, τὰ σύγχρονα ξενοδογεῖά των, τὰ μεγάλα πάρκα καὶ οἱ κῆποι των ἔχουσι προκαλέσει τὸν σεβασμὸν καὶ τὴν λατρείαν τῶν ξένων, πού ἐπεσκέφθησαν καὶ ἐγνώρισαν τὴν Κρήτην.

Ὁ κόλπος τῆς Σούδας, τὸ Ἀκρωτήρι, τὸ μεγαλοπρεπὲς θέαμα τῶν Λευκῶν Ὀρέων, ὅπως φαίνονται ἀπὸ τοὺς ταξιδεύοντας μὲ πλοῖον, οἱ φυσικοὶ ὄρμοι τῆς βορείου καὶ νοτίου μάλιστα Κρήτης, οἱ μικροὶ κάμποι καὶ αἱ κοιλάδες, οἱ λόφοι καὶ τὰ μικρὰ βουνά, ἡ Ἰδη (Ψηλορείτης), ἡ Δίκτη (Λασιθιώτικα βουνά), καὶ τὰ ἄλλα ὑψηλὰ βουνά τῆς Κρήτης, αἱ πολλαὶ φάραγγες καὶ τὸ μεγάλο κατάφυτον φαράγγι τῆς «Σαμαριάς» — ἄγριον, ἐπιβλητικόν, μεγαλοπρεπὲς, ὠραῖον, σπάνιον — ἡ γεωργικὴ βλάστησις, τὰ ὀλίγα δάση τραχείας πεύκης καὶ κυπαρίσσου, πού ἀπέμειναν, συνθέτουν τὴν ἰδιόμορφον καὶ ὠραίαν Κρήτην.

Ἀκόμη καλυτέραν μορφήν ἔχει ἡ Κρήτη εἰς ὠρισμένους τόπους, πού ἀξίζει νὰ ἐπισκεφθῆ καθε Ἑλλήν. Ὁ καταπράσινος κάμπος τῶν Χανίων καὶ αἱ κάτω κλιτεῖς τῶν Λευκῶν Ὀρέων μὲ τὰ ἐλαιόδενδρα, τὰ κηπευτικὰ καὶ τὰ δάση ἀπὸ πορτοκαλλέας, πού εἶναι γοητευτικόν, σπάνιον χάμμα ὀφθαλμῶν, οἱ ἐλαιῶνες τοῦ Ρεθύμνου καὶ τοῦ Ἀρκαδίου, οἱ ἀμπελώνες τοῦ Ἡρακλείου, τὸ ὄροπέδιον τοῦ Καστελλίου Πεδιάδος, ἡ Φαιστός καὶ ὁ στενόμακρος μέγας κάμπος Μεσσαράς, τὰ ρεύματα τῆς Βιάννου, οἱ ἀνεμόμυλοι τοῦ Λα-

σιθίου, τὸ ἄνθισμα τῆς ἀμυγδαλιάς τῆς Μεραμπέλλου, τὸ δάσος «Ξελάκανο» τῆς Δίκτης, φέρουν τὴν χαρὰν εἰς τὸν ἐπισκέπτην ξένον, πού ὅταν ἐγκαταλείπη τὴν Κρήτην φεύγει μὲ ζωνθράς, ἀρίστας ἐντυπώσεις.

Ἐξ ἄλλου τὸ Ἄρκαδι, τὰ Βυζαντινὰ μνημεῖα, τὰ ἀνάκτορα τῆς Κνωσοῦ καὶ τῆς Φαιστοῦ, τὰ ἀρχαῖα Ἄντρα (σπήλαια), ὅπως εἶναι τὸ Ἰδαῖον Ἄντρον ἐπὶ τῆς Νίδας (τοῦ Ψηλορείτου), τὸ Ἄντρον Μελιδονίου (Ἐπαρχίας Μυλοποτάμου), τὸ Δικταῖον Ἄντρον εἰς τὸ χωρίον Ψυχρὸν τοῦ ὄροπεδίου Λασιθίου καὶ πολλὰ ἄλλα Ἄντρα, πολλοὶ ἄλλοι ἀρχαῖοι τόποι καὶ ὁ ἐν γένει Μινωϊκὸς πολιτισμὸς, καθὼς καὶ τὰ ἱστορικὰ μουσεῖα Ἡρακλείου καὶ Χανίων προσελκύουν τοὺς ξένους ἐπιστήμονας, οἱ ὅποιοι ἐνδιαφέρονται νὰ γνωρίσουν καὶ νὰ ἐρευνήσουν τὰς ἀρχαιοτάτης τῆς Κρήτης.

Ὅλοι οἱ ξένοι περιηγηταὶ ἐκφράζονται μετ' ἐνθουσιασμοῦ ὑπὲρ τῆς Κρήτης ἢ ὅποια κατὰ τὴν γνώμην των δύναται νὰ ἐξελιχθῆ εἰς κέντρον παγκοσμίου τουρισμοῦ καθ' ὅλας τὰς ἐποχὰς τοῦ ἔτους.

Τὰ ξενοδοχεῖα τῶν δύο μεγάλων πόλεων τῆς Κρήτης, τὰ τουριστικὰ περίπτερα Φαιστοῦ, Ἄρκαδίου καὶ Ἀγίου Νικολάου, βεβαίως ἐξυπηρετοῦν τὴν τουριστικὴν κίνησιν καὶ ὠφελοῦν τὴν οἰκονομίαν τῶν ἀστῶν καὶ τῶν ἀγροτῶν τῆς Κρήτης. Διότι ἐκ τῆς λειτουργίας των τονοῦται ἡ κίνησις τῶν πόλεων, διὰ τῶν ὁροίων διέρχονται οἱ ξένοι καὶ αὐξάνεται ἡ κατανάλωσις τῶν γεωργο-κτηνοτροφικῶν προϊόντων (ὄπωρῶν, οἴνου, κρέατος, γάλακτος κλπ.).

Μεταξὺ τῶν πολλῶν μέσων ἀναπτύξεως τοῦ τουρισμοῦ τῆς Κρήτης θεωροῦνται ἀπαραίτητα τὰ ἑξῆς :

α) Ἡ κατασκευὴ περιπτέρου, διαθέτοντος περὶ τὰς 20 κλίνας, εἰς τὴν παρυφῆν τοῦ ὄροπεδίου Ὀμαλοῦ Χανίων, ἐπὶ ὑψομέτρου 1000 μ. περίπου, ὥστε ἐκεῖθεν νὰ βλέπουν οἱ περιηγηταὶ τὸ φαράγγι τῆς Σαμαριάς καὶ ὅσοι θέλουν δύνανται νὰ τὸ διατρέξουν διὰ νὰ θαυμάσουν τὴν μεγαλοπρέπειαν τῆς φυσικῆς ἐδαφικῆς διαμορφώσεως εἰς τὸ τμήμα ἐκεῖνο τῶν Λευκῶν Ὀρέων. Θὰ ἦτο δυνατὸν ἀκόμη, κατὰ τὴν γνώμην μας, νὰ μελετηθῆ ἡ διευκόλυνσις τῆς διαδρομῆς τῆς φάραγγος ὑπὸ τῶν πεζῶν περιηγητῶν διὰ βελτιώσεως ἐνὸς ἔστω ἡμιονικοῦ δρόμου, μέχρι τῆς παραλίας Ἀγίας Ρουμέλης καὶ ἡ ἐπίσης διευκόλυνσις τῆς ἐκεῖθεν μεταβάσεως τῶν περιηγητῶν εἰς τὴν Παλαιόχωραν Σελίνου ἢ εἰς τὴν Χώραν Σφακίων δι' ἐνὸς μικροῦ πλοίου, πού νὰ ἐκπληροῖ στοιχειώδεις ὁρους ἀσφαλείας καὶ ἀνέσεως.

β) Ἡ ἀνέγερσις ξενώνων εἰς τὴν Ἀγίαν-Ρουμέλην καὶ Χώραν Σφακίων.

γ) Ἡ διάνοιξις, ἐπέκτασις καὶ συμπλήρωσις τῶν ὁδῶν, πού καταλήγουν εἰς τοὺς ἀρχαιολογικοὺς τόπους τῆς Κρήτης. Ἡ δὲ ἀνάπτυξις τοῦ ἐσωτερικοῦ τουρισμοῦ τῆς Κρήτης προϋποθέτει πρωτίστως βελτίωσιν τῶν συνθηκῶν στεγάσεως καὶ ὑδρεύσεως, ὥστε νὰ εἶναι εὐχάριστος ἡ διαμονὴ τῶν ἀστῶν Κρητῶν εἰς τὰ ὄρεινὰ χωρία. Ὁ τουρισμὸς τῆς μορφῆς ταύτης ἐπίσης θὰ ὠφελήσῃ τὴν ἰσχνὴν ὄρεινὴν οἰκονομίαν.

Ἐπιφάνεια, γεωγραφικὴ θέσις, ἀνάγλυφον καὶ μορφὴ τῆς Κρήτις

Ἡ Κρήτι, εἶναι, ὡς γνωστόν, μία μεγαλόνησος, δευτέρα ἑλληνικὴ νῆσος μετὰ τὴν Κύπρον, ἣ ὑποία ἔχει ἐπιφάνειαν 9.282 τετρ. χιλιομ. καὶ πέμπτη τῆς Μεσογείου θαλάσσης.

Διαχωρίζει τὴν θάλασσαν τοῦ νοτίου Αἰγαίου εἰς δύο πελάγη, τὸ Κρητικὸν βορείως καὶ τὸ Λιβυκὸν νοτίως τῆς Κρήτις. Ἡ συνολικὴ ἐπιφάνεια τῆς νήσου Κρήτις εἶναι 8.305,8 τετρ. χιλιομ. ἤτοι στρεμμάτων ὀκτώ ἑκατομμυρίων τριακοσίων πέντε χιλιάδων ὀκτακοσίων (8.305.800), ἐνῶ αἱ περίξ αὐτῆς νησιῶδες (Γαῦδος, Ἴδα, Γαΐδουρονῆσι, Διονυσάδες, Παξιμάδια καὶ ἄλλαι νησιῶδες) ἔχουν συνολικὴν ἐπιφάνειαν 73 τετρ. χιλιομέτρων.

Ἐπομένως ἡ Κρήτι ὁμοῦ μετὰ τῶν νησιῶδων εἶναι συνολικῆς ἐπιφανείας 8.378,8 τετρ. χιλιομ. Ἀποτελεῖ δὲ τὰ 6,3 ο/ο τῆς ὅλης ἐπιφανείας τῆς Ἑλλάδος (132.561,8 τετρ. χιλιομ.). Κεῖται εἰς τὸ ἀνατολικὸν τμήμα τῆς Μεσογείου μεταξύ τριῶν ἡπείρων (Εὐρώπης, Ἀσίας καὶ Ἀφρικῆς), πλησιέστερον δὲ πρὸς τὴν Εὐρώπην, ἀπέχουσα 34 χιλιομ. ἀπὸ τῆς νησιῶδος Ἀντιθρα καὶ 100 χιλιομ. ἀπὸ τῆς Πελοποννήσου (ἀκρωτήριον Μαλέα).

Προσδιορίζεται δὲ ἡ μεγαλόνησος, μὴ ὑπολογιζομένης τῆς Γαύδου, κειμένης νοτίως τῆς Κρήτις, διὰ τῶν ἐξῆς γεωγραφικῶν συντεταγμένων.

α) Βορείου γεωγραφ. πλάτους $34^{\circ} 54' - 35^{\circ} 41'$ ἀπὸ Γερήνουίτε, ἤτοι διαφορὰ ἀπὸ Νότου πρὸς Βορρᾶν $47'$. Ἡ ἀπόστασις αὐτῆ κατ' εὐθείαν νοητὴν γραμμὴν μεταξύ τοῦ βορείου ἄκρου τοῦ ἀκρωτηρίου «Σκάλᾶ» Ἐπαρχίας Κισσάμου καὶ τοῦ νοτίου ἄκρου τοῦ ἀκρωτηρίου «Λίθωνον» τῆς Ἐπαρχίας Πυργιωτίσσης (Ν. Ἡρακλείου), εἶναι 85 χιλιομέτρων καὶ

β) Ἀνατολικῷ γεωγρ. μήκους $23^{\circ} 32' - 26^{\circ} 23'$, ἤτοι διαφορὰ ἀπὸ Δυσμῶν πρὸς Ἀνατολὰς $2^{\circ} 51'$. Δηλαδή ἡ ἀπόστασις κατ' εὐθείαν νοητὴν γραμμὴν μεταξύ τοῦ δυτικῷ καὶ τοῦ ἀνατολικῷ ἄκρου τῆς Κρήτις εἶναι 256 χιλιομ.

Κατὰ ταῦτα ἡ Κρήτι ἔχει σχῆμα ἐπίμηκες μὲ κατεύθυνσιν ἀπὸ Δυσμῶν πρὸς Ἀνατολὰς, τῆς ὑποίας ὅμως τὸ πλάτος εἶναι διάφορον, διότι εἰσχωροῦν οἱ κόλποι (Μεραμπέλλου, Ρεθύμνου, Πλακιᾶ κλπ.). Ἡ ἀπόστασις τοῦ κυρίως σώματος τῆς νήσου, μὴ ὑπολογιζομένων τῶν χερσονήσων, κατ' εὐθείαν νοητὴν γραμμὴν ἀπὸ Βορρᾶ πρὸς Νότον εἶναι μικροτέρα εἰς τὸν Νομὸν Λασιθίου, μεταξύ τῆς Παχειᾶς Ἄμμου καὶ Ἱεραπέτρας (12 χιλιομ.).

Μικρὸν πλάτος ἔχει ἐπίσης ἡ Κρήτι εἰς τὰ κοινὰ ὄρια τῶν Νομῶν Χανίων καὶ Ρεθύμνης, ὅπου αἱ Ἐπαρχίαι Ἀποκορώνου καὶ Σφακίων συνορεύουν μὲ τὰς Ἐπαρχίας Ρεθύμνης καὶ Ἀγίου Βασιλείου. Ἐκεῖ τὸ πλάτος εἶναι 18 χιλιομ. Ἡ μεγαλυτέρα ἀπόστασις ἀπὸ Βορρᾶ πρὸς Νότον εἶναι εἰς τὸ κέντρον τῆς Κρήτις, εἰς τὸν Νομὸν Ἡρακλείου, μεταξύ τοῦ ἀκρωτηρίου

«Σταυρός» τῆς Ἐπαρχίας Μαλεβιζίου καὶ τοῦ ἀκρωτηρίου «Λίθινον» (Μάταλα) τῆς Ἐπαρχίας Πυργιωτίσης.

Ἡ Κρήτη ἔχει πολὺ μεγάλην περίμετρον λόγῳ τοῦ σχήματός της καὶ τοῦ πλήθους τῶν ἀκρωτηρίων, τῶν κόλπων καὶ τῶν ὄρμων, ἀνερχομένην εἰς 1.046,4 χιλιομ.

Ἐνάγλυφον καὶ μορφή τῆς Κρήτης.

Ἡ Κρήτη κατὰ τὸ μεγαλύτερον μέρος αὐτῆς εἶναι ὄρεινῆ, ἡμιορεινῆ καὶ λοφώδης, ὡς καταφαίνεται ἐκ τοῦ κατωτέρω πίνακος.

Νομοὶ	Πλούσαι ἐπίπεδοι προσχωματικαὶ ἐκτάσεις	Συνολικὴ ἐπιφάνεια	Ποσοστὸν %
1. Χανίων	90.000 στρεμ.	2.399.500 στρέμ.	3,76
2. Ρεθύμνης	22.000 »	1.491.700 »	1,48
3. Ἡρακλείου	290.000 »	2.577.000 »	11,25
4. Λασιθίου	98.000 »	1.910.600 »	5,13
Σύνολον	502.000	8.378.800	5,99

Ἐπικρατοῦν τὰ πετρώδη ὄρη καὶ τὰ βουνά, με ἀπόκρημον καὶ ἀνώμαλον μορφήν, διαχωριζόμενα ὑπὸ χαραδρῶν, στενῶν ρωγμῶν, πού λέγονται κοινῶς «φαράγγια» καὶ ὑπὸ κοιλάδων. Αἱ πεδιάδες, αἱ κοιλάδες καὶ αἱ ὄμαλαι ἐπίπεδοι ἐκτάσεις εἶναι ἐν τῷ συνόλῳ εἰς τὴν Κρήτην, μικρᾶς ἐπιφανείας, ὥστε ὀρθῶς πράγματι νὰ θεωρῆται ἡ Κρήτη μία νῆσος με φανερά τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ ὄρεινοῦ χώρου, πλὴν μερικῶν περιοχῶν της, ἀναφερομένων κατωτέρω.

Ἰδιαιτερον χαρακτηριστικὸν τῆς Κρήτης ἀποτελοῦν αἱ βαθεῖαι καὶ ἐπιμήκεις φάραγγες αὐτῆς (τὰ φαράγγια), πού διήκουν ἀπὸ Βορρᾶν πρὸς Νότον ἢ ἀντιθέτως. Μεγαλύτερα ἐξ αὐτῶν εἶναι τὰ φαράγγια «Σαμαριά», «Ἀράδεναν» τοῦ Ν. Χανίων, «Κοτσιφοῦ», «Κουρταλιώτης», «Πετρί», «Νίθαυρος» τοῦ Ν. Ρεθύμνης καὶ «Ἅγιος Γεώργιος» τῆς Ἐπαρχ. Μεραμπέλλου τοῦ Νομοῦ Λασιθίου. Αἱ φάραγγες αὗται καὶ πολλαὶ ἄλλαι μικρότεραι ἀποτελοῦν τὰς κοίτας τῶν ὀμωνύμων χειμάρρων, ἐνῶ οἱ περισσότεροι ἐξ αὐτῶν ἀκολουθοῦν μικρότερας χαραδρώσεις.

Κατὰ μέρη ἡ διαμόρφωσις τοῦ ἐδάφους τῆς Κρήτης διαφέρει τόσον πολὺ, ὥστε ἐντὸς τῆς μεγαλονήσου ὑπάρχουν σημαντικῆς ἐπιφανείας κοιλάδες καὶ πεδιάδες, ὅπως εἶναι ἐκεῖναι τῶν Ἐπαρχιῶν Κυδωνιάς, Κισσάμου, Ἀποκορώνου, Μεσσαρᾶς, Ἱεραπέτρας, μικρότεραι κοιλάδες ἰδίᾳ τοῦ βορείου τμήματος τοῦ Νομοῦ Ἡρακλείου καὶ ἄλλαι, καθὼς ἐπίσης ὑπάρχουν καὶ ὄροπέδια, ὅπως τὸ τοῦ Λασιθίου, τοῦ Ὀμαλοῦ Χανίων, τὸ μικρότερον ὑψομέτρου

λεκανοπέδιον τοῦ Καστελλίου Πεδιάδος καὶ ἄλλα ὀροπέδια μικροτέρας ἐπιφανείας εἰς ὅλην σχεδὸν τὴν Κρήτην (Νομὸν Ρεθύμνης, Λασιθίου κλπ.):

Ἐπίσης κατὰ τόπους οἱ λόφοι καὶ τὰ χαμηλὰ βουνὰ ὑψομέτρου κάτω τῶν 600 μ. περίπου εἶναι γαιώδους συστάσεως με ἐλαφρὰς κλίσεις τοῦ ἐδάφους, ὅπου ἐξαπλοῦνται αἱ φυτεῖαι τῶν ἐλαιῶν καὶ τῶν ἀμπέλων καὶ ἐν μέρει τῆς σταφιδαμπέλου. Τὰ χαρακτηριστικὰ ταῦτα παρουσιάζουν π.χ. οἱ γήλοφοι τῶν Ἐπαρχιῶν Κισσάμου καὶ Κυδωνίας, τοῦ χαμηλοῦ ἀνατολικοῦ τμήματος τῆς Ἐπαρχίας Ρεθύμνης, καὶ τοῦ βορείου τμήματος τοῦ Νομοῦ Ἡρακλείου.

Οἱ πεδῖνοι ὡς ἄνω χῶροι καὶ αἱ λοφώδεις αὐταὶ ἐκτάσεις προσδίδουν τὸν τόνον τῆς γεωργικῆς παραγωγῆς τῆς Κρήτης, ἐνῶ αἱ ὑπόλοιποι ἡμιορεῖναι καὶ ὄρειναι ἐκτάσεις αὐτῆς, πολὺ μεγαλυτέρας ἐπιφανείας εἶναι δεκτικαὶ χαλαρᾶς ἐκμεταλλεύσεως, διὰ τῆς ποιμνιακῆς κτηνοτροφίας, εἰς ὀλίγους δὲ τόπους, ὅπου διεσώθησαν τὰ δάση εἶναι δεκτικαὶ αὐταὶ μικτῆς δασοκτηνοτροφικῆς ἐκμεταλλεύσεως.

Ἀπὸ τοῦ δυτικοῦ ἄκρου τῆς Κρήτης μέχρι τοῦ ἀνατολικοῦ ἐκτείνεται μία σειρά ὀρέων καὶ βουνῶν, ἣ ὅποια διαχωρίζεται ὑπὸ χαραδρῶν καὶ φαράγγων, εἰς ὀλίγους δὲ τόπους καὶ ὑπὸ κοιλάδων. Τρία εἶναι τὰ κύρια ὄρεινὰ συγκροτήματα τῆς Κρήτης ἀπὸ Δυσμῶν πρὸς ἀνατολάς: Τὰ Λευκὰ Ὅρη, ἡ Ἰδη καὶ ἡ Δίκτη.

α) Τὰ Λευκὰ Ὅρη (ἢ Μαδάρες), ἢ ἄλλως Σφακιανὰ Ὅρη καλούμενα εἶναι τὰ πλέον ἐκτεταμένα ὄρη τῆς Κρήτης, τὰ ὅποια κατὰ τὸ μεγαλύτερον μέρος ἀνήκουν εἰς τὴν Ἐπαρχίαν Σφακίων, τὴν πλέον ὄρεινὴν καὶ ἀπόκεντρον περιοχὴν τῆς Κρήτης. Τὰ Λευκὰ Ὅρη ἔχουν πολλὰς κορυφὰς πλησιέστερον πρὸς τὸν Νότον, ἐντὸς τῆς Ἐπαρχίας ταύτης, ὅπου ἡ ὑψηλότερα κορυφὴ («Τροχάρης») ἔχει ὑψόμετρον 2.469.

Ἐκτείνονται ὁμως τὰ Λευκὰ Ὅρη διὰ διακλαδώσεων: α) πρὸς τὰς Ἐπαρχίας Σελίνου, Κισσάμου καὶ Ἀποκορώνου τοῦ Νομοῦ Χανίων, ὅπου τὰ βουνὰ εἶναι μικροτέρου ὑψομέτρου καὶ μικροτέρας ἐπιφανείας.

Κατὰ ταῦτα ὡς διακλαδώσεις τῶν Λευκῶν Ὁρέων θεωροῦνται τὰ βουνὰ «Ἀποπηγάδι» ὑψομ. 1388 μ. τῆς Ἐπαρχ. Σελίνου, «Ἅγιος Ἡλίας» ὑψομ. 918 μ. τῆς Ἐπαρχ. Κισσάμου, τὸ ὄρος «Δαφνομαδάρα» ὑψομ. 1.796 μ. καὶ ἄλλα μικρότερα ὄρη καὶ βουνὰ: καὶ β) Ἐκτείνονται τὰ Λευκὰ Ὅρη πρὸς τὰς Ἐπαρχίας Ρεθύμνης καὶ Ἀγίου Βασιλείου. Συγκεκριμένως τὸ ὄρος «Κρουονερίτης» ἀποτελεῖ ἀνατολικὴν προέκτασιν τῶν Λευκῶν Ὁρέων καὶ κεῖται κατὰ τὸ πλεῖστον ἐντὸς τοῦ Νομοῦ Ρεθύμνης καὶ μᾶλλον ἐντὸς τῆς ἐπαρχίας Ἀγίου Βασιλείου.

Τὸ κύριον σῶμα τῶν Λευκῶν Ὁρέων ἐμπίπτει ὀλόκληρον ἐντὸς τοῦ Νομοῦ Χανίων, ὑπαγόμενον εἰς τὰς ἐπαρχίας Σφακίων, Ἀποκορώνου, Κυδωνίας καὶ Σελίνου. Τὸ χαρακτηριστικὸν τῶν Λευκῶν Ὁρέων εἶναι ἡ ἀνώμα-

λος και ἀπόκρημνος ὄψις των και ὁ διχωρισμός των ὑπὸ βαθειῶν χαραδρῶν και φαράγγων, αἱ ὁποῖαι διήκουν ἀπὸ Βορρᾶ πρὸς Νότον ἢ ἀπὸ Νότου πρὸς Βορρᾶν.

Τὸ μεγαλύτερον φαράγγι τῶν Λευκῶν Ὁρέων εἶναι τὸ εἰς ὄλον τὸν κόσμον ὀνομαστὸν φαράγγι «Σαμαριᾶς», μήκους 25 χιλιομ. τὸ ὁποῖον διετρέξαμεν πεζῇ (ἕνα ἀντιληφθῶμεν συγχρόνως τὰς συνθήκας ἐκτροφῆς τῶν ποιμνιακῶν προβάτων) ἀπὸ τῆς παραλίας Ἁγίας Ρουμέλης μέχρι τῆς κορυφῆς τοῦ ὄροπέδιου Ὁμαλοῦ. Τὰ μικρότερα φαράγγια ἐκατέρωθεν τοῦ Συν/σμοῦ Σαμαριᾶ και ἐκεῖθεν μέχρι τοῦ Ὁμαλοῦ εἶναι κατάρφυτα, καλυπτόμενα ὑπὸ τραχείας πέυκης. Αἱ κλιτεῖς τῆς φάραγγος Σαμαριᾶς και τῶν μικροτέρων φαράγγων και χαραδρώσεων, μετὰ τοῦ δάσους τῆς τραχείας πέυκης συνθέτουν ἐκεῖ ἐν ἀπαράμιλλον και μεγαλοπρεπὲς τοπίον τῆς δυτικῆς Κρήτης.

Νά, διατὶ πολλοὶ περιηγῆται ἀπὸ μακρινὰς και ὑπερποντίους χώρας ἐπισκέπτονται τὸ φαράγγι τῆς Σαμαριᾶς και τὸ διατρέχουν πεζῇ διὰ νὰ τὸ θαυμάσουν και διὰ νὰ περάσουν ἀπὸ τὸ στενώτερον μέρος, ὅπου αἱ κατακόρυφοι ὑψηλαὶ πλευραὶ τῆς φάραγγος ἀπέχουν μόνον πέντε (3) μέτρα).

β) Ἡ Ἰδῆ (ἢ Ψηλορείτης), τὸ ὑψηλότερον ὄρος τῆς Κρήτης (ὑψόμετρ. 2.498) μ' κατὰ τὸ μεγαλύτερον τμήμα του ἀνήκει εἰς τὸν Νομὸν Ρεθύμνης (κυρίως εἰς τὴν Ἐπαρχίαν Μυλοποτάμου) και κατὰ τὸ ὑπόλοιπον εἰς τὸν Νομὸν Ἡρακλείου. Ἡ Ἰδῆ εἶναι ἠνωμένον μᾶλλον ὄρος, ὀλιγώτερον ἀπόκρημνον τῶν Λευκῶν Ὁρέων και μικροτέρας ἐπιφανείας.

Ὀλόκληρος ἡ Ἰδῆ ὑπάγεται εἰς τὰς ἐξῆς Ἐπαρχίας : α) Ἐπαρχίας Μυλοποτάμου και Ἀμαρίου τοῦ Νομοῦ Ρεθύμνης και β) Ἐπαρχίας Μαλεβιζίου, Πυργιωτίσσης και Καινουργίου τοῦ Νομοῦ Ἡρακλείου. Ὅμως τὸ μεγαλύτερον τμήμα τοῦ ὄρους τούτου ἐμπίπτει εἰς τὴν Ἐπαρχίαν Μυλοποτάμου.

Ἐπὶ τῆς Ἰδῆς και ἐπὶ ὑψόμετρου 1.100 ὑπάρχει ὄροπέδιον, τὸ ὁποῖον ἐπεσκέφθημεν, ὑπὸ τὸ ὄνομα «Νίδα», ἐντὸς τῆς δημοτικῆς περιοχῆς Ἀνωγειῶν, ἐκτάσεως χιλίων περίπου στρεμμάτων. Ἐκεῖ ἀκριβῶς εἶναι τὰ ἐνδιατήματα και αἱ ποιμνικαὶ ἐγκαταστάσεις τῶν κτηνοτρόφων, τὰ κοινῶς λεγόμενα «Μητᾶτα». Εἶναι μικραὶ καλύβαι, κατεσκευασμένα ἐξ ὀρθογωνίων ἀσβεστολίθων, χρησιμοποιοῦμενα ὡς κατοικίαι τῶν κτηνοτρόφων και συγχρόνως ὡς τόποι τυροκομείων.

Τὸ ὄροπέδιον τοῦτο, κείμενον ἐπὶ γονίμου γῆς ἐπιπέδου, ἔχει και ἄλλα μικρότερα ἐπίπεδα μικροκοιλώματα ἐπὶ τοῦ ὄρεινοῦ ὄγκου τῆς Ἰδῆς εἶναι οἱ ζωτικὸι χῶροί της, ποὺ ἀξιοποιοῦν τὴν ὄλην ἔκτασιν τοῦ ὄρους τούτου, ὡς κτηνοτροφικὴν.

Τὰ ὑψηλὰ ταῦτα ὄρη και βουνὰ τῆς Ἰδῆς και μάλιστα τὸ Σφακιανὸν (Λευκὰ Ὅρη), ὁ Ψηλορείτης, τὸ Κέντρον, καθὼς και τὰ Λασιθιώτικα και τὰ ἄλλα βουνὰ τῆς κεντρικῆς και ἀνατολικῆς Κρήτης κατὰ τὴν μακρὰν δουλείαν τῆς

νήσου ἦσαν τὰ ὄρητῆρια καὶ τὰ καταφύγια τῶν Κρητῶν, οἱ ὅποιοι διεσώζοντο ἐκεῖ μετὰ τὰς ἐπιθέσεις κατὰ τῶν Τούρκων καὶ τῶν ἄλλων κατακτητῶν.

Τὰ Λευκὰ Ὅρη (Σφακιανὰ βουνά) διακρίνονται σαφῶς ἀπὸ τὰ ἄλλα δύο ὄρη τῆς κεντρικῆς Κρήτης, τὸν Ψηλορείτην καὶ τὸ Κέντρον, διότι ἔχουν πολλὰ πηγαῖα ὕδατα εἰς τὰς βορείας κλιτεῖς, ποῦ σχηματίζουσι ρεύματα ἀδιαλείπτου ροῆς. Ἀκριβῶς εἰς τὸ χάρισμα τοῦτο τῶν Λευκῶν Ὁρέων ὀφείλεται ἡ γονιμότης τοῦ κάμπου τῶν Χανίων καὶ τῶν ἄλλων κοιλάδων τῶν Ἐπαρχιῶν Κυδωνίας καὶ Ἀποκορώνου.

Νά, πῶς ὁ κρητικὸς λαὸς ἔχει ἐξυμνήσει τὸ Σφακιανὸ Βουνό, ποῦ δεσπόζει τοῦ ὅλου ὄρεινου συγκροτήματος τῆς Κρήτης :

«Τρία βουνὰ μαλώνουσι
κι' εἶναι νὰ σκοτωθοῦνε,
τὸ Κέντρος καὶ τὸ Σφακιανὸ
καὶ τ' ἄλλο ὁ Ψηλορείτης
καὶ μῆνυσε τὸ Σφακιανὸ
γραφῆς τοῦ Ψηλορείτη».

«Κάτσετε σεῖς τ' ἄλλα βουνὰ
μὰ σὰν ἐμέ δὲν εἴστε,
γιατ' ἔχω ἐξῆντα τρεῖς κορφές
καὶ ἐξῆντα πέντε βρύσες.

Σὲ πᾶσα βρύση μιὰ μηλιά,
σὲ κάθε δυὸ ἓνα πεῦκο,
σὲ κάθε τρεῖς καὶ τέσσερες
ἔχω ἓνα κυπαρίσσι κι' ἔχω
κι' ἀθάνατο νερὸ τὸν κόσμον
νὰ ποτίσῃ».

Τὰ ἐντὸς τοῦ Νομοῦ Ρεθύμνης ἄλλα ὄρη καὶ βουνὰ εἶναι μᾶλλον διαχωρισμένα μεταξὺ τῶν. Εἶναι δὲ τὰ ἐξῆς :

Κέντρον ἢ Κέντρος (ὕψομ. 1.830) τῶν Ἐπαρχιῶν Ἀμαρίου καὶ Ἀγίου Βασιλείου, Σιδέρωτας (ὕψομ. 1.035) καὶ Βουβάλα τῆς Ἐπαρχίας Ἀγίου Βασιλείου, Βρύσινας (ὕψομ. 960) τῆς Ἐπαρχίας Ρεθύμνης, Κουλούκουνας ἢ Κουτσουτρούλης (ὕψομ. 1.092) καὶ Στρούμπουλας (ὕψομ. 802) τῆς Ἐπαρχίας Μυλοποτάμου τοῦ ἰδίου Νομοῦ καὶ ἐν μέρει τῆς Ἐπαρχίας Μαλεβιζίου τοῦ Νομοῦ Ἡρακλείου.

γ) Ἡ Δίκητῆ ἢ Λασιθιώτικα βουνά. Ἀνήκουν κατὰ τὸ ἀνατολικὸν τμήμα, τὸ καὶ μεγαλύτερον εἰς τὸν Νομὸν Λασιθίου (Ἐπαρχίας Λασιθίου, Μεραμπέλλου καὶ Ἱεραπέτρας), κατὰ δὲ τὸ δυτικὸν τμήμα ἀνήκουν εἰς τὸν Νομὸν Ἡρα-

κλείου, δηλαδή εἰς τὰς Ἐπαρχίας Πεδιάδος καὶ Βιάννου. Ἡ ὑψηλότερα κορυφή τῆς Δίκτης Χριστός ἔχει ὑψόμε. 2.155.

Εἰς τὸ κέντρον τῆς Δίκτης ἐπὶ ὑψομ. 800 κεῖται τὸ γνωστόν, ἀρκετὰ μέγαλον ὄροπέδιον Λασιθίου, τοῦ ὁποῖου ἡ καθαρῶς πεδινὴ ἔκτασις εἶναι 45.000 στρέμ. Τὸ ἔδαφος αὐτῆς εἶναι πλούσιον προσχωματικόν, ἐκμεταλλευσόμενον διὰ σιτηρῶν, γεωμήλων, φασιόλων καὶ μηλεῶν. Ποτίζεται δὲ διὰ φρεατίων ὑδάτων, ἀντλούμενων δι' ἀνεμομύλων, ὡς εἰς τὸ κεφάλαιον περὶ ὑδατικῶν συνθηκῶν ἐκτίθεται τοῦτο. Τὸ ὄροπέδιον τοῦτο προσδίδει τὸν τόνον τῆς γεωργικῆς παραγωγῆς εἰς τὴν ὁμώνυμον Ἐπαρχίαν.

Ἄλλα μικρότερα βουνὰ τῆς κεντρικῆς καὶ ἀνατολικῆς Κρήτης.

Ἐξ αὐτῶν τὰ κυριώτερα εἶναι τὰ ἑξῆς: Τὰ Ἀστερούσια ἢ Κοφινᾶς (ὑψ. 1.350), ὁ Τσοῦτσουρας εἰς τὸ νότιον τμήμα τοῦ Ν. Ἡρακλείου, ὁ Ἀφέντης (ὑψ. 1.472) τοῦ Ν. Λασιθίου, ὁ ὁποῖος κεῖται μᾶλλον ἐντὸς τῆς Ἐπαρχίας Σητείας καὶ ὀλιγώτερον ἐντὸς τῆς Ἐπαρχίας Ἱεραπέτρας, ἡ Θορίφτη καὶ ἡ Ἀσκορδαλιά, ὑπαγόμεναι ἐπίσης εἰς τὰς δύο ταύτας ἐπαρχίας καὶ τὰ βουνὰ Ὄρνο, Ζάκρος, Μόδι τῆς Ἐπαρχίας Σητείας ὑψομ. 800-1.000. Ἐκεῖ, εἰς τὴν Ἐπαρχίαν ταύτην, ὄλιγαι κοιλάδες, ὅπως ἡ τῆς κωμοπόλεως Σητείας, τὸ ὄροπέδιον Χανθρὰ ὑψομ. καὶ μικρότεραι ἄλλαι παραλιακαὶ κοιλάδες καὶ μικροκοιλώματα, ἐκτάσεως ἀπὸ 10-100 στρεμ. ἕκαστον, προσδίδουν τὸν τόνον τῆς γεωργικῆς παραγωγῆς τῆς Ἐπαρχίας ταύτης. Διότι ἐκμεταλλεύονται αἱ ἐπίπεδοι καὶ γόνιμοι αὐταὶ ἐκτάσεις διὰ τῆς σταφιδαμπέλου, οἰνοφόρων ἀμπέλων καὶ πρωῖμων λαχανικῶν (ἰδία τομάτας), αἱ ὁποῖαι καλλιέργειαι ποτίζονται διὰ πηγαίων καὶ φρεατίων ὑδάτων, ὅπου εἶναι τοῦτο δυνατόν. Ἐξυπακούεται, ὅτι δὲν εἶναι ἐπαρκῆς πάντοτε ἡ ἑαρινὴ καὶ θερινὴ ἄρδευσις τῆς σουλτανίας.

Γενικὰ χαρακτηριστικὰ τῆς μορφολογίας τῆς Κρήτης.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω καταφαίνεται ὅτι ἐπικρατεστέρα εἶναι ἡ ἐπικλινηὴ καὶ ἀνώμαλος μορφή τῆς Κρήτης, ἡ ἐκμεταλλευσομένη διὰ τῆς κτηνοτροφίας, ἐνῶ οἱ πεδινοὶ χώροι αὐτῆς, οἱ ὁποῖοι ὡς προσχωματικοὶ εἶναι γόνιμοι, ἀποτελοῦν μικρὰν ἐν τῷ συνόλῳ ἐπιφάνειαν. Εἶναι δὲ γνωστόν, ὅτι ὁ περισσότερον ὄρεινός Νομὸς εἶναι ὁ Νομὸς Ρεθύμνης, ὁ ὁποῖος, ὀρθῶς κατὰ τὴν λαϊκὴν ἔκφρασιν εἶναι «ἡ ραχοκοκκαλιά» τῆς Κρήτης, ἐνῶ ὁ Νομὸς Ἡρακλείου περιλαμβάνει ἀρκετὴν ὀμαλήν, πεδινὴν ἔκτασιν καὶ ἐλαφρῶς ἐπικλινῆ καὶ διὰ τοῦτο θεωρεῖται καὶ εἶναι πράγματι ὁ πλέον παραγωγικὸς Νομὸς τῆς Κρήτης καὶ ὁ πυκνότερον κατοικημένος.

Ἡ Κρήτη μετὰ τῶν νησίδων τῆς, ὡς γεωγραφικὸν διαμέρισμα κατανέμεται ὑψομετρικῶς ὡς κάτωθι. (Βλ. Δελτίον τῆς Στατιστικῆς Ὑπηρεσίας τῆς Ἑλλάδος, «Ὑψομετρικὴ κατανομὴ τῆς Ἑλλάδος», ἐκδ. 1938).

Κατανομὴ τῆς Κρήτης καὶ τῆς Ἑλλάδος κατὰ ὑψομετρικὰς ζώνας.

Ὑψομ. ζώναι	Ἐκτασίς Ἑλλάδος εἰς τετρ. χιλμ.	Ἐκτασίς Κρήτης εἰς τετρ. χιλμ.	%	%
0— 200 μ.	43.029,2	53,11	2.280,9	27,25
201— 500	34.123,4	26,25	3.330,9	39,78
201—1000	36.357,2	27,97	1.839,4	21,98
1001—1500	12.590,8	9,69	634,3	7,57
1501—2000	3.373,6	2,59	231,0	2,76
2.000 καὶ ἄνω	501,5	0,39	55,0	0,66
Σύνολον	129.975,7	100,0	8.371,5	100,0

Ἐπεξηγεῖται ὅτι εἰς τὴν ἀνωτέρω ἐπιφάνειαν τῆς χώρας δὲν συμπεριλαμβάνεται ἡ Δωδεκάνησος, διότι ὁ πίναξ οὗτος συνετάχθη πρὸ τῆς ἐνώσεώς τῆς μετὰ τῆς Ἑλλάδος.

Ὡς προκύπτει ἐκ τοῦ πίνακος τούτου μεγαλυτέρα ὑψομετρικὴ ζώνη τῆς Κρήτης εἶναι ἡ ἀπὸ 201—500, ἀποτελοῦσα τὰ 39,78 ο/ο τῆς ὅλης ἐπιφανείας τῆς. Ἄλλωστε τὸ μέσον ὑψόμετρον τῆς Κρήτης εἶναι 491,34 μ. Ἐναντι ἀντιστοίχου τῆς Ἑλλάδος μέσου ὑψομέτρου 502,34 μ.

Πλέον τῆς ὡς ἄνω περιγραφῆς τῆς φυσικῆς ἐδαφικῆς διαμορφώσεως τῆς Κρήτης παραθέτομεν κατωτέρω πίνακα κατανομῆς τῆς ἐπιφανείας τῆς Κρήτης, χωριστὰ κατὰ Νομοὺς, συμφώνως πρὸς τὴν σημερινὴν κατάστασιν καὶ ἐκμετάλλευσιν τοῦ ἐδάφους τῆς, διότι προφανῶς ἡ γνώσις αὐτῆς ἔχει βασικὴν σημασίαν, ὅταν ἐρευνᾶται, ἡ ἀγροτικὴ οἰκονομία ἐνὸς τόπου.

Ἐκ τοῦ πίνακος τούτου ἐξάγεται, ὅτι ἐντὸς τῆς μεγαλονήσου ὑφίστανται σημαντικαὶ διαφοραὶ ὡς πρὸς τὴν κατάστασιν τοῦ ἐδάφους, τὸν τρόπον ἐκμεταλλεύσεώς του καὶ τὴν ἔκτασιν τῶν βασικῶν καλλιεργειῶν κατὰ Νομοὺς.

Ἐκτασίς τῶν Νομῶν τῆς Κρήτης καὶ κατανομὴ αὐτῆς
εἰς τετραγ. χιλιόμετρα (εἰς χιλ. στρέμματα)

Κατηγορίαι ἐκτάσεων	Χανίων	ο/ο	Ρεθύμνης	ο/ο	Ἡρακλείου	ο/ο
Α'. Ἐτήσιαι καλ- λιέργειαι						
Φυτὰ μεγάλ. καλ/γείας	152,00		132,00		305,00	
Κηπευτικά-γεώμηλα	30,00		16,80		34,53	
Ἄγραναπαυόμ. ἄγροί	30,00		30,00		70,00	
Σύνολον	212,00	8,8	178,80	12,0	409,53	16,0
Β'. Φυτεῖαι						
Ἐλαιῶνες	220,00		230,00		330,00	
Ἀμπελῶνες	54,60		37,50		201,30	
Ἐσπεριδοειδῆ	23,00		2,00		5,00	
Λοιπαὶ φυτ. ὄπωρῶν (Χαρουπέαι ἀμυγδα- λέαι κλπ.)	26,00		110,00		43,00	
Σύνολον	323,60	13,5	379,50	25,4	579,30	22,5
Γ'. Δάση καὶ δασικαὶ βοσκαὶ	462,75	19,3	23,40	1,6	418,17	16,2
Δ'. Βοσκότοποι						
Λειμῶνες	—		—		—	
Πεδινὰ βοσκαὶ	70,00		25,00		80,00	
Λοφώδεις, ἡμιορεινοὶ καὶ ὄρειν. ἀσκεπ. βοσκότοποι	1060,00		730,00		800,00	
Σύνολον	1.130,00	47,1	755,00	50,6	880,00	34,1
Ε'. Λίμναι καὶ ἔλη	1,15		—		—	
ΣΤ'. Κοῖται ποταμῶν, χειμάρρων, ρευμάτων Αἰγιαλοὶ, θίνες, κατε- στραμμένα ἐκτάσεις, βραχώδεις, ἄκται, χάν- δακες, ἔργα ἐγγειοβελ- τιωτικὰ κλπ.	200,00		120,00		200,00	
Ζ'. Πόλεις, χωρῖα, ἄλώνια, ὄδοι, βιομηχ. ἐγκαταστάσεις κλπ.	70,00		35,00		90,00	
Σύνολον	270,00	11,3	155,00	10,4	290,00	11,2
Γεν. Σύνολον	2.399,50	100,0	1.491,70	100,0	2.577,00	100,0

Έκτασις τών Νομών τής Κρήτης και κατανομή αὐτῆς
εἰς τετραγ. χιλιόμετρα (εἰς χιλ. στρέμματα)

Κατηγορίαι ἐκτάσεων	Νομός Λασιθίου	ο/ο	Κρήτη	ο/ο
Α'. Ἐτήσιαι καλλιέργειαι				
Φυτά μεγάλης καλλιέργειας	135,00		724,00	
Κηπευτικά-γεώμηλα	28,00		109,33	
Ἀγροναπαυόμενοι ἀγροί	80,00		210,00	
Σύνολον	243,00	12,7	1.043,33	12,5
Β'. Φυτεῖαι				
Ἐλαιῶνες	195,00		975,00	
Ἀμπελώνες	28,00		321,40	
Ἐσπεριδοειδή	5,15		35,15	
Λοιπαὶ φυτεῖαι ὄπωρῶν (Χαρουπέαι, ἀμυγδαλαί κλπ.)	90,00		269,00	
Σύνολον	318,15	16,6	1.600,55	19,1
Γ'. Δάση καὶ δασικαὶ βοσκαὶ	624,45	32,7	1.528,77	18,2
Δ'. Βοσκότοποι				
Λειμῶνες	—		—	
Πεδιναὶ βοσκαὶ	80,00		255,00	
Λοφώδεις, ἡμιορεινοὶ, καὶ ὄρεινοὶ ἀσκηπεῖς, βοσκότοποι	450,00		3.040,00 ^α	
Σύνολον	530,00	27,8	3.295,00	39,8
Ε'. Λίμναι καὶ ἔλη	—		1,15	
ΣΤ'. Κοῖται ποταμῶν χειμάρων ρευμάτων, αἰγιαλοὶ, θίνες, κατεστρ. ἐκτάσεις, βραχώδεις, ἀκταί, χάνδακες, ἔργα ἐγγειοβελτιωτικὰ κλπ.	140,00		660,00	
Ζ'. Πόλεις, χωρῖα, ἀλώνια, ὁδοί, βιομηχανικαὶ ἐγκαταστάσεις κλπ.	55,00		250,00	
Σύνολον	195,00	10,2	910,00	10,9
Γεν. Σύνολον	1.910,60	100,0	8.378,80	100,0

ΦΥΣΙΚΟΙ ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ

Ἐδαφικαὶ συνθῆκαι.

Ἐν πρώτοις σημειοῦται, ὅτι τὸ ἔδαφος τῆς Κρήτης δὲν εἶναι στερεόν, ἀλλ' εἶναι εὐπαθὲς ἔναντι σεισμικῶν δονήσεων, ὡς καὶ ἐν ἀρχῇ τῆς παρουσίας ἐλέχθη.

Γεωλογικὴ κατάστασις.

Ἄν ἀφαιρεθοῦν αἱ περιοχαὶ τῆς μεγαλονήσου, αἱ ὁποῖαι ἀποτελοῦν ἀλλουβιακὰς ἀποθέσεις, δηλαδὴ ὕδατογενεῖς προσχώσεις, εἰς τὴν Κρήτην ὑφίσταται μεγάλη ἀνομοιογένεια πετρώματος. Ἐπικρατέστερα πετρώματα π.χ. εἰς τὸ νοτιοδυτικὸν τμήμα τοῦ Νομοῦ Χανίων (Ἐπαρχιῶν Σελίνου καὶ Κισσάμου) εἶναι τὰ σχιστολιθικά, δηλαδὴ στρώματα ἐπτυχωμένα ἐρυθρῶν, φαιῶν καὶ πρασίνων ἀργιλικῶν σχιστολίθων, ὅπου εὐδοκιμεῖ ἡ καστανέα, ἐνῶ εἰς τὸ ἐσωτερικὸν ὄρεινόν τμήμα τῆς Κρήτης (Λευκὰ Ὅρη, Κέντρον, Ἰδη, Δίκη) ἐπικρατοῦν οἱ ἀσβεστόλιθοι, ὀγκώδεις καὶ ἀστρωτοί, εἰς τὰς χαμηλὰς δὲ κλιτεῖς ἐν μέρει πλακώδεις.

Εἰς ἄλλας περιοχὰς ἐναλλάσσονται οἱ σχιστόλιθοι μετὰ τῶν δολομιτῶν καὶ τῶν ἀσβεστολίθων καὶ ἀντιστοίχως τὰ λοφώδη ἐδάφη εἶναι φατὰ σχιστολιθικῆς προελεύσεως ἢ ἐρυθρὰ (terra rosa), ὅπερ μαρτυρεῖ τὴν ἐκ τῶν ἀσβεστολίθων προέλευσιν τῶν τελευταίων τούτων ἐδαφῶν. Εἰς ἄλλας περιοχὰς εἶναι ἐμφανῆ τὰ κροκαλοπαγῆ πετρώματα.

Εἰς τὰ ἄκρα τῶν ὄροπεδίων Ὀμαλοῦ Χανίων, τῆς Νίδας ἐπὶ τοῦ Ψηλορείτου, τοῦ ὄροπεδίου Λασιθίου καὶ ἄλλων, τὰ ὅποια ἐπεσκέφθημεν, εἶναι ἐμφανεῖς αἱ ἀνοικταὶ καταβόθραι καὶ τὰ σπήλαια. Ἐπίσης εἰς ἄλλα σημεῖα τῶν ὄροπεδίων τούτων ὑπάρχουν καταρροφητικαὶ καταβόθραι, διὰ τῶν ὑποίων δμως βραδέως κατεισδύουν τὰ ὕδατα τῶν βροχῶν. Εἶναι φανερόν ὅτι ἂν δὲν ὑπῆρχον αἱ καταβόθραι αὐταὶ εἰς τὰ ἄκρα τῶν ὄροπεδίων ἢ εἰς ἄλλα σημεῖα τῶν, δὲν θὰ ὑπῆρχον ἐκεῖ ὄροπέδια, ἀλλ' εἰς τὴν θέσιν τῶν θὰ ἦσαν λίμναι ἢ ἔλη, ὅπως ἀκριβῶς ὑπάρχουν τοιαῦτα εἰς τὴν Ἐπαρχίαν Μαντινείας τοῦ Νομοῦ Ἀρκαδίας.

Εἰς δὲ τὸ ὄρεινόν ἐσωτερικὸν σῶμα τῶν ὑψηλῶν βουνῶν ὑπάρχουν πολλαὶ ρωγμαὶ καὶ ὅπαί, διὰ τῶν ὑποίων διεισδύουν καὶ κυκλοφοροῦν τὰ ὕδατα τῶν βροχῶν, ἐμφανιζόμενα ὡς πηγαὶ καὶ κεφαλόβρυσα, ὡς π.χ. αἱ πηγαὶ ἐπὶ τῶν κατωτέρων κλιτύων τῶν Λευκῶν Ὁρέων εἰς τὴν πεδιάδα Χανίων, καὶ τὰ κεφαλόβρυσα Ἀγιάς, πλησίον τῆς πόλεως Χανίων.

Ἄλλως τὰ ὕδατα τῶν βροχῶν γίνονται δι' ὑπογείων ἐξόδων εἰς τὴν θά-

λασσαν ἢ κατέρχονται εἰς βαθύτερα στρώματα καὶ κατὰ τὴν ἔκφρασιν τῶν ὑδρογεωλόγων «ἐξαφανίζονται εἰς τὰ σκότη τῆς ἀβύσσου πρὸς ἀγνώστους κατευθύνσεις».

Εἰς τὴν Κρήτην ὑπάρχουν μεταλλεύματα, ἀλλ' ὄχι εἰς πλούσια κοιτάσματα καὶ διὰ τοῦτο εἶναι περιορισμένης ἐκμεταλλεύσεως. Συγκεκριμένως μεταλλεύματα σιδήρου ὑπάρχουν εἰς τὸν Νομὸν Χανίων, λιγνίτου εἰς τὴν Κάνδανον καὶ τὴν Ἐπαρχίαν Ἀποκορώνου τοῦ ἰδίου Νομοῦ, τὴν Ἐπαρχίαν Ἀγίου Βασιλείου τοῦ Νομοῦ Ρεθύμνης καὶ εἰς τὸ νοτιοκεντρικὸν τμήμα τοῦ Ν. Ἡρακλείου (Μεσσαρᾶ κλπ.), γύψου δὲ εἰς τὸν Νομὸν Λασιθίου (χερσόνησοι τῆς Σητείας).

Τὰ γεωργικῶς ἐκμεταλλεύσιμα ἐδάφη τῆς Κρήτης κατατάσσονται βάσει τῶν φυσικῶν ἰδιᾶ ιδιοτήτων των καὶ τῆς κλίσεως εἰς τὰς κάτωθι τέσσαρας κατηγορίας :

1. Ἐδάφη πλούσια ἢ μᾶλλον πλούσια, ἐπίπεδα, προσχωματικά, ὅπως εἶναι τὸ βόρειον τμήμα τῆς πεδιάδος Χανίων, τμήμα τῆς πεδιάδος Ρεθύμνης, αἱ μικροκοιλιάδες τοῦ ὁμωνύμου Νομοῦ, αἱ μικροκοιλιάδες τοῦ βορείου τμήματος τοῦ Νομοῦ Ἡρακλείου, τὸ κατώτερον τμήμα τῆς πεδιάδος Μεσσαρᾶς, τὰ κοιλάματα τῶν κλειστῶν μικρῶν πεδιάδων (ὡς π.χ. τῆς πεδιάδος Καστελλίου Ἐπαρχ. Πεδιάδος), τὸ κατώτερον τμήμα τῆς πεδιάδος Ἱεραπέτρας, ἡ μικρὰ κοιλάς τῆς πόλεως Σητείας, τμήμα τοῦ ὄροπεδίου Χανδρᾶς Σητείας, τὸ δυτικὸν τμήμα τὸ καὶ μεγαλύτερον τοῦ ὄροπεδίου Λασιθίου καὶ ἄλλαι πεδινὰ ἐκτάσεις, περιβαλλόμεναι ὑπὸ λόφων. Ἐπεξηγεῖται ὅτι τὰ ἐδάφη ταῦτα χαρακτηρίζονται ὡς πλούσια συγκριτικῶς πρὸς τὰ ἄλλα τῆς Κρήτης, ἐνῶ πράγματι εἶναι μικροτέρας γονιμότητος, ὅταν συγκρίνονται πρὸς τὰ πεδινὰ ἐδάφη τῆς Κωπαίδος, τοῦ κάμπου Γιαννισῶν, τοῦ κάμπου τῶν Σερρών καὶ τοῦ τενάγους Φιλίππων.

2. Μετρίως γόνιμα ἐδάφη ἐπίπεδα ἢ μᾶλλον ἐπίπεδα. Εἶναι ὅλα τὰ ὑπόλοιπα τμήματα τῶν ἀνωτέρω περιοχῶν, τὰ ὅποια ὡς ἔχοντα κλίσιν τινά, εἶναι φύσει κατωτέρας γονιμότητος, ὡς π.χ. εἶναι τὸ βόρειον καὶ τὸ κεντρικὸν τμήμα τῆς πεδιάδος Μεσσαρᾶς.

3. Λοφώδη ἐδάφη, τὰ ὅποια ἐκμεταλλεύονται κυρίως δι' ἀμπέλων καὶ ἐλαιοδένδρων. Ἡ ποιότης τῶν ἐδαφῶν τούτων εἶναι κατωτέρα τῶν ἐδαφῶν τῆς ἀμέσως προηγουμένης κατηγορίας, λόγῳ τῆς κλίσεώς των καὶ μάλιστα ὅταν δὲν προστατεύονται ἐναντι τῆς διαβρωτικῆς ἐνεργείας τῶν ρεόντων ὑδάτων τῶν βροχῶν.

Εἰς τὴν τρίτην κατηγορίαν ταύτην ἀνήκουν π.χ. οἱ ἀμπελῶνες τῶν λόφων τῶν Ἐπαρχιῶν Κισσάμου, Μαλεβιζίου, Μονοφατσίου, Τεμένουσ, καθὼς καὶ αἱ ἐλαιοφυτεῖαι ἐπὶ τῶν ἰδίων λόφων.

4. Ἐδάφη λίαν πτωχά, ὡς περισσότερον ἐπικλινῆ τῶν προηγουμένων, τὰ ὅποια ἔχουν ἀνάγκην διαρκοῦς προστασίας ἔναντι τῆς καταστρεπτικῆς ροῆς τῶν ὀμβρίων ὑδάτων. Τοιαῦτα ἔδαφη ὑπάρχουν εἰς ὄλους τοὺς Νομοὺς τῆς Κρήτης, ἀλλ' ὑπερτεροῦν εἰς τὸν Νομὸν Ρεθύμνης, ἰδίᾳ εἰς τὸ κεντρικὸν καὶ τὸ νότιον τμήμα αὐτοῦ. Μερικὰ ἐκ τῶν ἐδαφῶν τούτων, προελεύσεως ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀβεστολιθικῆς, προστατεύονται σοβαρῶς ἔναντι τῆς διαβρώσεως διὰ τῶν δένδρων χαρουπέας, τὰ ὅποια μάλιστα εἶναι ἀειθαλῆ (βλέπε τὸ κεφάλαιον περὶ χαρουπέας).

Πρέπει ὁμως νὰ σημειώσωμεν ὅτι ἡ γονιμότης τῶν ἐδαφῶν ἐν γένει τῆς Κρήτης, πού ἐκμεταλλεύονται γεωργικῶς, πλεόν τῆς συνθέσεώς των ὡς πρὸς τὰ κύρια συστατικά, καθορίζεται καὶ ἐκ τοῦ κλιματικοῦ παράγοντος, τῆς βροχῆς, δηλαδὴ τοῦ ἔτησιου ὕψους, τῆς συχνότητος καὶ τῆς διανομῆς αὐτῆς κατὰ μῆνα καὶ ἐποχάς. Συγκεκριμένως τὰ λοφώδη ἔδαφη τῶν Ἐπαρχιῶν Σελίνου καὶ Κισσάμου τῆς δυτικῆς Κρήτης θεωροῦνται καὶ εἶναι πράγματι καλύτερα τῶν ἰδίας κατηγορίας ἐδαφῶν τῶν Ἐπαρχιῶν Ἱεραπέτρας καὶ Σητείας.

Τοῦτο εἶναι ἀμέσως ἐμφανὲς ἐκ τῆς συγκρίσεως τῆς ἀναπτύξεως καὶ τῆς μορφῆς τῆς γεωργικῆς καὶ τῆς δασικῆς βλαστήσεως εἰς τὰς περιοχὰς ταύτας τῆς δυτικῆς καὶ τῆς ἀνατολικῆς Κρήτης.

Δυνατότης ἐπεκτάσεως τῶν καλλιεργειῶν.

Καίτοι ἐπεξετάθη πολὺ ἡ καλλιέργεια εἰς τὴν Κρήτην ἐπὶ ἐπικλινῶν ἐκτάσεων, εἰς μερικοὺς δὲ τόπους ὑπὲρ τὸ κανονικόν, δηλαδὴ ἐπὶ ἐδαφῶν, ἀκαταλλήλων διὰ μόνιμον γεωργικὴν ἢ δενδροκομικὴν ἐκμετάλλευσιν, ἐν τούτοις ὑπάρχουν ἀκόμη λοφώδεις ἐκτάσεις, μὲ κλίσιν 30-60 ο/ο, ἐπιδεκτικαὶ ἐκμεταλλεύσεως δι' ἐλαιοδένδρων καὶ ἀμπέλων ἢ σταφίδαμπέλων, ὑπὸ τὴν ἀπαραίτητον προϋπόθεσιν τῆς προστασίας τοῦ ἐδάφους τῶν λοφωδῶν τούτων ἐκτάσεων ἔναντι τοῦ κινδύνου τῆς διαβρώσεώς του ὑπὸ τοῦ ρέοντος ὕδατος τῶν βροχῶν.

Αἱ ἐκτάσεις αὗται ἐκτιμῶνται ὑπὸ τοῦ ὑποφαινομένου, ὡς εἰς τὸν ἐπόμενον πίνακα ἐμφαίνονται.

Πίναξ τῶν ἐπιδεκτικῶν ἐκμεταλλεύσεως (δενδροκομικῆς) ἐκτάσεων τῆς Κρήτης, σημειωτῶν βοσκοτόπων ἢ δασικῶν βοσκοτόπων

Νομοί	Ἐπαρχίαι	Ἐκτασίς εἰς στρέμ.
Νομὸς Χανίων	Κισσάμου καὶ Σελίνου	120.000
Νομὸς Ρεθύμνης	Ρεθύμνης καὶ Μυλοποτάμου	20.000
Νομὸς Ἡρακλείου	Μᾶλλον τὸ βόρειον τμήμα αὐτοῦ	170.000
Νομὸς Λασιθίου	Σποραδικῶς εἰς ὄλον τὸν Νομὸν	25.000
Σύνολον		335.000

Αἱ ὑπόλοιποι ἐκτάσεις τῆς Κρήτης, συμπεριλαμβανομένων καὶ τῶν λίαν ὑψηλῶν καὶ ἀλπικῶν περιοχῶν, εἶναι ἐκμεταλλεύσιμοι κτηνοτροφικῶς ἢ δασικῶς ἢ δασικοκτηνοτροφικῶς, κατατασσόμεναι ὡς ἀκολούθως :

α) Ἀπόλυτοι ἀσκελεῖς βοσκότοποι. Καλύπτονται μόνον ὑπὸ τῶν ἐξῆς φρυγάνων. Θύμου (*thymba capitata*), ἀτσιφίδας τῆς ἀκανθώδους (*roterium spinosum*), φασκομηλέας, θρίμπης (*saturfia thrympa*), ἀφάνας, ἀχινόποδος (*quenista acanthocephala*) καὶ λοιπῶν φρυγάνων. Αἱ ἐκτάσεις αὗται εἶναι ἐπικλινεῖς καὶ καλύπτονται ἐν μέρει ὑπὸ βράχων.

β) Δασικοὶ ἀπόλυτοι βοσκοτόποι, καλυπτόμενοι κυρίως ὑπὸ νάνων πρίνων καὶ σχίνων ἢ ὑπὸ βαλανιδέας καὶ ἀγρίως χαρουπέας καὶ ἄλλων ἀραιῶν δασικῶν δένδρων ἢ θάμνων (ἀγριοπιστικίας, ἀγριαπιδέας κλπ.). Εἶναι ἐπίσης αὗται ἐκτάσεις ἐπικλινεῖς, τῶν ὁποίων τὸ ἔδαφος ἐν μέρει μόνον εἶναι γαιῶδες, διότι καλύπτονται καὶ αὗται ὑπὸ βράχων.

γ) Ἀπόλυτα δάση, καλυπτόμενα εἰς τὴν χαμηλὴν ζώνην ὑπὸ αἰθιῶν πλατυφύλλων (κουμαρέας, πρίνων, σχίνων, μύρτων κλπ.), ἀλλαχοῦ εἰς τὴν αὐτὴν ζώνην ὑπὸ κυπαρίσσων καὶ εἰς τὴν ζώνην ἀπὸ 700—1.300 μ. καλυπτόμενα κυρίως ὑπὸ πεύκης τῆς τραχείας, ὅπως εἶναι τὰ δάση τῆς Κοινότητος Ἁγίου Ἰωάννου Σφακίων, τῆς φάραγγος Σαμαριάς, τὸ δάσος «Σελάχανο» τῶν Κοινοτήτων Μαλλῶν καὶ Χριστοῦ τῆς Ἐπαρχίας Ρεθύμνης ἐπὶ τῆς νοτιοανατολικῆς μέσης κλιτύος τῆς Δίκτης κλπ. δάση ἐκ τοῦ αὐτοῦ εἴδους.

Αἱ ὑψηλαὶ ὄρειναι περιοχαὶ τῆς Κρήτης, ὑψομέτρου 1.200—1.400 ἢ καὶ ἄνω εἶναι περισσότερον πετρώδεις. Ἄλλοῦ οἱ βράχοι καλύπτουν τὸ τρίτον, ἄλλοῦ τὸ ἕμισυ ἢ τὰ τρία τέταρτά τῆς ἐπιφανείας, ὡς διεπιστώσαμεν αὐτοπροσώπως ἐκ τῆς πεζῆ διαδρομῆς τῶν ὑπαλπικῶν καὶ ἀλπικῶν περιοχῶν τῶν ὑψηλῶν ὄρέων τῆς Κρήτης, τῶν Λευκῶν Ὁρέων, τῆς Ἰδης καὶ τοῦ Κέντρου. Μεταξὺ τῶν βράχων ἐπομένως παρεμβάλλεται τὸ γαιῶδες ἔδαφος, ὅπου φύεται τὸ χόρτον. Ὅμως, μεταξὺ τῶν ὑψηλῶν τούτων περιοχῶν ὑπάρχουν ἐπίπεδα μικροκοιλώματα, καλλιεργήσιμα, ἐφ' ὅσον τὸ ὑψόμετρον ἐπιτρέπει τοῦτο, ἢ μεγαλυτέρας ἐκτάσεως ἐπίπεδοι ἐκτάσεις, ὡς ὀροπέδια. Ἐκεῖ κυρίως συντηροῦνται τὰ γαλακτοφόρα πρόβατα κατὰ τὸ θέρος, ὅποτε ἡ αὐτοφυῆς βλάστησις ἐπὶ τῶν πετρωδῶν ἐκτάσεων φύσει περιορίζεται.

Τὰ ἐν λόγῳ μικροκοιλώματα καὶ ὀροπέδια προσδίδουν κυρίως τὴν ἀξίαν τῶν θερινῶν βοσκοτόπων, ἐὰν δὲν πάσχουν οὗτοι ἐξ ἐλλείψεως ὕδατος, τὸ ὅποιον εἶναι ἀπαραίτητον πρὸς ὕδρευσιν τῶν ποιμνίων. Ἡ ποσότης καὶ ἡ ποιότης τοῦ αὐτοφυοῦς χόρτου τῶν ἐπιπέδων τούτων ἐκτάσεων, τῶν παρεμβλλομένων μεταξὺ τῶν πετρωδῶν βοσκοτόπων εἶναι ἐπιδεκτικαὶ ἀμέσου βελτιώσεως διὰ λιπάνσεως, ἐνδεχομένως δὲ καὶ διὰ σπορᾶς ψυχανθῶν.

Ὡς πρὸς τὸ δεῦτερον τοῦτο δὲν ὑπάρχουν ἀτυχῶς δεδομένα ἐκ δοκιμα-

στικῶν σπορῶν ὑπὸ τὸ κρητικὸν περιβάλλον. Ὅπωςδὴποτε αἱ πεδιναὶ αὗται γαιῶδεις ἐκτάσεις εἰς τὰ βουνὰ καὶ τὰ ὄρη τῆς Κρήτης εἶναι μικραὶ, πολὺ μικρότεραι συγκριτικῶς πρὸς τὰς ἀντιστοίχους ἐκτάσεις τῶν βουνῶν τῆς κεντρικῆς καὶ βορείου Ἑλλάδος, τῶν ὁποίων ἔχομεν προσωπικὴν ἀντίληψιν.

Ἐπομένως κατ' οὐδένα λόγον ἐπιτρέπεται ἡ καλλιέργεια τῶν ἐκτάσεων τούτων, ἐὰν προφανῶς τὸ ὑψόμετρον καὶ τὸ κλιματικὸν περιβάλλον δὲν ἐμποδίζουν τὴν καλλιέργειαν ταύτην, ἐνῶ προδήλως συμφέρει ἡ βελτίωσις τῆς συνθέσεως τῆς αὐτοφυοῦς βλαστήσεως καὶ ἡ αὔξησις τῆς ποσότητος αὐτῆς διὰ τὴν ἐκτροφήν τῶν αἰγοπροβάτων ἐκεῖ, εἰς τὰς ὑψηλὰς περιοχὰς τῆς Κρήτης. Εἶναι ὅμως δὲ ἐσφαλμένη ἡ γνώμη μερικῶν, ἀτυχῶς γεωπόνων, οἱ ὁποῖοι πιστεύουν ὅτι ὑπάρχει περιθώριον ἐπεκτάσεως τῆς καλλιεργείας μεταξὺ τῶν βοσκοτόπων τῆς ὑψομετρικῆς ταύτης ζώνης καὶ τῆς χαμηλοτέρας μέχρι τῶν καλλιεργησίμων ἐκτάσεων τῆς Κρήτης.

Χημικὴ σύστασις τῶν ἐδαφῶν τῆς Κρήτης.

Αὕτη εἰς τὰς πλείστας τῶν περιπτώσεων εἶναι ἡ ἴδια περίπου, ὡς ἡ σύστασις τῶν ἐδαφῶν ἕλης τῆς χώρας. Δηλαδή ἡ χημικὴ σύστασις τῶν ἐδαφῶν τῆς Κρήτης εἶναι πτωχὴ εἰς ὀργανικὴν οὐσίαν καὶ εἰς ἀμέσως ἀφομοιώσιμα θρεπτικὰ στοιχεῖα, ἦτοι τὸ ἄζωτον, τὸ P_2O_5 , ἐνῶ εἶναι πλουσία εἰς κάλι (βλ. τοὺς πίνακας).

Ἐπομένως ὅλα τὰ ἐδάφη τῆς Κρήτης, πλὴν ἐλαχίστων ἐξαιρέσεων, διὰ νὰ εἶναι παραγωγικὰ ἢ παραγωγικώτερα ἔχουν ἀνάγκην ἐνισχύσεως δι' ὀργανικῆς οὐσίας, δηλαδή διὰ τῆς κόπρου ἢ διὰ τῆς χλωρᾶς λιπάνσεως, καὶ ἐπαρκῶν λιπάνσεων δι' ἄζωτου καὶ φωσφορικοῦ ὀξέος, ἐνῶ τὰ καλιόφυλα φυτὰ, ὅπως εἶναι τὰ γεώμηλα, τὰ κηπευτικά, τὰ ἐλαιόδενδρα, αἱ ἀμπελοὶ, τὰ ὀπωροφόρα κλπ. ἔχουν ἀνάγκην ἐπὶ πλέον ἰδιαιτέρας λιπάνσεως καὶ διὰ καλίου. Τὸ χαρακτηριστικὸν τῶν ἐδαφῶν τῆς Κρήτης, ὅπου ἐπικρατοῦν αἱ ἐπικλινεῖς ἐκτάσεις εἶναι, ὅτι βλάπτεται ἡ φυσικὴ καὶ ἡ χημικὴ σύστασις τῶν ἐκ τῆς διαβρωτικῆς ἐνεργείας τῶν ρεόντων ὑδάτων τῶν βροχῶν.

Δηλαδή πρέπει νὰ λαμβάνωνται συστηματικὰ μέτρα ἀντιδιαβρωτικά, ὁμαδικὰ καὶ ἀτομικά. Ἄλλως συντόμως τὰ ἐπικλινῆ ἐδάφη χάνουν τὴν φύσει ἐξ ἄλλου μικρὰν παραγωγικότητά των. Τὰ δὲ ἐπίπεδα προσχωματικὰ ἐδάφη συχνὰ βλάπτονται ἐκ τῆς ἐναποθέσεως, ἄμμου καὶ ἄλλου χονδροῦ ἐδαφικοῦ ὑλικοῦ, μεταφερομένων διὰ τῶν ρευμάτων καὶ τῶν χειμάρρων, ποῦ ἐκχειλίζουσι κατὰ τὰς περιπτώσεις τῶν ραγδαίων βροχῶν.

Ὅσα ἐκ τῶν ἐπιπέδων τούτων ἐδαφῶν δὲν βλάπτονται κατὰ τὸν τρόπον τοῦτον, ἐξαντλοῦνται ὅμως πολὺ ἐκ τῆς συνεχοῦς καλλιεργείας των διὰ κηπευτικῶν καὶ ἐκ τῆς συνεχοῦς ἐπίσης, ὑπὸ τὸ ξηροθερικὸν περιβάλλον τῆς Κρήτης, ἀρδεύσεως. Ἐπομένως τὰ ἐδάφη ταῦτα, διὰ νὰ διατηρήσουν πάν-

τοτε τὴν γονιμότητά των ἔχουν ἀνάγκην τακτικῆς ἐνισχύσεώς των δι' ὀργανικῶν λιπασμάτων.

Ἐκ τούτων προκύπτει ἡ ἀνεκτίμητος σημασία τῆς κτηνοτροφίας πρὸς παραγωγὴν κόπρου, πλεόν τῆς ἀμέσου χρησιμότητος τῆς κτηνοτροφίας διὰ τὴν θεμελίωσιν τῆς οἰκονομίας τῶν ἀγροτῶν τῆς Κρήτης, εἴτε καλλιεργητῶν σιτηρῶν καὶ ψυχανθῶν, εἴτε ἐλαιοκαλλιεργητῶν, ἢ ἀμπελοουργῶν ἢ καλλιεργητῶν κηπευτικῶν.

Τὰ χαρακτηριστικὰ τῶν ἑλληνικῶν ἐδαφῶν
κατὰ τὸ Κεντρικόν Ἑδαφολογικόν Ἐργαστήριον
(Ἰνστιτούτον Ἑδαφολογίας) Ἀθηνῶν.

Ἀντίδρασις PH		Περιεκτικότης CA CO ₂ %	
᾽Οξείνα	< 6,7	Ἀνεπαρκῶς ἐφωδιασμέ	0-0,4
Οὐδέτερα	6,8-7,3	Ἐφωδιασμένα	0,5-20
Ἀλκαλικὰ	7,4-8,5	Μάργαι	20-40
᾽Υπεραλκαδικὰ	> 8,6	Ἀσβεστόδω	> 40
Περιεκτικότης Χουμάδος%			
	Πτωχὰ	< 2	
	Μέτρια	2-3	
	Πλούσια	> 3	
Περιεκτικότης N P ₂ O ₅ καὶ K ₂ O εἰς χιλιόγραμμα ἐπὶ ἑκατὸν γραμμ. ἐδάφους			
Ἑδάφη	N	P ₂ O ₅	K ₂ O
Πτωχὰ	< 120	< 3	< 15
Μέτρια	120-190	3-4	15-24
Πλούσια	> 190	> 5	> 24

Ἀποτελέσματα ἀναλύσεων ἐδαφῶν τῆς Κρήτης κατὰ Νομοῦς
(ἐκ τοῦ ἀπὸ τοῦ 1955 σχετικοῦ Δελτίου τοῦ Ἰνστιτούτου Ἑδαφολογίας)

1. Ἀντίδρασις (PH)

Νομοὶ	Σύνολον Ἀναλύσεων.	Ἑ δ α φ ο ς							
		᾽Οξείνα		Οὐδέτερα		Ἀλκαλικὰ		᾽Υπεραλκαδικὰ	
		Περιπτώσεις	ο/ο	Περιπτώσεις	ο/ο	Περιπτώσεις	ο/ο	Περιπτώσεις	ο/ο
Χανίων	68	7	10,3	6	8,8	55	80,9	—	—
Ρεθύμνης	22	0	0,0	0	0,0	20	90,9	2	9,1
Ἡρακλείου	18	—	—	—	—	17	94,4	1	5,6
Λασιθίου	23	—	—	5	21,7	16	69,6	2	8,7

2. Άνθρακικών Άσβέστιον

Νομοί	Έδαφος								
	Σύνολον ἀναλύσεων	Άνεπαρκώς	ο/ο	Έφωδια-	ο/ο	Μαρ-	ο/ο	Άσβε-	ο/ο
		Περ/σεις		σμένα		γώδη		στάδη	
Χανίων	75	24	32,0	23	30,7	17	22,7	11	14,6
Ρεθύμνης	22	3	13,6	5	22,7	4	18,2	10	45,5
Ήρακλείου	18	—	—	1	5,6	7	38,9	10	55,5
Λασιθίου	23	14	60,9	1	4,3	4	17,4	4	17,4

3. Χουμάς

Νομοί	Έδαφος						
	Σύνολον ἀναλύσεων	Πτωχά	ο/ο	Μέτρια	ο/ο	Πλούσια	ο/ο
		Περ/σεις		Περ/σεις		Περ/σεις	
Χανίων	60	42	70,0	15	25,0	3	5,0
Ρεθύμνης	16	8	50,0	7	43,8	1	6,2
Ήρακλείου	16	6	37,5	9	56,2	1	6,3
Λασιθίου	12	12	100,0	—	—	—	—

Άποτελέσματα ἀναλύσεων ἔδαφῶν τῆς Κρήτης κατὰ Νομούς
(2ος Πίναξ ἐν συνεχείᾳ τοῦ προηγουμένου)

Νομοί	Θρεπτικά στοιχεία	Σύνολον ἀναλύσεων	Πτωχά Περιπτώσεις	%	Μέτρια Περιπτώσεις	%	Πλούσια Περιπτώσεις	%
Χανίων ὀλικὸν ἄζωτον		64	36	56,3	21	32,8	7	10,9
	P ₂ O ₅	63	61	96,8	1	1,6	1	1,6
	K ₂ O	56	13	23,2	9	16,1	34	60,7
Ρεθύμνης ὀλικὸν ἄζωτον		20	9	45,0	8	40,0	3	15,0
	P ₂ O ₅	21	18	85,7	3	14,3	—	—
	K ₂ O	15	5	33,3	2	13,3	8	53,4
Ήρακλείου ὀλικὸν ἄζωτον		18	5	27,8	9	50,0	4	22,2
	P ₂ O ₅	17	16	94,1	1	5,9	—	—
	K ₂ O	15	3	20,0	2	13,3	10	66,7
Λασιθίου ὀλικὸν ἄζωτον		14	12	35,7	2	14,3	—	—
	P ₂ O ₅	23	19	82,6	3	13,0	1	4,4
	K ₂ O	12	3	25,0	3	25,0	6	50,0

Διοικητικαὶ περιοχαὶ κατὰ Νομοὺς τῆς Κρήτης, τῶν ὁποίων τὰ ἐδάφη ἀνελύθησαν χημικῶς ὑπὸ τοῦ Ἰνστιτούτου Ἐδαφολογίας Ἀθηνῶν

- Νομοῦ Χανίων : Περιοχαὶ Ἀγίας Μαρίνης, Ἀγίας (Φυλακῶν), Χανίων, Κολυβαρίου, Μάλεμε, Βουκολιῶν, Ξαμουδοχωρίου καὶ ἄλλαι τῶν Ἐπαρχιῶν Ἀποκορώνου, Κισσάμου καὶ Σελίνου.
- Νομοῦ Ρεθύμνης : Περιοχαὶ Σγολῆς Ἀσωμάτων, Γαράζου, Ἐπισκοπῆς, Περάματος, Πανόρμου, Πόλεως Ρεθύμνης, Πλατανίων, Λούτρας, Μαργαριτῶν, Ἐσταυρωμένου, Παγκαλοχωρίου, Δαμαβόλου, Ἀγίου Βασιλείου καὶ Ἄδελ.
- Νομοῦ Ἡρακλείου : Περιοχαὶ πόλεως Ἡρακλείου, Ἀρχανῶν, Κνωσοῦ, Σταβιῶν, Πατσιδίου, Χουδετίου, καὶ περιοχὴ Γεωργικῶν Σγολείου Μεσσαράς.
- Νομοῦ Λασιθίου : Περιοχαὶ Ἀγ. Νικολάου, Ἱεραπέτρας, Ἀγ. Ἰωάννου, Καλοῦ Χωριοῦ, Κριτσᾶς, Μουλιανῶν, Τζερμεάδου καὶ ἄλλαι περιοχαὶ ἐπαρχιῶν Λασιθίου καὶ Σητείας.

Ὑδατικαὶ συνθῆκαι.

Εἰς τὴν Κρήτην ὀλίγοι ποταμοί, ἢ μᾶλλον ἀεῖροα ρεύματα ὑπάρχουν, ἐνῶ πολλοὶ εἶναι οἱ χεῖμαρροι, ὀφειλόμενοι εἰς τὴν ἀπορρογὴν τῶν ὀμβρίων ὕδατων ἐπὶ ἐπικλινούσ, ἐν μέρει ὕδατοστεγανούσ καὶ κατὰ τὸ πλεῖστον γυμνοῦ ἐδάφους τῶν ἐκτεταμένων βροσχοτόπων τῆς νήσου, ἔσον καὶ εἰς τὴν συνήθη ραχδαίαν μορφήν τῶν βροχῶν.

Οἱ χεῖμαρροι τῆς Κρήτης, σχεδὸν ὅλοι, ἄρχονται ἀπὸ τὸν κεντρικὸν ἄξονά τῆς καὶ χύνονται ἢ εἰς τὸ Κρητικὸν ἢ εἰς τὸ Λιβυκὸν πέλαγος. Ἐνῆκα τῆς φυσικῆς ταύτης διαμορφώσεως τῆς Κρήτης οἱ χεῖμαρροι ἐκεῖ εἶναι πολλοί, ἀλλ' ἔχουν μικρὸν μῆκος καὶ σχετικῶς μικρὰν ἐπιφάνειαν ἀπορροῆς, πλὴν ὠρισμένων, ὡς π.χ. τοῦ χεῖμαρρου Μεσσαράς, τοῦ Γεροποτάμου, ὁ ὁποῖος ἔχει μεγάλην διαδρομήν, διότι διήκει ἀπὸ Ἀνατολῶν πρὸς Δυσμᾶς σχεδὸν κατὰ μῆκος τοῦ ἀνατολικοῦ τμήματος τοῦ Νομοῦ Ἡρακλείου.

Ἄτυχῶς οἱ χεῖμαρροι μεταφέρουν εἰς τὴν θάλασσαν τὸ ὕδωρ τῶν βροφῶν, καὶ τὸ ἐκ τῆς διαβρώσεως ἐδαφικὸν ὕλικόν, χωρὶς νὰ γίνεταί ἀνάσχεσις τῆς ἀδεσπότου ροῆς των πρὸς ἐπιωφελῆ χρησιμοποίησιν τοῦ ὕδατος καὶ τῆς ἰλύος, παρὰ μόνον εἰς περιωρισμένην ἔκτασιν. Ὅταν πίπτουν ραχδαῖαι βροχαὶ ἢ θάλασσα γίνεται ἐρυθρὰ ἀπὸ τὸ ἐδαφικὸν αἷμα τῆς Κρήτης, θλιβερόν φαινόμενον τῆς φθορᾶς τοῦ Κρητικοῦ ἐθνικοῦ ἐδάφους.

Ἀεῖροα ρεύματα ὑπάρχουν εἰς τὸ βόρειον τμήμα τοῦ Νομοῦ Χανίων, τροφοδοτούμενα ἐκ πηγῶν καὶ κεφαλοβρύσων. Ἐκεῖ ἡ σύστασις καὶ ἡ διάταξις τῶν πετρωμάτων τῶν Λευκῶν Ὁρέων (ἀσβεστόλιθοι μετὰ ραγμῶν καὶ ὑπογειῶν ἄλλων ἀγωγῶν) δημιουργοῦν τὰ πηγαῖα ταῦτα ὕδατα, τὰ ὁποῖα εἶναι αὐτὰ ταῦτα τὰ ὕδατα τῶν βροχῶν καὶ τῶν χιόνων τῶν ἐκτεταμένων βουνῶν τούτων.

Τόσον δὲ μεγάλη καὶ μᾶλλον σταθερὰ εἶναι ἡ παροχὴ τοῦ παρὰ τὴν Ἀγίαν Χανίων κειμένου εἰς τὴν πεδιάδα Χανίων κεφαλοβρύσου, ὡς καὶ τῶν πηγῶν Ἀλμυροῦ Γεωργιουπόλεως, ὥστε χρησιμοποιεῖται τὸ ὕδωρ τούτων διὰ τὴν παραγωγὴν ἠλεκτρικῆς ἐνεργείας, δημιουργηθείσης μικρᾶς τεχνητῆς κλίσεως διὰ τὴν ὑδατόπτωσιν. Ἐπίσης μικρότεροι ἄλλαι πηγαὶ χρησιμοποιοῦνται διὰ τὴν ἠλεκτροπαραγωγὴν κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ χειμῶνος μόνον, ὡς αἱ πηγαὶ Παλαιοχώρας Ἐπαρχίας Σελίνου, Γέργερης Νομοῦ Ἡρακλείου καὶ Μαλλῶν Ἐπαρχίας Ἱεραπέτρας. Ἐνῶ ὁ μικρὸς ἠλεκτροὑδατικὸς σταθμὸς Ἀργυρουπόλεως Ἐπαρχίας Ρεθύμνης ἐξυπηρετεῖ τοπικῶς τὴν ὁμώνυμον Κοινότητα, λειτουργῶν καθ' ὅλον τὸ ἔτος.

Ἄλλα μικρότερα αἰερόα ρεύματα ὑπάρχουν εἰς τὸν Νομὸν Ρεθύμνης, ὅπου ἀξιόλογα ἐπιφανειακά ὕδατα, ἐκ πηγῶν προερχόμενα, εἶναι τὰ ἑξῆς :

Ὄνομα ρεύματος	Ἑκτασίς ἀρδεύσιμος εἰς στρέματα	Σημερινὴ ἀρδευομένη Ἑκτασίς
1. Κουρταλιώτης	6.000	Ἐλαχίστη ἀσήμαντος Ἑκτασίς ποτίζεται
2. Μουσέλας :		
α) Πηγαὶ Ἀργυρουπόλεως	} 2.500	2.500
β) Πηγαὶ Ἐπισκοπῆς.		
3. Πηγαὶ Σπηλίου	500	500
4. Ἄλλαι πηγαὶ μικραὶ (Γερακαρίου, Μέρωνα) Πατσοῦ, Ἀξοῦ κλπ.)	4.000	4.000
	13.000	7.000

Ἐπεξηγεῖται ὅτι ἐκ τῶν τελευταίων ὡς ἄνω πολλῶν μικρῶν πηγῶν ἀλλοῦ τὸ πότισμα εἶναι ἐπαρκές, ἀλλοῦ ὅμως ἀνεπαρκές. Ἐπίσης ὑπάρχουν μερικὰ ρεύματα εἰς τὰς περιοχὰς τῶν Νομῶν Ἡρακλείου καὶ Λασιθίου, τὰ ὅποια μεταφέρουν πηγαῖα ὕδατα, ἐμφανιζόμενα εἰς τὰς ὑπωρείας τῆς Ἰδης (Ψηλορείτου) καὶ τῆς Δίκτης. Συγκεκριμένως εἰς τὰς νοτιοανατολικὰς ὑπωρείας τῆς Ἰδης, ὅπου εἶναι κοινὰ τὰ ὄρια τῶν Ἐπαρχιῶν Πυργιωτίσσης καὶ Καινουρίου (πηγαὶ Ζαροῦ καὶ Γέργερης), καθὼς καὶ εἰς τὰς βορειοδυτικὰς ὑπωρείας τῆς Δίκτης (Κοινότητες Ἀβδοῦ, Γωνιῶν, Ποταμιῶν τῆς Ἐπαρχίας Πεδιάδος) ὑπάρχουν σημαντικαὶ πηγαί.

Εἰς τὴν Ἐπαρχίαν Βιάννου καὶ μάλιστα εἰς τὴν περιοχὴν τῆς ὁμωνύμου Κοινότητος ὑπάρχουν μᾶλλον ὀλίγα πηγαῖα ὕδατα, χρησιμοποιούμενα κυρίως διὰ τὴν ἀρδευσιν τῶν βανανεῶν. Εἰς τὰ σύνορα τῶν ἡμιορεινῶν περιοχῶν τῶν Ἐπαρχιῶν Βιάννου Ν. Ἡρακλείου καὶ Ἱεραπέτρας Ν. Λασιθίου (Κοινότητες Μαλλῶν, Χριστοῦ κλπ.) ὑπάρχουν σημαντικαὶ πηγαί, χρησιμοποιου-

μεναι διὰ τὴν ἐαρινὴν καὶ περιωρισμένως θερινὴν ἄρδευσιν κυρίως τῶν ἐλαιοδένδρων.

Εἰς δὲ τὴν ἀκτὴν τοῦ ὄρους Ἀσκορδαλιά, καὶ εἰς τὸ τέρμα τοῦ κόλπου Μεραμπέλλου (θέσις Πλάτανος ἢ Μαλάβρα), ὅπου εἶναι τὰ κοινὰ σύνορα τῶν Κοινοτήτων Λάστρου καὶ Καραμουσίου τοῦ Νομοῦ Λασιθίου ὑπάρχει ὑποβρύχιος πηγὴ, τῆς ὁποίας τὸ ὕδωρ χύνεται εἰς τὴν θάλασσαν. Ὅμως ἀπὸ διετίας ἐκμεταλλεύεται τὸ ὕδωρ τοῦτο δι' ἄρδευσεις λαμβανόμενον δι' ὑπογείου ἐντὸς πετρώματος ἀγωγοῦ, καὶ ἀνυψούμενον μέχρι σημείου τινός, ἀπὸ τοῦ ὁποίου μεταφέρεται διὰ φυσικῆς ροῆς μέχρι τῶν ποτιζομένων γαιῶν.

Ἐπίσης ἐνδιαφέρουσαι εἶναι αἱ πηγαὶ τῆς Κοινοτήτος Ζάκρου τῆς Ἐπαρχίας Σητείας.

Ὅπωςδὴποτε ἐν τῷ συνόλῳ ἡ Κρήτη δὲν ἔχει πολλὰ πηγαῖα καὶ ἐπιφανειακά ὕδατα, πλὴν τοῦ βορείου τμήματος τοῦ Νομοῦ Χανίων, τὸ ὅποιον ἀποτελεῖ πρᾶγματι τὴν προνομιοῦχον ὡς πρὸς τὸν ὕδατικὸν πλοῦτον περιοχὴν τῆς Κρήτης. Προσθέτομεν ὅτι εἰς τὴν μεγαλόνησον καὶ συγκεκριμένως εἰς τὴν περιοχὴν Κοινοτήτος Κουρνᾶ Ἐπαρχίας Ἀποκορώνου τοῦ Νομοῦ Χανίων ὑπάρχει μία μικρὰ λίμνη, ἐκτάσεως 600 περίπου στρεμμάτων, μοναδικὴ εἰς ὁλόκληρον τὴν νῆσον, τὴν ὁποίαν βλέπει ὁ ταξιδεύων ἐκ Ρεθύμνου πρὸς τὰ Χανιά, πλησίον τῆς ἐθνικῆς ὁδοῦ.

Δημιουργεῖται ἡ λίμνη αὕτη ἐκ τῆς ἀπορροῆς τῶν ὑμβρίων ὑδάτων καὶ ἐξ ὑποβρυχίων ἀφανῶν ἐκροῶν ὑπογείων ὑδάτων τῶν Λευκῶν Ὁρέων. Ἐκεῖ συντελοῦνται τῶρα (πιθανῶς νὰ ἔχουν ἤδη περατωθῆ), ὑπὸ τῆς Ἰπηρεσίας Ἐγγείων Βελτιώσεων τοῦ Ὑπουργείου Γεωργίας δι' ἐργολάβου, τεχνικὰ ὑδραυλικὰ ἔργα, συνιστάμενα εἰς τὴν κατασκευὴν φράγματος λήψεως τοῦ ὕδατος τῆς λίμνης, ἀγωγοῦ, μήκους 600 μέτρων, διοχετεύσεως τοῦ ὕδατος ὑπογείως διὰ μέσου παρεμβαλλομένου ὑψηλοτέρου λοφίσκου, ὥστε νὰ μεταφέρεται τὸ ὕδωρ διὰ φυσικῆς ροῆς, τὸ ὅποιον διανέμεται διὰ δικτύου αὐλάκων, συνολικοῦ μήκους 8.500 μέτρων, ἤτοι 6.500 μέτρων ἐπὶ τοῦ δυτικοῦ τμήματος καὶ 2.000 μέτρων ἐπὶ τοῦ ἀνατολικοῦ τμήματος τῶν ποτιζομένων γαιῶν.

Κατὰ τὴν σχετικὴν τεχνικὴν μελέτην προβλέπεται ἡ πλήρης ἄρδευσις 2.500 στρεμ., ἐκμεταλλευομένων κυρίως διὰ τῆς ἀραχίδος, ἐνῶ ἡ σήμερον ποτιζομένη ἔκτασις εἶναι πολὺ μικροτέρα. καὶ τὸ χρησιμοποιοῦμενον ὕδωρ ὀλιγώτερον, ὥστε νὰ μὴ ἰκανοποιῶνται πλήρως αἱ ἄρδευτικαὶ ἀνάγκαι.

Ἄνεπάρκεια ἢ Ἐλλειψις ποσίμου ὕδατος.

Μερικαὶ Κοινότητες τῆς Κρήτης, κείμεναι εἰς ἀβεστολιθικὰς περιοχάς, ὡς π.χ. εἰς τὰς Κοινοτήτας τῆς Χερσονήσου «Ἀκρωτηρίου Χανίων», τὰς Κοινοτήτας Μελιδονίου Ἐπαρχίας Μυλοποτάμου, Ἁγίου Ἰωάννου Σφακίων, στεροῦνται παντελῶς πηγαίων ὑδάτων, ὑδρεύονται δὲ ὅλως ἀνεπαρκῶς ἐκ τῶν φρεάτων.

Κατ' ανάγκην ἐκεῖ πρέπει νὰ γίνεται χρησιμοποίησις τῶν ὑδάτων τῶν βροχῶν, συλλεγομένων ἐκ τῆς στέγης τῶν οἰκιῶν ἐντὸς ὑπογείων δεξαμενῶν πρὸς ἐξυπηρέτησιν τῶν ἀναγκῶν ὑδρεύσεως ἐκάστης οἰκογενείας. Πρὸς ἐκ-
ανοποίησιν δὲ τῶν κοινῶν ἀναγκῶν τῶν ἀγροτῶν καὶ τῶν ζῶων ἐκάστης Κοι-
νότητος καὶ ἐκάστου μικροτέρου Συνοικισμοῦ δεόν νὰ γίνουσι μεγάλαι δεξα-
μεναὶ συλλογῆς τοῦ ὕδατος τῶν βροχῶν.

Τοιαῦται δεξαμεναὶ πρέπει ἐπίσης νὰ κατασκευασθοῦν εἰς τοὺς ὄρεινους
ὄγκους τοῦ Ψηλορείτου, τοῦ Κέντρου, τοῦ κεντρικοῦ καὶ τοῦ νοτίου τμήμα-
τος τῶν Λευκῶν Ὄρεων καὶ ἄλλων μικροτέρων βουνῶν, ὅπου δὲν ὑπάρχουν
θεριναὶ πηγαί, ἢ ἄλλως τὸ ὕδωρ αὐτῶν εἶναι ἀνεπαρκὲς διὰ τὴν ὑδρευσιν τῶν
ποιμνιῶν καὶ τὴν λειτουργίαν τῶν τυροκομείων. Σημειοῦται ὅτι ἔχει ἤδη
γίνει ἀρχὴ κατασκευῆς ὕδατοδεξαμενῶν πρὸς ἐξυπηρέτησιν τῆς ὑδρεύσεως τῶν
ἀγροτῶν μερικῶν Κοινοτήτων τῆς Κρήτης.

Χρησιμοποίησις τῶν ἐπιφανειακῶν ὑδάτων.

Τὰ ἐπιφανειακὰ καὶ πηγαῖα ὡς ἄνω ὕδατα χρησιμοποιοῦνται δι' ἀρδευ-
σεις κηπευτικῶν, ἰδίχ τομάτας, γεωμήλων, ἀραχίδος, καθὼς ἐπίσης τῆς μη-
δικῆς, τῶν ἐσπεριδοειδῶν, τῶν ἐλαιοδένδρων, τῶν βανανῶν καὶ ἄλλων ὀπω-
ροφόρων δένδρων. Εἰδικῶς ἡ ἀρδευσις τῶν ἐλαιοδένδρων συντελεῖται τὴν
ἄνοιξιν καὶ ὅλως περιωρισμένως καὶ τὸ θέρος, ὡς ἐκτίθεται εἰς τὸ κεφάλαιον
περὶ ἐλαιοκομίας. Εἰς τὴν περιοχὴν τῆς πόλεως Σητείας, καθὼς καὶ σπορα-
δικῶς εἰς τὸ βόρειον τμήμα τοῦ Νομοῦ Ἑρακλείου χρησιμοποιοῦνται ποτά-
μια, πηγαῖα καὶ φρεάτια ὕδατα διὰ τὴν ἀρδευσιν καὶ τῆς σταφιδαμπέλου.

Ἐπίσης, ὅπως ἐλέχθη, χρησιμοποιεῖται ἡ ποσότης τοῦ ποταμίου ὕδατος
ἢ πηγαίου ὕδατος καὶ ἡ ὕδατόπτωσις του διὰ τὴν παραγωγὴν ἠλεκτρικῆς ἐνερ-
γείας, καθὼς καὶ διὰ τὴν λειτουργίαν ὑδρομύλων, ὡς εἰς τὴν Ἀργυρούπολιν-
Ρεθύμνης, Σπήλιον Ἀγ. Βασιλείου, Ζαρὸν Καινουργίου καὶ ὀλίγας ἄλλας
Κοινότητας.

Ὅμως δὲν γίνεται παντοῦ ὀλοσχερῆς καὶ ἐντατικὴ ἐκμετάλλευσις τῶν
ἐπιφανειακῶν ὑδάτων τῆς Κρήτης, δι' ἀρδευσεις. Ἀντιθέτως μάλιστα ἐξ
αἰτίας κυρίως τῆς ἐλλείψεως τεχνικῶν καὶ ἄλλων ἀπλῶν ἔργων χάνονται
μεγάλα ποσότητες ὕδατος τῆς δυτικῆς Κρήτης εἰς τὴν θάλασσαν. Συγκε-
κριμένως εἰς τὴν πεδιάδα τῶν Ἐπαρχιῶν Κισσάμου καὶ Κυδωνίας τοῦ Νομοῦ
Χανίων χάνεται εἰς τὴν θάλασσαν ὕδωρ, προερχόμενον κυρίως ἐκ τῶν πηγῶν
Ἀγιάς, τὸ ὁποῖον ἐπαρκεῖ διὰ τὴν ἀρδευσιν 6.000 στρεμμάτων. Εἰς δὲ τὴν
Ἐπαρχίαν Ἀγίου Βασιλείου τοῦ Νομοῦ Ρεθύμνης ὁ ποταμὸς Κουρταλιώτης,
μέσης παροχῆς 500 λίτρων κατὰ δευτερόλεπτον κατὰ τὴν ξηρόθερμον περι-
οδον, ἐπίσης χύνεται εἰς τὴν θάλασσαν. Διότι εἶναι φύσει ἐγκλιβωτισμένος ὁ
ποταμὸς οὗτος ἐντὸς χαράδρας, καίτοι εἶναι δυνατὴ καὶ ἀμέσως συμφέρουσα

ἡ χρησιμοποίησις του δι' ἀρδεύσεις, ἐνδεχομένως δὲ καὶ διὰ παραγωγὴν ἠλεκτρικῆς ἐνεργείας.

Πρὸς τοῦτο εἶναι ἀπαραίτητος ἡ κατασκευὴ τεχνικῶν ἔργων ὑδροληψίας καὶ μεταφορᾶς τοῦ ποταμίου τούτου ὕδατος, διὰ τοῦ ὁποίου θὰ καταστῇ ἀρδεύσιμος ἔκτασις 6.000 στρεμμάτων περίπου τῶν Κοινοτήτων Ἀσωμάτων, Λευκογείων, Μαργιοῦ καὶ Μυρθίου τῆς Ἐπαρχίας Ἀγίου Βασιλείου καὶ θὰ ἐνδυναμωθῇ ἐντὸς μᾶς πενταετίας ἡ πτωχὴ οἰκονομία τῶν κατοίκων τῶν Κοινοτήτων τούτων. Ἐκεῖ εἶναι δυνατὴ ἡ καλλιέργεια μηδικῆς καὶ ὕψωφόρων δένδρων ἐν συνδυασμῷ μὲ τὴν ἐκτροφὴν βελτιωμένων ἀγελάδων καὶ μὲ τὴν πάρχυσιν τῶν μόσχων (βλέπε σχετικὴν μελέτην τοῦ πολιτευτοῦ Ἰωαν. Ἐμμ. Τσουδεροῦ).

Εἶναι προφανὲς ὅτι ὅπου αἱ πρὸς ἀρδευσιν ἐκτάσεις ὑπέρκεινται τῶν πηγῶν καὶ τῶν ἐπιφανειακῶν ὑδάτων ἀπαιτεῖται ἡ ἀνύψωσις των, ὡς π.χ. εἶναι αἱ ἐκτάσεις κατὰ τὸ πλεῖστον τῆς Κοινότητος Περιβόλια Χανίων, αἱ ὁποῖαι θὰ ποτισθοῦν ἐκ τῶν πηγαίων ὑδάτων τῆς Ἀγιάς, ὑποκειμένης, ἔταν ἀνυψωθῇ τὸ ὕδωρ τοῦτο, διὰ χρησιμοποίησεως, τῶρα πλέον, ἠλεκτρικῆς ἐνεργείας.

Ὅπωςδὴποτε ἐντὸς τῆς τελευταίας δεκαετίας ναὶ μὲν ἐγένοντο ἀπλᾶ τεχνικὰ ἔργα μεταφορᾶς καὶ διανομῆς τῶν ποταμίων καὶ πηγαίων ὑδάτων (δηλαδὴ σιμενταύλακες) εἰς ὅλην τὴν Κρήτην, ἀλλὰ τὰ πλεῖστα ἐκ τῶν ἔργων τούτων, ἂν ὄχι ὅλα ἔχουν ἀνάγκην συμπληρώσεως καὶ ἐπεκτάσεως, διὰ νὰ μὴ χάνεται οὔτε μία σταγὼν ὕδατος κατὰ τὴν ξηρόθερμον περίοδον.

Ἐξ ἄλλου ἐγένοντο μερικὰ ἔργα ὑδρεύσεως τῶν ἀγροτῶν, ὡς καὶ τῶν ζώων. Π.χ. εἰς τὴν περιοχὴν Ἀνωγείων Μυλοποτάμου κατεσκευάσθησαν δεξαμεναὶ συλλογῆς ὑδάτων τῶν βροχῶν διὰ τὴν ὑδρευσιν κατὰ τὸ θέρος τῶν αἰγοπροβάτων, τὴν λειτουργίαν τυροκομείων καὶ τὴν ὑδρευσιν αὐτῶν τούτων τῶν κτηνοτρόφων.

Τὰ ἔργα ταῦτα δεόν νὰ πυκνωθοῦν, ὡς ἀπολύτως ἀπαραίτητα, ἐνῶ τὰ ἐκτελεσθέντα κατὰ τὸ πλεῖστον πρέπει νὰ συμπληρωθοῦν πρὸς πλήρη ἱκανοποίησιν τῶν ἀναγκῶν ὑδρεύσεων τῶν ἀγροτῶν καὶ τῶν ζώων (βλέπε καὶ τὸ κεφάλαιον περὶ κτηνοτροφίας).

Ἐπίπεδα φρεάτια ὕδατα.

Εἰς ὅλας τὰς πεδινὰς ἀλλουβιακὰς (προσχωματικὰς) περιοχὰς ὑπάρχουν φρεάτια ὕδατα ἀντλούμενα ἀπὸ βάθους 6-12 μέτρων, ἐντατικῶς ἐκμεταλλεόμενα, ἦτοι εἰς τὰς πεδιάδας τῶν Ἐπαρχιῶν Κισσάμου, Κυδωνίας καὶ Ἀποκορώνου τοῦ Νομοῦ Χανίων, τὴν μικρὰν πεδιάδα πόλεως Ρεθύμνης, τὰς παραλιακὰς πεδιάδας τοῦ βορείου τμήματος τοῦ Νομοῦ Ἡρακλείου (περιοχὰὶ πόλεως Ἡρακλείου, Κοινοτήτων Μαλλίων κλπ.), καθὼς καὶ τοῦ νοτίου τμήματος τοῦ ἰδίου Νομοῦ (Τυμπάκιον κλπ. τῆς Μεσσαρᾶς), εἰς τὸ ὄροπέδιον

Λασιθίου, τὴν παραλιακὴν πεδιάδα τῆς Ἱεραπέτρας καὶ τῆς Κοινότητος Γραῦ Λυγιάς, τὴν μικρὰν κοιλάδα τῆς πόλεως Σητείας, ὅπου ἔχουν γίνοι μεγά-
λαι γεωτρήσεις καὶ ἀνευρέθησαν ἀντλούμενα φρεάτια καὶ ἀρτεσιανὰ ὕδατα,
καθὼς καὶ εἰς ἄλλας μικροτέρας ἐπιφανείας ἐπιπέδους προσχωματικὰς ἐκτά-
σεις τῆς Κρήτης. Τὸ ὕδωρ ἀντλεῖται διὰ ἀνεμοκινήτων μαγγάνων ἢ διὰ
πετρελαιοκινήτων ἢ βενζινοκινήτων ἀντλιῶν. Εἰς τὸ ὄροπέδιον Λασιθίου, σχε-
δὸν ὅλα τὰ μάγγανα, 7.500 περίπου, εἶναι ἀνεμοκίνητα, καθὼς καὶ εἰς τὴν
παραλιακὴν πεδιάδα Μαλλίων Ἡρακλείου. Ἡ λειτουργία τῶν αἰολικῶν
τούτων μύλων εἶναι πολὺ εὐθυνη, ἀλλ' ὄχι πάντοτε πλήρως ἐξυπηρε-
τικὴ τῶν ἀρδευτικῶν ἀναγκῶν.

Ἀρτεσιανὰ φρέατα ἐγένοντο ὑπὸ τοῦ Ἰπουργείου Γεωργίας
38 ἐν ὅλῳ εἰς τὴν Κρήτην καὶ μάλιστα εἰς τοὺς κάμπους Χανίων, Ρεθύμνης,
Ἡρακλείου καὶ Λασιθίου (βλ. σχετικὸν πίνακα).

Τὸ ὕδωρ δὲν ἀνέρχεται μέχρι τῆς ἐπιφανείας καὶ διὰ τοῦτο παντοῦ γίνε-
ται ἀντλήσις ἀπὸ μέσου βάθους 30 μ. Ἐπομένως τὰ φρέατα ταῦτα εἶναι ἡμι-
αρτεσιανὰ, περιωρισμένης ἀποδόσεως.

Ὑδατικὴ κατάστασις τῆς Κρήτης κατὰ Νομούς.

Ὁ ἀριθμὸς τῶν φρεάτιων

Νομοὶ	Κοινὰ φρέατα	Βάθος τῶν κοινῶν		
		Ἀρτεσιανὰ	(ἀντλήσεως)	τῶν ἀρτεσιανῶν
Χανίων	780	14	10	28
Ρεθύμνης	3.150	2	6	35
Ἡρακλείου	12.250	9	9,5	40
Λασιθίου	13.250	12	6,5	20
Σύνολον	29.430	37		

Προέλευσις καὶ τρόπος λήψεως τοῦ ἀρδευτικοῦ ὕδατος

Διὰ φυσικῆς ροῆς ἐκ ποταμῶν καὶ πηγῶν	190.000 στρεμ.	73,6 %
Δι' ἀντλήσεως κυρίως ἐκ φρεάτων	67.500 »	26,1 %
Διὰ τεχνητῆς βροχῆς	800 »	0,3 %
Σύνολον	258.300 ἤτοι	100,0

Παρατηρήσεις καὶ ἐπεξηγήσεις: Εἰς τὴν Κρήτην ὑπάρχουν μὲν
πολλὰ φρέατα καὶ ὀλίγα ἀείροα ρεύματα, ἀλλ' ἀτυχῶς ἡ παροχὴ αὐτῶν εἶναι ἀσθενής,
περιοριζομένη κατὰ τὴν ξηρόθερμον ἐποχὴν μέχρι βαθμοῦ, ὥστε νὰ μὴ ἱκανοποιῶνται
πλήρως αἱ ἀρδευτικαὶ ἀνάγκαι, πλὴν τῶν μεγάλων πηγῶν πεδιάδος Χανίων.

Μεγάλαι δαπάναι καὶ πολὺς κόπος καταβάλλονται διὰ τὴν ἀνόρυξιν φρεάτων, τὴν ὑδρο-
μάστευσιν, τὴν ἀντλήσιν, καὶ τὴν μεταφορὰν ὕδατος ἀπὸ τῆς πηγῆς εἰς τοὺς ἀγροὺς μα-
κρόθεν. Τὸ χειρότερον ὅμως χαρακτηριστικὸν τῆς ὕδατικῆς καταστάσεως τῆς Κρήτης
εἶναι ὅτι, ἐξαντλοῦνται βαθμιαίως τὰ φρεάτια καὶ τὰ πηγαῖα ὕδατα, ἐξ αἰτίας κυρίως τῆς

εσφαλμένης τακτικῆς τοῦ Κράτους καὶ τῶν ἰδιωτῶν ἀγροτῶν Κρήτης, οἱ ὅποιοι δὲν ἐκμεταλλεύονται ἀτυχῶς τὰ ὕδατα τῶν βροχιῶν, ποὺ χάνονται εἰς τὴν θάλασσαν ὁμοῦ μετὰ τῆς ἀργίλλου καὶ τῆς ἰλύος.

Εἶναι φανερά ἡ ἀνάγκη, ὅπως ἐκτελεσθοῦν ὁμαδικὰ καὶ ἀτομικὰ ἔργα, συντελοῦντα εἰς τὴν ἐπαύξειν τῶν πηγῶν καὶ τῶν φρεατιῶν ὑδάτων. Ἄλλως, συντόμως θὰ ἔλθῃ ἡ ἡμέρα, ὅποτε ἄλλοῦ θὰ ἐκλείψουν ἐντελῶς αἱ ἀρδευτικαὶ καλλιέργειαι, ἄλλοῦ θὰ περιορισθοῦν αὐταὶ με δυσαρέστους ἄλλας συνεπειάς ἐπὶ τῆς ἀγροτικῆς οἰκονομίας καὶ γενικώτερον ἐπὶ τῆς οἰκονομικῆς καὶ τῆς κοινωνικῆς ζωῆς τῆς Κρήτης (βλ. καὶ τὸν ἐπόμενον πίνακα, ἐμφαίνοντα τὴν ἔκτασιν ἐκείνης ἀρδευτικῆς καλλιέργειας).

Ἐκτασις τῶν ἀρδευομένων καλλιιεργειῶν τῆς Κρήτης κατὰ Νομοῦς εἰς στρογγυλοῦς ἀριθμοῦς τοῦ γεωργικοῦ ἔτους 1959-60 (εἰς στρέμματα)

Καλλιέργειαι	Ν. Χανίων	Ν. Ρεθύμνης	Ν. Ἡρακλείου	Ν. Λασιθίου	Σύνολον Κρήτης
Γεώμηλα	7.500	3.300	12.000	14.000	36.800
Τομάτες	3.000	1.700	10.500	9.300	24.500
Ἄραχης	2.500	1.200	100	200	4.000
Λοιπαὶ κηπευτικαὶ	13.000	9.500	32.000	7.500	62.000
Σύνολον	26.000	15.700	54.600	31.000	127.300
Μηδική	5.000	500	1.000	500	7.000
Φυτεῖαι					
Ἐσπεριδοειδῆ	23.000	2.000	5.000	5.000	35.000
Ἐλαιοφυτεῖαι	5.000	—	18.000	50.000	73.000
Σουλτανίνα	—	—	5.000	3.000	8.000
Λοιπαὶ φυτεῖαι	3.000	500	4.000	500	8.000
Σύνολον φυτειῶν	31.000	2.500	32.000	58.500	124.000
Γεν. Σύνολον	62.000	18.700	87.600	90.000	258.300

Ἐπεξηγήσεις: 1. Ἐπὶ πλεον τῆς ὡς ἄνω ἐκτάσεως τῶν ποτιστικῶν γεωμήλων τοῦ Ν. Χανίων, καλλιεργοῦνται καὶ 3.500 στρεμ. γεωμήλων χωρὶς ἰρδεύσεις, ἐπὶ τοῦ ὄροπεδίου Ὁμαλοῦ. 2) Εἰς τὴν στήλην τῶν λοιπῶν ποτιζομένων φυτειῶν περιλαμβάνονται αἱ φυτεῖαι μηλεῶν, πυρηνοκάρπων (κερασεῶν, βερικοκοκῶν, βυσσινεῶν), αἱ μουςμουλέαι, αἱ βανανέαι, καθὼς καὶ αἱ καστανέαι τοῦ Ν. Χανίων. 3) Ἐπεξηγεῖται ὅτι, κατὰ τὸ πλεῖστον αἱ ποτιζόμεναι ἔλαιοφυτεῖαι, τὸν χειμῶνα, τὸ ἔαρ καὶ τὸ θέρος, ποτίζονται ἀνεπαρκῶς καὶ πλημμελῶς (βλέπε κεφάλαιον «περὶ ἐλαιοκομίας»).

Ἐναλογία ο/ο τῶν ποτιστικῶν ἐκτάσεων συγκριτικῶς πρὸς τὸ σύνολον τῶν καλλιεργουμένων ἐκτάσεων ἐκείνου Νομοῦ (συμπεριλαμβανομένων καὶ τῶν ἐκτάσεων χαρουπέας).

Ν. Χανίων	11,6 τοῖς ἑκατὸν
Ν. Ρεθύμνης	3,4
Ν. Ἡρακλείου	8,9
Ν. Λασιθίου	16,0
Σύνολον Κρήτης	9,8 ο/ο

Ἡ παροχὴ τῶν φρεάτων γενικῶς εἰς τὴν Κρήτην ἀνέκαθεν δὲν εἶναι πλουσία, οὔτε σταθερά, πλὴν τοπικῶν τινῶν ἐξαιρέσεων, ὡς π.χ. εἰς τὸ κάτω τμήμα τῆς Μεσσαράς, πού συνορεύει μὲ τὴν Φαιστόν. Κατὰ δὲ τὴν τελευταίαν πενταετίαν, διὰ τῆς ἐπεκτάσεως τῶν ἀρδευτικῶν καλλιεργειῶν καὶ τῆς σχεδὸν καθημερινῆς ἐπὶ ἐπτάμηνον ἢ ὀκτάμηνον ἀντλήσεως φρεατίου ὕδατος, παρατηρεῖται ἄλλοῦ ἐξάντλησις, ἄλλοῦ ἀλλοιώσις του, ὡς π.χ. εἰς τὴν περιοχὴν Γρᾶ-Λυγιάς Ἐπαρχίας Ἱεραπέτρας, ὅπου ἄλλα μὲν φρέατα ἐστερεύσαν, ἄλλων φρεάτων περιορίσθη ἡ παροχὴ, ἄλλων δὲ φρεάτων ἡ ποιότης τοῦ ὕδατος ἠλλοιώθη διὰ τῆς ἐπιδράσεως τοῦ θαλασσίου ὕδατος, μὲ δυσαρέστους, βεβαίως συνεπειὰς ἐπὶ τῆς ἀγροτικῆς οἰκονομίας τῆς περιοχῆς ἐκείνης.

Ἄτυχῶς, μοιραίως τὰ πλεῖστα ἐκ τῶν φρεάτων ἰδίᾳ δὲ τῆς νοτίου Κρήτης καὶ ταχύτερον τῆς νοτιοανατολικῆς θὰ ἀποξηρανθοῦν ἐντελῶς, ἐντὸς συντόμου χρόνου, ἂν δὲν ληθοῦν ριζικὰ μέτρα βελτιώσεως τῆς ὅλης ἐδαφικῆς καὶ ὕδατικῆς καταστάσεως τῆς Κρήτης. Οἱ ὑδρογεωλόγοι ἐξέφρασαν σαφῆ καὶ κατηγορηματικὴν γνώμην ἐπὶ τοῦ προβλήματος τούτου (βλέπε σελίδα 69 τοῦ βιβλίου «Στοιχεῖα ὑδρογεωλογίας τῶν Π. Ψαριανοῦ καὶ Γ. Κολιοπούλου», ἐκδόσεως 1957).

Ἄντλησις τοῦ ὕδατος δι' ἠλεκτρικῶν κινήτρων.

ὑπὸ τῆς Δ.Ε.Η. κατὰ τὰ τελευταῖα δύο ἔτη ἐγένοντο πρὸς τὸν σκοπὸν αὐτὸν αἱ κάτωθι ἐργασίαι, αἱ ὁποῖαι, βεβαίως, ἐνισχύουν τὴν οἰκονομίαν τῶν ἀγροτῶν, ὅπου ἐχρησιμοποιοῦντο μέχρι τοῦδε δαπανηρὰ μάγγανα ἢ ἀντλῖαι, διευκολύνουν τὴν ἀντλησιν, ἐξυπηρετοῦν ταχύτερον τὰς ἀνάγκας ἀρδεύσεως καὶ περιορίζουν τὴν ἐργασίαν καὶ τοὺς κόπους τοῦ ἀγρότου.

1. Εἰς τὴν πεδιάδα Χανίων ἔχει γίνεαι ἀποτύπωσις ὄλων τῶν φρεάτων καὶ προχωρεῖ ἡ ἔρευνα καὶ ἡ μελέτη τοῦ θέματος τούτου, προκειμένου νὰ ἐφαρμοσθῇ ἡ ἠλεκτρικὴ ἀντλησις.

2. Εἰς τὴν πεδιάδα Ρεθύμνης ἔχει συντελεσθῆ πλήρης μελέτη ἐγκαταστάσεως ἑξακοσίων (600) περίπου ἠλεκτροκινήτρων διὰ τὴν ἀντλησιν ὕδατος ἰσαριθμῶν φρεάτων. Πρόκειται δὲ νὰ ἀρχίσῃ ἡ ἐφαρμογὴ τῆς μελέτης ταύτης, παρεχομένων τῶν σχετικῶν οἰκονομικῶν διευκολύνσεων, πού ἀπεφασίσθησαν διὰ κοινῶν προγράμματος τοῦ Κράτους, τῆς Ἀγροτικῆς Τραπεζῆς καὶ τῆς Δ.Ε.Η.

3. Εἰς τὸν Νομὸν Ἡρακλείου ἔχει ἀρχίσει ἡ ἀποτύπωσις τῶν φρεάτων τοῦ κάμπου Τυμπακίου, ὅπου, διεξάγεται ἐντατικὴ καλλιέργεια ὑπερπρωϊμοιομάτας καὶ

4. Εἰς τὸν Νομὸν Λασιθίου ἔχει ἀρχίσει ὁμοίᾳ ἀποτύπωσις τῶν φρεάτων τῆς πεδιάδος Ἱεραπέτρας καὶ Γρᾶ-Λυγιάς, συνεχιζομένων τῶν ἐργασιῶν τούτων πρὸς τὸν σκοπὸν ὅπως ἀντικατασταθοῦν αἱ ἀνεμαντλῖαι δι' ἠλε-

κτρικῶν κινητήρων ἢ μᾶλλον ὅπως ἐγκατασταθοῦν ἠλεκτρικοὶ κινητήρες, χωρὶς εἰς τὰς περισσοτέρας περιπτώσεις νὰ ἀχρηστευθοῦν αἱ ἀνεμαντλῆαι.

Συμπεράσματα.

Διὰ τὴν βελτίωσιν καὶ θεμελίωσιν τῆς ὑδατικῆς οἰκονομίας τῆς Κρήτης εἶναι ἀπαραίτητα τὰ ἐξῆς κυρίως ἔργα :

1. Ἡ συνέχισις τῆς ὑδρογεωλογικῆς ἐρεύνης τῆς Κρήτης διὰ πυκνώσεως τῶν γεωτρήσεων καὶ λοιπῶν ἔργων, ἐκτελουμένων ὑπὸ τοῦ Ὑπουργείου Γεωργίας καὶ τοῦ Ἰνστιτούτου Γεωλογίας.

2. Ἡ ἀνάπτυξις ἐπιπερισσότερον τοῦ προγράμματος βελτιώσεως ὄρεινῆς οἰκονομίας τῆς Κρήτης διὰ τῆς κατασκευῆς λιθοβαθμίδων, συστηματικῶς, ὅπου αὐταὶ εἶναι ἀπαραίτητοι.

3. Ἡ χρησιμοποίησις τῶν ὑδάτων τῶν βροχῶν διὰ χειμερινὰς ἀρδεύσεις καὶ δι' ἄμεσον ἢ ἔμμεσον ἐνίσχυσιν τῶν πηγῶν καὶ τῶν φρεατίων ὀριζόντων διὰ τῆς ἐκτελέσεως πρὸς τοῦτο τῶν ἐνδεικνυομένων ὁμαδικῶν καὶ ἀτομικῶν τεχνικῶν καὶ ἄλλων ἔργων.

4. Ἡ συγκέντρωσις τῶν ὑδάτων τῶν βροχῶν διὰ φραγμάτων, ὅπου τοῦτο εἶναι δυνατόν, καὶ ὄχι δαπανηρόν, ὑπὸ τὴν προϋπόθεσιν ὅπως οὐδέποτε ὅτι θὰ συνδυασθῇ ἢ ἐκτελέσῃ τῶν φραγμάτων τούτων μὲ τὴν ἐφαρμογὴν προγράμματος ἐκτελέσεως ὄρεινῶν ὑδρονομικῶν ἔργων εἰς τὴν λεκάνην ἀπορροῆς τῶν ρευμάτων, διότι ἄλλως βέβαιαι εἶναι ἡ ἀχρήστευσις καὶ ἡ ἀποτυχία τῶν φραγμάτων τῆς συγκεντρώσεως τοῦ ὕδατος.

5. Ἡ χρησιμοποίησις ὄλων τῶν ἐπιφανειακῶν ὑδάτων, π.χ. τῆς Ἀγιάς τῶν Χανίων καὶ τοῦ Κουρταλιώτη-Ἀγίου Βασιλείου, τὰ ὅποια ἀτυχῶς χάνονται εἰς τὴν θάλασσαν καὶ ἡ σύγχρονος ἐπίσης χρησιμοποίησις τῆς ὑδατοπτώσεως διὰ παραγωγὴν ἠλεκτρικῆς ἐνεργείας, ἐφ' ὅσον δι' εἰδικῶν, μελετῶν ἀποδειχθῇ ἐφικτὴ καὶ συμφέρουσα αὕτη, καὶ

6. Ἡ φυσικὴ καὶ τεχνητὴ ἀναγέννησις τῆς δασικῆς καὶ κτηνοτροφικῆς βλάστησεως τοῦλάχιστον ἐπὶ τῶν πλέον ἐπικλινῶν ἡμιορεινῶν περιοχῶν τῆς Κρήτης, καθοριζομένων ἀπὸ κοινοῦ ὑπὸ γεωπόνων καὶ δασολόγων.

Τὸ κλίμα τῆς Κρήτης

Γενικά χαρακτηριστικά.

Ἡ Κρήτη λόγῳ τῆς νοτίας γεωγραφικῆς θέσεώς της, τοῦ ἐπιμήκους σχήματος, τῆς προσβολῆς της ὑπὸ τῶν ἀνέμων καὶ τῶν θαλασσίων ρευμάτων ἐπιφανείας, καθὼς καὶ τοῦ ἀναγλύφου καὶ τῆς ποικίλης τοπογραφικῆς διαμορφώσεως τοῦ ἐδάφους της, ἀκόμη καὶ λόγῳ τοῦ διαμελισμοῦ της διὰ πολλῶν ἀκρωτηρίων, κόλπων καὶ ὄρμων ἔχει ποικιλίαν κλίματος, διακρινομένου

κατὰ περιοχάς κυρίως ἐκ τῆς βροχῆς καὶ τῆς θερμοκρασίας, κυριωτέρων, ὡς γνωστόν, μετεωρολογικῶν στοιχείων.

Τὰ γενικά χαρακτηριστικά τοῦ κλίματος τῆς Κρήτης εἶναι τὰ ἑξῆς :
 α) Τὸ ὑγιεινὸν κλίμα τῆς, κυρίως διότι ἡ σχετικὴ ὑγρασία εἶναι σχετικῶς ὀλίγη, πλὴν τῆς ἐκ τῆς θαλάσσης ἀμέσως μεταδιδομένης ὑγρασίας εἰς τὴν παραλίαν, φαινόμενον ἄλλωστε γενικὸν ὄλων τῶν παραλιακῶν τόπων καὶ τῶν νήσων. β) Ἡ διαύγεια τῆς ἀτμοσφαιρας καὶ ἡ μεγάλη ἠλιοφάνεια εἰς ὅλους τοὺς τόπους τῆς Κρήτης· καὶ γ) Ἡ καθαρῶς εὐκρατος καὶ θαλασσία κλιματικὴ κατάστασις τῆς ἐπὶ τοῦ πλείστου μέρους τῆς ἐπιφανείας τῆς, ὀφειλομένη εἰς τὴν νότιον γεωγραφικὴν θέσιν τῆς (βόρ. γεωγραφ. πλάτος $34^{\circ} 54'$ – $35^{\circ} 41'$), τὸ ἐπίμηκες σχῆμά τῆς, ποῦ περιορίζει τὸ πλάτος καὶ ὡς ἐκ τούτου ἐκτείνεται ἡ ἐπίδρασις τῆς θαλάσσης, καὶ τὸν διαμελισμὸν τῆς Κρήτης διὰ πολλῶν κόλπων καὶ ὄρμων, ὥστε νὰ εἶναι μακρὰ καὶ ἐκτεταμένη ἡ περιμετρος αὐτῆς.

Συγκεκριμένως ἡ τοιαύτη μορφή τοῦ κλίματος τῆς Κρήτης ἐκδηλοῦται διὰ τοῦ ἡπίου χειμῶνος εἰς τὴν παραλίαν καὶ εἰς τοὺς χαμηλοὺς τόπους καὶ τοῦ ὀλιγώτερον θερμοῦ θέρους σχετικῶς πρὸς τὸ θέρους τῶν πεδινῶν τόπων τοῦ ἠπειρωτικοῦ τμήματος τῆς Ἑλλάδος, π.χ. τῶν πεδιάδων Κωπαίδος, Καρδίτσας, Τρικκάλων, Σερρῶν, κλπ. Διότι οἱ ἄνεμοι, βόρειοι καὶ βορειοδυτικοί, μετριάζουσι τὸν καύσωνα εἰς τὴν Κρήτην.

Εἰς τὸ ἐσωτερικὸν ὄρεινόν μέρος τῆς Κρήτης, τὰ ὑψηλὰ ὄρη καὶ αἱ ὄροσειραι καὶ ἡ σχετικὴ ἀπόστασις τῶν ἀπὸ τὴν θάλασσαν δημιουργοῦν τοπικῶν ὄρεινῶν κλίμα, τοῦ ὁποίου ὅμως τὰ χαρακτηριστικά δὲν εἶναι ἀκριβῶς τὰ ἴδια πρὸς τὰ ἀντίστοιχα τῶν ὄρεινῶν τόπων τῆς χερσαίας Ἑλλάδος καὶ μάλιστα τῆς βορείου.

Ἐπὶ τῇ βάσει τῶν κυριωτέρων μετεωρολογικῶν στοιχείων, ἦτοι τῆς θερμοκρασίας καὶ τῶν μεταβολῶν τῆς (ἡμερήσιον καὶ ἐτήσιον εὖρος) καὶ τῆς βροχῆς (συχνότητος, ὕψους καὶ διανομῆς) καθορίζεται ὡς ἀκολούθως τὸ κλίμα τῆς Κρήτης.

Α'. Θερμοκρασία. 1. Τὸ ἐτήσιον εὖρος τῆς θερμοκρασίας εἶναι ἐμφανῶς κατώτερον τῶν 16° εἰς ὀλόκληρον τὴν ἐπιφάνειαν τῆς Κρήτης, ἀσχέτως προσανατολισμοῦ, ὑπερθαλασσίου ὕψους, παραλίου ἢ χερσαίου θέσεως. Δηλαδή ἡ σχετικὴ ἐπίδρασις τῆς θαλάσσης εἶναι καταφανῆς εἰς τὴν Κρήτην, ἢ ὅποια, ὅπως ἐλέχθη, ἔχει μεγάλην περιβρεχομένην ὑπὸ τῆς θαλάσσης περιμετρον λόγῳ τοῦ σχήματός τῆς καὶ τῶν πολλῶν κόλπων, ὄρμων καὶ ἀκρωτηρίων.

2. Ἐπίσης μικρὰ εἶναι ἡ διακύμανσις τῆς θερμοκρασίας ἐντὸς τῆς ἡμέρας, δηλαδή τοῦ 24ώρου, προφανῶς ἕνεκα κυρίως τῆς ἐπίδράσεως τῆς θαλάσσης καὶ τῶν ἀνέμων. Ὅμως, εἰς τὰς μεσογειακὰς κοιλάδας καὶ τὰ κλειστὰ ὄρο-

πέδια, ὅπως εἶναι τὸ ὄροπέδιον Λασιθίου ἐπὶ ὕψομετρον 800, καίτοι δὲν ὑπάρχουν παρατηρήσεις, ἀσφαλῶς τὸ ἡμερήσιον εὖρος θερμοκρασίας εἶναι μεγαλύτερον, ὅπερ ἄλλωστε εἶναι αἰσθητὸν εἰς τοὺς κατοικοῦντας ἐκεῖ.

3. Ἡ μέση ἔτησία θερμοκρασία εἰς τὰ Χανιά καὶ τὸ Ἡράκλειον, παραλιακὰς πόλεις, κειμένας ἐπὶ τῶν βορείων ἀκτῶν τῆς Κρήτης, εἶναι ἀντιστοιχῶς 18° καὶ 19°. Εἰς τὰς νοτίας παραλίας τῆς Κρήτης καὶ μάλιστα εἰς τὰς κλιτεῖς μὲ νότιον προσανατολισμὸν, βεβαίως, ἡ μέση ἔτησία θερμοκρασία εἶναι μεγαλύτερα, πιθανώτατα κατὰ 1°-3°. (δὲν ὑπάρχουν παρατηρήσεις).

4. Εἰς ὅλας τὰς παραλίας καὶ εἰς τοὺς πλησίον των πεδινούς καὶ ἐλαφρῶς λοφώδεις τόπους τῆς βορείου Κρήτης οἱ παγετοὶ (μηδὲν ἢ μείον 1°) εἶναι σπάνιον φαινόμενον, ἐνῶ εἰς τοὺς ἰδίους τόπους τῆς νοτίου Κρήτης οὐδέποτε παρατηροῦνται παγετοὶ (βλέπε πίνακα τῆς θερμοκρασίας Χανίων καὶ Ἡρακλείου).

Συγκεκριμένως εἰς τὰς κλιτεῖς τῶν Ἀστερουσίων τοῦ Νομοῦ Ἡρακλείου καὶ εἰς τὰς παραλίας καὶ τοὺς χαμηλοὺς τόπους τῆς Βιάννου, τῆς Ἰεραπέτρας, τῆς Παλαιοχώρας Σελίνου κλπ., τὸ κλίμα εἶναι ὅλως ἥπιον κατὰ τὸν χειμῶνα, χωρὶς μεγάλας διακυμάνσεις τῆς θερμοκρασίας. Εἶναι φανερὸν ὅτι τὸ κλίμα ἐκεῖ τὸν χειμῶνα εἶναι εὐχάριστον καὶ περισσότερον εἰς τοὺς ξένους, οἱ ὅποιοι αἰσθάνονται ἀμέσως τὴν ὑπεροχὴν τοῦ κλίματος τούτου τῆς νοτίου Κρήτης. Διὰ τοῦτο ἀκριβῶς εἶναι ἐκμεταλλεύσιμος τουριστικῶς ὅλη ἡ παράλιος περιοχὴ τῆς νοτίου Κρήτης κατὰ τὴν χειμερινὴν περίοδον.

Ἀντιθέτως παρατηροῦνται παγετοὶ καὶ χιόνες εἰς τοὺς ὄρεινους τόπους καὶ τὸ ἐσωτερικὸν τῆς Κρήτης, ὕψομετρον 700 καὶ ἄνω, ὅπως π.χ. εἰς τὴν περιοχὴν Ἀνωγείων Μυλοποτάμου, κειμένων μάλιστα εἰς τὰς βορείας κλιτεῖς τοῦ Ψηλορείτου (ὅπου ἡ Κρήτη ἔχει τὸ μεγαλύτερον πλάτος), λόγῳ τοῦ μεγάλου ὑπερθαλασσοῦ ὕψομετρον καὶ τῆς μειωμένης ἐπιδράσεως τῆς θαλάσσης ἐπὶ τῆς διακυμάνσεως τῆς θερμοκρασίας.

Β'. Β ρ ο χ ῆ. Αὕτη ὡς πρὸς τὸ ὕψος, τὴν συχνότητα καὶ τὴν διανομὴν τῆς διαφέρει τόσο πολὺ εἰς τὴν Κρήτην, ὥστε δὲν δύναται κανεὶς νὰ φαντασθῇ καὶ νὰ πιστεῦσῃ τὰς ἀλλοιώσεις τοῦ μετεωρολογικοῦ τούτου στοιχείου ἀπὸ τόπου εἰς τόπον, καίτοι κεῖνται πλησίον μεταξύ των. Τοῦτο ἐξηγεῖται, ἐκτὸς τῶν γενικῶν αἰτίων, ἐκ τῆς ποικίλης μορφῆς τῆς Κρήτης καὶ τῆς ὕψομετρικῆς κατανομῆς τῆς, εἰς πεδιάδας, κοιλάδας, λόφους, βουνά, ὑψηλά ὄρη, χαραδρώσεις καὶ φάραγγας, αἱ ὁποῖαι, μορφολογία καὶ ὕψομετρικὴ κατανομή, ἐπιδρῶν σοβαρῶς ἐπὶ τῆς διανομῆς τῶν μετεωρολογικῶν στοιχείων καὶ μάλιστα τῆς θερμοκρασίας καὶ τῆς βροχῆς εἰς ὅλας τὰς χώρας καὶ συγκεκριμένως εἰς τὴν μεγαλόνησον, τὴν Κρήτην.

Ἄς μνημονεύσωμεν μερικὰ παραδείγματα: Εἰς τὰ Χανιά τὸ μέσον ἔτησιον ὕψος βροχῆς εἶναι 701,5, εἰς τὸ Ρέθυμνον 669,4, ἐνῶ εἰς τὸ Γεωργικὸν

Σχολεῖον Ἀσωμάτων (ὕψόμετρον 340), πού ἀπέχει ἀπὸ τὸ Ρέθυμνον περίπου 12 χιλίωμ. κατ' εὐθειᾶν νοητὴν γραμμὴν εἶναι 1150,9 χιλιοστά. Τὸ Σχολεῖον τοῦτο κεῖται εἰς τοὺς πρόποδας τῆς δυτικῆς κλιτύος τοῦ Ψηλορείτου, ὅπως καὶ τὰ Ἀνώγεια κεῖνται εἰς τὰς βορείας κλιτεῖς τοῦ ἰδίου ὑψηλοῦ ὄρους καὶ ἔχουν τὸ αὐτὸ ἐτήσιον βροχομετρικὸν μέσον ὕψος.

Ὅπως δὲ πρὸς τὰς τοπικὰς ταύτας διαφορὰς τὸ ὕψος τῆς βροχῆς ἐλαττοῦται ἀπὸ Δυσμῶν πρὸς Ἀνατολὰς καὶ αὐξάνεται πρὸς τὸ ἐσωτερικὸν ὄρεινόν τμήμα τῆς Κρήτης, ὅπου εἶναι αἱ ὄροσειραι τῶν Λευκῶν Ὁρέων, τῆς Ἰδης, τῆς Δίκτης καὶ ἐλαττοῦται πρὸς τὰ νότια παράλια τῆς Κρήτης (βλέπε σχετικoὺς πίνακας τοῦ συγγράμματος καθηγητοῦ Ἡλ. Μαρσιολοπούλου, «Τὸ κλίμα τῆς Ἑλλάδος» ἐκδ. 1938).

Χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ διαφορὰ βροχομετρικοῦ ὕψους μεταξὺ τῆς γύρω περιοχῆς τοῦ Σχολεῖου Ἀσωμάτων καὶ τῆς περιοχῆς Ἀμπαδιάς τῆς ἰδίας Ἐπαρχίας Ἀμαρίου, πού πλησιάζει πρὸς τὴν θάλασσαν τοῦ Λιβυκοῦ πελάγους καὶ ἔχει νότιον προσανατολισμόν.

Εἰς τὴν τελευταίαν ταύτην περιοχὴν τῆς Ἐπαρχίας Ἀμαρίου αἱ βροχαὶ εἶναι ὀλίγαι, ὅπερ σαφῶς μαρτυρεῖται ἐκ τῆς πενιχρᾶς βλαστήσεως τῶν ἐλαιοδένδρων καὶ τῶν δασικῶν θάμνων.

Τὸ μικρότερον ἐτήσιον ὕψος βροχῆς, δηλαδὴ περίπου 300 χιλιοστά, παρατηρεῖται εἰς τὴν περιοχὴν Ἱεραπέτρας, περιλαμβάνουσαν ἕκτασιν περίπου 400.000 στρεμ. μετὰ τῆς γειτονικῆς πεδινῆς καὶ ἐλαφρῶς λοφώδους περιοχῆς τῆς Ἐπαρχίας Σητείας. Δηλαδὴ ἐκεῖ τὸ κλίμα ὁμοιάζει ἐν μέρει πρὸς τὸ κλίμα τῶν ἐρήμων ὡς πρὸς τὴν θερινὴν ἀνομβρίαν καὶ τὸ ξηροθερικὸν περιβάλλον ἐπὶ ἐξάμηνον περίπου.

Βροχερώτερος μὴν εἰς τὴν Κρήτην εἶναι συνήθως ὁ Δεκέμβριος καὶ μετ' αὐτὸν ὁ Ἰανουάριος.

Γενικὸν χαρακτηριστικὸν τῶν βροχῶν ὅλης τῆς ἐπιφανείας τῆς Κρήτης εἶναι ἡ μακρὰ θερινὴ ἀνομβρία ἢ σχεδὸν ἀνομβρος θερινὴ περίοδος, ἡ ὁποία εἰς τοὺς πεδινούς καὶ μὲ μικρὸν ἄλλους ὕψόμετρον τόπους διαρκεῖ τέσσαρας μῆνας, ἤτοι ἀπὸ τοῦ Μαΐου μέχρι τέλους Αὐγούστου, ἐνῶ εἰς τὴν περιοχὴν Ἱεραπέτρας διαρκεῖ πέντε ἕως ἕξ μῆνας, διακοπτομένων τῶν βροχῶν ἐκεῖ ἀπὸ τοῦ Ἀπριλίου.

Ἐπομένως αἱ ἀνάγκαι τῆς ἀρδεύσεως εἶναι μεγαλύτεραι εἰς τὴν ἀνατολικὴν Κρήτην καὶ μάλιστα τὴν ἡμερημικὴν περιοχὴν Ἱεραπέτρας, ὅπου ποτίζονται τὰ κηπευτικὰ ἀπὸ τοῦ Μαρτίου, ἐνίοτε δὲ καὶ κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ χειμῶνος.

Εἰς τοὺς ὄρεινους τόπους τῆς Κρήτης, ὕψωμ. 700 καὶ ἄνω, οὐδὲν ἢ ἐλάχιστον συνήθως βρέχει κατὰ τὸ τρίμηνον θερινὸν διάστημα καὶ κατὰ τοῦτο ἀκριβῶς διαφέρει τὸ ὄρεινὸν κλίμα τῆς Κρήτης ἀπὸ τὸ ἀντίστοιχον κλίμα τῆς

χερσαίας κεντρικῆς καὶ βορείου Ἑλλάδος, ὅπου εἶναι ἀρκετὰ αἰ.θεριναὶ βροχαί.

Ἐξ ἄλλου αἱ βροχαὶ τῆς Κρήτης καθ' ὅλην τὴν ἐπιφανείαν τῆς εἶναι κατὰ τὸ πλεῖστον βραχεῖαι καὶ ραγδαῖαι καὶ μάλιστα εἰς μεγαλύτερον βαθμὸν σχετικῶς πρὸς τὰς βροχὰς τῆς κεντρικῆς καὶ τῆς νοτίου ἡπειρωτικῆς Ἑλλάδος.

Γ'. Χιῶν. Αὕτη καλύπτει εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς Κρήτης τοὺς ὄρεινους ὄγκους τῶν Λευκῶν Ὁρέων, τῆς Ἰδης, τοῦ Κέντρου καὶ τῆς Δίκτης, ἀπὸ ὑψομέτρου 1.300 περίπου καὶ ἄνω ἐπὶ τρίμηνον διάστημα ἢ ἐνίοτε ἐπὶ τετράμηνον, δηλαδὴ ἀπὸ τοῦ Δεκεμβρίου μέχρι τέλους Μαρτίου. Εἰς τόπους δὲ ὀλιγώτερον ὑψηλοὺς, ὑψομέτρου 700—900 ἢ 1.000 περίπου αἱ ἡμέραι χιονοσκεποῦς ἐδάφους εἶναι ἐτησίως κατὰ μέσον ὄρον 30.

Ὅμως, εἰς τὰ βουνὰ καὶ τὰ ὄρη τῆς Ἐπαρχίας Σητείας ἐπὶ τῆς ἰδίας ὑψομετρικῆς ζώνης 700—1.000 ἢ χιῶν διατηρεῖται ἐτησίως μόνον ἐπὶ 5—10 ἡμέρας. Διότι ἡ Ἐπαρχία αὕτη ἐν τῷ συνόλῳ ἀποτελεῖ μιαν χερσόνησον μὲ πολλοὺς κόλπους καὶ ἀκρωτήρια, ὑφισταμένη ἐμφανῶς τὴν εὐεργετικὴν κατὰ τὸν χειμῶνα ἐπίδρασιν τῆς θαλάσσης. Ἡ κλιματικὴ αὕτη κατάστασις τῆς Σητείας ἐκδηλοῦται ἄλλως ἐκ τῆς χρησιμοποίησεως τῆς περιοχῆς τῆς διὰ τὴν διαχείμασιν πολλῶν αἰγοπροβάτων, κατερχομένων ἐκεῖ ἐκ τῶν ὑψηλῶν ὄρεινῶν περιοχῶν τοῦ Ψηλορείτου.

Δ'. Ἄνεμοι. Εἰς τὴν Κρήτην οἱ ἄνεμοι εἶναι ἐπίσης οὐσιῶδες μετεωρολογικὸν στοιχεῖον, διότι εἶναι συχνοὶ καὶ ἐνίοτε σφοδροί, ἀσκοῦντες ἄμεσον ἢ ἔμμεσον ἐπίδρασιν ὡς πρὸς τὴν διαμόρφωσιν τοπικοῦ κλιματικοῦ περιβάλλοντος (μεταβολὴ τῆς θερμοκρασίας, δημιουργία βροχῶν κλπ.) καὶ ὡς πρὸς τὴν κατανομὴν τῆς βλαστήσεως. Πιστεύομεν δὲ ὅτι οἱ ἄνεμοι ἐπὶ τῶν ἀλπικῶν περιοχῶν τῆς Κρήτης εἶναι τὸ κυριώτερον αἷτιον, πού περιορίζει τὸ ὕψος τῶν δένδρων, ὅπερ μαρτυρεῖται ἐκ τῆς μορφῆς καὶ τῆς καταστάσεως μερικῶν ἐξ αὐτῶν (τῶν κυπαρίσσω) ἐπὶ ὕψομ. 1.900 περίπου τοῦ ὑψώματος Ἄνω Κροῦσα τῶν Λευκῶν Ὁρέων, τῆς κοινοτικῆς περιοχῆς Ἁγίου Ἰωάννου Ἐπαρχίας Σφακίων, ὅπου διεπιστώσαμεν αὐτοπροσώπως ὅτι αἱ κυπαρίσσοι ἔχουν τὴν μορφήν μεγάλων θάμνων ὕψους μέχρι 3,50 μέτρων, θάμνων, πού ἔρπουν καὶ κλίνουν πρὸς νότον ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν καὶ πίεσιν τῶν βορείων ἀνέμων.

Εἰς τὴν Κρήτην ἐμφανίζονται παράξενα φαινόμενα διευθύνσεων τῶν ἀνέμων. Τόποι τῆς νοτίας πλευρᾶς τῆς Κρήτης προσβάλλονται συχνότερον ὑπὸ βορείων ἀνέμων καὶ ὄχι ὑπὸ νοτίων. Ἐπίσης ἐνίοτε σφοδροὶ νότιοι ἄνεμοι προσβάλλουν τοὺς πεδινοὺς καὶ τοὺς λοφώδεις τόπους τοῦ βορείου τμήματος τῶν Νομῶν Χανίων, Ρεθύμνης καὶ Ἡρακλείου χωρὶς νὰ ἐμποδίζωνται ὑπὸ τῶν ὄροσειρῶν τοῦ ἐσωτερικοῦ τῆς Κρήτης. Μάλιστα οἱ ἄνεμοι πνέουν ἐκεῖ ὡς καθοδικοί, ἰσχυροὶ καὶ σφοδροί, ὀφειλόμενοι ἐν μέρει εἰς τὴν ἐδαφικὴν διαμόρφωσιν τῶν περιοχῶν τούτων.

Ὡς πρὸς τὰ λοιπὰ μετεωρολογικὰ στοιχεῖα, τὰ ὅποια παρουσιάζουν ὀλιγώτερον ἐνδιαφέρον ὡς πρὸς τὴν γεωργίαν καὶ τὴν κτηνοτροφίαν δὲν συνεκκεντρώσαμεν τὰ σχετικὰ στοιχεῖα. ●

Ἦδη ἐξετάζομεν τὴν ἐπίδρασιν τοῦ κλίματος καὶ ἰδίᾳ τῶν βροχῶν καὶ τῆς θερμοκρασίας ἐπὶ τῆς διαμορφώσεως τῆς γεωργίας καὶ τῆς κτηνοτροφίας καὶ γενικῶς ἐπὶ τῆς γεωργοκτηνοτροφικῆς παραγωγῆς τῆς Κρήτης.

Ἐπίδρασις τοῦ κλίματος.

Τὸ κεφάλαιον τοῦτο θὰ ἐκτεθῆ εἰς γενικὰς μόνον γραμμὰς διὰ τὴν κατὰ τὸ δυνατόν συντόμεισιν τῆς ὅλης μελέτης.

Ἐπίδρασις τῶν βροχῶν. Ἡ ραγδαίότης τῶν βροχῶν, ἡ κλίσις τοῦ ἐδάφους, ἡ κατὰ τὸ μᾶλλον σχιστολιθικὴ σύστασις του καὶ ἡ γυμνότης τῆς πλείστης ἐκτάσεως τῶν βοσκοτόπων τῆς Κρήτης δημιουργοῦν ρεύματα καὶ χειμάρρους, τῶν ὁποίων ἀτυχῶς τὸ θολὸν ὕδωρ χάνεται εἰς τὴν θάλασσαν.

Ἰπὸ τὰς φυσικὰς ταύτας συνθήκας μεγάλη καὶ ἀνεπανόρθωτος εἶναι ἡ διάβρωσις τοῦ ἐδάφους καὶ μικρὰ εἶναι ἡ ἐντὸς τῶν πετρωμάτων διείσδυσις τῶν ὑδάτων τῶν βροχῶν καὶ ἐκ τούτου μικρὰ ἐπίσης εἶναι ἡ φυσικὴ ἐνίσχυσις τῶν πηγῶν καὶ φρεατίων ὑδάτων.

Ὅμως, ἐνδιαφέρουσα καὶ μᾶλλον ἐπαρκῆς εἶναι ἡ ἐνίσχυσις τῶν πηγῶν ἐκ τῆς ἀπορροῆς τῶν ὑδάτων τῶν βροχῶν ἐντὸς τῶν ἀσβεστολιθικῶν ὄγκων τοῦ βορείου τμήματος τῶν Λευκῶν Ὀρέων, ὅπου διὰ μέσου καταβοθρῶν, σπηλαίων, ρωγμῶν καὶ διακένων κυκλοφοροῦν τὰ ὕδατα ταῦτα καὶ ἐξέρχονται ἐπίσης διὰ μέσου ρωγμῶν εἰς τὴν ἐπιφάνειαν ὡς καρστικαὶ πηγαὶ ἢ ὡς κεφαλόβρυσα. Εἰς τὸ νότιον τμήμα τῶν Λευκῶν Ὀρέων δὲν ἐμφανίζονται μεγάλαι πηγαί, διότι χάνονται τὰ ὑμβρια ὕδατα εἰς βαθύτερα στρώματα ἢ πιθανῶς ἐξέρχονται δι' ὑποβρυχίων πηγῶν.

Αἱ ἀνεπαρκεῖς βροχαὶ τῆς ἀνοίξεως βλάπτουν τὰς φθινοπωρινὰς καλλιέργειας κατὰ τὴν κρίσιμον αὐτῶν φάσιν (ἀνάπτυξις στάχων καὶ ὠρίμανσις), ἐνῶ ἡ ἀνομβρία τοῦ θέρους ἐμποδίζει ἀπολύτως τὴν ξηρικὴν καλλιέργειαν βάμβακος, ἀραβοσίτου, λευκῶν φασολίων ἢ ἄλλων ἐτησίων θερινῶν φυτῶν.

Ἐναντιότητες τοῦ κλίματος. Ἡ θερινὴ ὑψηλὴ θερμοκρασία ἄνευ δρόσου καὶ ὑγρασίας νυκτερινῆς κατὰ τὸ θέρος, αἱ περιορισμέναι βροχαὶ τῆς ἀνοίξεως καὶ ἡ ἀνομβρία τοῦ θέρους δὲν ἐπιτρέπουν ὀπωσδήποτε τὴν συνεχῆ καλλιέργειαν τοῦ καλλιεργησίμου ἐδάφους τῆς Κρήτης διὰ φθινοπωρινῶν καὶ θερινῶν φυτῶν, ἄνευ ἀρδεύσεως. Ἐπομένως τὸ φυσικὸν περιβάλλον τῆς Κρήτης ἐπιβάλλει τὴν ἐκμετάλλεισιν τοῦ καλλιεργησίμου ἐδάφους τῆς, ἰδίᾳ τοῦ ἐπικλινοῦς, κυρίως ἢ ἀποκλειστικῶς διὰ φυτειῶν ἀμπέ-

λων, ἐλαιῶν καὶ ἄλλων δένδρων, τὰ ὅποια ὀλιγώτερον βλάπτονται ἐκ τῆς ξηρασίας, παρὰ αἱ ἐτήσια καλλιέργειαι.

Ἐξ ἄλλου συχὰ ἡ καθυστέρησις τῆς ἐνάρξεως τῶν βροχῶν τοῦ φθινοπώρου ἐπιβραδύνει τὴν προετοιμασίαν τῶν ἀγρῶν καὶ τὴν σποράν τοῦ σίτου καὶ τῶν ἄλλων φθινοπωρινῶν εἰδῶν με ἀποτέλεσμα νὰ βραδύνη ἡ ὠρίμανσις τῶν, ἔστω ἐπὶ δύο ἕως τέσσαρας ἡμέρας, ὅποτε μειοῦται ἡ στρεμματικὴ ἀπόδοσις τῶν φυτῶν τούτων.

Ἡ ἀνομβρία τοῦ θέρους καὶ ἡ ἀνεπάρκεια τῶν βροχῶν κατὰ τὸ δέμηνον Σεπτεμβρίου—Ὀκτωβρίου, βεβαίως βλάπτουν τὰ ἐλαιόδενδρα, τῶν ὁποίων ὁ καρπὸς ἀνεπαρκῶς ἀναπτύσσεται. Ἐπίσης ἐκ τῆς ἀνομβρίας καὶ τοῦ καύσωνος τοῦ θέρους ὑφίστανται ἀντίστοιχον βλάβην οἱ ἄμπελοι καὶ αἱ σταφιδάμπελοι.

Ἀμέσως ἐπίσης βλάπτεται ἐκ τῆς ἰδίας κλιματικῆς αἰτίας ἡ φυσικὴ βλάστησις ἐτησίαν καὶ πολυετῶν φυτῶν τῶν βοσκοτόπων, ὅπου ἡ διατήρησις τῶν ποιμνικῶν προβάτων δὲν ἐξασφαλίζει κατὰ τοὺς μῆνας Αὐγουστον καὶ Σεπτέμβριον, ἐνίοτε καὶ τὸν Ὀκτώβριον τὴν κἀνονικὴν καὶ πλήρη διατροφήν των.

Ἐξυπακούεται, ὅτι ὅπου εἶναι ἀνεπαρκεῖς αἱ ἀρδεύσεις τῶν ἐσπεριδοειδῶν, βλάπτονται ταῦτα καὶ ὡς πρὸς τὴν ποσότητα καὶ τὴν ποιότητα τῶν καρπῶν των ἐκ τοῦ ξηροθερμικοῦ περιβάλλοντος τοῦ θέρους καὶ τῆς ἀνομβρίας τῶν ἀρχῶν τοῦ φθινοπώρου.

Οἱ ἴδιοι κλιματικοὶ παράγοντες δὲν εὐνοοῦν τὴν ἀνάπτυξιν τῶν δασικῶν φυτῶν καὶ ἰδίᾳ τὴν ἐπιτυχίαν τῆς φυτεύσεως δενδρυλλίων ἢ τὴν φυσικὴν ἀναγέννησιν τῶν δασῶν. Ἀκριβῶς δὲ διὰ τὸν πρωτεύοντα αὐτὸν λόγον, ὑφισταμένων καὶ τῶν ἄλλων δυσχερειῶν ἐκ τῆς δράσεως τοῦ ἀνθρώπου (καταστροφή τῶν δασῶν ἐκ τῆς αἰγοβοσκίσεως, τῶν πυρκαϊῶν, τῆς ἀπλήστου ὑλοτομίας καὶ καυσοξυλεύσεως κλπ.) δὲν ἀνεγεννήθησαν τὰ ἄλλοτε πυκνὰ δάση τῆς Κρήτης, ἰδίᾳ εἰς τὴν κεντρικὴν καὶ τὴν ἀνατολικὴν.

Διτηρήθησαν δὲ δάση ἐξ ἀειθαλῶν πλατυφύλλων εἰδῶν, ἤτοι κουμαρέας, σχίνων, μύρτων κλπ., εἰς τὰς λοφώδεις περιοχάς, ὑψομ. 400—800 τῶν Ἐπαρχιῶν Κισσάμου καὶ Σελίνου τοῦ Νομοῦ Χανίων, ὅπου πράγματι αἱ βροχαὶ εἶναι περισσότεραι.

Σχετικῶς πρὸς τὴν ἐπίδρασιν τῆς χιόνος σημειοῦμεν ὅτι ἡ διατήρησις αὐτῆς ἐπὶ τοῦ ἐδάφους ἐπὶ τρίμηνον ἕως τετράμηνον περίπου διάστημα εἰς τὸ ἐσωτερικὸν κυρίως ὄρεινὸν τμήμα τῆς Κρήτης ἐπιβάλλει τὴν ὀπωσθήποτε μετακίνησιν ἐκεῖθεν τῶν ποιμνίων εἰς τοὺς χαμηλοὺς χειμερινοὺς βοσκοτόπους τῆς Κρήτης καὶ τὰς νησίδας αὐτῆς.

Εὐνοϊκὴ ἐπίδρασις τοῦ κλίματος. Ἡ ἀνωτέρω κλιματικὴ κατάστασις τῆς Κρήτης κατὰ τὴν ἐαρινὴν καὶ θερινὴν περίοδον ἀσκει καὶ εὐεργετικὴν ἐπίδρασιν ἐπὶ τῶν ἀμπέλων, αἱ ὅποια προστατεύονται ὑπὸ

τῆς ἀνομβρίας ἢ τῶν ὀλίγων βροχῶν τῆς ἀνοιξέως ἐναντι τῆς εὐδαιμίδος, τοῦ περνοσπόρου καὶ τοῦ αἰδίου, ὅχι ὁμῶς ἀπολύτως. Διὰ τοῦτο πάντοτε πρέπει νὰ ἐπαγρυπνῇ ὁ ἀμπελοργὸς τῆς Κρήτης διὰ τὴν κανονικὴν συντήρησιν τῶν ἀμπέλων.

Ἐπίσης ἡ ἀνομβρία καὶ ὁ καύσων τοῦ θέρους ἐμποδίζουν τὸν πολλαπλασιασμόν τοῦ δάκου τῆς ἐλαίας, γνωστοῦ καταστρεπτικοῦ ἐντόμου, τὸ ὁποῖον εἰς περίπτωσιν πρωτῶν φθινοπωρινῶν βροχῶν περιορίζει τὴν ἀπόδοσιν τοῦ ἐλαίου καὶ βλάπτει τὴν ποιότητά του.

Ἐξ ἄλλου ἡ ἀνεπάρκεια τῶν βροχῶν τῆς ἀνοιξέως περιορίζει τὴν ἀνάπτυξιν τῆς σκωριάσεως τῶν σιτηρῶν καὶ τῶν ψυχανθῶν, ἀλλ' ὅχι εἰς ὅλους τοὺς τόπους τῆς Κρήτης. Π.χ. εἰς τοὺς παραλίους πεδινοὺς τόπους τῆς νοτίου περισσότερο Κρήτης, ὅπου ἀναπτύσσονται πρωτῶν αἱ φθινοπωριναὶ καλλιέργειαι καὶ μάλιστα ὁ βίκος, συντελοῦσης καὶ τῆς εὐνοικῆς θερμοκρασίας, αἱ ὀλίγα βροχαὶ κατὰ Μάρτιον καὶ ἡ ἐδαφικὴ καὶ ἀτμοσφαιρικὴ ὑγρασία ἀρκοῦν διὰ τὴν βαρεῖαν προσβολὴν τοῦ βίκου ὑπὸ τῆς σκωριάσεως. Εἰς τὴν περίπτωσιν ταύτην περιορίζεται ἢ καὶ ἐκμηδενίζεται ἡ παραγωγή τοῦ σανοῦ ἢ καρποῦ τοῦ βίκου εἰς τὴν πεδινὴν παραλιακὴν περιοχὴν.

Ἐπίδρασις τῆς θερμοκρασίας. Ὁ ἥπιος χειμῶν τῆς Κρήτης χωρὶς παγετοῦς (πτῶσις τῆς θερμοκρασίας κάτω τοῦ μηδενός) καὶ ἡ μᾶλλον ὑψηλὴ θερμοκρασία κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς ἀνοιξέως ἐπιτρέπουν τὴν πρῶτον καλλιέργειαν κηπευτικῶν καὶ τὴν συγκομιδὴν τῶν ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τῆς ἀνοιξέως, ἤτοι τῆς τομάτας, τῶν γεωμήλων, τοῦ ἀρακά, ἀγγουριῶν, κολοκύνθων κλπ., εἰς τοὺς παραλίους τόπους τῆς νοτίου Κρήτης.

Ἐπίσης εὐδοκιμοῦν ἐκεῖ τὰ ἐσπεριδοειδῆ, δηλαδὴ εἰς ὅλους τοὺς παραλίους καὶ ἐλαφρῶς λοφώδεις τόπους τῆς Κρήτης, βορείου ἢ νοτίου, χωρὶς νὰ ὑφίστανται ποτὲ ζημίας ἐκ παγετῶν. Ἀκόμη δὲ εὐδοκιμοῦν εἰς τὴν Κρήτην εἰς τοὺς αὐτοὺς τόπους τὰ πλέον εὐπαθῆ εἰς τὸ ψῦχος φυτὰ, ὅπως ἡ βανανέα. (βλέπε τὰ σχετικὰ κεφάλαια περὶ τῶν φυτῶν τούτων).

Ἐξ ἄλλου, ὅπου ὑπάρχει ὕδωρ τὸ κλίμα ἐπιτρέπει τὴν ἐντατικὴν ἐκμετάλλευσιν τοῦ ἐδάφους διὰ δύο ἢ τριῶν ἀκόμη κηπευτικῶν καλλιεργειῶν ἐντὸς τοῦ ἰδίου ἔτους.

Ἡ ἐλαία εὐδοκιμεῖ μέχρι ὑψομέτρου 750 ἢ καὶ μέχρι ὑψομέτρου 900 ἐπὶ τῶν νοτίων περιοχῶν τῆς Κρήτης, χωρὶς νὰ ὑφίσταται ζημίας ἐκ τοῦ ψύχους. Ἡ Κρήτη δηλαδὴ ὑπερέχει ὡς πρὸς τὸ προσὸν τοῦτο συγκριτικῶς πρὸς τοὺς τόπους τῆς ἀνατολικῆς-κεντρικῆς Ἑλλάδος (Βοιωτίας, Εὐβοίας, Φθιώτιδος, Πηλίου τῆς Θεσσαλίας) καὶ περισσότερο πρὸς τοὺς τόπους τῆς βορείου Ἑλλάδος καὶ συγκεκριμένως τῆς Χαλκιδικῆς. Διότι εἰς τὰς μνημονευθείσας περιοχὰς τοῦ ἡπειρωτικοῦ τμήματος τῆς κεντρικῆς καὶ τῆς βορείου Ἑλλάδος ἐνίοτε ὑφίστανται σοβαρὰς ζημίας τὰ ἐλαιόδενδρα καὶ ὁ καρπὸς αὐτῶν ἐκ τῶν παγετῶν καὶ τοῦ ψύχους τοῦ χειμῶνος.

Ἡ ἐλαία εἶναι ἡ κυριαρχοῦσα εἰς τὴν Κρήτην μορφή δένδρου, ἡ ὁποία ἰδιαιτέρως προσιδιάζει εἰς τὸ κλίμα τῆς, ἥπιον καὶ θερμὸν τὸν χειμῶνα, χωρὶς διακυμάνσεις μεγάλας τῆς θερμοκρασίας καὶ ἄνομβρον τὸ θέρος, ὅποτε ὀλιγώτερον βλάπτεται ἡ ἐλαία συγκριτικῶς πρὸς τὰς ἐτησίας καλλιέργειας.

Παρά ταῦτα, εἰς τὴν Κρήτην, τὴν πλέον νοτιᾶν ἑλληνικὴν χώραν, ὑπάρχουν τόποι, οἱ ὅποιοι λόγῳ μεγάλῳ ὑπερθαλασσίῳ ὑψομέτρου καὶ τῆς θέσεώς των μεταξὺ βουνῶν ἢ τῆς περικυκλώσεώς των ὑπὸ βουνῶν καὶ ὄρεων, ἔχουν κλίμα ψυχρότατον τὸν χειμῶνα, πού δὲν ἐπιτρέπει τὴν πρῶϊμον σποράν κηπευτικῶν, οὔτε τὴν εὐδοκίμησιν τῶν ἐσπεριδοειδῶν καὶ τῆς ἐλαίας. Εἰς τοιοῦτον φυσικὸν καὶ οἰκολογικὸν περιβάλλον διατελεῖ τὸ κλειστὸν ὄροπέδιον Λασιθίου ἐπὶ ὑψομέτρου 800, ὅπως ἀκριβῶς εἶναι καὶ τὸ λεκανοπέδιον τῆς Τριπόλεως, περιβαλλόμενον ὑπὸ βουνῶν καὶ ὄρεων.

Ἐπίδρασις τῶν ἀνέμων. Ὡς πρὸς τὴν γεωργίαν τῆς Κρήτης οἱ ἄνεμοι ἀποτελοῦν ἐνδιαφέρον μετεωρολογικὸν στοιχείον, τὸ ὅποιον ἀσκει σοβαράν, ἄμεσον καὶ ἔμμεσον ἐπίδρασιν, θετικὴν καὶ ὠφέλιμον ἢ ἀρνητικὴν, δηλαδὴ ἐπιβλαβῆ. Συγκεκριμένως οἱ ἄνεμοι τὴν ἀνοίξιν καὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ θέρους, ἐπιτείνοντες τὴν ἐξάτμισιν τοῦ ὕδατος καὶ τῶν φυτῶν (διαπνοή), βλάπτουν τὰς φθινοπωρινὰς καλλιέργειας, τὸ δὲ θέρος βλάπτουν τὴν κανονικὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ἐλαιοκάρπου.

Ἀντιθέτως περιορίζουν τὸν πολλαπλασιασμὸν τοῦ δάκου τῆς ἐλαίας καὶ τὴν προσβολὴν τῶν ἀμπέλων καὶ τῶν σταφιδαμπέλων ὑπὸ τοῦ περονοσπόρου καὶ ὠίδιου, ὡς καὶ τῶν ὀπωροφόρων δένδρων ὑπὸ τῶν διαφόρων ἀσθενειῶν καὶ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον συντελοῦν εἰς τὴν προστασίαν τῶν σταφυλῶν καὶ τῶν ὀπωρῶν ἐναντι τῶν ἀσθενειῶν, ἀλλ' ὄχι, βεβαίως, πάντοτε ἀπολύτως.

Ἐξ ἄλλου ὑπὸ τὸ ξηροθερικὸν περιβάλλον καὶ τὴν μεγάλην ἡλιοφάνειαν τῆς Κρήτης οἱ ἄνεμοι συντελοῦν διὰ τῆς ἐλαττώσεως τῆς ὑγρασίας τῶν καρπῶν εἰς τὴν παραγωγὴν καλῆς ποιότητος γεωργικῶν προϊόντων, ἥτοι σταφυλῶν, οἴνου, ἐλαίου, ὀπωρῶν, πορτοκαλλιῶν κλπ. Ἀνάλογος εἶναι καὶ ἡ ἐπίδρασις τῶν ἀνέμων ἐπὶ τῆς αὐτοφουοῦς βλαστήσεως, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ ἐπηρεάζηται εὐεργετικῶς ἡ ποιότης τοῦ κρέατος καὶ τοῦ γάλακτος.

Εἰς τοὺς παραλίους τόπους τῆς βορείου καὶ τῆς νοτίου Κρήτης, τοὺς ἀμέσως ἐκτεθειμένους εἰς τοὺς ἀνέμους, ἐπιδρῶντες οὗτοι μηχανικῶς προκαλοῦν ζημίαν σοβαράν ἐπὶ τῶν ἐσπεριδοειδῶν, τῶν ὁποίων οἱ καρποὶ, ἄωροι ἢ ὠριμοὶ πίπτουν εἰς τὸ ἔδαφος. Ἐπίσης σοβαράν ζημίαν προκαλοῦν οἱ ἄνεμοι ἐπὶ τῶν κηπευτικῶν, ἥτοι τῆς τομάτας, τῶν γεωμήλων, τῶν φασιόλων κλπ., ἰδίᾳ τῶν εὐρισκομένων εἰς τὴν πρῶτην αὐτῶν ἀνάπτυξιν. Διότι παρασύρονται ὑπὸ τῶν ἀνέμων τὰ φύλλα, κόπτονται οἱ βλαστοὶ ἢ ἐκρίζωνονται τὰ φυτὰ ταῦτα.

Ἐναντι τῆς φυσικῆς ταύτης ἐναντιότητος οἱ καλλιεργηταὶ Κρήτες ὑποβάλλονται εἰς σοβαράς δαπάνας καὶ κόπους διὰ τὴν διατήρησιν ζωντανῶν ἢ

ξηρῶν φρακτῶν, πού ἀνακόπτουν τὴν δύναμιν τῶν ἀνέμων. Δηλαδή φυτεύονται κάλαμοι ἢ φυτὰ ἰνδικῆς συκῆς (φραγκοσυκιᾶς) ἢ κατασκευάζονται φράκται με ξηρὰ καλάμια ἢ με κλάδους δασικῶν θάμνων ἢ δένδρων εἰς ἀλληπαλῆλους σειράς.

Ἐξ ἄλλου ἡ δύναμις καὶ ἡ συχνότης τῶν ἀνέμων, πού ἀποτελοῦν, ὡς γνωστόν, φυσικὴν ἐνέργειαν ἐκμεταλλεύονται ἀνέκαθεν καὶ σήμερον εἰς τὴν Κρήτην διὰ τὴν χωρὶς ἔξοδα λειτουργίαν ἀνεμομύλων πρὸς ἀντλήσιν ὕδατος διὰ πότισμα φυτῶν, περιωρισμένως δὲ καὶ διὰ τὸ ἄλεσμα τοῦ σίτου καὶ κριθῆς. Γενικὴ εἶναι ἡ χρησιμοποίησις ἀνεμομύλων διὰ τὴν ἀντλήσιν ὕδατος πρὸς ἀρδευσιν τῶν κηπευτικῶν καὶ μάλιστα τῶν γεωμήλων εἰς τὴν παράκτιον πεδιάδα Μαλλιῶν Ἡρακλείου καὶ εἰς τὸ ὄροπέδιον Λασιθίου. Ἐκεῖ, εἰς τὸ ὄροπέδιον τοῦτο, ὅταν λειτουργοῦν οἱ ἀνεμόμυλοι τὸ θέρος με εὐνοϊκὸν ἀνεμον, ὁμοιάζουν με σμήνη πολλῶν λευκῶν περιστεριῶν, πού σηκώνονται ὁμαδικὰ διὰ νὰ πετάξουν.

Εἶναι πράγματι φαντασμαγορικὸν καὶ ὠραῖον τὸ ὄραμα τοῦτο, πού προκαλεῖ τὸν θαυμασμόν τοῦ ξένου ἐπισκέπτομ, διότι εἶναι μοναδικὸν ἴσως εἰς τὸν κόσμον.

Ὅμως, ἐπειδὴ δὲν εἶναι πάντοτε εὐνοϊκὸς ὁ ἀνεμος, ἡ λειτουργία τῶν ἀνεμομύλων τούτων δὲν εἶναι κανονικὴ καὶ δὲν ἐξυπηρετεῖ πλήρως τὰς ἀρδευτικὰς ἀνάγκας. Διὰ τοῦτο σκόπιμον εἶναι ὅπως μερικῶς ἐγκατασταθοῦν ἐκεῖ ἡλεκτροκινητῆρες, χωρὶς νὰ ἀχρηστευθοῦν οἱ ἀνεμόμυλοι.

*Γεωγραφικὴ θέσις τῶν κάτωθι Μετεωρολογικῶν Σταθμῶν
καὶ χρονολογία τῶν παρατηρήσεων*

Σταθμοί	Γεωγραφικὴ θέσις		Υψόμετρον	Διάρκεια παρατηρήσεων	Χρονολογία παρατηρήσεων
	— Γεωγραφικὸν — Πλάτος	Μήκος			
Χανίων ¹	35° 30'	24° 02'	14	16	1915—1930
Ρεθύμνου	35° 22'	24° 28'	60	7	Ἐκτὸς Σ/βρίου 1952 ἕως καὶ Αὐγούστου 1959
Γεωρ. Σχολ. Ἀσωμάτων	35° 15'	24° 40'	340	13	1948—1960
Ἀνωγειῶν	35° 16'	24° 54'	776	17	1914—1930
Ἡρακλείου	35° 19'	25° 06'	35	22	1909—1930
Γεωρ. Σχολ. Μεσσαράς	35° 3'	24° 57'	—	7	1947—1953
Σητείας	35° 12'	26° 07'	—	—	1915—1929
Ἱεράπετρας	35° 0'	25° 46'	—	—	1915—1929

Π η γ α ι : 1. Αἱ παρατηρήσεις τῶν Χανίων, Ἀνωγειῶν καὶ Ἡρακλείου ἐλήφθησαν ἐκ τοῦ δελτίου Κλιματικὰ στοιχεῖα τοῦ ἀλλήλικου δικτύου» Ἀθήναι 1960, ἐκδοθέντος ὑπὸ τοῦ Ἐθνικοῦ Ἀστεροσκοπεῖου Ἀθηνῶν, κατόπιν ἐπεξεργασίας των ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ κ. Ἡλ. Γ. Μαρτιοποῦλου ἐν τῷ Μετεωρολογικῷ Ἰνστιτούτῳ.

2. Αἱ παρατηρήσεις τῆς Σητείας καὶ τῆς Ἱεραπέτρας ἐλήφθησαν ἐκ τοῦ συγγράμματος «Τὸ κλίμα τῆς Ἑλλάδος» τοῦ ἰδίου καθηγητοῦ.

3. Αἱ παρατηρήσεις τοῦ Ρεθύμνου παρεσχέθησαν ἐκ τῆς Δ/σεως Γεωργίας Ρεθύμνης, γινόμεναι ὑφ' ἐνὸς γεωπόνου.

*Ἑκτακτοὶ πολυομβροὶ καὶ ἀνομβροὶαι
(Ἀπολύτως μέγιστα καὶ ἐλάχιστα ὕψη βροχῆς)*

Σταθμοὶ	Κανονικὸν (μέσον) ἐτήσιον ὕψος βροχῆς	Βροχερώτερον — Ξηρότερον				Χρονικὴ περίοδος
		Ποσὸν	Ἔτος	Ποσὸν	Ἔτος	
Χανιά	706,9	1.147,0	1928	492,0	1916	1915-1929
Ἀνώγεια	1123,6	1.884,9	1924	784,7	1916	1915-1929
Ἡράκλειον	510,2	769,5	1924	292,0	1914	1909-1929
Σητεία	448,2	771,5	1924	227,0	1916	1915-1929
Ἱεράπετρα	207,1	691,7	1928	147,9	1925	1915-1929

Ἐπεξηγήσεις: 1. Τὰ στοιχεῖα ταῦτα ἐλήφθησαν ἐκ τοῦ συγγράμματος «Τὸ κλίμα τῆς Ἑλλάδος» τοῦ καθηγητοῦ κ. Ἡλ. Μαρτιοποπούλου, Ἀθήναι 1938. Τὸ μέσον ἐτήσιον ὕψος βροχῆς ἐλάχιστα διαφέρει τοῦ ἀναφερομένου εἰς τοὺς ἄλλους πίνακας τῆς παρουσῆς μελέτης, συνταχθέντας ἐκ τοῦ σχετικοῦ δελτίου τοῦ Ἐθνικοῦ Ἀστεροσκοπεῖου Ἀθηνῶν, ἐκδ. 1960.

2. Τὸ μέσον ἐτήσιον ὕψος βροχῆς τῆς Ἱεραπέτρας ἄλλης χρονικῆς περιόδου εἶναι ἀνώτερον τοῦ ὡς ἄνω ἐκ 207,1 μόνον χιλιοστῶν, ἤτοι εἶναι 300-350 χιλ., ὅπου θεωρεῖται ὀρθὸν ὑπὸ τῶν κατοίκων τῆς περιοχῆς ἐκείνης, οἱ ὅποιοι βλέπουν καὶ πιστεύουσι μὲν ὅτι εἰς τὴν Σητεῖαν βρέχει περισσότερον ἢ εἰς τὴν Ἱεράπετραν, ἀλλ' οὐχ εἰς ποσότητα διπλασίαν.

Τὰ μηνιαῖα καὶ ἐτήσια ὕψη βροχῆς

Μῆνες	Γ. Σχολ.						
	Χανιά	Ἀνωμάτων	Ἀνώγεια	Ἡράκλειον	Γ.Σ. Μεσαράς	Σητεία	Ἱεράπετρα
Ἰανουάριος	165,0	302,0	258,9	106,4	142,0	89,1	52,3
Φεβρουάριος	60,4	121,6	183,3	79,8	67,4	68,3	28,8
Μάρτιος	75,6	155,3	131,0	49,0	64,6	45,0	17,3
Ἀπρίλιος	35,4	39,5	54,8	26,7	10,6	15,2	8,2
Μάιος	12,6	18,3	48,4	19,0	22,9	16,6	4,4
Ἰούνιος	2,1	5,9	9,0	3,6	4,9	1,8	6,0
Ἰούλιος	0,4	0,5	0,2	0,6	1,9	0	0
Αὐγουστος	1,1	0,5	6,2	3,1	0	0	0
Σεπτέμβριος	29,0	28,2	17,7	16,2	10,6	0,9	5,1
Ὀκτώβριος	41,4	111,0	82,0	45,7	30,9	39,8	14,1
Νοέμβριος	96,2	129,0	155,7	81,4	96,9	78,2	31,2
Δεκέμβριος	182,3	239,1	243,4	107,2	100,6	98,3	39,7
Ἔτος	701,5	1150,9	1190,6	538,7	553,3	448,2	207,1

Τὸ μέγιστον ὕψος βροχῆς ἐντὸς 24ώρου

Μήνες	Χανιά	Ἀνώγεια	Ἡράκλειον	Σητεία	Ἱεράπετρα
Ἰανουάριος	87,1	104,2	92,0		
Φεβρουάριος	70,3	90,1	57,0		
Μάρτιος	103,0	103,6	32,8		
Ἀπρίλιος	42,0	52,9	25,0		
Μάιος	25,8	165,5	40,5		
Ἰούνιος	20,4	27,0	32,0		
Ἰούλιος	5,1	1,4	12,9		
Αὐγουστος	9,0	43,5	32,7		
Σεπτέμβριος	58,9	38,5	74,6		
Ὀκτώβριος	58,0	139,0	59,1		
Νοέμβριος	123,3	84,0	194,0		
Δεκέμβριος	160,0	133,0	132,5		
Ἔτος	160,0	165,5	194,0	78,0	166,7

Παρατηρήσεις: Τὸ μέσον ἐτήσιον ὕψος βροχῆς τοῦ Ρεθύμνου εἶναι 669, χιλστ. Τὸ μέγιστον ἐτήσιον ὕψος βροχῆς τῆς Σητείας κατὰ τὰς παρατηρήσεις τῆς περιόδου 1915-1926 εἶναι 771,5 χιλ. καὶ τὸ ἐλάχιστον 227,0. Τοῦ δὲ Καστελλίου Ἐπαρχίας Πεδιάδος Ν. Ἡρακλείου τὸ μέγιστον εἶναι 870,5, τὸ ἐλάχιστον 405,0, τὸ δὲ μέσον ἐτήσιον ὕψος βροχῆς εἶναι 676,0, κατὰ τὴν περίοδον 1931-40, βλ. Δελτίον Ὑδρολογικῶν παρατηρήσεων Ὑπουργείου Δημοσίων Ἔργων, Ἀθῆναι 1946.

Ὁ ἀριθμὸς ἡμερῶν βροχῆς καὶ χιόνος κατὰ μῆνα
εἰς διαφόρους τόπους τῆς Κρήτης

(Στοιχεῖα Ἡλ. Μαριολοπούλου ἐκ τοῦ συγγράμματος «Τὸ κλίμα τῆς Ἑλλάδος», Ἀθῆναι 1938, ὡς καὶ στοιχεῖα ἐκ τοῦ ὡς ἄνω Δελτίου τοῦ Ἀστεροσκοπεῖου Ἀθηνῶν)

Μήνες	Ὁ ἀριθμὸς ἡμερῶν βροχῆς				
	Χανιά	Ἀνώγεια	Ἡράκλειον	Σητεία	Ἱεράπετρα
Ἰανουάριος	17,3	19,7	16,7	6,8	12,5
Φεβρουάριος	15,5	17,1	14,4	5,8	9,0
Μάρτιος	10,9	12,9	10,6	3,9	6,1
Ἀπρίλιος	6,7	7,8	6,4	1,8	3,9
Μάιος	4,6	6,2	5,1	2,4	1,7
Ἰούνιος	1,4	2,9	1,8	0,3	0,4
Ἰούλιος	0,2	0,3	0,1	0,3	0
Αὐγουστος	0,9	1,7	0,3	0,1	0
Σεπτέμβριος	3,5	3,9	2,1	0,2	0,9
Ὀκτώβριος	7,1	10,1	6,9	3,1	3,7
Νοέμβριος	9,9	13,2	9,6	5,1	5,5
Δεκέμβριος	17,3	18,4	14,5	8,4	11,5
Σύνολον	95,3	114,2	89,0	37,9	55,5

Ο αριθμός ημερών χιόνος

Μήνες	Χανιά	Ανώγεια	Ήρακλειον
Ίανουάριος	1,2	2,1	0,7
Φεβρουάριος	1,0	3,5	1,1
Μάρτιος	0,4	1,5	0,5
Απρίλιος	0,1	0,1	0,1
Μάιος	0	0	0
Ίούνιος	0	0	0
Ίούλιος	0	0	0
Αύγουστος	0	0	0
Σεπτέμβριος	0	0	0
Οκτώβριος	0	0	0
Νοέμβριος	0,5	0,3	0,1
Δεκέμβριος	0,7	0,5	0,6
Σύνολον	3,9	8,0	3,1

Θερμοκρασία (μέση, μηνιαία, ετήσια κλπ.) και άνεμοι

Μήνες	Θερμοκρασία αέρος				Άνεμοι	
	Μέση	Μέση μεγίστη	Μέση ελάχιστη	Μέση Μεγίστη	Απόλυτος ελάχιστη	Επικρατ. διεύθυνσις - δύναμις
ΧΑΝΙΑ						
Ίανουάριος	11,8	15,8	8,0	24,5	-0,5	B 1,9
Φεβρουάριος	11,5	15,3	7,7	26,1	-1,0	B 2,2
Μάρτιος	13,3	17,6	8,9	32,8	1,9	B 1,9
Απρίλιος	16,1	20,9	11,3	32,9	2,7	Δ 1,8
Μάιος	18,9	24,1	13,8	35,5	5,6	B 1,8
Ίούνιος	22,6	27,9	17,4	41,5	10,5	B 1,8
Ίούλιος	24,8	30,1	19,5	39,5	12,7	B 1,5
Αύγουστος	24,9	30,3	19,5	38,0	11,7	B 1,4
Σεπτέμβριος	22,5	27,7	17,2	38,8	10,2	B 1,3
Οκτώβριος	19,6	24,6	14,7	34,5	7,5	B 1,3
Νοέμβριος	16,8	21,4	12,2	31,7	3,0	N 1,6
Δεκέμβριος	13,4	17,6	9,3	26,0	1,5	ΝΔ 1,7
Έτος	18,0	22,8	13,3	41,5	-1,0	B 1,7

ΑΝΩΓΕΙΑ

Ίανουάριος	7,4	9,8	4,9	21,5	-3,9	N 2,2
Φεβρουάριος	6,9	9,6	4,3	22,0	-5,0	N 2,2
Μάρτιος	9,7	12,9	6,4	27,0	-1,0	N 2,1
Απρίλιος	13,4	17,1	9,7	35,0	0	ΒΔ 1,9
Μάιος	16,8	20,5	13,1	33,1	5,0	ΒΔ 1,7
Ίούνιος	21,0	24,8	17,2	37,0	5,0	ΒΔ 1,6
Ίούλιος	22,8	26,4	19,3	37,3	12,7	ΒΔ 1,8
Αύγουστος	22,7	26,1	19,2	35,8	14,0	ΒΔ 1,7
Σεπτέμβριος	19,9	23,2	16,5	35,0	6,4	ΒΔ 1,6
Οκτώβριος	16,6	19,8	13,5	31,4	6,6	ΒΔ 1,6
Νοέμβριος	13,1	15,9	10,3	28,6	-1,0	N 1,9
Δεκέμβριος	9,3	11,8	6,7	21,6	-2,2	N 1,9
Έτος	15,0	18,1	11,8	37,3	-5,0	ΒΔ 1,8

Μήνες	Θερμοκρασία αέρος					Άνεμοι	
	Μέση	Μέση μεγίστη	Μέση ελαχίστη	Άπόλυτος Μεγίστη	Άπόλυτος ελαχίστη	Έπικρατ. διεΰθυνοις - δόναμις	Μέση
ΗΡΑΚΛΕΙΟΝ							
Ίανουάριος	12,4	15,7	9,0	24,7	1,4	N	1,9
Φεβρουάριος	12,2	15,7	8,7	24,9	0,1	ΒΔ	2,1
Μάρτιος	14,1	18,2	10,1	30,1	1,7	ΒΔ	1,7
Άπρίλιος	16,9	21,5	12,3	36,9	5,6	ΒΔ	1,7
Μάιος	19,8	24,2	15,4	37,6	9,0	ΒΔ	1,8
Ίούνιος	23,6	27,9	19,3	45,7	11,3	ΒΔ	1,3
Ίούλιος	25,8	29,6	21,9	41,3	16,7	ΒΔ	1,9
Αύγουστος	25,7	29,8	21,7	39,9	11,5	ΒΔ	1,8
Σεπτέμβριος	23,8	27,8	19,9	39,0	13,5	ΒΔ	1,7
Όκτώβριος	20,9	25,0	16,9	35,7	9,8	ΒΔ	1,5
Νοέμβριος	17,8	21,6	14,0	30,8	5,5	ΒΔ	1,8
Δεκέμβριος	14,5	18,1	10,9	26,4	3,5	ΝΔ	1,9
Έτος	19,0	22,9	15,0	45,7	0,1	ΒΔ	1,7

*Η μέση θερμοκρασία (έτησια) τής πόλεως Ρεθύμνου είναι 18,6.

ΕΓΓΕΙΟΒΕΛΤΙΩΤΙΚΑ ΕΡΓΑ

Είς την Κρήτην εξετελέσθησαν όλίγα μέσα έγγειοβελτιωτικά έργα προπολεμικώς και μεταπολεμικώς και πολλά μικρά τοιαύτα έργα, τά όποια προφανώς είναι χρήσιμα και άποδοτικά.

Όμως, είναι άνεπαρκή είς αριθμόν διά την πλήρη αξιοποίησιν τών ρεόντων, τών πηγαιών και τών ύπογειών υδάτων και γενικώς διά την βελτίωσιν τής έδαφικής και τής υδατικής καταστάσεως τής Κρήτης, ώς είς τό κεφάλαιον περί υδατικών συνθηκών εξετέθη τούτο.

Τά κυριώτερα έκτελεσθέντα έγγειοβελτιωτικά έργα (όλα άρδευτικά) είναι τά κάτωθι :

Νομοί	Είδος έργου	άρδευόμεναι έκτάσεις	άρδευόμεναι καλλιέργειαι
Νομός Χανίων			
α) Πεδιάς Χανίων-Κισσάμου (Πλατανιά-Κολυμβαρίου κλπ.)	σιμενταύλακες	12.500	κηπευτικά - έσπεριδοειδή
β) Κοινότητες Φουρνέ-Σκρινέ-Μουρνέ	»	2.500	έσπεριδοειδή
γ) Κοινότης Βατολόσου	»	2.500	»
δ) Δραπανά κλπ.	»	2.500	»
Νομός Ρεθύμνης			
Κοιν. Έπισκοπής Ρεθύμνης	σιμενταύλακες	2.500	κυρίως άραχίς

Νομός Ἡρακλείου			
Κοινότητες Φανερωμένης καὶ Βορρῶν	φράγμα συγκεν- τρώσεως ὕδατος		σταφιδάμπελοι κυρίως
Νομός Λασιθίου			
Σητεία καὶ περιοχή τῆς	Γεωτρήσεις καὶ ἀντλήσις	2.500	»

Μεταπολεμικῶς καὶ ἰδίᾳ ἀπὸ τοῦ 1952 καὶ μετέπειτα ἐξετελέσθησαν εἰς ὅλην τὴν Κρήτην πολλὰ μικρότερα ἀγροτικά ἔργα, συνιστάμενα σχεδὸν ἐν ὅλῳ εἰς τὴν κατασκευὴν σιμενταυλάκων, ὡς ἀγωγῶν μεταφορᾶς καὶ διανομῆς ρεόντων καὶ πηγαίων ὑδάτων. Ἐπὶ πλέον εἰς μερικὰς Κοινότητας κατεσκευάσθησαν κοινοτικά δεξαμεναὶ συγκεντρώσεως ὕδατος ἐκ μικρῶν πηγῶν.

Τὰ ἐν λόγῳ μικρά, ἀλλὰ πολλαπλασιῶς ὠφέλιμα ἀρδευτικά ἔργα ἐξετελέσθησαν, κυρίως μὲ τὴν φροντίδα τῶν Διευθύνσεων Γεωργίας καὶ τῶν κρατικῶν γεωπόνων τῆς Κρήτης, ὑπὸ τῶν Κοινοτήτων διὰ δημοσίων πιστώσεων κατὰ τὸ πρόγραμμα ἐκτελέσεως τῶν μικρῶν κοινωφελῶν ἔργων. Τοιαῦτα ἔργα π.χ. εἶναι οἱ ἀρδευτικοὶ αὐλακες τοῦ Σπηλίου, τοῦ Γερακαρίου καὶ τῶν Βολλιῶνων τοῦ Νομοῦ Ρεθύμνης, ἢ τῶν Μαλλῶν καὶ τοῦ Χριστοῦ τῆς Ἐπαρχίας Ἱεραπέτρας.

Ἐκτὸς τῶν ἔργων τούτων, ἐκτελοῦνται ἢ μελετῶνται ὑπὸ τοῦ Ὑπουργείου Γεωργίας (Ὑπηρεσίας Ἐγγείων Βελτιώσεων) τὰ ἐξῆς μέσα ἢ ἐν μέρει μεγάλα ἐγγειοβελτιωτικά ἔργα τῆς Κρήτης.

Α'. Ἐκτελούμενα ἔργα.

α) Τὰ ἀρδευτικά ἔργα τῆς Λίμνης Κουρνᾶ Ἀποκορώνου, περὶ τῶν ὁποίων ἐγένετο λόγος εἰς τὸ κεφάλαιον τῶν ὕδατικῶν συνθηκῶν, συνίστανται εἰς τὴν κατασκευὴν τεχνικῶν ἔργων ὑδροληψίας καὶ ἀγωγῶν μεταφορᾶς καὶ διανομῆς ὕδατος διὰ φυσικῆς ροῆς πρὸς ἀρδευσιν γαιῶν, ἐκμεταλλευσμένων κυρίως διὰ τῆς ἀραχίδος, κατὰ τὴν ἐαρινὴν καὶ θερινὴν περίοδον. Ἐκεῖ θὰ ἐπεκταθῇ ἡ μηδικὴ πρὸς διατροφήν ἀγελάδων καὶ μόσχων.

β) Τεχνικὸν φράγμα ἐκτροπῆς Φοινικιάς Ἡρακλείου ἐπὶ τοῦ χειμάρρου «Γιόφυρος-Δρακολιάρης», μήκους 58 μέτρων, ἤτοι 25 μ. μήκους ἐκχειλιστῆρος, 18 μ. ἔργων συλλήψεως ἀριστερᾶ καὶ 15 μ. ὁμοίως συλλήψεως δεξιᾶ. Μετὰ τοῦ φράγματος τούτου προβλέπεται ἡ ἐκτέλεσις δύο κυρίων διωρύγων, συνολικοῦ μήκους ἀμφοτέρων 28.500 μ. καὶ ἐπιδιώκεται ἡ χειμερινὴ καὶ ἐαρινὴ ἀρδευσις ἐκτάσεως 8.500 στρεμ. σταφιδάμπελου.

Ἐξ ἄλλου διὰ τῶν Νομαρχιακῶν Ταμείων ἐκτελοῦνται ἀντιπλημμυρικά ἔργα ἐπὶ μερικῶν χειμάρρων, ὡς π.χ. τοῦ Πλατανιά Ρεθύμνης, εἰς τὴν πεδινὴν αὐτῶν κοίτην. Ὅμως, τὰ ἔργα ταῦτα ἐκπληροῦν μὲν θετικῶν ἀντιπλημμυρικῶν σκοπῶν, ἀλλὰ συγχρόνως προκαλοῦν καὶ ζημίας. Διότι μεταφέρουν ὅλα

τά δμβρια ύδατα και τήν ιλόν εις τήν θάλασσαν, ενῶ ύφίσταται άμεσος άνάγκη χρησιμοποίησεώς των, ώς εις τό κεφάλαιον ύδατικῶν συνθηκῶν έξετέθη τό θέμα τοῦτο.

Ἐπομένως τά άντιπλημμυρικά ταῦτα έργα έχουν άνάγκην συμπληρώσεως διά κατασκευῆς θυρίδων, ώστε νά χρησιμοποιώνται τό ύδωρ και ἡ ιλός διά ύδρολιπάνσεις και χειμερινάς άρδεύσεις. Ἄλλως, συντόμως θά περιορισθῆ ἡ άπόδοσις τῶν εκατέρωθεν τῶν χειμάρρων φρεάτων ἤ και θά στειρεύσουν έντελῶς.

Ὡς πρὸς τό έκτελεσθέν ώς άνω φράγμα Κοινοτήτος Φανερωμένης παρέχομεν τάς έξῆς πληροφορίας, έκ τῆς άμέσου άντιλήψεώς μας. Τό τεχνικόν τοῦτο φράγμα έγένητο ύπό τῆς Τεχνικῆς Ὑπηρεσίας Δήμων και Κοινοτήτων τοῦ Νομοῦ Ἡρακλείου, επί τοῦ χειμάρρου «Ζοριανός ἤ Κουτσολίτης ἤ Βότοπος», εις τήν θέσιν «Ποταμίτη», κειμένην εις τά κοινά όρια τῶν Κοινοτήτων Φανερωμένης Ἐπαρχίας Πυργιωτίσσης, και Σκουρβούλων και Γαλιᾶς Ἐπαρχίας Καινουρίου τοῦ Νομοῦ Ἡρακλείου.

Τό φράγμα τοῦτο, μήκους επί τῆς στέψεως 27 μ. και ὕψους 8,4 μ. μετά βαθείας ύποδομῆς έκ σιμεντοσκυροδέματος και μετά εκατέρωθεν τοίχων στριξέως, κατεσκευάσθη τόν Ὀκτώβριον τοῦ 1960 έκ τῶν πιστώσεων τῶν μέσων κοινωφελῶν έργων, δι' έργολάβου ύπό τήν τεχνικὴν επίβλεψιν τῆς ώς άνω Ὑπηρεσίας.

Ὅμως, τό φράγμα τοῦτο κατά τήν διάρκειαν ενός μόνον χειμῶνος προσεχώθη δι' ιλύος, δι' άμμου και άλλου έδαφικοῦ ὕλικου εις ὕψος 2,5 μ. εις τό κάτω μέρος και έκ τούτου ἡ χωρητικότης τοῦ φράγματος περιωρίσθη κατά τό 1/3. Ἐκ τούτου συνάγεται ότι έντός τριῶν έτῶν θά προσχωθῆ μέχρι τῆς στέψεώς του, όποτε δέν θά εκπληροῖ τόν προορισμόν του, ώς φράγματος συγκεντρώσεως ύδατος χειμερινῶν και έαρινῶν βροχῶν, ώς και μικροῦ μέρους ύδατος έκ τῶν θερινῶν ὑπερκειμένων τοῦ φράγματος πηγῶν, δεδομένου ότι τό πλεῖστον ύδωρ έξ αὐτῶν χρησιμοποιεῖται διά τήν άρδουσιν άραχίδος πρὶν φθάσῃ εις τό φράγμα¹.

Β'. Μελετώμενα έργα.

α) Τεχνικόν φράγμα έκτροπῆς «Φαράγγι» Πλατέος Ἐπαρχίας Ἀμαρίου (Ν. Ρεθύμνης), μετά δικτύου μεταφορᾶς και διανομῆς χειμερινῶν και έαρι-

1. Ἡ μερικὴ αὕτη άποτυχία τοῦ φράγματος τῆς Φανερωμένης, ἡ όποία άτυχῶς θά γίνῃ συντόμως άδική, όφείλεται, έν όψει τῆς ύφισταμένης καταστάσεως εις τήν λεκάνην άποροῆς τοῦ χειμάρρου, ἡτοι τῆς κλίσεως, τῆς συστάσεως και τῆς γυμνότητος τοῦ έδάφους, προφανῶς, εις τήν μὴ προηγουμένην ἤ έστω σύγχρονον κατασκευὴν κλαδοπλεγμάτων, φακελλωμάτων, φραγμάτων ξηρολιθίνων και σιμεντοκτίστων και άλλων όρεινῶν ὕδρονομικῶν και φυτακομικῶν έργων άρμοδιότητος τῆς Γενικῆς Διευθύνσεως Δασῶν τοῦ Ὑπουργείου Γεωργίας.

νῶν ὑδάτων πρὸς ἄρδευσιν 20.000 στρεμμάτων τῶν Κοινοτήτων Ἀγίου Ἰωάννου, Ἀγίας Παρασκευῆς καὶ Ἀποδόλλου τῆς Ἐπαρχίας Ἀμαρίου.

Ὡς πρὸς τὸ ἴδιον φράγμα Φανερωμένης, λίαν δαπανηρὸν ὡς μᾶς ἐγνώρισε τὸ Κοινοτικὸν Συμβούλιον Βορρῶν, προσθέτομεν ὅτι ὑπωσθῆποτε πρέπει τὸ ἔργον τοῦτο νὰ συμπληρωθῇ διὰ κατασκευῆς ἐκατέρωθεν τοῦ χειμάρρου κτιστῶν ἀγωγῶν μεταφορᾶς χειμερινῶν ὑδάτων διὰ συστημάτικας ἀρδεύσεις σταφιδαπέλου, ἐλαιοφυτειῶν, ἐσπεριδοειδῶν, μουσμουλέας καὶ λοιπῶν φυτῶν.

Μετὰ τὴν παρέχουσαν ταύτην ἐπανερχόμενοι εἰς τὴν περιγραφὴν τοῦ τεχνικοῦ φράγματος «Φαράγγι» Πλατέος Ἀμαρίου σημειοῦμεν ὅτι ἐκεῖ προβλέπεται ἐκτὸς τῆς χειμερινῆς ἀρδεύσεως ἐλαιοφυτειῶν εἰς ἕκτασιν 12.500 στρεμμάτων καὶ ἡ ἄρδευσις πρωίμων καλλιεργειῶν, τομάτας, γεωμήλων, φασιόλων 3.500 στρεμμάτων, ὡς καὶ ἄλλων φυτῶν (μηδικῆς κλπ.) ἐκτάσεως ἐπίσης 3.500 στρεμ.

β) Τεχνικὸν φράγμα συγκεντρώσεως ὕδατος «Πορτέλα» τῆς Κοινοτήτος Χόνδρου Ἐπαρχίας Βιάννου (Ν. Ἡρακλείου) μετὰ δικτύου μεταφορᾶς ὕδατος μέχρι τῆς παραλίας, μήκους 6.500 μέτρων. Προορίζεται διὰ τὴν ἄρδευσιν ἐλαιοφυτειῶν καὶ κηπευτικῶν κατὰ τὴν ἀνοιξιν καὶ τὸ θέρος. Ὅμως, κατὰ τὸ τέλος τοῦ θέρους καὶ ἀρχὰς τοῦ φθινοπώρου, ἀτυχῶς, δὲν φαίνεται πιθανὴ ἡ ἐπάρκεια τοῦ ἐκ τοῦ φράγματος τούτου ὕδατος διὰ τὴν ἄρδευσιν ἀγκινάρας, βανάνας καὶ τῆς φυτευομένης τομάτας ἐντὸς σπορείων κατὰ Σ/βριον.

γ) Φράγματα συγκεντρώσεως καὶ ἐκτροπῆς εἰς τὴν λοφώδη καὶ ἡμιορεινὴν περιουχὴν τῆς Ἐπαρχίας Ἱεραπέτρας, ὡς κάτωθι :

1) Φράγματα συγκεντρώσεως ὕδατος ἐπὶ τῶν χειμάρρων Μύρτου, Μπραμιανοῦ, δυτικῶς τῆς Ἱεραπέτρας καὶ τοῦ χειμάρρου «Νεραΐδες», ἀνατολικῶς αὐτῆς. 2) Φράγματα ἐκτροπῆς πρὸς σύλληψιν τῶν χειμερινῶν ὑδάτων τῶν βροχῶν καὶ μεταφορὰν τῶν εἰς τὸ φράγμα Μπραμιανοῦ. 3. Φράγμα ἐκτροπῆς «Χ ᾱ», προοριζόμενον διὰ τὴν ἕμεσον μεταφορὰν ὑδάτων διὰ χειμερινὰς ἀρδεύσεις.

δ) Ἔργα ἐνισχύσεως καὶ ἀξιοποιήσεως τῶν πηγῶν «Πλάτανος ἢ Μαλάβρα», ἤτοι ἔργα ὑδρομαστεύσεως, κατασκευῆς ἀντλιοστασίου καὶ μεταφορᾶς τοῦ ὕδατος πρὸς ἄρδευσιν γαιῶν τῶν Κοινοτήτων Παχειᾶς-Ἀμμου καὶ Κάτω Χωρίου καὶ ε) Ἔργα ἀνορύξεως φρεάτων πρὸς ἀξιοποίησιν φρεατικῶν ὀριζόντων τῆς πεδιάδος Παχειᾶς Ἀμμου, ὅπου εὑρέθησαν ἡμιαρτεσιανὰ ὕδατα διὰ τῶν γενομένων ἰδιωτικῶν γεωτρήσεων.

Σχετικῶς προσθέτομεν, ὅτι, ὡς ἐπληροφορήθημεν, καὶ ἄλλα ἐγγειοβελτιωτικὰ ἔργα εὑρίσκονται εἰς τὸ στάδιον τῆς προμελέτης ἢ τῆς μελέτης ὑπὸ τῆς Ὑπηρεσίας Ἐγγειῶν Βελτιώσεων εἰς τὰς περιοχὰς τοῦ ὄροπεδίου Λασιθίου, τοῦ βορείου τμήματος τῆς Ἐπαρχίας Πεδιάδος τοῦ Νομοῦ Ἡρακλείου

κλπ., περί τῶν ὁποίων ὅμως ἔργων δὲν παρέχομεν σχετικὰς πληροφορίας, διότι δὲν ἐπεσεκέφθημεν τὰς περιοχὰς ταύτας καὶ δὲν ἐτέθησαν ὑπ' ὄψιν μας αἱ σχετικαὶ ἐκθέσεις.

Γενικαὶ παρατηρήσεις.

“Ὅλα τὰ ἀρδευτικὰ ταῦτα ἔργα καὶ ἄλλα ὅμοια μικροτέρας σημασίας, διὰ τῶν ὁποίων ἀξιοποιοῦνται τὰ ὄμβρια ὕδατα καὶ μάλιστα τὰ θολὰ ἐξ αὐτῶν, ποὺ περιέχουν λεπτὸν ἔδαφικὸν ὕλικόν (ἰλὸν καὶ ἀργίλλον) θὰ προσφέρουν πάντοτε θετικὴν ὠφέλειαν εἰς τὴν ἀγροτικὴν οἰκονομίαν τῆς Κρήτης. Διότι, ἡ ἀμέσως θὰ χρησιμοποιοῦνται διὰ θερινὰς ἀρδεύσεις τὰ ὕδατα ἐκ τῶν φραγμάτων συγκεντρώσεως ἢ θὰ χρησιμοποιῶνται τὰ ὄμβρια ὕδατα διὰ χειμερινὰς καὶ ἂν εἶναι δυνατὸν διὰ χειμερινὰς ἀρδεύσεις καὶ δι' ὑδρολιπάνσεις συγχρόνως ἢ αἱ τελευταῖαι αὗται ἀρδεύσεις θὰ εἶναι ὠφέλιμοι ἐμμέσως, διότι ὁπωσδήποτε θὰ ἐνισχύουν τοὺς φρεατίους ὑρίζοντας.

“Ὅμως, ἡ ἐκτέλεσις τῶν φραγμάτων συγκεντρώσεως ὕδατος τῶν βροχῶν πρέπει ὁπωσδήποτε νὰ συνδυασθῇ μετὰ τῆς ἐκτελέσεως σειρᾶς ἄλλων ἔργων ἐπὶ τῆς λεκάνης ἀπορροῆς τῶν χειμάρρων, ὑπὸ τῶν ἀρμοδίων Δασοτεχνικῶν Ὑπηρεσιῶν τοῦ Ὑπουργείου Γεωργίας. Ἄλλως, προῶρως θὰ προσχωθοῦν τὰ φράγματα ταῦτα δι' ἔδαφικοῦ ὕλικου καὶ θὰ καταστοῦν συνεπῶς ἄχρηστα, ἐνῶ τὸ Κράτος θὰ ὑποβληθῇ εἰς σοβαρὰς δαπάνας διὰ τὴν ἐκτέλεσιν τῶν ἐν λόγῳ τεχνικῶν φραγμάτων συγκεντρώσεως.

Ἐξ ἄλλου ἐκ τῆς τοιαύτης ἀποτυχίας τῶν ἔργων τούτων θὰ ἀποθαρρυνθοῦν οἱ ἀγρόται, ὅπως παρατηρήθη τοῦτο ἐξ αἰτίας τοῦ φράγματος Φανερωμένης Βορρῶν, τὸ ὁποῖον πρέπει νὰ συμπληρωθῇ διὰ κατασκευῆς αὐλάκων, νὰ ἀπαλλαγῇ τοῦ προσχωματικοῦ ὕλικου καὶ ὁπωσδήποτε νὰ συμπληρωθῇ καὶ νὰ θεμελιωθῇ δι' ὄρεινῶν ὑδρονομικῶν ἔργων εἰς τὴν περιοχὴν τῆς λεκάνης ἀπορροῆς τοῦ χειμάρρου, ἐπὶ τοῦ ὁποίου κατεσκευάσθη τὸ φράγμα τοῦτο.

ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ ΚΑΙ ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΗ ΔΙΑΙΡΕΣΙΣ ΤΗΣ ΚΡΗΤΗΣ

Ἡ Κρήτη, ὡς γνωστὸν, ἀπὸ τῆς ἐνώσεώς της (ἔτος 1913) μετὰ τῆς μητρὸς Ἑλλάδος, ἔχει διαιρεθῆ διοικητικῶς εἰς τέσσαρας νομοὺς καὶ εἴκοσιν ἐν ὄλῳ ἐπαρχίας, ὡς εἰς τὸν προσαρτώμενον πίνακα ἐμφαίνεται : Ἡ ἐπιφάνεια ἐκάστης ἐπαρχίας εἶναι κατὰ μέσον ὄρον 420 τετρ. χιλιομ. δηλ. 420.000 στρέμ., ἡ ὁποία εἶναι πολὺ μικροτέρα τῶν πλείστων ἐπαρχιῶν τῆς χώρας.

Διότι ὁ διαχωρισμὸς ἐκάστου νομοῦ τῆς Κρήτης εἰς ἐπαρχίας, ἐγένετο ὅπως ὑφίσταντο αἱ διοικητικαὶ περιοχαὶ ἐπὶ Κρητικῆς Πολιτείας. Σχετικῶς σημειοῦμεν ὅτι ἡ ἐπαρχία Βιάννου μέχρι τοῦ 1937 ὑπήγγετο εἰς τὸν Νομὸν Λασιθίου, ἔκτοτε δὲ ὑπήχθη εἰς τὸν Νομὸν Ἡρακλείου, πλὴν τῶν κοινοτήτων

Χριστοῦ, Μεταξοχωρίου (Παρσᾱ), Γδοχιών, Μύθων, Μύρτου καὶ Μουρνιῶν, αἱ ὁποῖαι διετηρήθησαν εἰς τὸν Νομὸν Λασιθίου, προσαρτηθεῖσαι εἰς τὴν ἐπαρχίαν Ἱεραπέτρας.

Παραθέτομεν κατωτέρω δύο πίνακας, ἐμφαίνοντας τοὺς Νομούς, τὰς Ἐπαρχίας, τὸν ἀριθμὸν τῶν Δήμων καὶ Κοινοτήτων τῆς Κρήτης, τὸν πληθυσμὸν κατὰ ἐπαρχίας, καὶ τὴν πυκνότητα αὐτοῦ κατὰ τὴν τελευταίαν ἀπογραφὴν τῆς 19ης Μαρτίου τοῦ 1961.

Ἐκ τῶν ἀριθμῶν τοῦ σχετικοῦ πίνακος βεβαιοῦται ὅτι οἱ Νομοὶ Ἡρακλείου καὶ Χανίων παρουσιάζουν αὐξήσιν πληθυσμοῦ ἀπὸ τοῦ 1951 ἕως τοῦ 1961, ὁ Νομὸς Ρεθύμνης παρουσιάζει μείωσιν, ὁ δὲ Νομὸς Λασιθίου, παρουσιάζει αὐξήσιν 9ῦ ἀτόμων κατὰ τὸ 10ετὲς τοῦτο διάστημα. Ἡ μεγάλη αὐξήσις τοῦ Νομοῦ Ἡρακλείου ὀφείλεται εἰς τὴν συγκέντρωσιν ἐξ ὅλης τῆς Κρήτης εἰς τὴν ὁμώνυμον πόλιν ἀγροτῶν, πού μετεκινήθησαν ἐκεῖ πρὸς ἐξεύρεσιν ἐργασίας. Ἀντιθέτως μείωσις τοῦ πληθυσμοῦ τῶν κοινοτήτων τῆς ὑπαίθρου ὀφείλεται εἰς τὴν διαρροὴν τῶν ἀγροτῶν πρὸς τὸ Ἡράκλειον (ὀλιγώτερον πρὸς τὰ Χανιά), τὰς Ἀθήνας καὶ τὸν Πειραιᾶ.

Π Ι Ν Α Ξ

Ἐμφαίνων τὴν πυκνότητα τοῦ πληθυσμοῦ (δηλ. τὸν ἀριθμὸν ἀτόμων) ἀνὰ τετραγ. χιλιόμε. κατὰ Νομούς τῆς Κρήτης.

Ν ο μ ὸ ς	Συνολικὴ ἔκτασις	Πυκνότης	Ἐκτασις καλ/μωv	Ἐκτασ. πυκνότητος
Χανίων	2.399.500 στρ.	54,6	535.600	244,7
Ρεθύμνης	1.491.700 »	46,8	558.300	125,4
Ἡρακλείου	2.577.000 »	80,9	988.830	210,8
Λασιθίου	1.910.600 »	38,7	561.150	131,7
Κ ρ ῆ τ η	8.378.800 »	57,7	2.643.880	183,9

Π Ι Ν Α Ξ

Ἐμφαίνων τὴν διοικητικὴν διαίρεσιν τῆς Κρήτης καὶ τὸν πληθυσμὸν τῆς (πραγματικόν, κατὰ Ἐπαρχίας).

Ἐπαρχίαι - Πρωτεύουσαι	Ἀριθμὸς		Π λ η θ υ σ μ ὸ ς κατὰ τὰς ἀπογραφὰς		
	Δήμων	Κοιν/των	16 Ὀκτ. 1940	7 Ἀπρ. 1951	19 Μαρτίου 1961
1. Κυδωνίας - Χανιά	1	50	61.684	66.937	75.653
2. Κισσάμου - Καστέλλι	1	51	27.071	26.022	24.918
3. Σελίνου - Κάνδαρος	-	16	11.541	10.336	9.853
4. Ἀποκορώνου - Βάμος	-	34	21.404	20.034	17.580
5. Σφακίων - Χώρα Σφακίων	-	9	4.393	3.195	3.057

Νομὸς Χανίων	2	160	126.093	126.524	131.061
1. Ρεθύμνης - Ρεθύμων	1	41	28.372	29.288	29.717
2. Μυλοποτάμου - Πέραμα	1	38	22.106	21.387	20.237
3. Ἀγ. Βασιλείου - Σπήλιον	-	26	12.946	12.376	11.649
4. Ἀμαρίου - Νεὸς Ἀμάρι	-	26	9.632	9.128	8.370
Νομὸς Ρεθύμνης	2	131	73.056	72.179	69.943
1. Τεμένους - Ἡράκλειον	2	8	53.542	67.908	80.673
2. Μαλεβιζίου - Ἀγ. Μύρων	-	31	18.513	19.652	21.344
3. Πεδιάδος - Καστέλλι	-	62	37.176	37.690	38.700
4. Καιουργίου - Μοίρες	1	30	18.690	20.864	21.960
5. Πυργωτίσσης - Τυμπάκιον	-	11	8.007	9.523	8.629
6. Μονοφατίου - Πύργος	-	38	24.576	27.092	29.858
7. Βιάννου - Ἄνω Βιάννος	-	11	7.414	6.908	7.210
Νομὸς Ἡρακλείου	3	191	167.918	189.637	208.374
1. Μεραμπέλου - Ἀγ. Νικόλαος	2	23	22.868	23.723	22.639
2. Ἱεραπέτρας - Ἱεραπέτρα	1	19	17.197	18.702	19.457
3. Λασιθίου - Τζερμάδος	-	12	7.669	7.351	6.657
4. Σητείας - Σητεία	1	34	23.438	24.008	25.127
Νομὸς Λασιθίου	4	88	71.172	73.784	73.880
Σύνολον Κρήτης	11	570	438.239	462.124	483.258
(Αἱ Ἐπαρχίαι τῆς Κρήτης εἶναι ἐν ὄλῳ 20).					

Ὡς πρὸς τὸν ἀριθμὸν τῶν Κοινοτήτων τῆς Κρήτης συγκριτικῶς πρὸς ἐκεῖνον τῶν Συνοικισμῶν ὑπάρχει μεγάλη διαφορά. Διότι αἱ Κοινότητες κατὰ τὸ πλεῖστον ἀποτελοῦνται ἀπὸ πλέον τῶν δύο Συνοικισμῶν, ἐνῶ εἰς τὰς Ἐπαρχίας Κισσάμου καὶ Σελίνου τοῦ Νομοῦ Χανίων καὶ εἰς ὀλόκληρον σχεδὸν τὸν Νομὸν Λασιθίου αἱ Κοινότητες ἀποτελοῦνται ἀπὸ πολλοὺς Συνοικισμοὺς, ἀπέχοντας μεταξύ των περὶ τὰ 1-4 χιλιόμετρα.

Χαρακτηριστικῶς μνημονεύομεν ὅτι ὁ Δῆμος Νεαπόλεως τῆς Ἐπαρχίας Μεραμπέλλου ἀποτελεῖται ἀπὸ τὴν ὁμώνυμον κωμόπολιν καὶ ἀπὸ 19 ἄλλους μικροὺς Συνοικισμοὺς, ἡ δὲ Κοινότης Κανδάνου, πρωτεύουσα τῆς Ἐπαρχίας Σελίνου, ἀποτελεῖται ἀπὸ τὸν Κάνδανον καὶ 15 ἄλλους Συνοικισμοὺς. Εἶναι φανερόν ὅτι ἡ τοιαύτη κατάστασις τῶν ἀγροτικῶν Συνοικισμῶν τῆς Κρήτης ἐμποδίζει τὴν κανονικὴν καὶ εὐχερῆ ἐξυπηρέτησιν τῶν ἀναγκῶν τῶν κατοίκων τῆς ὑπαίθρου τῆς Κρήτης, ὡς πρὸς τὴν ἐκπαίδευσιν τῶν τέκνων των, τὴν ὑγιεινὴν περιθαλψιν καὶ ἄλλας ἀνάγκας. Ὅμως, ἡ κατάστασις αὕτη, ἀπόρροια τοῦ φυσικοῦ περιβάλλοντος καὶ τῶν ἄλλοτε ἀνωμάλων συνθηκῶν τῆς ὑπαίθρου τῆς Κρήτης, μερικῶς μόνον δύναται νὰ βελτιωθῇ, ἐφ' ὅσον βαθμιαίως βελτιωθῶν οἱ ὕροι ὑδρεύσεως καὶ συγκοινωνιῶν.

Ὅπως δὴποτε ἀποτελεῖ εἰδικῶς ὡς πρὸς τὴν Κρήτην οὐτοπίαν ἡ συγκέντρωσις ὄλων τῶν Συνοικισμῶν εἰς πολυπληθεῖς Κοινότητας. Διότι δι' αὐτῶν ἐξυπηρετοῦνται μὲν αἱ ἀνάγκαι τῆς παιδείας, τοῦ ἐκκλησιασμοῦ, τῆς ὑδρεύσεως, τῆς ὑγιεινῆς περιθάλψεως κλπ., ἀλλ' ὅμως καθίσταται περισσότερον παρὰ σήμερον δυσχερὴς ἡ καλλιέργεια τῶν κτημάτων, λόγῳ τῆς μεγάλης ἀποστάσεως αὐτῶν ἀπὸ τῆς κατοικίας τῶν ἀγροτῶν.

Κατανομή τοῦ πληθυσμοῦ. Παρέχομεν κατωτέρω διὰ πίνακος τὴν κατανομὴν τοῦ πληθυσμοῦ τῆς Κρήτις εἰς ἐνεργὸν καὶ μὴ κατὰ τὴν ἀπογραφὴν τῆς 7ης Ἀπριλίου 1951, μὴ δημοσιευθέντων τῶν στοιχείων τούτων ἐκ τῆς ἀπογραφῆς τῆς 19ης Μαρτίου τοῦ 1961 :

Νομοὶ	Σύνολον		Μὴ ἐνεργὸς	Γεωργικὸς πληθυσμὸς		
	πληθυσμοῦ	Ἐνεργὸς		Σύνολον	Ἐνεργὸς	Μὴ ἐνεργὸς
Χανίων	126.524	38.746	87.778	68.962	20.025	48.937
Ρεθύμνης	72.179	23.100	49.079	49.058	15.242	33.816
Ἡρακλείου	189.637	62.373	127.264	115.097	36.906	78.191
Λασιθίου	73.784	23.124	50.660	48.590	14.825	33.765
Σύνολον	462.124	147.343	314.781 ¹	281.707	86.998	194.709

Ἐκ τοῦ προηγουμένου πίνακος προκύπτει ὅτι κατὰ τὴν ἀπογραφὴν τῆς 7ης Ἀπριλίου 1951 (βλέπε τόμον 3ον τῶν ἀποτελεσμάτων τῆς ἀπογραφῆς ταύτης, ἐκδ. τῆς Ἐθνικῆς Στατιστικῆς Ὑπηρεσίας τῆς Ἑλλάδος) ὁ συνολικὸς ἐνεργὸς πληθυσμὸς τῆς Κρήτις εἶναι 147.343 ἄτομα ἐπὶ συνολικοῦ πληθυσμοῦ 462.124, ἤτοι, ἀποτελεῖ ποσοστὸν 31,8%, ὁ δὲ ἐνεργὸς γεωργικὸς πληθυσμὸς τῆς Κρήτις εἶναι 86.998 ἄτομα ἐπὶ συνολικοῦ γεωργικοῦ πληθυσμοῦ αὐτῆς 281.707, ἤτοι ἀποτελεῖ ποσοστὸν 30,9% τούτου.

Μὲ ἄλλας λέξεις τὰ ἐργαζόμενα πρόσωπα εἰς τὴν γεωργίαν καὶ κτηνοτροφίαν τῆς Κρήτις ἀνέρχονται εἰς 86.998 ἄτομα, ὅπερ στοιχεῖον δὲν συμφωνεῖ πρὸς τὸ ἀντίστοιχον τῆς γεωργικῆς ἀπογραφῆς τοῦ 1950, κατὰ τὰ ἀποτελέσματα τῆς ὁποίας αἱ ἀγροτικαὶ οἰκογένειαι τῆς Κρήτις ἀνέρχονται εἰς 87.587. Ἀναμφισβητήτως ὁ ἐνεργὸς γεωργικὸς πληθυσμὸς τῆς Κρήτις εἶναι ἀνώτερος τοῦ μνημονευθέντος ὡς ἄνω. Διότι μερικοὶ ἐπαγγελματίαι, παντοπωλῆαι, τεχνῖται, κλπ. τῶν χωρίων καὶ τῶν κωμοπόλεων, ἐνῶ πράγματι ἐργάζονται οἱ ἴδιοι καὶ τὰ μέλη τῶν οἰκογενειῶν των εἰς τὴν γεωργίαν, δὲν ἔχουν δηλώσει τοῦτο, δηλώσαντες ἀποκλειστικὴν ἀπασχόλησίν των εἰς τὸ ἐπάγγελμα τοῦ ἐπαγγελματίου, τοῦ τεχνίτου κλπ.

Πρὸς διάκρισιν τοῦ πληθυσμοῦ τῆς Κρήτις εἰς ἀστικόν, ἡμιστικόν καὶ ἀγροτικόν, συμφώνως πρὸς τὰ δημοσιευθέντα ἀποτελέσματα τῆς ἀπογραφῆς τῆς 7ης Ἀπριλίου 1951 παραθέτομεν τὰ κάτωθι στοιχεῖα :

Κατηγορία πληθυσμοῦ	Ν. Χανίων	Ν. Ρεθύμνης	Ν. Λασιθίου	Ν. Ἡρακλείου	Σύνολον
Ἀστικὸς	33.780	13.513	—	55.373	102.666
Ἡμιστικὸς	—	2.685	20.001	15.030	37.716
Ἀγροτικὸς	92.744	55.981	53.783	119.234	321.742
Σύνολον	126.524	72.179	73.784	189.637	462.124

1. Κατὰ τὴν γεωργικὴν ἀπογραφὴν τοῦ 1950, ὁ γεωργικὸς πληθυσμὸς τῆς Κρήτις εἶναι 362.256.

Ἐπεξηγεῖται ὅτι ἡ διάκρισις τοῦ πληθυσμοῦ ἐν προκειμένῳ γίνεται ἀναλόγως τοῦ πληθυσμοῦ τῶν πόλεων, τῶν κωμοπόλεων καὶ τῶν χωρίων, ὅπου κατοικεῖ ὁ πληθυσμός. Ἀντιθέτως γεωργικὸς πληθυσμὸς εἶναι ἐκεῖνος, ὁ ὁποῖος ἀσχολεῖται μὲ τὴν γεωργίαν, καὶ τὴν κτηνοτροφίαν, ἀσχέτως πληθυσμοῦ τοῦ τόπου, ὅπου κατοικεῖ.

Παραθέτομεν κατωτέρω δύο πίνακας, ἐμφαίνοντας τὴν μεταβολὴν τοῦ πληθυσμοῦ τῶν πόλεων, τῶν κωμοπόλεων καὶ τῶν χωρίων τῆς Κρήτης, ἀπὸ τοῦ 1928 μέχρι τοῦ 1961, συμφώνως πρὸς τὰς ἐνεργηθείσας γενικὰς ἀπογραφὰς τῆς χώρας.

Ἐπὶ τῶν στοιχείων τῶν πινάκων τούτων παρέχομεν τὰς ἐξῆς ἐξηγήσεις: Ὁλῶν τῶν πόλεων καὶ τῶν ὡς ἄνω μικρῶν ἀστικῶν κωμοπόλεων τῆς Κρήτης ὁ πληθυσμὸς αὐξάνεται, πλὴν τοῦ τῆς Νεαπόλεως Ἐπαρχίας Μεραμπέλλου, ὁ ὁποῖος ἡλαττώθη κατὰ τὸ δεκαετὲς διάστημα ἀπὸ τοῦ Ἀπριλίου 1951—Μαρτίου 1961. Ὅμως, ὡς πρὸς τὸν πληθυσμὸν τῶν ἀγροτικῶν κωμοπόλεων ὑφίσταται ἄλλοῦ μείωσις, ἄλλοῦ αὐξήσις, ἀναλόγως πρὸς τὰς φυσικὰς, γεωργοοικονομικὰς καὶ κοινωνικὰς συνθήκας, ὑπὸ τὰς ὁποίας διατελοῦν αἱ κωμοπόλεις αὗται, καὶ πὺ καθορίζουν τὸ βιώσιμον ἢ μὴ τῶν κατοίκων των.

Συγκεκριμένως ὁ πληθυσμὸς τῶν ὄρεινῶν Κοινοτήτων Ἀνωγείων Νομοῦ Ρεθύμνης καὶ Κριτσῶν Νομοῦ Λασιθίου ἡλαττώθη. Διότι ἀπλούστατα ἐκεῖ ἢ μικρὰ γονιμότης τοῦ ἐδάφους καὶ ἢ ἀνεπάρκεια τῆς ἐκτάσεως τῆς ἰδιοκτησίας γαιῶν δὲν ἐπιτρέπουν τὴν διατήρησιν ἐκεῖ μεγαλύτερου πληθυσμοῦ, ὁ ὁποῖος ὑπὸ τὸ βάρος τῆς ἀνάγκης διαρρέει πρὸς τὰ ἀστικά κέντρα ἢ ἄλλους ἀγροτικὸς συνοικισμοὺς καλυτέρου βιοτικῶ ἐπιπέδου.

Οὕτως ἀκριβῶς ἐξηγεῖται διατὶ ὁ πληθυσμὸς τῆς πλησίον τοῦ Ἡρακλείου κειμένης κωμοπόλεως Ἀρχάναι, ἐπὶ πλουσίου ἐδαφικῶ χῶρου, ὅπου ἀσχεῖται ἐντατικὴ ἐκμετάλλευσις διὰ σταφιδαμπέλου καὶ ἀμπέλων ἐπιτραπεζίων σταφυλῶν, αὐξάνεται ἔστω κατὰ τὸ φυσιολογικὸν ποσοστὸν.

Ἡ ἀλματώδης δὲ αὐξήσις τοῦ μέχρι τινὸς μικροῦ χωρίου Μοῖρες καὶ ἤδη κωμοπόλεως, κειμένης εἰς τὸ κέντρον τῆς πεδιάδος τῆς κάτω Μεσσαρᾶς, ὀφείλεται εἰς τὴν φύσει εὐνοϊκὴν θέσιν της πρὸς ἐξυπηρέτησιν τῶν ἀναγκῶν τῶν πέριξ Κοινοτήτων ἰδίᾳ μετὰ τὴν ἐγκατάστασιν ἐκεῖ Ὑποκ/ματος Ἀγροτικῆς Τραπεζῆς καὶ Κρατικῶν Ὑπηρεσιῶν. Ὅμως, τὸ φαινόμενον τοῦτο εἶναι ἀρκετὸν διὰ νὰ ἀποδείξῃ πόσῃ σημασίαν ἔχει ἢ ἀποκέντρωσις καὶ ἢ μετὰ περισκέψεως καὶ ἀντικειμενικότητος ἀντιμετώπισις τῶν ἀναγκῶν τῶν ἀγροτῶν ὄχι μακρόθεν, ἐκ τῶν πρωτευουσῶν μόνον τῶν Νομῶν, ἀλλὰ καὶ ἐξ ἄλλων τόπων, φύσει καὶ θέσει προσφῶρων καὶ ἐξυπηρετικῶν.

Τοῦτο ἄλλωστε βεβαιοῦται καὶ ἐκ τῆς ἀλματώδους ἐπίσης αὐξήσεως τοῦ πληθυσμοῦ τῆς κωμοπόλεως Ἀρκαλοχωρίου, ἢ ὁποία καθίσταται βαθμιαίως ἀστικοαγροτικὸν κέντρον, ὡς διατελοῦσα ὑπὸ τὰς αὐτὰς φυσικὰς καὶ κοινωνικὰς συνθήκας, ὅπως καὶ αἱ Μοῖρες.

ΠΙΝΑΞ Ι

Ὁ πληθυσμὸς τῶν πόλεων καὶ τῶν χωριῶν

Πόλεις - Χωρία	1 8 8 1	1 8 9 0	1 9 2 8	1 9 4 0	1 9 5 1	1 9 6 1
Ἡράκλειον	21.368	22.481	33.404	42.557	55.373	64.337
Χανιά	13.812	21.001	26.604	28.213	33.780	38.467
Ρέθυμνον	9.274	9.308	8.632	10.972	13.513	15.632
Ἱεράπετρα	2.509	2.164	3.817	4.949	5.516	6.581
Σητεία	568	1.055	2.170	3.207	4.393	5.528
Νεάπολις	2.289	1.611	2.391	3.634	3.930	3.633
*Αγ. Νικόλαος	95	509	1.543	2.558	3.321	3.861
Σύνολον πληθυσμοῦ τῶν πόλεων	49.915	58.129	78.561	96.090	119.826	138.039
Σύνολον πληθυσμοῦ τῶν χωριῶν	229.250	245.414	307.866	342.149	342.298	345.219
Γεν. Σύνολον	279.165	303.543	386.427	438.239	462.124	483.258

Τὰ στοιχεῖα τοῦ 1ου πίνακος τούτου ἐλήφθησαν ἐκ τοῦ βιβλίου «Οικονομικὴ Ἔρευνα τῆς Κρήτης» τοῦ Ἰωάννου Γ. Νιωτάκη, ἐκδ. 1958, τὰ ὁποῖα συνεπληρώθησαν παρ' ἡμῶν διὰ νεωτέρων στοιχείων.

ΠΙΝΑΞ ΙΙ

Ὁ πληθυσμὸς τῶν ἀγροτικῶν κομποπόλεων τῆς Κρήτης

Κοινότητες	1 9 4 0	1 9 5 1	1 9 6 1
Καστέλλι Κισσάμου	1.859	2.205	2.348
Ἀνώγεια Μυλοποτάμου	3.072	2.685	2.548
Κρουσῶνας Ἡρακλείου	2.707	2.833	3.085
Τυμπάκιον Ἡρακλείου	2.455	3.487	2.834
Ἀρχάναι Ἡρακλείου	3.361	3.583	3.917
Μοῖρες Ἡρακλείου	1.250	1.781	2.301
Ἀρκαλοχωριῖ Ἡρακλείου	2.042	2.312	2.768
Κριτσῆς Ν. Λασιθίου	3.237	2.841	2.740

Γεωργικὸς πληθυσμὸς. (Μέλη οἰκογενειῶν καὶ συγκατοικούντων)
(Κατὰ τὴν γεωργικὴν ἀπογραφὴν τοῦ 1950)

Διαμερίσματα	Συνολικὸς ἀριθμὸς	Μέσος ἀριθμὸς ἀτόμων κατὰ γεωργικὴν οἰκογένειαν	Μέσος ἀριθμὸς ἀτόμων ἀνὰ χίλια στρέμματα
Κρήτη	362.256	4,1	136,9
Ἑλλάς	4.770.783	4,7	132,3

ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΑΙ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΑΙ ΣΥΝΘΗΚΑΙ ΤΗΣ ΚΡΗΤΗΣ

Αὗται, καίτοι δὲν ἀποτελοῦν τὸ κύριον ἀντικείμενον τῆς μελέτης μας, ἐξετάζονται ἐν τούτοις δι' αὐτῆς, συντόμως, διότι ὕπωσδήποτε ἀσχοῦν ἐπίδρασιν, ἄμεσον ἢ ἔμμεσον, ἐπὶ τῆς ἀποδύσεως τῆς ἐργασίας τῶν ἀγροτῶν καὶ τῆς βελτιώσεως τῆς γεωργίας καὶ τῆς κτηνοτροφίας τῆς Κρήτης.

Ἄλλωστε ὁ ἀνθρώπινος παράγων καὶ οἱ ὄροι κατοικίας, διατροφῆς, ὑδρεύσεως, ἐκπαιδεύσεως, ὑγιεινῆς, κοινωνικῆς περιθάλψεώς του καὶ ἐν γένει διαβιώσεως πάντοτε καὶ παντοῦ ἀποτελοῦν ἓνα ἀπὸ τοὺς σπουδαιότερους συντελεστὰς τῆς ἐξελίξεως τοῦ ἀγρότου, ὡς ἐπαγγελματίου καὶ ὡς μέλους τῆς κοινωνίας.

Ἡ ἀγροτικὴ στέγη.

Οἱ Κρήτες ἀγρόται κατοικοῦν κατὰ τὸ πλεῖστον, ἤτοι κατ' ἐκτίμησιν κατὰ ποσοστὸν 80 % εἰς οἰκῆματα μονώροφα ἢ διώροφα, στενοχωρημένα ὡς πρὸς τὴν ἐπιφάνειαν καὶ τὸ ὕψος τῶν δωματίων, μὲ μικρὰ παράθυρα (συνήθων διαστάσεων 0,75×0,9 μ.) χωρὶς ὑαλοπίνακας ἢ μὲ ὑαλοπίνακας μικροτέρων ἀκόμῃ διαστάσεων. Εἶναι οἰκῆματα προφανῶς ἀνθυγιεινά, τὰ ὅποια δὲν ἐκπληροῦν οὔτε τοὺς στοιχειώδεις ὄρους τῆς ὑγιεινῆς, τῆς ἀνέσεως καὶ τῆς αἰσθητικῆς, ὅπως ἀτυχῶς εἶναι αἱ ἀγροτικαὶ κατοικίαι τῶν περισσοτέρων περιοχῶν τῆς ἐλληνικῆς ὑπαίθρου.

Αἱ ἐν λόγῳ ἀγροτικαὶ κατοικίαι τῆς Κρήτης ἀποτελοῦνται ἀπὸ δύο δωματία, ἕκαστον διαστάσεων 12-15 τ.μ. Τὸ μικρότερον ἐξ αὐτῶν εἶναι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον κοιτῶν καὶ μαγειρεῖον συγχρόνως. Λόγῳ δὲ τῆς ἀνεπαρκείας τοῦ δωματίου τούτου ἐγκαθίστανται εἰς αὐτὸ δύο ἀνισόπεδοι κλῖναι, κατασκευαζόμεναι ἐξ ἀπλῶν σανίδων καὶ διατασσόμεναι κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον, πού διατάσσονται αἱ κλῖναι τῶν πλοίων.

Εἰς ἐκάστην τοιαύτην ξυλίνην κλίνην κοιμῶνται 1-3 ἄτομα κατὰ σειράν, διότι δὲν ὑπάρχει ἐπαρκῆς χῶρος διὰ τὸν ἄνετον ὕπνον. Καὶ τὸ χειρότερον εἶναι ὅτι ἐλλείπει τοῦ ἀπαιτουμένου ἀριθμοῦ οἰκημάτων κατοικοῦν ὁμοῦ οἱ γονεῖς καὶ οἱ ἔγγαμοι υἱοὶ των, ὑπὸ συνώστισμὸν καὶ περιβάλλον ἀνθυγιεινὸν καὶ συνήθως ἀκάθαρτον.

Τὰ τοιχώματα τῶν ἐν λόγῳ ἀγροτικῶν κατοικιῶν τῆς Κρήτης εἶναι κατεσκευασμένα ἐκ λίθων, στερεομένων μὲ πηλὸν ἐδάφους ἢ μὲ ἄσβεστον.

Ἡ στέγη συντίθεται ἐκ ξύλων, ἐπὶ τῶν ὁποίων ἐπικάθεται στρώμα ἀργιλώδους ἐδάφους συμπιεζόμενον, ὑλικόν, τὸ ὅποῖον δὲν εἶναι πάντοτε ἀδιάβροχον.

Ἐξ ἄλλου δὲν ὑπάρχουν σχέδια ρυμοτομίας εἰς τὰ χωρία καὶ ἀγωγοὶ ἀποχετεύσεως. Οἱ δρόμοι εἶναι στενοὶ καὶ αἱ κατοικίαι πυκναί, στερούμεναι καὶ ἐξ αὐτοῦ τοῦ λόγου ἡλιακοῦ φωτισμοῦ. Εἰς τὰ χωρία τῆς Κρήτης, ὅπως ἀτυχῶς καὶ εἰς τὰ περισσότερα τοῦ ἡπειρωτικοῦ τμήματος τῆς ἑλληνικῆς ὑπαίθρου δὲν ὑπάρχουν ἀποχωρητήρια ἐντὸς τῶν ἀγροτικῶν κατοικιῶν!

Ἡ θλιβερὰ αὕτη κατάστασις τῆς ἀγροτικῆς στέγης τῆς πλειονότητος τῶν χωρίων καὶ ἀγροτικῶν Κοινοτήτων τῆς Κρήτης ὑφείλεται ἀφ' ἐνὸς εἰς τὴν οικονομικὴν ἀδυναμίαν τῶν ἀγροτῶν, τὴν ἀμάθειάν των, τὴν κακὴν παράδοσιν καὶ συνήθειαν, τὴν μοιρολατρίαν, τὴν ἀδράνειαν, τὴν ἔλλειψιν ρυμοτομίας, λόγους, ὑφισταμένους εἰς ὅλην σχεδὸν τὴν ἑλληνικὴν ὑπαίθρον καὶ ἀφ' ἑτέρου εἰς τὰς ἀτυχεῖς περιστάσεις τῆς Κρήτης, δηλαδὴ εἰς τὰ ἀνθρώπινα θύματα καὶ τὰς μεγάλας ἐκ τῶν πολέμων καὶ τῆς κατοχῆς ὑλικὰς καταστροφάς, ὅπως εἶναι αἱ καταστροφαὶ διὰ τοῦ πυρὸς τῶν οἰκημάτων, αἱ ἐπιτάξεις, αἱ διαρπαγαὶ τῶν ζώων καὶ τῶν οἰκητικῶν εἰδῶν καὶ λοιπαὶ ἄλλαι ζημίαι, αἱ ὁποῖαι προφανῶς ἐχειροτέρευσαν τὴν κοινωνικὴν καὶ οικονομικὴν ζωὴν τῆς ἀγροτικῆς Κρήτης καὶ δὲν ἐπέτρεψαν εἰς τοὺς Κρήτας νὰ ἔχουν ψυχικὴν γαλήνην.

Διὰ τὴν ἀπάνθρωπον καὶ ἀντικοινωνικὴν ταύτην κατάστασιν τῆς ἀγροτικῆς στέγης δὲν εἶναι, προφανῶς, ἄμοιρος ὑποχρεώσεων καὶ εὐθυνῶν ἡ Πολιτεία. Ἐπομένως δίκαιον εἶναι ὅσον καὶ ἐπιβεβλημένον διὰ τὴν ὑγείαν τῶν ἀγροτῶν ἐν προκειμένῳ τῆς Κρήτης, τῶρα πλέον νὰ ἐκδηλώσῃ ἡ Πολιτεία ἐνεργὸν ἐνδιαφέρον διὰ τὴν βελτίωσιν τῆς ἀγροτικῆς στέγης, ἐὰν εἶναι δυνατόν, καθ' ὅλην τὴν ἑλληνικὴν χώραν, πέραν ἐκείνου, τὸ ὅποιον ἐξεδηλώθη διὰ τοῦ Ἐθνικοῦ Βασιλικοῦ Ἰδρύματος καὶ τῆς Ὑπηρεσίας Γεωργικῶν Ἐφαρμογῶν τοῦ Ὑπουργείου Γεωργίας.

Δὲν εἶναι δύσκολον, οὔτε πολὺ δαπανηρὸν νὰ γενικευθῇ ἡ διάνοιξις παραθύρων καὶ ἡ χρησιμοποίησις ὑαλοπινάκων, ἔστω διὰ μεσοπροθέσμων δανειῶν μὲ μικρὸν ἐπιτόκιον, ἢ καὶ δι' ἰδίων ἐξόδων τῶν ἀγροτῶν, πού δύνανται νὰ καταβάλουν τὰς μικρὰς ταύτας δαπάνας.

Κατ' αὐτὸν τὸν ἀπλοῦν καὶ πρακτικὸν τρόπον αὐτὰ τὰ ἴδια τὰ μικρὰ ἀγροτικὰ οἰκήματα ἀερίζονται ἐπαρκῶς, βλέπουν φῶς καὶ ἥλιον, δηλαδὴ γίνονται στοιχειωδῶς ὑγιεινὰ οἰκήματα (βλ. σχετικὰ δύο ἄρθρα μας εἰς τὴν ἐφημερίδα «Τὸ Βῆμα» τῶν Ἀθηνῶν, φύλλα τῆς 27ης καὶ 28ης Μαΐου τοῦ 1958).

Σχετικῶς σημειοῦμεν ὅτι μόνον τῶν οἱ Κρήτες ἀγρόται μεταπολεμικῶς, περιορίζοντες ἄλλας ἐπείγουσας ἀνάγκας, προσπαθοῦν νὰ βελτιώσουν τὰς κατοικίας των καὶ συγκεκριμένως τὴν στέγην των, τὴν ὁποίαν ἀντικαθιστοῦν διὰ σκυροκονιάματος, ἐνισχυμένου διὰ ράβδων σιδήρου¹. Πρόκειται περὶ

¹ Ἄλλο τὸ σκυροκονίαμα τῆς στέγης ἐπικάθεται ἐπὶ σειρᾶς πυκνῶν ξύλων, ὡς δυσθερμαγωγικὸν ὑλικόν.

σοβαρᾶς βελτιώσεως, χωρὶς ὅμως νὰ ἐπεκταθῇ αὐτὴ καὶ εἰς τὰ παράθυρα, ἢ διάνοξις τῶν ὁποίων δύναται νὰ πραγματοποιηθῇ ὑπὸ μερίδος ἀγροτῶν ἐξ ἰδίων δαπανῶν. Ὡς πρὸς τοὺς πλέον ἀδυνάτους ἀγρότας δὲν εἶναι δύσκολον νὰ παρασχεθῇ ἢ ὡς ἄνω ἐκτεθεῖσα ἐνίσχυσις δανεισμοῦ.

Κατοικίαι τῶν ἀγροτῶν τῆς Κρήτης, αἱ ὁποῖαι ἐκπληροῦν τὴν ὑγιεινὴν, ἀκόμη καὶ τὴν ἄνεσιν καὶ τὴν αἰσθητικὴν ἔχουν κατασκευασθῆ κυρίως, μεταπολεμικῶς, εἰς τὰς κωμοπόλεις Καστέλλι Χανίων, Σπήλι Ρεθύμνου, Ἀρχάνας Ἡρακλείου, Καστέλλι Πεδιάδος καὶ εἰς μερικὰς ἄλλας κωμοπόλεις καὶ τινα χωρία, κείμενα πλησίον τῶν πόλεων (Φουρνές, Σικηνές, Ἀλικιανός, Περιβόλια, Νομοῦ Χανίων κλπ.), ὅπου ὑπάρχουν μερικοὶ ἀγρόται, ἔχοντες ἐπαρκῆς εἰσόδημα ἐκ τῶν κηπευτικῶν, τῶν ἐσπεριδοειδῶν, τῆς σταφιδαμπέλου, οἱ ὁποῖοι κατὰ τὸ πλεῖστον εἶναι ἐγγράμματοι.

Ἡ διατροφή.

Ἡ διατροφή, τῆς μεγάλης μερίδος τῶν ἀγροτῶν τῆς Κρήτης εἶναι ἐλλιπής, ὡς πρὸς τὴν ποσότητα τῶν ζωϊκῶν λευκωμάτων. Συγκεκριμένως δὲν εἶναι τακτικὴ καὶ συχνὴ ἢ χρησιμοποίησις πρὸς διατροφήν των, κρέατος, γάλακτος, ὠῶν καὶ ἰχθύων. Διότι ἀπλούστατα οἱ περισσότεροι ἀγρόται τῆς Κρήτης δὲν ἔχουν τὴν οικονομικὴν δύναμιν νὰ ἀγοράζουσι τὰ τρόφιμα ταῦτα, ὅταν οἱ ἴδιοι δὲν τὰ παράγουν. Κατ' ἀνάγκην μάλιστα προσπαθοῦν νὰ ἀναπληρώσουν τὴν ἐλλιπῆ σύνθεσιν τῆς διαίτης των, οἱ ἀγρόται τῆς Κρήτης, διὰ τῆς ὑπερμέτρου χρησιμοποίησεως κοχλιῶν (σαλιγκαριῶν), παρασκευαζομένων μετὰ καιομένου ἐλαίου, εἰς βάρος προφανῶς τῆς κανονικῆς πέψεως καὶ τῆς λειτουργίας τοῦ στομάχου.

Δύναται, βεβαίως, νὰ βελτιωθῇ σοβαρῶς ἡ διατροφή τῶν ἀγροτῶν τῆς Κρήτης διὰ τῆς ἀναπτύξεως τῆς οἰκοσίου καὶ ἡμιοικουσίου κτηνοτροφίας, τῶν ὁποίων τὰ προϊόντα δέον κατὰ τὸ πλεῖστον νὰ καταναλίσκη ἢ ἴδια ἀγροτικὴ οἰκογένεια, πού συντηρεῖ τὰ ζῶα ταῦτα, συμφώνως πρὸς τὸ σχετικὸν πρόγραμμα τοῦ Ὑπουργείου Γεωργίας.

Προπολεμικῶς εἰς τὰς πτωχὰς ἡμιορεινὰς καὶ ὄρεινὰς περιοχὰς ὁ πληθυσμὸς τῆς Κρήτης διετρέφετο δι' ἄρτου, παρασκευαζομένου ἐξ ἀλεύρου σίτου καὶ κριθῆς (σμιγοῦ). Ἡδὴ ἐγενικεύθη ἡ χρησιμοποίησις ἄρτου ἐξ ἀλεύρου σίτου, πλὴν εἰς ὀλίγας πτωχὰς ἡμιορεινὰς περιοχὰς μερικαὶ οἰκογένειαι διατρέφονται ἀκόμη καὶ σήμερον κατὰ χρονικὰς περιόδους μὲ ἄρτον, πού παρασκευάζεται ἀπὸ ἄλευρον σμιγοῦ.

Ὅπωςδὴποτε ἡ διατροφή τῶν ἀγροτῶν τῆς Κρήτης εἶναι σχετικῶς καλυτέρα ἐκείνης τῶν ἀγροτῶν τῶν περισσοτέρων ἄλλων περιοχῶν τῆς Ἑλλάδος ὡς πρὸς τὴν καταναλισκομένην ποσότητα ἐλαίου. Διότι πράγματι

εἰς τὴν Κρήτην ὅλαι αἱ ἀγροτικαὶ οἰκογένειαι, ἀκόμη καὶ τῶν ἀκτημόνων καλλιεργητῶν καταναλίσκουν καθημερινῶς τὴν ἀπαραίτητον ποσότητα ἐλαίου. Συγκεκριμένως, μία πενταμελὴς ἀγροτικὴ κρητικὴ οἰκογένεια καταναλίσκει κατὰ μέσον ὄρον 100-120 χιλιόγρ. ἐτησίως.

Ὑδρευσις.

Ἄτυχῶς μεγάλη μερὶς ἀγροτῶν τῆς Κρήτης, ὅπως ἐλέχθη εἰς τὸ κεφάλαιον ὕδατικῶν συνθηκῶν, ὑδρεύεται ὑπὸ χειρίστους ὄρους ἐκ μικρῶν πηγῶν καὶ φρεάτων, τῶν ὑποίων τὸ ὕδωρ δὲν ἐπάρκει συνήθως κατὰ τὸ θέρος διὰ τὴν ὑδρευσιν τῶν ἀγροτῶν καὶ πολὺ περισσύτερον διὰ τὴν τήρησιν καθημερινῆς καθαριότητος τῶν οἰκιῶν καὶ τῶν στάβλων, καθὼς καὶ διὰ τὴν λειτουργίαν ἀποχετευτικοῦ συστήματος.

Εἶναι ὅθεν ὄργανικὴ ἀνάγκη πλεόν τῶν γενομένων μετὰ τὴν συνδρομὴν τοῦ Κράτους τεχνικῶν ἔργων (ὀλιγαρίθμων) διὰ τὴν συγκέντρωσιν καὶ μεταφορὰν τῶν πηγαιῶν ὑδάτων νὰ ἐνισχυθοῦν οἱ φρεάτιοι ὀρίζοντες διὰ τῶν χειμερινῶν ὀμβρίων ὑδάτων, δηλαδὴ νὰ γίνουσι χειμεριναὶ ἀρδεύσεις, μικρὰ φράγματα συγκρατήσεως τῶν ὑδάτων τῶν βροχῶν καὶ ἐν ἀνάγκῃ νὰ γίνουσι ἀτομικαὶ ὑπόγειοι δεξαμεναὶ συλλογῆς τῶν ὀμβρίων ὑδάτων, ἐνισχυομένων τῶν ἰδιωτῶν ἀγροτῶν διὰ μακροπροθέσμων σχετικῶν δανείων.

Ξύλευσις — Θέρμανσις.

Αἱ ἀνάγκαι αὗται εἰς τὴν ὑπαιθρον τῆς Κρήτης δὲν ἱκανοποιοῦνται πλήρως παντοῦ, διότι ὀλίγα παραγωγικὰ δάση ἀπέμεινον. Χρησιμοποιοῦνται δὲ ὑπὸ τῶν περισσοτέρων ἀγροτῶν ὡς καυσόξυλα διὰ τὴν θέρμανσιν, τὴν παρασκευὴν ἄρτου καὶ τροφῶν καὶ διὰ τὰς λοιπὰς ἄλλας οἰκιακὰς χρήσεις τὸ ἐκ τῆς κλαδέυσεως τῶν ἐλαιοδένδρων, τῶν χερουπεῶν, τῶν ἀμπέλων ὕλικόν, τὰ φρύγανα καὶ οἱ χαμηλοὶ θάμνοι, ποὺ ἀτυχῶς συνήθως δὲν κόπτονται, ἀλλὰ ἐκριζώνονται.

Νὰ ἐν βασικὸν πρόβλημα τῆς ἀγροτικῆς Κρήτης, ποὺ ἀποτελεῖ ἀντικείμενον τῆς Δασικῆς Ὑπηρεσίας. Ὅπως δὴποτε ἡ χρησιμοποίησις θερμαστρῶν, ἀντὶ τῶν τζακιῶν, θὰ ἐπιφέρῃ οἰκονομίαν καυσίμου ὕλης, ἐνῶ συγγρόνως αἱ θερμάστραι εἶναι καλύτερον μέσον θερμάνσεως. Διὰ τοῦτο πρέπει νὰ γενικευθῇ ἡ χρησιμοποίησις των εἰς ὅλας τὰς ἡμιορεινάς καὶ ὄρεινάς περιοχὰς τῆς Κρήτης.

Φωτισμὸς — ἤλεκτροφωτισμὸς.

Εἰς τὴν Κρήτην, πρὸ τῆς οὐσιαστικῆς ἐγκαταστάσεως τῆς Δημοσίας Ἐπιχειρήσεως Ἠλεκτρισμοῦ (Δ.Ε.Η.), πραγματοποιηθείσης τῷ 1960, ἤλεκτρικὸν φωτισμὸν εἶχον αἱ μεγάλαι καὶ αἱ μικρότεραι πόλεις, Χανιά, Ἡράκλειον, Ρέθυμνον, Ἱεράπετρα, Νεάπολις, Σητεία, Ἅγιος Νικόλαος καὶ

28 μικραὶ κωμοπόλεις καὶ ἀγροτικαὶ Κοινότητες, ἧτοι ἠλεκτροφωτισμὸς ὑπῆρχε :

Εἰς τὸν Νομὸν Χανίων : εἰς Ταυρωνίτην, Καστέλλι Κισσάμου, Καλύβες, Γεωργιούπολιν καὶ Παλαιοχώραν.

Εἰς τὸν Νομὸν Ρεθύμνης : εἰς Πέραμα, Ἀγγελιανὰ, Ἀνώγεια, Σπῆλι καὶ Γαράζον.

Εἰς τὸν Νομὸν Ἡρακλείου : εἰς Δαφνές, Κρουσῶνα, Ζαρόν, Μοῖρες, Τυμπάκιον, Ἐμπαρον, Ἅγιον Μύρωνα, Καστέλλι Πεδιάδος, Ἀρχάνες, Γαλλιάν, Μελέσες, Ἀποστόλους, Πετροκέφαλο καὶ Τύλισσον, καὶ

Εἰς τὸν Νομὸν Λασιθίου : εἰς Λίθινες, Κατωχωριό, Μάλλες, καὶ Βραχάσι.

Ἦδη ἀπὸ ἔτους ἐξηγοράσθησαν ὑπὸ τῆς Δ.Ε.Η. αἱ ἠλεκτρικαὶ αὐταὶ ἐπιχειρήσεις (αἱ ὁποῖαι ἦσαν κοινοτικαὶ ἢ συνεταιρικαὶ) καὶ τὸ πρῶτον ἠλεκτροδοτήθησαν αἱ ἐξῆς Κοινότητες ὑπὸ τῆς Δ.Ε.Η. :

Νομὸς Χανίων : Κοινότης Κάνδανος καὶ 13 συνοικισμοὶ αὐτῆς, Βάμος, Σικηνές, Φουρνές, Βατόλακχοι, Μάλεμε, Σπηλιά, συνεχιζομένης τῆς ἐπεκτάσεως τοῦ ἠλεκτρικοῦ δικτύου ἐκ τοῦ σταθμοῦ τῶν Χανίων.

Νομὸς Ρεθύμνης : Ἐγένετο ἀντικατάστασις τοῦ δικτύου διανομῆς ἠλεκτρικῆς ἐνεργείας, καὶ τῶν ἐσωτερικῶν ἐγκαταστάσεων τῶν οἰκιῶν τῆς πόλεως Ρεθύμνης καὶ τῶν Κοινοτήτων Πέραμα, Ἀγγελιανὰ, Ἀνώγεια, ὅπου ὑπῆρχεν ἠλεκτροφωτισμὸς πρὸ τῆς Δ.Ε.Η. Ἦδη βελτιωθέντος τοῦ δικτύου καὶ τῶν ἐσωτερικῶν ἐγκαταστάσεων θὰ χρησιμοποιῶνται ὁ ἠλεκτρισμὸς διὰ τὴν λειτουργίαν θερμαστῶν, μαγειρείων (κουζίνες), ψυγείων καὶ λοιπὰς χρήσεις τῶν οἰκιῶν, τῶν καταστημάτων, τῶν παντοπωλείων κλπ.

Νομὸς Ἡρακλείου : Τὸ πρῶτον ἠλεκτροδοτήθησαν ἡ Ἄνω Βιάννος, αἱ Ἄνω Ἀσῆτες, αἱ Κάτω Ἀσῆτες, ἡ Πυργοῦ, ἡ Σίβα καὶ οἱ Κουνάβοι.

Νομὸς Λασιθίου : Ἐπίσης τὸ πρῶτον ἠλεκτροδοτήθησαν ὑπὸ τῆς Δ.Ε.Η. δι' ἐπεκτάσεως τοῦ δικτύου ἐκ τοῦ Σταθμοῦ ἠλεκτροπαραγωγῆς Ἁγίου Νικολάου αἱ Κοινότητες Λατσιδα, Χουμεριάκου, Καλοῦ Χωριοῦ καὶ Κριτσῶν. Σχετικῶς σημειοῦται ὅτι ἡ μεταφορὰ τῆς ἠλεκτρικῆς ἐνεργείας εἰς τὰς ὡς ἄνω Κοινότητας τοῦ Νομοῦ Ἡρακλείου ἐγένετο διὰ κεντρικοῦ δικτύου ἐκ τοῦ μεγάλου σταθμοῦ ἠλεκτροπαραγωγῆς τῆς πόλεως Ἡρακλείου.

Σχετικῶς πρὸς τὴν ἠλεκτροπαραγωγὴν καὶ τὴν διανομὴν τῆς εἰς τὴν ὑπαιθρον τῆς Κρήτης προσθέτομεν τὰ ἐξῆς :

1) Πρὸ τῆς ἐγκαταστάσεως τῆς Δ.Ε.Η. ἡ ἠλεκτροπαραγωγὴ ἦτο ὅλως ἀσθενής, τὸ δὲ δίκτυον μεταφορᾶς καὶ διανομῆς ἐλαττωματικόν, ἀνίσχυρον, διὰ τὴν χρησιμοποίησιν θερμαστῶν, μαγειρείων, ψυγείων κλπ., ἐνῶ ἤδη ἠυξήθη ἡ ἠλεκτροπαραγωγὴ καὶ ἐβελτιώθη ἡ ὅλη μεταφορὰ καὶ διανομὴ αὐτῆς

πρὸς ἱκανοποίησιν τῶν ἀναγκῶν τῶν οἰκιῶν, τῶν καταστημάτων, τῶν βιοτεχνιῶν, τῶν γεωργικῶν βιομηχανιῶν κλπ. 2) Ἐκ τοῦ περιωρισμένου ὡς ἄνω ἀριθμοῦ τῶν ὑπὸ τῆς Δ.Ε.Η. ἠλεκτροδοτουμένων Κοινοτήτων τῆς Κρήτης συνάγεται ὅτι τὸ ἔργον τοῦτο συντελεῖται ἐκεῖ μὲ βραδὺν ρυθμὸν καὶ 3) Αἱ πλεῖστα Κοινότητες τῶν ἡμιορεινῶν καὶ ὄρεινῶν περιοχῶν τῆς μεγαλονήσου δὲν θὰ δυνηθοῦν νὰ μετάσχουν τῶν ἀγαθῶν τῆς ἐφαρμογῆς τοῦ ἠλεκτρισμοῦ ἐντὸς συντόμου κατὰ τὸ δυνατὸν διαστήματος, ἤτοι 10-15 ἐτῶν, ἐὰν δὲν τύχουν εἰδικῆς ἐνισχύσεως, διότι στεροῦνται πόρων.

Τηλεπικοινωνία

Εἰς τὴν Κρήτην λειτουργοῦν πολλὰ εἰς ἀριθμὸν κοινοτικὰ τηλέφωνα, περισσότερα συγκριτικῶς πρὸς τὰ τηλέφωνα ἄλλων γεωγραφικῶν διαμερισμάτων. Ὅμως, δὲν ὑπάρχει ἐπαρκὴς τηλεφωνικὴ ἐπικοινωνία εἰς τὴν ὑπαιθρον τῆς Κρήτης, διότι εἶναι μὲν τὰ κοινοτικὰ τηλέφωνα διπλάσια περίπου τοῦ ἀριθμοῦ τῶν Κοινοτήτων, ἀλλ' ὁ ἀριθμὸς τῶν Συνοικισμῶν εἶναι πολὺ μεγαλύτερος.

Κατὰ ταῦτα λόγῳ τῆς κατὰ μικροὺς Συνοικισμοὺς κατοικίας τῶν ἀγροτῶν Κρητῶν ἀπαιτεῖται ἡ πύκνωσις τοῦ δικτύου τηλεφώνων εἰς τὴν ὑπαιθρον τῆς Κρήτης, ὥστε νὰ εἶναι πλήρης ἡ τηλεφωνικὴ ἐπικοινωνία. Παραθέτομον κατωτέρω τὸν ἀριθμὸν τῶν κοινοτικῶν τηλεφώνων κατὰ Νομοῦς, καθὼς ἐπίσης τῶν αὐτομάτων τηλεφώνων τῶν τριῶν μεγάλων πόλεων τῆς Κρήτης ὡς καὶ τῆς Σούδας Χανίων καὶ τῶν χειροκινήτων τηλεφώνων τῶν μικρῶν πόλεων τοῦ Νομοῦ Λασιθίου :

Ἀριθμὸς τῶν Κοινοτικῶν τηλεφωνειῶν τῆς Κρήτης

Νομοὶ	Ἀριθ. τηλεφώνων	Ἀριθμὸς Δήμων	Κοινοτήτων	Συνοικισμῶν
Χανίων	343	2	160	516
Ρεθύμνης	223	2	131	262
Ἡρακλείου	313	3	191	401
Λασιθίου	154	4	88	296
Σύνολον	1.033	11	570	1.475

Ἐπεξηγήσεις: Τὰ προπολεμικῶς ἐγκατασταθέντα εἰς τὴν ὑπαιθρον τῆς Κρήτης κοινοτικὰ τηλέφωνα ἦσαν 848, ἐκ τῶν ὁποίων ὁμοῦς πολλὰ ἠχρηστεύθησαν κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς κατοχῆς. Μεταπολεμικῶς ἐγένετο ἐπιδιόρθωσις τοῦ δικτύου καὶ ἐπέκτασις αὐτοῦ, ἐνῶ ἀπὸ τῆς συστάσεως τοῦ Ο.Τ.Ε., δηλαδὴ ἀπὸ τοῦ 1949 ἐγκατεστάθησαν 191 κοινοτικὰ τηλεφωνεῖα. Συνεχίζεται ἤδη ἡ κατασκευὴ δικτύου μεταφορᾶς διὰ τὴν ἐγκατάστασιν καὶ λειτουργίαν 89 ἀκόμη τηλεφώνων κοινοτικῶν, κατ' ἐφαρμογὴν τοῦ σχετικοῦ προγράμματος τοῦ Ο.Τ.Ε.

Ἀριθμὸς αὐτομάτων τηλεφώνων		Ἀριθμὸς χειροκινήτων τηλεφώνων	
Χανιά	1.350	Ἅγιος Νικόλαος	64
Σούδα Χανίων	37	Ἱεράπετρα	93
Ρέθυμνον	424	Νεάπολις	34
Ἱράκλειον	2.060	Σητεία	113
Σύνολον	3.871	Σύνολον	304

Συνθήκαι ὑγιεινῆς

Τὰ ὑπάρχοντα κρατικά Νοσοκομεῖα εἰς τὰς πόλεις τῆς Κρήτης, Χανιά, Ρέθυμνον, Ἱράκλειον, Ἱεράπετραν, Σητείαν καὶ Ἅγιον Νικόλαον, τὰ Ὑγειονομικὰ Κέντρα, ἐδρεύοντα εἰς τὰς πρωτεύουσας τῶν Νομῶν, οἱ Ὑγειονομικοὶ Σταθμοί, τὸ Πατριωτικὸν Ἰδρυμα Κοινωνικῆς Ἀντιλήψεως (Π.Ι.Κ.Π.Α.) καὶ τὰ κατὰ τὸ Νομοθετικὸν Διάταγμα 387/31-12-1955 λειτουργοῦντα Κοινοτικά καὶ Ἀγροτικά Ἱατρεῖα, παρέχουν ἰατρικὴν περίθαλψιν εἰς τοὺς ἀστούς καὶ τοὺς ἀγρότας τῆς Κρήτης, καὶ σοβαρῶς ἱκανοποιοῦν τὴν κοινωνικὴν ταύτην ἀνάγκην.

Ὅμως, ἐπειδὴ δὲν εἶναι ἐπαρκῆς ἡ ἰατρικὴ αὕτη περίθαλψις, μερικοὶ ἐκ τῶν ἀγροτῶν καὶ τῶν ἀστῶν ὑποβάλλονται εἰς μεγάλας δαπάνας διὰ τὴν εἰς ἰδιωτικὰς κλινικάς ἢ ὑπὸ ἰδιωτῶν ἰατρῶν περίθαλψιν των.

Εἰς τὰς ὄρεινὰς περιοχὰς τῆς Κρήτης δὲν ἔχουν συμπληρωθῆ ὄλαι αἱ θέσεις τῶν κοινοτικῶν ἰατρῶν, ἐνῶ μερικοὶ ἐξ αὐτῶν, ἔχουν μεγάλην περιόχην, τοὺς κατοίκους τῆς ὁποίας δὲν δύνανται νὰ ἐξυπηρετήσουν πλήρως, πολὺ περισσότερον, διότι δὲν ὑπάρχει καθημερινὴ δι' αὐτοκινήτων συγκοινωνία.

Τὸ πρόβλημα τοῦτο τῆς ὑγιεινῆς περιθάλψεως τῆς ὑπαίθρου τῆς Κρήτης καὶ ἀντιστοίχως ὅλης τῆς χώρας συνίσταται κυρίως εἰς τὴν ἔλλειψιν ἰατρῶν, προελεύσεως ἀγροτικῆς, εἰς τὴν προτίμησιν τῶν ἰατρῶν ἀστικῆς προελεύσεως νὰ ἐργάζωνται εἰς τὰς πόλεις καὶ ὄχι εἰς τὰ χωρία, τὴν ἀνεπαρκῆ δὲ ἀμοιβὴν τῶν κοινοτικῶν ἰατρῶν, ἐργαζομένων ὑπὸ σκληρὰς συνθήκας εἰς τὴν ὑπαίθρον. Ἡ λύσις τοῦ προβλήματος τοῦτου κατὰ τὴν γνώμην μας θὰ ἐπιτευχθῆ, ἀν ἡ Πολιτεία θεσπίσῃ διακοσίαις κρατικὰς πλήρεις ὑποτροφίας, διὰ τὴν σπουδὴν ὡς ἰατρῶν ἰσαριθμῶν νέων τῆς ὑπαίθρου, οἱ ὁποῖοι ἐπιθυμοῦν νὰ ἐξυπηρετήσουν τὰς ἰδιαίτερας πατρίδας των, ἀλλὰ καὶ θὰ ὑποχρεωθοῦν ὀπωσδήποτε ἐπὶ 15-20 ἔτη νὰ ὑπηρετήσουν ἐκεῖ ὡς ἰατροί. Πρέπει ἡ ἐκπαίδευσις αὕτη νὰ διαρκέσῃ ἐπὶ 15 συνεχῆ ἔτη, ὥστε νὰ ἀποφοιτήσουν τμηματικῶς 3.000 ἰατροὶ ἐν ὄλῳ πρὸς ἀντιμετώπισιν τῶν ἀναγκῶν τῆς ὑπαίθρου, ἐκ τῆς ὁποίας, λόγῳ τῆς οἰκονομικῆς ἀδυναμίας σχεδὸν τῆς ὁλότητος τῶν ἀγροτῶν, ἐλάχιστοι σπουδάζουν ἰατροί.

Ἡ δαπάνη αὕτη, ὅσον καὶ ἂν εἶναι μεγάλη, εἶναι ἐξαιρετικῶς σκόπιμος καὶ ἀπολύτως ἀπαραίτητος, ἐν ὄψει μάλιστα τῆς ἐφαρμογῆς τῶν ἀγροτικῶν Κοινωνικῶν Ἀσφαλίσεων.

Συνθήκαι ἐργασίας.

Κατὰ τὰ κρατοῦντα ἔθιμα αἱ γυναῖκες εἰς τὴν Κρήτην βοηθοῦν ἐνεργῶς τοὺς ἄνδρας κατὰ τὴν διεξαγωγὴν τῶν καλλιιεργειῶν καὶ τὴν παραγωγικὴν ἐν γένει διαδικασίαν. Περισσότερον ἀσχολοῦνται αἱ γυναῖκες εἰς τὸν θερισμὸν τῶν φθινοπωρινῶν σιτηρῶν καὶ τὴν συγκομιδὴν τῶν ψυχανθῶν, εἰς τὴν ἀποφλοίωσιν τῆς ἀμπέλου, τὴν θείωσιν αὐτῆς, τὸν τρυγητὸν, τὴν διαλογὴν καὶ συσκευασίαν τῶν ἐπιτραπεζίων σταφυλῶν, εἰς τὴν συλλογὴν τοῦ ἐλαιοκάρπου, τὸ σκάλισμα καὶ πότισμα τῶν λαχανικῶν, τὴν συγκομιδὴν τῶν προϊόντων τῶν, εἰς τὴν συλλογὴν τῶν χαρουπιῶν, τὴν συλλογὴν καὶ διαλογὴν τῶν πορτοκαλιῶν καὶ εἰς ἄλλας ἐργασίας, πού δὲν ἀπαιτοῦν ἰσχυρὰν σωματικὴν δύναμιν.

Ἐπίσης ἀσχολοῦνται αἱ γυναῖκες, καθὼς καὶ τὰ ἀνήλικα τέκνα τῶν ἀγροτῶν, ἡλικίας 12-18 ἐτῶν, εἰς τὴν ἐκτροφήν τῶν οἰκισίτων προβάτων, αἰγῶν καὶ ἀγελάδων. Ὅμως, ἐλάχιστα ἢ οὐδόλως κατ' ἔθιμον χρησιμοποιοῦνται εἰς τὴν Κρήτην αἱ γυναῖκες διὰ τὴν ἐκτροφήν τῶν ποιμνιακῶν αἰγοπροβάτων. Συγκεκριμένως εἰς τὰ Ἀνώγεια Μυλοποτάμου καὶ εἰς τὴν γύρω αὐτῶν περιοχὴν, ἡ ὁποία εἶναι σχεδὸν ἐν ὄλῳ κτηνοτροφικὴ, οὐδέποτε αἱ γυναῖκες φυλάττουν τὰ αἰγοπρόβατα εἰς τὰ βουνά, ἔστω εἰς ἀναπλήρωσιν ἀνδρῶν, ἢ οὐδέποτε ἀσχολοῦνται αἱ γυναῖκες εἰς τὴν τυροκόμησιν γάλακτος τῶν ποιμνιακῶν αἰγοπροβάτων.

Ἡ ἰδία συνήθεια ὑφίσταται καὶ εἰς μερικὰς περιοχάς, καθαρῶς κτηνοτροφικὰς, ὡς π.χ. εἰς τὴν Ἀράχωβαν τῆς Βοιωτίας καὶ εἰς τὸ Μέτσοβον τῆς Ἡπείρου. Ἐκεῖ, ὅταν καθ' ἕναστος χειμῶνα μετακινοῦνται τὰ ποιμνιακὰ αἰγοπρόβατα εἰς τοὺς χειμερινούς βοσκοτόπους, διαμένουν αἱ γυναῖκες τῶν κτηνοτρόφων, χωρὶς νὰ ἀκολουθήσουν τοὺς ἄνδρες τῶν, πού διαχειμάζουν εἰς τοὺς χειμερινούς βοσκοτόπους. Αὐτὸ τὸ ἴδιον παρατηρεῖται ἀκριβῶς καὶ εἰς τὴν προκειμένην περίπτωσιν τῶν κυρίως κτηνοτρόφων τῶν ὄρεινῶν περιοχῶν τῆς Κρήτης, πού μετακινοῦν τὰ αἰγοπρόβατά των τὸν χειμῶνα εἰς χειμερινούς βοσκοτόπους.

Αἱ γυναῖκες τῶν γεωργοκτηνοτρόφων ἀσχολοῦνται μὲ τὴν καλλιέργειαν τῶν σιτηρῶν καὶ ἀμπέλων τῶν ἢ ἐργάζονται ἐπὶ ἡμερομισθίῳ εἰς ξένα τοιαῦτα κτήματα ἢ ἀσχολοῦνται μὲ τὴν χειροτεχνίαν καὶ μάλιστα μὲ τὴν ὕφανσιν κλινοσκεπασμάτων καὶ ταπήτων ἐξ ἐρίου προβάτων.

Μερικαὶ γυναῖκες τῶν ὄρεινῶν περιοχῶν τῆς Κρήτης καὶ χαρακτηριστικῶς τῶν Ἀνωγείων ἀσχολοῦνται συστηματικῶς μὲ τὴν τοιαύτην χειροτεχνίαν, διότι πλεόν τῶν ἀπαιτουμένων διὰ τὰς οἰκογενειακὰς τῶν ἀνάγκας κατασκευάζουν κλινοσκεπάσματα καὶ τάπητας διὰ νὰ πωλήσουν τὰ ἔργα ταῦτα καὶ ἐξοικονομήσουν ὀλίγα χρήματα, τὰ ὁποῖα ἀποτελοῦν ἐν μερίδιον τῆς εἰς χρῆμα προικὸς τῶν ἀγροτῶν. Μάλιστα περισσότερο ἀσχολοῦνται μὲ τὴν χειρο-

τεχνίαν αἱ γυναῖκες τῶν κτηνοτρόφων κατὰ τὸν χειμῶνα, ὅποτε οἱ ἄνδρες ἔχουν μετακινήθῃ εἰς τοὺς χειμερινοὺς τόπους πρὸς διαχείμασιν τῶν ποιμνίων.

Οἱ ἄνδρες τῆς Κρήτης, οἱ διαμένοντες εἰς τὴν ὑπαιθρον, ὅταν δὲν εὐρίσκουν ἐργασίαν ἐκεῖ, μετακινοῦνται εἰς τὰς πόλεις, ἰδίᾳ εἰς τὸ Ἡράκλειον, τὰ Χανιά, τὸν Πειραιᾶ καὶ τὰς Ἀθήνας, ὅπου διαμένουν προσωρινῶς, ἐργαζόμενοι ὡς ἐργάται οἰκοδομῶν, δημοτικῶν καὶ δημοσίων ἔργων, ἀποχετεύσεως, ὁδῶν, λιμενικῶν ἔργων κλπ. Ἄλλοι ἀγροτόπαιδες ἐγκαθίστανται ὀριστικῶς εἰς τὰς πόλεις, ὅπου ἐκπαιδεύονται εἰς πρακτικὰ σχολεῖα μαθητείας ἢ εἰς μηχανουργεῖα, ὡς ἐργατοτεχνίται καὶ ἔκτοτε συντηροῦνται ἐκ τῆς ἐργασίας των ταύτης, ἢ ἐργάζονται ὡς ἀπλοὶ ἢ εἰδικευμένοι ἐργάται βιομηχανιῶν, ὡς τῶν λιπασμάτων, τοῦ σιδήρου, τοῦ χάλυβος, τῶν δομικῶν ὑλικῶν, τῆς ἐπιουργίας, τῆς βαμβακουργίας κλπ. Εἰς τὰς δύο ταύτας τελευταίας βιομηχανίας ἐργάζονται περισσότερον αἱ ἀγρότιδες, πού μετεκινήθησαν ἐκ τῆς Κρήτης εἰς τὰς πόλεις.

Ἐπίσης μερὶς τοῦ πλεονάζοντος ἐργατικῆς-ἀγροτικῆς δυναμικοῦ τῆς Κρήτης μεταναστεύει εἰς τὸ ἐξωτερικόν, ἀλλ' ὁ ἀριθμὸς τῶν μεταναστῶν Κρητῶν εἶναι σχετικῶς μικρότερος τοῦ ἀντιστοίχου ἀριθμοῦ ἄλλων περιοχῶν, π.χ. τῆς νήσου Λήμνου ἢ τῆς νήσου Λέσβου, ὅπου ὑφίσταται ἀνέκαθεν συνήθεια καὶ παράδοσις νὰ ἀποδημοῦν οἱ ἀγρόται εἰς τὸ ἐξωτερικόν, δηλαδὴ εἰς τὴν βόρειον Ἀμερικὴν, τὴν Ἀφρικὴν (Αἴγυπτον, Μαρόκκον κλπ.) καὶ τὴν Αὐστραλίαν.

Εἰς τὴν ἀλιεῖαν δὲν ἔχουν ἐπίδοσιν οἱ Κρητες. Μικρὸς ἀριθμὸς ἐξ αὐτῶν ἀσχολεῖται μὲ τὴν μέσσην καὶ τὴν παράκτιον ἀλιεῖαν.

Ἐπίσης ὀλίγοι Κρητες ἀσκοῦν τὸ ἐπάγγελμα τοῦ ναυτικοῦ τῶν ἐμπορικῶν καὶ φορτηγῶν πλοίων. Ἐπομένως τὰ ἐκ τῆς ἀλιείας καὶ ναυτιλίας ἔσοδα εἰς τὴν Κρήτην δὲν εἶναι σημαντικὰ.

Ἐκπαίδευσις.

Μεταξὺ τῶν ἐνγλίκων ἀγροτῶν καὶ μάλιστα τῶν θηλέων ἀπὸ ἡλικίας 40 καὶ ἄνω ὑπάρχει εἰς τὴν Κρήτην σοβαρὸν ποσοστὸν ἀγραμμάτων καὶ ἀναλφαβήτων, οἱ περισσότεροι τῶν ὁποίων εἶναι ὀρεινοὶ ἀγρόται κτηνοτρόφοι.

Σήμερον εἰς τὴν ὑπαιθρον τῆς Κρήτης ὑπηρετεῖ μᾶλλον ἐπαρκῆς ἀριθμὸς δημοδιδασκάλων, κυρίως διότι ὑπάρχουν ἐκεῖ μικροὶ συνοικισμοί, τῶν ὁποίων ἀνὰ δύο ἐξυπηρετοῦνται ὑφ' ἑνὸς Δημοτικοῦ Σχολείου. Εἰς τὰς πόλεις ὑφίσταται συνωστισμὸς μαθητῶν, ὅπως ἀτυχῶς εἰς τὰς περισσοτέρας πόλεις τῆς χώρας καὶ ἀριθμὸς δημοδιδασκάλων, δυσαναλόγως μικρὸς πρὸς τοὺς μαθητάς.

Χειροτέρα εἶναι ἡ κατάστασις αὕτη εἰς τὰ σχολεῖα τῆς Μέσης Ἐκπαίδευσως τῶν πόλεων καὶ τῶν μικρῶν κωμοπόλεων, ἐνῶ στεροῦνται ἐπαρκῶν

καὶ καταλλήλων κτιρίων τὰ πλεῖστα Δημοτικά καὶ Γυμνάσια τῆς Κρήτης. Ἐξ ἄλλου ἡ ἀνεπαρκὴς ἀμοιβὴ τοῦ διδακτικοῦ προσωπικοῦ τῶν σχολείων εἶναι μίᾳ σοβαρᾷ αἰτία, ὡς γνωστόν, τῆς μὴ εὐδοκίμου πάντοτε λειτουργίας τῶν Σχολείων τῆς Κρήτης, ὅπως καὶ ἀντιστοίχως ὅλης τῆς χώρας.

Σχετικῶς προσθέτομεν, ὅτι εἰς τὴν Κρήτην λειτουργοῦν μίᾳ Παιδευτικῆ Ἀκαδημία εἰς τὸ Ἡράκλειον, τρεῖς Μέσαι Ἐμπορικαὶ Σχολαὶ (μετονομασθεῖσαι ἤδη Οἰκονομικὰ Γυμνάσια) εἰς τὰ Χανιά, τὸ Ἡράκλειον καὶ τὴν Ἱεράπετραν καὶ δύο κατώτερα Γεωργικὰ Σχολεῖα, τῶν Ἁγίων Ἀσωμάτων καὶ τῆς Γόρτυνος Μεσσαράς.

Ἐπαγγελματικὴ γεωργικὴ ἐκπαίδευσις.

Αὕτη ὡς πρὸς μὲν τὴν πρακτικὴν σχολικὴν ἐκπαίδευσιν τῶν νέων παρέχεται διὰ τῶν ἐν λόγῳ δύο Γεωργικῶν Σχολείων. Ὡς πρὸς δὲ τοὺς ἐνήλικας ἀγρότας καὶ τὴν ἐξωσχολικὴν ἐκπαίδευσιν τῶν νέων παρέχεται ὑπὸ τῶν κρατικῶν γεωπόνων τῶν Διευθύνσεων Γεωργίας τῶν Νομῶν Κρήτης, κατὰ τὸ γενικὸν πρόγραμμα γεωργικῶν ἐφαρμογῶν καὶ γεωργικῶν ἐκπαιδεύσεων, τὸ καθοριζόμενον ὑπὸ τοῦ Ὑπουργείου Γεωργίας καὶ κατὰ τὰ εἰδικὰ τοιαῦτα ἐτήσια προγράμματα, τὰ καταρτιζόμενα ὑπὸ τῶν γεωπόνων ἐν συσκέψει μετὰ τῶν Διευθυντῶν καὶ τοῦ Ἐπιθεωρητοῦ Γεωργίας Κρήτης.

Ἡ βελτίωσις καὶ ἡ αὐξησις τῆς γεωργικῆς καὶ κτηνοτροφικῆς παραγωγῆς τῆς Κρήτης μαρτυροῦν, ἀναμφισβητήτως, τὴν σκοπιμότητα καὶ τὴν χρησιμότητα τῶν προγραμμάτων τούτων. Ὅμως, ἐξ αἰτίας κυρίως ἀνεπαρκοῦς ἀριθμοῦ προσωπικοῦ, τῆς ἀνεπαρκείας ἢ διακοπῆς τῶν σχετικῶν πιστώσεων καὶ τῶν λογιστικῶν δυσχερειῶν μετακινήσεως τοῦ προσωπικοῦ δὲν ἐφαρμόζονται πάντοτε, ἐπιτυχῶς καὶ ἐπακριβῶς τὰ ἐν λόγῳ προγράμματα.

Συγκεκριμένως ὑπάρχουν πολλοὶ κεναὶ θέσεις γεωπόνων γεωργικῶν ἐφαρμογῶν καὶ ἐπαρχιακῶν γεωπόνων, ἐνῶ ἡ ἀπασχόλησις τῶν πρώτων εἰς ἐπείγουσας τεχνικο-διοικητικὰς ἐργασίας, βλάπτει τὴν ἀπόδοσιν εἰς τὸν κύριον τομέα τῆς ἀποστολῆς των. Εἶναι ἔθεν ἀπαραίτητος ἡ αὐξησις τοῦ ἀριθμοῦ τῶν γεωπόνων, ἰδίᾳ ἐκείνων τῶν Διευθύνσεων Γεωργίας, τῶν Νομῶν Ἡρακλείου καὶ Ρεθύμνης καὶ ἡ εἰδικὴ ἀπασχόλησις δύο ἐξ αὐτῶν εἰς ἕκαστον Νομὸν τῆς Κρήτης εἰς τοὺς κλάδους τῆς Φυτοπαθολογίας καὶ τῆς Κτηνοτροφίας.

Γεωργικὸν Σχολεῖον Γόρτυνος Μεσσαράς.

Τοῦτο, καθὼς καὶ τὸ Γεωργικὸν Σχολεῖον Ἀσωμάτων Νομοῦ Ρεθύμνης, ἔχουν ὡς κύριον προορισμὸν «να μορφώνουν νέους πρακτικῶς, τέκνα ἀγροτῶν, διὰ νὰ καθίστανται ἱκανοὶ νὰ ἐκμεταλλεύωνται τὰ ἴδια αὐτῶν κτήματα, νὰ διεξάγουν μικρὰς γεωργικὰς ἐπιχειρήσεις ἢ νὰ ἀναλαμβάνουν ἐπιστασίαν ἢ ὑπηρεσίαν ἀρχιεργάτου εἰς οἰανδήποτε γεωργικὴν ἐπιχείρησιν». Αὐτὸς εἶναι

ὁ προορισμὸς τοῦ Σχολείου τούτου, ὁ ὀριζόμενος ρητῶς διὰ τοῦ Νόμου 2155/25 Μαρτίου/7 Ἀπριλίου τοῦ 1920, διὰ τοῦ ὁποίου ἰδρύθη τὸ Σχολεῖον τοῦτο, ὅπερ ὁμως ἤρχισε νὰ λειτουργῇ ἀπὸ τοῦ 1926, ὅτε ἐπραγματοποιήθη ἡ παραχώρησις τῆς χρήσεως τῶν περισσοτέρων ἀγροκτημάτων καὶ ἐγένοντο αἱ πρῶται οἰκοδομικαὶ καὶ λοιπαὶ ἐγκαταστάσεις τοῦ Σχολείου.

Κατέχει τοῦτο χίλια περίπου στρέμματα τοῦ Μετοχίου Ἀγίας Παρασκευῆς. Ἐξ αὐτῶν σήμερον 752 στρέμ. εἶναι ἀγροί, 113 εἶναι ἐλαιῶν, δέκα στρέμματα ὀπωρῶν καὶ 35 στρέμματα ἀμπελοφυτείας. Ἐπὶ πλέον κατέχει χέρσον ἑκτασιν ἀνεπίδεκτον καλλιέργειας 150 στρέμ. καὶ ἐξωχώραφα 35 περίπου στρεμμάτων. Τὸ Σχολεῖον ἔχει ἐγκαταστήσει ἐκτὸς τῆς περιοχῆς τοῦ φυτώριον δενδρυλλίων, ὀπωρῶνα καὶ φυτείας ἐσπεριδοειδῶν καὶ βαναρέας.

Ὁ ὡς ἄνω Νόμος προβλέπει ἀρτίαν ἐπ'ἀνδρῶσιν διδακτικοῦ γεωπονικοῦ προσωπικοῦ, λογιστοῦ, ἱατροῦ, οἰκονόμου, καὶ τακτικῶν τεχνιτῶν—ἐργατῶν, χωρὶς ὁμως νὰ πραγματοποιηθῆται αὕτη καὶ μάλιστα ὡς πρὸς τὸ γεωπονικὸν προσωπικόν.

Διὰ τοῦ νέου ὀργανισμοῦ τοῦ Ὑπουργείου Γεωργίας Β. Δ/γμα ἀπὸ 2-1-1961 (Φ.Ε.Κ. 3 τεῦχος Α' τῆς ἰδίας χρονολογίας) περιωρίσθη τὸ προσωπικὸν τῶν ἐπιμελητῶν καὶ κατηγορήθησαν αἱ θέσεις τῶν τακτικῶν γεωργοτεχνιτῶν.

Ἔνεκα τῆς βασικῆς ταύτης ἀναπηρίας τοῦ Γεωργικοῦ Σχολείου Μεσσαράς Κρήτης δὲν δύναται προφανῶς νὰ ἐκπληρώσῃ τὸν προορισμὸν του, ὡς Σχολεῖον μαθητείας. Οὐδέποτε δὲ ὑπηρετήσαν οἱ προβλεπόμενοι γεωπῶνοι καὶ λοιποὶ ὑπάλληλοι, ἐκ τῶν ὁποίων ἐλλείπει ὁ λογιστής, διωρισμένος τύποις εἰς τὸ Σχολεῖον, ἀλλ' ὑπηρετῶν εἰς ἄλλην θέσιν ἐντὸς μεγάλης πόλεως. Κατ' ἀνάγκην ἀπασχολεῖται εἰς γεωπόνος, ὡς λογιστής, εἰς βάρος τῆς κυρίας ἀποστολῆς του.

Τὸ Σχολεῖον τοῦτο, πλέον τῆς βασικῆς ὑποχρεώσεώς του νὰ ἐκπαιδεύῃ ἐπὶ δύο ἔτη μέχρι τοῦ 1950 καὶ ἔκτοτε ἐπὶ ἓν μόνον ἔτος, ἀγροτόπαιδας περὶ τοὺς 20—25, ἐπιβαρύνεται μὲ τὴν ὀργάνωσιν καὶ λειτουργίαν βραχείας διαρκείας γεωργικῶν ἀσκήσεων καὶ μαθημάτων, π.χ. τῆς τυροκομίας, τῆς κλαδέυσεως ὀπωροφόρων δένδρων, τῆς μελισσοκομίας, τῆς γεωργικῆς τεχνικῆς (οἰκοδομικῆς καὶ ξυλουργικῆς). Ἐπίσης ἐπιβαρύνεται τὸ ἐν λόγῳ Σχολεῖον μὲ τὴν διατήρησιν ζώων βελτιωμένων φυλῶν, θηλέων καὶ ἀρρένων, πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς διαδόσεώς των εἰς χεῖρας τῶν ἀγροτῶν.

Συγκεκριμένως τὸ Σχολεῖον Γόρτυνος Μεσσαράς διατηρεῖ σήμερον 10 ἀγελάδας γαλακτοφόρους Σβῆτης, 4 ταύρους καὶ 6 μόσχους τῆς ἰδίας φυλῆς, 2 ἐπιβήτορας ἵππους, ἦτοι ἓνα ἐντόπιον ἵππον Μεσσαράς καὶ ἓνα ἵππον προελεύσεως Πηνειᾶς Ἡλείας, καθὼς καὶ ἓνα ἄνον ἐπιβήτορα Κύπρου, χρησιμοποιούμενον διὰ ἡμιονοπαραγωγῆν, ὁ ὁποῖος ὁμως πρέπει ὀπωσδῆποτε νὰ ἀντικατασταθῆ, διότι κατέστη ἀνίκανος, ὡς γέρον.

Ἐπίσης διατηρεῖ πέντε χοίρους ἐπιβήτορας τῶν φυλῶν Edelschwein (Ἐντελσβρίν) καὶ Λάρς-μπλάχ, μικρὸν ὀρνιθοτροφεῖον μὲ ὀρνίθας Λεγκὸρν καὶ Νιού-χαμσάιρ, ποιμνιον προβάτων, τὸ ὁποῖον περιλαμβάνει ἀμνάδας καὶ κριοὺς Χίου καὶ ἀμνάδας, προερχομένης ἐκ διασταυρώσεως ἐντοπίων ἀμνάδων μετὰ Καραμάνικης φυλῆς, καὶ 32 κυψέλας εὐρωπαϊκάς.

Ἀνάγκαι τοῦ Σχολείου. Ἐχει τοῦτο ἀπόλυτον ἀνάγκην συμπληρώσεως τοῦ γεωπονικοῦ προσωπικοῦ, τοποθετήσεως ἐνὸς μονίμου λογιστοῦ καὶ 5 τακτικῶν γεωργοτεχνιτῶν. Ἐπίσης ὑφίσταται ἀνάγκη ἐπιδιορθώσεως καὶ ἐπεκτάσεως τῶν ἐγκαταστάσεων ὑδρεύσεως, ἀρδεύσεως, στάβλων καὶ ἐξοπλισμοῦ του διὰ μιᾶς θεριστικῆς μηχανῆς, ἐνὸς πετρελαιοκινήτου ἔλκυστήρος καὶ δύο ἀρότρων, συμφώνως πρὸς τὰς σχετικὰς πληροφορίας τοῦ Διευθυντοῦ τοῦ Σχολείου, γεωπόνου κ. Στυλιανοῦ Πιπεράκη.

Γεωργικὸν Σχολεῖον Ἀσωμάτων.

Ἰδρύθη τοῦτο τῷ 1929 διὰ τῶν Νόμων 3789 καὶ 3790/16 Ἰανουαρίου 1929 καὶ λειτουργεῖ ἀπὸ τοῦ 1930. Κατέχει 950 στρέμματα γαιῶν, ἐκ τῶν ὁποίων τὰ 350 εἶναι καλλιεργήσιμα καὶ 500 στρέμ. βοσκήσιμα. Ἐκ τῶν καλλιεργησίμων γαιῶν περίπου 300 στρέμματα ἀποτελοῦν πλουσίας ἐπιπέδους γαίας τοῦ ὀροπεδίου Ἀσωμάτων, ἐπὶ τῶν ὁποίων ὑπάρχουν 1850 ἔλαιόδενδρα.

Τὸ ἐν λόγῳ Σχολεῖον διατελεῖ ὑπὸ τὴν ἄμεσον ἐποπτείαν τοῦ Ὑπουργείου Γεωργίας (Διευθύνσεως Γεωργικῶν Ἐφαρμογῶν καὶ Ἐκπαιδεύσεως), ὅπως προφανῶς καὶ τὸ προηγουμένον σχολεῖον Μεσσαρᾶς Κρήτης.

Ἡ ὀργάνωσις καὶ ἡ λειτουργία τοῦ Γεωργικοῦ Σχολείου Ἀσωμάτων εἶναι ὅμοιαι μὲ τὰς ἀντιστοιχοῦς τοῦ Γεωργικοῦ Σχολείου Μεσσαρᾶς. Συναντᾷ τὰς αὐτὰς δυσχερείας καὶ αἱ ἴδιαι ἀκριβῶς ἀνάγκαι τὸ ἐπιβαρύνουν. Στερεῖται ἐπαρκοῦς γεωπονικοῦ προσωπικοῦ, ἐνὸς μονίμου λογιστοῦ καὶ τακτικῶν γεωργοτεχνιτῶν κατὰ τὰς πληροφορίας τοῦ Διευθυντοῦ κ. Δημ. Γεροθανάση.

Αἱ οἰκοδομικαὶ ἐγκαταστάσεις του εἶναι ὅλως ἀνεπαρκεῖς, ὥστε νὰ μὴ εἶναι δυνατὴ ἡ στέγασις τῶν οἰκογενειῶν τοῦ Διευθυντοῦ, τῶν γεωπόνων καὶ τῶν ἄλλων ὑπαλλήλων.

Ἐξ ἄλλου τὸ Σχολεῖον τοῦτο ἔχει ἀνάγκην ἐνισχύσεώς του διὰ συμπληρώσεως τοῦ ζωϊκοῦ καὶ μηχανικοῦ ἐξοπλισμοῦ του ὡς κάτωθι : Δι' ἐνὸς ἵππου μικροσώμου ἐπιβήτορος, καταλλήλου διὰ παραγωγὴν ἡμιόνων (μὲ μητέρα τὴν ὄνον), τριῶν τράγων Ζάανεν, δι' ἀντικαταστάσεως τῶν παλαιῶν ἔλκυστήρων καὶ τοῦ παλαιοῦ κινητήρος τοῦ ἐλαιουργείου, διὰ προμηθείας ἐνὸς διαχωριστήρος ἔλαιῶν καὶ διὰ κάτασκευῆς μονίμων ἐλαιοδεξαμενῶν.

Παρὰ τὰς δυσχερείας ταύτας ἀμφοτέρων τῶν Σχολείων Ἀσωμάτων καὶ Μεσσαρᾶς, χάρις εἰς τοὺς κόπους τῶν Διευθυντῶν, τῶν καθηγητῶν καὶ τοῦ προσωπικοῦ των ἐκπληροῦν τὰ Σχολεῖα ταῦτα τὸν μέγαν προορισμὸν

των. Τοῦτο μαρτυρεῖται ἐκ τῆς διαδόσεως βελτιωμένων μεθόδων καλλιερ-
γείας, ὑπὸ τὰς ὀδηγίας τῶν κρατικῶν γεωπόνων καὶ ἐκ τῆς ἐκτροφῆς, ἔστω
εἰς περιορισμένον ἀριθμὸν βελτιωμένων ζώων εἰς τὴν Κρήτην.

Εἶναι σκόπιμον καὶ ἀπαραίτητον νὰ συμπληρωθοῦν αἱ ἐλλείψεις τῶν Σχο-
λείων ὡς πρὸς τὸ προσωπικὸν καὶ τὸ ὑλικόν, ὥστε εὐδοκίμως νὰ λειτουρ-
γοῦν πάντοτε, χωρὶς νὰ υποβάλλεται τὸ προσωπικὸν εἰς ὑπέρμετρον ἐργασίαν,
ὅπερ συνεπάγεται τὴν βλάβην τῆς ὑγείας καὶ τὴν ἐλάττωσιν τῆς ὑπηρεσιακῆς
ἀποδόσεώς του.

Ἐπαγγελματικὸν ἐπίπεδον τῶν ἀγροτῶν τῆς Κρήτης.

Οἱ ἀγρόται τῆς μεγαλονήσου εἶναι ἐκ φύσεως ὀξυδερκεῖς, ταχείας ἀντι-
λήψεως, ἐργατικοὶ καὶ μᾶλλον καλοὶ καλλιεργηταί. Ὅμως, ἡ ἀνεπαρκὴς
γενικὴ μόρφωσις τῆς πλειονότητος ἐξ αὐτῶν, ἀποφοίτων τῶν Δημοτικῶν
Σχολείων ἢ καὶ ἐντελῶς ἀγραμμάτων ἀποτελεῖ σχετικὸν ἐμπόδιον διὰ τὴν
πλήρη ἐπαγγελματικὴν κατάρτισίν των, ὅπως ἀπαιτεῖται αὕτη σήμερον, μὲ
τὴν ἀλματώδη ἐξέλιξιν τῆς γεωπονικῆς ἐπιστήμης.

Ἐπὶ πλεόν εἰς τὴν Κρήτην ὑφίσταται ποικίλια καλλιεργείων καὶ εὐπα-
θῶν φυτειῶν (σταφιδαιμπέλου, ἀμπέλων ἐπιτραπεζίων σταφυλῶν), καθὼς ἐπί-
σης ὑφίστανται ἐκεῖ ποικίλαι μορφαὶ κτηνοτροφικῶν ἐκμεταλλεύσεων. Τὰ
δὲ προϊόντα τῆς Κρήτης εἶναι κατὰ τὸ πλεῖστον ἐξαγωγίμα, ἤτοι τὸ ἔλαιον,
ἡ ξηρὰ σταφίς (σουλτανίνα), ὁ οἶνος ἐν μέρει, αἱ τομάτες. τὰ ἐσπεριδοειδῆ κλπ.

Ἐπομένως ἀκόμη περισσότερον εἰς τὴν Κρήτην προέχει ἡ βελτίωσις τῆς
γενικῆς, καθὼς καὶ τῆς ἐπαγγελματικῆς γεωργικῆς ἐκπαιδεύσεως, ὡς μιᾶς
βασικῆς προϋποθέσεως διὰ τὴν ἀγροτικὴν καὶ οἰκονομικὴν ἐν γένει ἀνάπτυξιν
τῆς Κρήτης.

Συνθῆκαι συγκοινωνιῶν καὶ μεταφορῶν.

Ἡ Κρήτη, προπολεμικῶς, ἦτο ἡ ἑλληνικὴ χώρα, ἡ ὀλιγώτερον ἐξυπηρε-
τουμένη δι' ἐπαρχιακῶν ἀμαξητῶν ὁδῶν. Διότι ὀλίγαι Κοινότητες, ἀποτε-
λοῦσαι τότε τὸ ἡμισυ περίπου τοῦ ὅλου ἀριθμοῦ αὐτῶν, συνεδέοντο μετὰ τῶν
πρωτευουσῶν τῶν Ἐπαρχιῶν καὶ τῶν Νομῶν.

Ὅμως, μεταπολεμικῶς, ἐπυκνώθη τὸ ὁδικὸν δίκτυον, ποῦ συνδέει τὰς
Κοινότητας τῆς Κρήτης μετὰ τῶν ἀστικῶν τούτων κέντρων αὐτῆς, δηλαδὴ
διηνοίχθησαν ἀμαξιτοὶ ὁδοί, ἐνῶ αἱ πλεῖσται Κοινότητες τῆς Κρήτης δὲν ἔχουν
ἀκόμη συνδεθῆ μετὰ τῶν δι' ἀμαξιτῶν ὁδῶν. Σχετικῶς ἐπίσης προστίθεται
ὅτι τοιαύτη καθυστέρησις παρατηρεῖται καὶ εἰς ἄλλας περιοχὰς τοῦ ἡπει-
ρωτικοῦ τμήματος τῆς χώρας ὡς πρὸς τὴν μὴ σύνδεσιν μετὰ τῶν Κοι-
νοτήτων, αἱ ὁποῖαι ἐπικοινωνοῦν μετὰ τῶν πρωτευουσῶν τῶν Νομῶν καὶ τῶν
Ἐπαρχιῶν.

Ἐκ τῶν 570 ἐν ὄλῳ Κοινοτήτων τῆς Κρήτης μόνον 45 ὕφαινα Κοινοτήτες δὲν ἔχουν ἀκόμη συνδεθῆ μετὰ τῶν ἀστικῶν Κέντρων, δηλαδὴ τῶν πρωτεύουσῶν τῶν Ἐπαρχιῶν καὶ τῶν Νομῶν.

Κατὰ ταῦτα τὸ μῆκος τοῦ ὀδικοῦ δικτύου τῆς Κρήτης, συγκρινόμενον μετὰ τὸ ἀντίστοιχον προπολεμικὸν εἶναι βεβαίως, καταφανῶς μεγαλύτερον ὅπως εἰς ὅλην τὴν χώραν.

Ὅμως, ἡ κατάστασις τῶν ἐθνικῶν καὶ ἐπαρχιακῶν ὁδῶν τῆς Κρήτης σχεδὸν ἐν ὄλῳ δὲν εἶναι καλὴ. Συγκεκριμένως ἡ ἀσφαλτοστρωμένη ὁδὸς Ρεθύμνου-Ἡρακλείου ἐπὶ μήκους 45 χιλιομέτρων εἶναι στενὴ καὶ ἔχει πολλὰ καὶ ἀλλεπαλλήλους στροφάς, ἐνῶ ἡ παραλιακὴ ὁδὸς Ἀγίου Νικολάου-Σητείας ἐπὶ μήκους 50 χιλιομ. στερεῖται ὁδοστρώματος, εἶναι στενὴ καὶ ἔχει συνεχεῖς ἐπικινδύνους, θανατηφόρους στροφάς.

Συχνὰ ἐκεῖ συμβαίνουν ἀτυχήματα αὐτοκινήτων, ἐπιβατικῶν καὶ φορτηγῶν ἐκ τῆς μετὰ τῶν συγκρούσεως ἢ τῆς προσκρούσεως ἐπὶ ἀποκρήμων βράχων ἢ ἐκ τῆς πτώσεως ἐντὸς βαθείας χαράδρας ἢ ἐκ τοῦ πνιγμοῦ τῶν ἐπιβατῶν εἰς τὴν θάλασσαν. «Μακαβρία ἐθνικὴ ὁδὸς» καὶ «ὁδὸς κίνδυνος-θάνατος» ὠνομάσθη ἡ ἐν λόγῳ ὁδὸς Ἀγίου Νικολάου-Σητείας, τὴν ὁποίαν πράγματι διέρχονται οἱ ἐπιβάται μετὰ φόβου καὶ στεναγμῶν.

Ἡ ὁδὸς αὕτη πρέπει εἰς πολλὰ σημεῖα νὰ ἀνακατασκευασθῆ, ἐξαλειφόμενων τῶν ἐπικινδύνων στροφῶν, καθ' ὅλον δὲ τὸ μῆκος αὐτῆς νὰ ἐνισχυθῆ μετὰ στηθαῖον τοίχωμα ἐπὶ τῆς πλευρᾶς τῆς θαλάσσης καὶ νὰ διαπλατυνθῆ, κατασκευαζομένου μονίμου ὁδοστρώματος ἐκ σκύρων καὶ ἀσφάλτου, ὥστε νὰ ἐνωθῆ μετὰ τῆς κεντρικῆς ἐθνικῆς ὁδοῦ Χανίων-Ρεθύμνου-Ἡρακλείου-Ἀγίου Νικολάου.

Ἐξυπηρετεῖ ἄλλωστε μεγάλην μερίδα τοῦ κρητικοῦ πληθυσμοῦ, ἤτοι 25.000 ἄτομα καὶ τὰς μεταφορὰς πολλῶν προϊόντων καὶ ἐμπορευμάτων. Ὅλοι οἱ Κρήτες καὶ οἱ ξένοι ποῦ ἐπισκέπτονται τὴν Σητείαν, προσεύχονται εἰς τὸν Θεὸν καὶ τοὺς Ἀγίους νὰ φθάσουν ἐκεῖ ζωντανοί, σώοι καὶ ἀκέρατοι. Ἐμμόνον ψυχᾶδες παράπονον τῶν Σητεϊανῶν ἀποτελεῖ ἡ θλιβερὰ κατάστασις τοῦ δρόμου τούτου, διὰ τὴν ὁποίαν εὐλόγως διαμαρτύρονται καὶ νομίζουν ὅτι δὲν ἐξεδηλώθη ἀκόμη τὸ κρατικὸν ἐνδιαφέρον εἰς τὸ ἀκρότατον-νότιον τμήμα τῆς μεγαλονήσου.

Ὅλαι αἱ ἐπαρχιακαὶ καὶ αἱ κοινοτικαὶ ὁδοί, ὡς καὶ οἱ σπουδαιότεροι ἀγροτικοὶ δρόμοι, ποῦ διηνοίχθησαν τελευταίως, μετὰ δυσκολίας καὶ συχνὰ μετὰ κινδύνου χρησιμοποιοῦνται διὰ τῆς κυκλοφορίας ἐπ' αὐτῶν αὐτοκινήτων. Διότι εἶναι στενοί, ἔχουν στροφὰς μικρᾶς ἀκτίνος, καὶ στεροῦνται σχεδὸν ἐν ὄλῳ ὁδοστρώματος. Κατὰ τὴν περίοδον τῶν βροχῶν διακόπτεται κατ' ἀνάγκην ἡ κυκλοφορία λεωφορείων καὶ φορτηγῶν ὀχημάτων.

Μετὰ τὴν διάνοιξιν τῶν ὁδῶν τούτων διευκολύνονται σοβαρῶς ἡ ἐπικοινωνία τῶν κατοίκων καὶ ἡ μεταφορὰ τῶν γεωργικῶν καὶ κτηνοτροφικῶν προ-

ίντων, ἤτοι τοῦ ἐλαιοκάρπου, τοῦ ἐλαίου, τῶν ἐλαιοπυρήνων, τῶν σταφυλῶν, τοῦ οἴνου, τῆς ξηρᾶς σταφίδος, τῶν πορτοκαλλιῶν, τῶν κίτρων, τῶν χαρουπιῶν, τοῦ γάλακτος, τῶν τυρῶν καὶ λοιπῶν προϊόντων καὶ τῶν ἐμπορευμάτων γενικῶς ἀπὸ τὰς ἑδρας τῶν Κοινοτήτων μέχρι τῶν πόλεων τῆς Κρήτης καὶ ἀντιστρόφως, ἀλλ' ἡ ἐπικοινωνία καὶ αἱ μεταφοραὶ τῶν ἐμπορευμάτων μεταξὺ τῶν πλείστων Κοινοτήτων τοῦ ἐσωτερικοῦ τῆς Κρήτης διεξάγονται δι' ὑποζυγίων ἐπὶ ἡμιονικῶν ὁδῶν.

Διὰ τὴν διάνοξιν νέων ἐπαρχιακῶν καὶ κοινοτικῶν ὁδῶν τῆς Κρήτης μεταπολεμικῶς καὶ μάλιστα ἀπὸ τοῦ 1950 καὶ ἐφεξῆς συνετέλεσαν σοβαρῶς :

α) Ἡ ἀμεσος χρηματοδότησις τῶν ἔργων τούτων ἐκ τῶν πιστώσεων τῶν Νομαρχιακῶν Ταμείων τῆς Κρήτης, ἰδρυθέντων διὰ τοῦ ν. 3200/1955.

β) Ἡ παροχὴ σχετικῶν ἐξουσιῶν καὶ πρωτοβουλίας εἰς τοὺς Νομάρχας, τοὺς Διευθυντὰς Γεωργίας τῶν Νομῶν καὶ τοὺς Νομομηχανικοὺς κατὰ τὴν Νομοθεσίαν περὶ ἐκτελέσεως μικρῶν κοινωφελῶν ἔργων.

γ) Ὁ μηχανικὸς ἐξοπλισμὸς τῶν Νομαρχιῶν διὰ βαρέων καὶ συγχρόνων μηχανημάτων, ἤτοι προωθητήρων, σκαπτήρων, κυλίνδρων κλπ. καὶ ἡ χρησιμοποίησις των ὑπὸ τῶν μηχανικῶν τοῦ Κράτους.

δ) Ἡ χρησιμοποίησις ὁμοίων καὶ ἀκόμη μεγαλύτερων μηχανημάτων ὑπὸ τῶν Στρατιωτικῶν Μονάδων (Μικτῶν Ὁμάδων Μηχανημάτων Ἀνασυγκροτήσεως Μ.Ο.Μ.Α.), τὴν ὁποίαν εἰρηνικὴν ἐργασίαν τοῦ στρατοῦ ὁ ἀγροτικὸς κόσμος τῆς Κρήτης παρηκολούθει καὶ ἐβλεπε μετ' εὐγνωμοσύνης, καὶ

ε) Ἡ προσωπικὴ ἐργασία καὶ ὁ μόχθος τῶν ἀγροτῶν, οἱ ὁποῖοι ἐργάσθησαν διὰ τὴν διάνοξιν, τὴν κατασκευὴν τῶν κοινοτικῶν καὶ ἐπαρχιακῶν ὁδῶν, ἰδίᾳ πρὸς συμπλήρωσιν τοῦ ἔργου τῶν μηχανημάτων. Ἐπίσης σοβαρὰ ἐνισχύτρια τῆς Κρήτης ἐπὶ τοῦ τομέως τούτου τῆς κατασκευῆς ὁδῶν καὶ ἄλλων κοινωφελῶν καὶ παραγωγικῶν ἔργων εἶναι ἡ Π α γ κ ρ ῆ τ ι ο ς Ἐ ν ω σ ι ς Ἀ μ ε ρ ι κ ῆ ς, ἡ ὁποία ἀπέστειλεν εἰς τὴν Κρήτην μεγάλα καὶ τέλεια ὡς ἄνω, μηχανήματα καὶ ἐμερίμνησεν ἐν γένει διὰ τὸν μηχανικὸν ἐξοπλισμὸν τῶν Νομαρχιακῶν Ταμείων τῆς Κρήτης.

Μίαν χαρακτηριστικὴν περίπτωσιν χρησιμωτάτων ἀγροτικῶν ἀμαξιτῶν ὁδῶν ἀποτελοῦν αἱ ὁδοὶ τοῦ νοτίου τμήματος τῆς Ἐπαρχίας Βιάννου (Νομοῦ Ἡρακλείου), ὅπου κατεσκευάσθη κατὰ τὴν τελευταίαν πενταετίαν, χάρις ἰδίᾳ εἰς τὴν μέριμναν τῶν Προέδρων Κοινοτήτων τῆς Ἐπαρχίας ταύτης καὶ τὸ ἐνδιαφέρον τῶν κρατικῶν γεωπόνων, ὁδικῶν δικτυων, χρησιμοποιούμενον διὰ τὴν μεταφορὰν δι' αὐτοκινήτων ἐλαιοκάρπου, ἐλαίου, ἐλαιοπυρήνων, βανανῶν, χαρουπιῶν καὶ ἄλλων προϊόντων, ποὺ εἶναι ὀγκώδη.

Ἡ μεταφορὰ ἤδη τῶν προϊόντων τούτων καὶ μάλιστα τῶν βανανῶν, ὡς εὐπαθῶν καὶ νωπῶν, διευκολύνεται καὶ γίνεται ταχύτερον καὶ δι' ὀλιγωτέρων ἐξόδων, συγκριτικῶς πρὸς τὰς μέχρι τινὸς διεξαγομένους μεταφορὰς ἐκεῖ δι' ὑποζυγίων. Αἱ ὁδοὶ τῆς Κρήτης τῆς κατηγορίας ταύτης πρέπει νὰ διανοι-

χθοῦν τούλάχιστον ἀνά 100-200 μέτρα καὶ νὰ σκυροστρωθοῦν ὡς ὁδοὶ χρήσιμοι καὶ ἐμμέσως παραγωγικαί.

Θαλάσσιαι συγκοινωνίαι καὶ ἐπικοινωνίαι.

Ἡ Κρήτη, ἀπέχουσα 147 μίλια ἀπὸ τῶν Χανίων μέχρι Πειραιῶς καὶ 173 μίλια ἀπ' αὐτοῦ μέχρι τοῦ Ἡρακλείου, ἐπικοινωνοῦν διὰ ἐπιβατικῶν ἀτμοπλοίων (κοινῶς ποστάλια) μετὰ τοῦ Πειραιῶς καὶ ἀντιθέτως, διὰ τῶν ἰδίων ἀτμοπλοίων («Κανάρης», «Μιαούλης», «Ἀγγέλικα», «Κατερίνη», «Ἀρχαδία» καὶ ἄλλων), διὰ τῶν ὁποίων ἐξυπηρετοῦνται καὶ αἱ θαλάσσιαι γραμμαὶ τῶν νήσων τοῦ Ἴονίου, τῶν Κυκλάδων, τῆς Χίου, τῆς Λέσβου, τῆς Σάμου καὶ τῆς Ρόδου.

Ἡ ἐπικοινωνία αὕτη εἶναι καθημερινή, πλην τῆς Κυριακῆς, μετὰ τῶν λιμένων Σούδας τῶν Χανίων, Ρεθύμνου καὶ Ἡρακλείου. Ἡ ἀναχώρησις τῶν πλοίων ἐκ Πειραιῶς γίνεται τὸ ἑσπέρας, συνήθως τὴν 8ην μ.μ., καὶ μετὰ δωδεκάωρον συνήθως εὐχάριστον διαδρομὴν προσεγγίζουσι εἰς τοὺς λιμένας Χανίων καὶ Ἡρακλείου τὴν πρωτὰν τῆς ἐπομένης. Τὰ ἴδια πλοῖα μεταφέρουσι συγχρόνως ἐμπορεύματα ἐκ Πειραιῶς εἰς Κρήτην καὶ ἀντιθέτως, π.χ. σφάγια ἢ κρέατα, ἢ τομάτες τῆς Κρήτις ἢ ἄλλα πρώιμα προϊόντα (μούσμουλα, λαχανικά) καταλλήλως συσκευασμένα, ἐξυπηρετοῦμένων τοιοιτοτρόπως ταχύτατα τῶν ἀναγκῶν μεταφορᾶς τῶν προϊόντων τούτων.

Ὁ λιμὴν Σούδας Χανίων εἶναι, ὡς γνωστόν, φύσει ὑπὴνεμος καὶ ὁ μεγαλύτερος τῆς χώρας, ποῦ χρησιμοποιοεῖται ὡς ἀρίστη ναυτικὴ βάσις πολεμικῶν, φορτηγῶν καὶ ἐπιβατικῶν πλοίων.

Διότι ἔχουσι κατασκευασθῆ ἐκεῖ καὶ τὰ ἀπαραίτητα λιμενικὰ ἔργα πλευρίσεως μεγάλων πλοίων, ὑπερωκεανείων καὶ μικροτέρων πλοίων καὶ ἐγκαταστάσεις εἰσαγωγῆς καὶ ἐξαγωγῆς ἐμπορευμάτων. Αἱ ἐγκαταστάσεις διατηρήσεως τῶν ὑποκειμένων εἰς φθορὰν εἰδῶν (ψυγεῖα) εὐρίσκονται ἐκτὸς τοῦ λιμένος.

Ἐν τούτοις ἐπικρατεῖ ἡ γνώμη μετὰ τῶν ναυτικῶν καὶ τῶν πλοιαρχῶν ὅτι δυσχεραίνεται εἰς τὴν Σούδα Χανίων ἡ πλευρίσις τῶν ἐμπορικῶν πλοίων καὶ ἡ σύγχρονος ἐξυπρέτησις ἀφ' ἐνὸς τῆς κινήσεως τῶν ἐπιβατῶν καὶ τῶν ἐμπορευμάτων καὶ ἀφ' ἑτέρου τῆς κινήσεως τῶν ἐμπορικῶν πλοίων. Διὰ τοῦτο προτείνεται ὑπὸ τῶν εἰδικῶν ἡ ἐπέκτασις, ὡς καὶ ἡ συμπλήρωσις τοῦ λιμένος τῆς πόλεως Χανίων, ὥστε νὰ ἐπιτευχθῆ ἡ ἀποσυμφόρησις τοῦ λιμένος τῆς Σούδας. Εἰς τὸν λιμένα τῆς πόλεως Χανίων προσεγγίζουσι καὶ πλευρίζουσι μηχανοκίνητα-ἰστιοφόρα, καὶ ἄλλα μικρότερα πλοῖα (μότορσιπ), τὰ ὁποῖα ἐκτελοῦν τακτικὰ ἢ ἑκτακτα δρομολόγια μετὰ Χανίων, λιμένων τῆς νοτίου Πελοποννήσου, τοῦ Πειραιῶς καὶ τῆς Θεσσαλονίκης. Τὰ κύρια δὲ προϊόντα τῆς Κρήτις, τὸ ἔλαιον, τὸ γλεῦκος καὶ ὁ οἶνος ἐξάγονται καὶ μεταφέρονται μᾶλλον διὰ τῶν ἰστιοφόρων καὶ τῶν μικρῶν πλοίων τούτων.

Ὁ λιμὴν τοῦ Ἡρακλείου¹ ἔχει προστατευθῆ διὰ μεγάλων λιμενοβραχιόνων (ἔχόντων ἀνάγκην διαπλατύνσεως εἰς τὰς βάσεις των) ἐναντι τῶν βορείων σφοδρῶν ἀνέμων τοῦ Κρητικοῦ πελάγους καὶ καθ' ὅλα θεωρεῖται ὡς τεχνητὸς λιμὴν ἄρτιος καὶ ἐπαρκῆς διὰ τὴν κίνησιν τῶν ἐπιβατῶν καὶ τῶν ἐμπορευμάτων. Ἐκεῖ πλευρίζουν καὶ μεγάλα ἐμπορικὰ πλοῖα τοῦ ἐξωτερικοῦ (μερικὰ ὑπερωκεάνεια), τὰ ὅποια μεταφέρουν εἰς Κρήτην ξυλείαν καὶ ἄλλα ἐμπορεύματα, ἢ ἀντιθέτως παραλαμβάνουν σταφίδα, ἔλαιον, νωπὰς σταφυλάς (ραζακί), πρῶτους τομάτας, οἶνον καὶ ἄλλα προϊόντα τῆς Κρήτης, ἐξαγόμενα ἐξ αὐτῆς εἰς χώρας τῆς Εὐρώπης καὶ τῶν ἄλλων Ἠπειρῶν. Ἐπίσης εἰς τὸν λιμένα τοῦ Ἡρακλείου προσεγγίζουν μεγάλα πλοῖα τοῦ ἐξωτερικοῦ, πού μεταφέρουν ξένους τουρίστας.

Πράγματι πολλοὶ τουρίσται φθάνουν εἰς τὴν Κρήτην διὰ μέσου τοῦ λιμένος Ἡρακλείου, διὰ νὰ ἐπισκεφθοῦν τὴν Κνωσόν, τὴν Φαιστόν, τὸ μεγαλοπρεπὲς Ἀρχαιολογικὸν Μουσεῖον τοῦ Ἡρακλείου, καθὼς καὶ τὰς ἄλλας ἀρχαιότητας καὶ τὰ γοητευτικὰ πράγματα τοπία τῆς Κρήτης.

Προσθέτομεν ὅτι εἰς τὸν λιμένα Ἡρακλείου πλευρίζουν καὶ τὰ ἱστιοφόρα καὶ τὰ μικρότερα μεταφορικὰ πλοῖα, τὰ ὅποια ἐξυπηρετοῦν μεταφορὰς ἐντὸς τοῦ ἐσωτερικοῦ τῆς χώρας, ὅπως ἀκριβῶς πλευρίζουν τὰ σκάφη ταῦτα εἰς τὸν λιμένα Χανίων.

Μεταφορὰ τῶν ἐπιβατῶν τῶν πλοίων εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς Κρήτης. Τὴν πρῶταν ἀμέσως μετὰ τὴν ἀφιξίν τῶν πλοίων εἰς τοὺς λιμένας Χανίων καὶ Ἡρακλείου ἢ καὶ τοῦ Ρεθύμνου, ἐὰν ὁ καιρὸς ἐπιτρέψῃ τὴν πλευρίσιν τοῦ πλοίου εἰς τὸν τελευταῖον τοῦτον λιμένα, οἱ ἀποβιβαζόμενοι ἐπιβάται ἐπιβιβάζονται τῶν λεωφορείων τῶν γραμμῶν τοῦ ἐσωτερικοῦ τῆς Κρήτης. Κατ' αὐτὸν τὴν συνδυασμὸν δρομολογίων οἱ περισσότεροι τῶν ἐπιβατῶν δύνανται ν' ἀναχωρήσουν ἀμέσως ἐκ τῶν λιμένων διὰ τὰς οἰκίας των, ἐνῶ οἱ ὑπόλοιποι, οἱ ὅποιοι θέλουν νὰ παραμείνουν ἐπὶ τινὰς ὥρας εἰς τὰς ἐν λόγῳ πόλεις τῆς Κρήτης θὰ ἐκκινήσουν ἐξ αὐτῶν τὰς πρώτας μεταμεσημβρινὰς ὥρας διὰ νὰ φθάσουν διὰ λεωφορείων τὸ ἑσπέρας εἰς τὰς ἑδρας τῶν Κοινοτήτων ἢ τῶν μικροτέρων συνοικισμῶν τοῦ ἐσωτερικοῦ τῆς Κρήτης.

Μειονεκτικὴ καὶ ἐνίοτε ἐπικίνδυνος ἡ λειτουργία τοῦ λιμένος Ρεθύμνου. Ἀτυχῶς ἡ πόλις Ρεθύμνου, πρωτεύουσα τοῦ ὁμωνύμου Νομοῦ, ἔχουσα πληθυσμὸν 15.632 ἀτόμων κατὰ τὴν τελευταίαν τῆς 19ης Μαρτίου τοῦ 1961 ἀπογραφὴν, στερεῖται οὐσιαστικῶς λιμένος, διότι τὰ λιμενικὰ ἔργα ἐκεῖ εἶναι ὅλως ἡμιτελῆ, ὑποκείμενα εἰς φθορὰν καὶ ἐνδεχομένως παντελῆ καταστροφὴν των, ἂν δὲν συμπληρωθοῦν. Ἔνεκα τῆς βασικῆς ταύτης ἐλλείψεως συχνὰ (συνήθως δις τῆς ἐβδομάδος) ἐκ τῆς

1. Ὁ λιμὴν τοῦ Ἡρακλείου διαθέτει ψυχτικὸς θαλάμους.

θαλασσοταραχῆς καὶ τῶν σφοδρῶν βορείων ἀνέμων δὲν προσεγγίζουν τὰ πλοῖα τῆς καθημερινῆς γραμμῆς Πειραιῶς - Χανίων - Ρεθύμνου - Ἡρακλείου, οὔτε τὰ φορτηγὰ πλοῖα.

Διότι κινδυνεύει ἡ ζωὴ τῶν ἐπιβατῶν κατὰ τὴν πλευρίσιν τῶν λέμβων, ὅποτε πρὸς ἀποφυγὴν πνιγμῶν οἱ ἐπιβάται καὶ τὰ ἐμπορεύματα τὰ προοριζόμενα διὰ τὸ Ρεθύμνον ἢ ἀντιθέτως προοριζόμενα ἐξ αὐτοῦ διὰ τὸν Πειραιᾶ, διακινούνται διὰ μέσων τῶν γειτονικῶν λιμένων Σούδας - Χανίων καὶ Ἡρακλείου, ἐκ τῶν ὁποίων πόλεων μεταφέρονται διὰ λεωφορείων εἰς τὸν Νομὸν Ρεθύμνης. Δηλαδή, ὑπὸ τοιαύτας συνθήκας ἐπιβαρύνονται οἱ ἐπιβάται καὶ ἡ διακίνησις τῶν ἐμπορευμάτων καὶ νεκροῦται τὸ Ρεθύμνον, μία πόλις μεγάλη καὶ ἀξίολογος, προωρισμένη ὡς ἐκ τῆς φυσικῆς θέσεώς της νὰ ἐξυπηρετῇ τὰς ἀνάγκας ὀλοκλήρου τοῦ ὁμωνύμου Νομοῦ, τοῦ ὁποίου βεβαίως ἐμποδίζεται ἡ ἐν γένει πρόοδος καὶ παραγωγικὴ ἀνάπτυξις ἐκ τῆς ἐλλείψεως λιμένος τοῦ Ρεθύμνου. Ὅλοι γενικῶς ἄστοι καὶ ἀγρόται τοῦ Νομοῦ τούτου, ἀνεξαρτήτως τῆς πολιτικῆς τοποθετήσεώς των ὁμιλοῦν ἀπροκαλύπτως περὶ ἀντικρητισμοῦ καὶ περὶ μειωμένου κρατικῆς ἐνδιαφέροντος εἰδικῶς ὡς πρὸς τὸν τόπον των, ἐκφράζοντες κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον τὸ παράπονόν των τοῦτο.

Ἡ ἐκτέλεσις τῶν ὑπολειπομένων κυρίως ἔργων τοῦ λιμένος Ρεθύμνου ἦτοι : α) τῆς ἐπεκτάσεως καὶ συμπληρώσεως τοῦ λιμενοβραχίονος κατὰ 200 μέτρα, καὶ β) τῆς κατασκευῆς προβλήτου πλευρίσεως ἐπιβατικῶν πλοίων (ποστάλια) καὶ μεγάλων φορτηγῶν (τόνων 4.000) εἰς βυθόμετρον 6,5 μέτρα στοιχίζει συμφῶνως πρὸς τὰς τεχνικὰς μελέτας, δεόντως ἐγκριθείσας, ποσὸν δραχμῶν 14.000.000.

Ἡ παροχὴ 10.000.000 ἐκ τοῦ ποσοῦ τούτου εἶχεν ἀναγγελθῆ πρὸ ἐνὸς καὶ ἡμίσεος ἔτους, ἀλλ' ὁμως τελικῶς ἀνεστάλη καὶ ἐκ τούτου ἠυξήθησαν τὰ παράπονα τῶν Ρεθυμνιωτῶν, οἱ ὁποῖοι διὰ τοῦ λιμενικοῦ Ταμείου Ρεθύμνου καὶ ἄλλων ἰδίων πόρων αὐτῶν θέλουν καταβάλλει τὸ ὑπόλοιπον ποσὸν τῶν δραχμῶν 4.000.000¹.

Οἱ κάτοικοι τοῦ Νομοῦ Λασιθίου ἐξυπηρετοῦνται κυρίως διὰ τοῦ λιμένος τῆς πόλεως Ἡρακλείου, ἡ ὁποία ἐπικοινωνεῖ μετὰ τοῦ Ἁγίου Νικολάου, τῆς Ἱεραπέτρας καὶ τῆς Σητείας διὰ λεωφορείων δύο φορές καθ' ἑκάστην. Ἐπὶ πλέον ὁ Ἅγιος Νικόλαος καὶ ἡ Σητεία ἐξυπηρετοῦνται ἐκ τοῦ Πειραιῶς ἅπαξ τὴν ἑβδομάδα δι' ἐνὸς πλοίου τῆς ἀγόνου γραμμῆς Κρήτης - Κάσου, Καρπάθου καὶ ἄλλων μικρῶν νήσων τῆς Δωδεκανήσου.

Τὰ ἐμπορικὰ πλοῖα (ποστάλια) τῆς τακτικῆς ὡς ἄνω θαλασσίας γραμμῆς Πειραιῶς - Χανίων - Ἡρακλείου δὲν χωροῦν διὰ νὰ κινηθοῦν ἐντὸς τοῦ μικροῦ λιμένος Ἁγίου Νικολάου καὶ νὰ πλευρίσουν εἰς τὴν μικρὰν προβλήτα αὐτοῦ.

1. Τὸν Αὐγούστου τοῦ 1962 ἐπανελήφθη διὰ τοῦ ἡμερησίου τύπου τῶν Ἀθηνῶν ἡ ἐπίσημος εἰδησις τῆς ἰσοπόσου ἐγκρίσεως.

Θαλάσσιαι ἄγονοι γραμμάι.

Πρὸ πενταετίας ὑπῆρχε θαλασσία ἄγονος γραμμή, ἐξυπηρετοῦσα τοὺς μικροὺς λιμένας τῆς νοτίου Κρήτης, ἤτοι τῆς Παλαιοχώρας, τῆς Χώρας Σφακίων, τῆς Ἀγίας Γαλήνης, τοῦ Κοκκίνου Πύργου (μικροῦ ὄρμου τοῦ Κόλπου Μεσσαράς) καὶ τῆς Ἱεραπέτρας, μετὰ τοῦ Πειραιῶς καὶ τῆς Θεσσαλονίκης, δι' ἐνὸς μικροῦ πλοίου, ἐπιχορηγουμένου ὑπὸ τοῦ Κράτους.

Ἡ ἐξυπρέτης ἦτο σοβαρά, διότι μετεφέροντο διὰ τοῦ πλοίου τούτου προϊόντα ἀπ' εὐθείας ἀπὸ τὴν νότιον Κρήτην εἰς τὸν Πειραιᾶ καὶ τὴν βόρειον Ἑλλάδα καὶ ἀντιθέτως. Συγκεκριμένως, ἔλαιον καὶ σάπωνες τῆς Ἀγίας Γαλήνης μετεφέροντο εἰς τὴν Θεσσαλονίκην καὶ ἐκεῖθεν ἀντιθέτως μετεφέροντο εἰς τὴν Κρήτην ἄλλα ἐμπορεύματα, ὡς ὁ σῖτος, ὁ ἀραβόσιτος, οἱ φασιόλοι, προϊόντα τῆς Μακεδονίας.

Συγχρόνως ἐξυπηρετοῦντο τότε διὰ τοῦ μικροῦ τούτου πλοίου τῆς ἀγόνου γραμμῆς πτωχοὶ ἐπιβάται, μεταφέροντες μεθ' ἑαυτῶν, χωρὶς νὰ πληρώσουν πλέον τοῦ εἰσιτηρίου, βαρείας καὶ ὄγκώδεις ἀποσκευὰς εἰς τὴν Κρήτην ἢ ἀντιθέτως ἐξ αὐτῆς εἰς τὸν Πειραιᾶ καὶ τὴν Θεσσαλονίκην.

Εἰς τὴν Ἀγίαν Γαλήνην ὑπάρχει μικρὸς, ἄρτιος λιμὴν, ποὺ κατεσκευάσθη ὑπὸ τοῦ Ν.Α.Τ.Ο. καὶ συνεπληρώθη διὰ τῶν κρατικῶν πιστώσεων, κατάλληλος διὰ τὴν πλευρίσιν μικρῶν πλοίων. Πράγματι ἐπὶ τοῦ λιμένος τούτου ἐφορτώθη τῷ 1960 ὅλη ἡ πλουσία παραγωγὴ πρωτοῦ τομάτας 2.000 περίπου στρεμμάτων τῆς γειτονικῆς περιοχῆς Τυμπακίου καὶ μετεφέρθη διὰ μικροῦ πλοίου ἀπ' εὐθείας εἰς τὸν Πειραιᾶ. Τρία δρομολόγια καθ' ἑκάστην ἑβδομάδα ἦσαν ἄρκετὰ διὰ τὴν ἐξυπρέτησιν τῆς ἐπειγούσης ταύτης μεταφορᾶς, διὰ τῆς ὁποίας ἡ μικρὰ ἔταιρεία, ἡ διαθέτουσα τὸ πλοῖον τοῦτο εὔρε τὴν εὐκαιρίαν νὰ ὠφελήσῃ ἑαυτὴν καὶ τοὺς παραγωγοὺς Τυμπακίου.

Ἄλλως ἐχρειάζετο ἡ φόρτωσις καὶ ἡ μεταφορὰ τοῦ προϊόντος τούτου, συσκευασμένου ἐντὸς ξυλίνων εἰδικῶν κιβωτίων, ὡς νωποῦ καὶ εὐπαθοῦς, ὄγκώδους δὲ καὶ βαρέος, εἰς τὸ Ἡράκλειον δι' αὐτοκινήτων κυκλοφορούντων ἐπὶ ἡμιτελοῦς ἐπαρχιακῆς ὁδοῦ μήκους 80 χιλιομέτρων. Εἰς τὸ Ἡράκλειον δὲ ἔπρεπε νὰ ἐκφορτωθῇ τὸ προϊόν τοῦτο καὶ νὰ μεταφορτωθῇ ἐπὶ τῶν ἐμπορικῶν πλοίων ἢ ἐπὶ μικρῶν πλοίων φορτηγῶν. Οἱ κάτοικοι τῆς Ἀγίας Γαλήνης πράγματι ἀποροῦν καὶ λυποῦνται διατί, ἐνῶ διετέθησαν σημαντικαὶ κρατικαὶ δαπάναι διὰ τὴν συντήρησιν τοῦ λιμένος των, ἐν τούτοις ἔπαυσεν ἡ χρησιμοποίησίς του.

Οἱ ναυτικοὶ καὶ οἱ τελωνειακοὶ τῆς Ἀγίας Γαλήνης θεωροῦν δίκαιον καὶ πραγματοποιήσιμον τὸ αἴτημα τοῦτο τῶν κατοίκων τῆς νοτίου Κρήτης.

Ἀεροπορικὴ ἐπικοινωνία.

Καθημερινῶς καὶ ἀπαξ τῆς ἡμέρας ὑπάρχει δρομολόγιον ἀεροπλάνων τῆς Ὀλυμπιακῆς Ἀεροπορίας μεταξὺ Ἀθηνῶν - Χανίων, μήκους 280 χιλιομέτρων καὶ ἀντιθέτως. Μεταξὺ δὲ τῶν Ἀθηνῶν καὶ Ἡρακλείου καὶ ἀντιθέτως ὑπάρχει πυκνοτέρα τοιαύτη ἐπικοινωνία, ἥτοι 11 δρομολογίων ἐβδομαδιαίως. Ἡ διάρκεια τῆς διαδρομῆς εἶναι μόνον 50'-60' τῆς ὥρας, τὰ δὲ ἀερόπλانا τῆς γραμμῆς ταύτης (Κρήτης - Πειραιῶς) ἐξυπηρετοῦν καὶ τὰς μεταφορὰς μικρῶν ἀποσκευῶν καὶ ἐμπορευμάτων, συνοδευομένων ἢ μὴ ὑπὸ ἐπιβατῶν.

ΠΡΟΣΦΥΓΙΚΗ ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΙΣ ΕΙΣ ΤΗΝ ΚΡΗΤΗΝ

Κατὰ τὰ δημοσιευθέντα εἰς τὴν Μεγάλῃν Ἐγκυκλοπαίδειαν τοῦ «Πυρσοῦ» (βλέπε σελ. 166 τόμ. ΙΕ'), καθὼς καὶ ἐξ ἄλλων πηγῶν προκύπτοντα σχετικὰ στοιχεῖα, προσέφυγον εἰς τὴν Μεγαλόνησον μετὰ τὴν Μικρασιατικὴν καταστροφὴν τοῦ 1922, 32.000 ἄτομα, ἥτοι 8.270 οἰκογένειαι, ἐκ τῶν ὁποίων 3.510 εἶναι ἀστικάι καὶ 4.760 ἀγροτικάι, κατανεμηθεῖσαι κατὰ Νομοὺς ὡς ἀκολούθως :

Νομοὶ	ἀστοὶ		ἀγροταὶ		ἀριθ. Συν/σμῶν
	ἄτομα	οἰκογένειαι	ἄτομα	οἰκογένειαι	
1. Χανίων	3.530	960	4.000	1.024	58
2. Ρεθύμνης	1.350	352	3.070	774	41
3. Ἡρακλείου	8.000	2.147	10.160	2.524	96
4. Λασιθίου	140	51	1.710	435	25
ἥτοι Σητείας	ἀτομα 85	οἰκογ. 24			
Ἱεραπέτρας	55	27			
Σύνολον	13.020	3.510	18.940	4.757	120

Συνολικὸς ἀριθμὸς ἀτόμων καὶ οἰκογενειῶν (ἀγροτῶν καὶ ἀστῶν)

Νομοὶ	ἀτόμων	οἰκογενειῶν	Ἀριθμὸς οἰκημάτων		Σύνολον
			κατασκευασθέντων	παλαιῶν ἐπισκευασθέντων	
1. Χανίων	7.530	1.984	212	673	885
2. Ρεθύμνης	4.420	1.126	228	699	927
3. Ἡρακλείου	18.160	4.671	1.305	1.530	2.835
4. Λασιθίου	1.850	486	42	362	404
Σύνολον	31.960	8.267	1.787	3.264	5.051

Οἱ περισσότεροι ἄστοι πρόσφυγες ἔτυχον περιορισμένης ἐνισχύσεως ἐκ μέρους τοῦ Κράτους, ἤτοι οἰκοπέδου καὶ δανείων πρὸς ἀνοικοδόμησιν οἰκίσκων. Μόνον 430 ἀστικάι οἰκογένειαι ἐστεγάσθησαν, ὑπὸ τῆς Ἐπιτροπῆς Ἀποκαταστάσεως Προσφύγων, εἰς ἰσάριθμα οἰκήματα, ἤτοι 80 εἰς τὰ Χανιά καὶ 350 εἰς τὸ Ἡράκλειον.

Οἱ ἀγρόται πρόσφυγες. Οὗτοι ἐγκατεστάθησαν εἰς τὰ ἐγκαταλειφθέντα ὑπὸ τῶν Μουσουλμάνων ἀγροτικά κτήματα, τὰ περισσότερα τῶν ὑποίων κεῖνται εἰς τὰς πεδινὰς γονίμους περιοχὰς πλησίον τῶν πόλεων Χανίων, Ρεθύμνου καὶ Ἡρακλείου. Διότι οἱ Μουσουλμᾶνοι, ἵνα ἀποφύγουν τὰς ἐπιθέσεις τῶν Κρητῶν, συχνὰ ἐξεγειρομένων, κατῆλθον βαθμιαίως πλησίον τῶν πόλεων τούτων, ὅπου αἱ καλλιεργούμεναι γαῖαι εἶναι σχετικῶς πλούσιαι καὶ ὅπου ἐξ ἄλλου εὕρισκον οἱ Μουσουλμᾶνοι ἀσφάλειαν.

Κατὰ ταῦτα, ὑφισταμένων τῶν μουσουλμανικῶν ἀγροτικῶν κτημάτων κυρίως εἰς τὰς πεδινὰς περιοχὰς τῶν Ἐπαρχιῶν Κυδωνίας (Ν. Χανίων), Ρεθύμνου καὶ Τεμένους (Ν. Ἡρακλείου), ἐκεῖ ἐγκατεστάθησαν αἱ περισσότεραι ἀγροτικάι προσφυγικάι οἰκογένειαι. Ἐπίσης ἐγκατεστάθησαν ἀρκεταὶ οἰκογένειαι προσφύγων μακρὰν τῆς πόλεως Ἡρακλείου καὶ συγκεκριμένως εἰς τὰς Ἐπαρχίας Μονοφατσίου καὶ Πεδιάδος.

Πλέον τῶν στοιχείων τούτων, ἀφορώντων τοὺς προσφυγόντας εἰς τὴν Κρήτην Ἑλληνας μετὰ τὴν Μικρασιατικὴν καταστροφὴν συνεκεντρώσαμεν καὶ προσφάτους πληροφορίας παρὰ τῶν Διευθύνσεων Γεωργίας τῶν Νομῶν τῆς Κρήτης, περὶ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἐγκατασταθεισῶν προσφυγικῶν οἰκογενειῶν.

Συγκεκριμένως εἰς τὸν Νομὸν Χανίων ἐγκατεστάθησαν καὶ ἔτυχον πλήρους ἢ μειωμένου γεωργικοῦ κλήρου αἱ κάτωθι οἰκογένειαι :

Α'. Ἐπαρχία Κυδωνίας :

Δῆμοι καὶ Κοινότητες	Ἀριθμὸς οἰκογενειῶν (ἀγροτικῶν)	Συγκροτηθεῖσαι Προσφυγικάι Ὅμαδες (Συνοικισμοί)
Δῆμος Χανίων	113	10
Μουρνιές	178	7
Περιβόλια	208	13
Δαράτσον	110	7
Νεροκοῦρος	78	3
Τσικαλαργιά	98	3
Γαλατᾶς	25	2
Χωρῖα Πατελᾶρι, Κυρτομάδες, Σούδα, Ἁγία Μαρίνα, Λίμνη	115	4
Σύνολον	925	49

Β'. Ἐπαρχία Ἀποκορώνου:

Ἐἴκοσι οἰκογένειαι τῆς Προσφυγικῆς Ὀμάδος Κορφοβοῦνι ἐγκατεστάθησαν εἰς τὸ Βαρόμετρο καὶ 16 ἄλλαι οἰκογένειαι τῆς Προσφυγικῆς Ὀμάδος Ἄπτερα ἐγκατεστάθησαν εἰς τὰ χωρία Καλόβες καὶ Καλάμι.

Γ'. Ἐπαρχία Κισσάμου:

Ἐἰς Χρυσουγὴν ἐγκατεστάθησαν 12 οἰκογένειαι τῆς Προσφ. Ὀμάδος Μούλετε.
 Ἐἰς Ζυμβραγοῦ καὶ Πανέθυμον 15 οἰκογένειαι τῆς ὁμων. Προσφ. Ὀμάδος.
 Ἐἰς Βουκολιᾶς ἐγκατεστάθησαν 21 οἰκογένειαι τῆς Προσφ. Ὀμάδος Νέμπρου.
 Ἐἰς Πολεμάρχι ἐγκατεστάθησαν 5 οἰκογένειαι τῆς Προσφ. Ὀμάδος Πολεμαρχίου.

Συνολικῶς ἐγκατεστάθησαν 53 Προσφυγικαὶ ἀγροτικαὶ οἰκογένειαι

Δ'. Ἐπαρχία Σελίνου:

Ἐἰς Κανδάνον ἐγκατεστάθησαν 17 οἰκογένειαι, ἐκ τῶν ὁποίων μερικαὶ ἐγκατεστάθησαν εἰς τοὺς Συνοικισμοὺς Ἄλυγοι καὶ Ψαριανά, γειτονικοὺς τῆς Κανδάνου. Αἱ οἰκογένειαι αὗται ἀπετέλεσαν τὴν Προσφυγικὴν Ὀμάδα Κανδάνου.

Ἐἰς τὸν Βουτᾶν ἐγκατεστάθησαν 28 οἰκογένειαι τῆς Προσφυγικῆς Ὀμάδος «Ἅγιος Χαράλαμπος» καὶ εἰς Μουστάκο ἐγκατεστάθησαν 17 οἰκογένειαι τῆς Προσφυγικῆς Ὀμάδος «Ἅγιος Δίκαιος». Ἦτοι ἐν ὄλῳ ἐγκατεστάθησαν εἰς τὴν Ἐπαρχίαν ταύτην 62 οἰκογένειαι.

Ὡς προκύπτει ἐκ τῶν ἀνωτέρω ἀριθμῶν εἰς τὸν Νομὸν Χανίων οἱ Προσφυγικοὶ Συνοικισμοὶ εἶναι μικροὶ λόγῳ τῆς διασπορᾶς τῶν Μουσουλμανικῶν κτημάτων. Ἐξ ἄλλου ἐπῆλθον ἀπὸ τοῦ 1922 μέχρι σήμερον παλλαὶ μεταβολαί, ἰδίᾳ λόγῳ τῆς μετοικήσεως τῶν ἀγροτῶν προσφύγων ἐκ τῶν μικρῶν Συνοικισμῶν, ἢ ἐκ τῶν Κοινοτήτων, ὅπου ἐγκατεστάθησαν ὀλίγοι μεμονωμένοι. Ἡ μετοίκησις αὕτη εἰς μερικὰς περιπτώσεις ἦτο ἀναπόφευκτος λόγῳ τῆς ἀνεπαρκείας τοῦ χορηγηθέντος γεωργικοῦ κλήρου.

Κατὰ ταῦτα αἱ ἐγκατασταθεῖσαι προσφυγικαὶ οἰκογένειαι εἰς τὸν Νομὸν Χανίων, κατὰ τὰ στοιχεῖα τῆς Διευθύνσεως Γεωργίας Χανίων, ἔχουν ὡς ἀκολούθως, συνολικῶς κατὰ Ἐπαρχίας:

Ἐπαρχία	Ἀριθμὸς Συνοικισμῶν	Ἀριθμὸς οἰκογενειῶν
Κυδωνίας	49	925
Ἀποκορώνου	2	36
Κισσάμου	4	53
Σελίνου	3	62
Σύνολον	58	1.076

Νομὸς Ρεθύμνης. Εἰς τὸν Νομὸν αὐτὸν ὑπὸ τῆς τέως Ἐπιτροπῆς Ἀποκαταστάσεως Προσφύγων ἀποκατεστάθησαν προσωρινῶς οἱ κάτωθι πρόσφυγες (ἀρχηγοὶ οἰκογενειῶν), τῶν ὁποίων ἡ προσωρινὴ ἐγκατάστασις ἐκυρώθη δι' ὀριστικῆς διανομῆς, γενομένης μεταπολεμικῶς, ἀπὸ τοῦ 1950 καὶ μετέπειτα, κατὰ τὸ Νομοθετικὸν Δ/γμα 1118/1949.

Α'. Ἐπαρχία Ρεθύμνης:

Δῆμοι καὶ Κοινότητες	Ἀριθμὸς οἰκογενειῶν	Ὄνομα Συνοικισμοῦ
1. Ρέθυμνον (Δῆμος)	11	Ἄλμπάν Μετόχι
	93	Περιβόλι
	31	Τεχὲς
	56	Μασταμπᾶς
	63	Μυσσίρια
»	13	Γιαννοῦδι
»	15	Καστελλάκια
»	63	Ξηρὸ χωριὸ
»	24	Ἄγια Εἰρήνη
»	41	Πλατανές
»	27	Τσεσμές
»	18	Παράδεισος
2. Πηγῆ	38	Ἄγια Τριάς
»	22	Ἅγιος Δημήτριος
3. Ἀμνάτος	19	Ἀμνάτος
»	10	Πίκρι
4. Χρωμοναστήριον	40	Καπεδιανὰ
»	25	Χρωμοναστήριον
5. Ρουσσοσπητι	29	Ρουσσοσπητι
6. Ἄδελε	18	Ἄγια Παρασκευὴ
7. Μαρουλᾶς	140	Μαρουλᾶς
Ἄδελε	39	Ἄδελε
8. Καρὲς	46	Ἄμπελάκι
9. Ἅγιος Κωνσταντῖνος	6	Ἅγιος Γεώργιος
10. Γωνιές	9	Ἅγιος Ἀνδρέας
11. Χαμαλεῦρι	17	Χαμαλεῦρι-Ἄστέρι
12. Καρρὲ	18	Καρρὲ
13. Κυριάννα	60	Κυριάννα
14. Κάτω Βαρσαμόνερον	16	Βαρσαμόνερον
15. Μέση	18	Λούτρα
16. Πρινές	8	Πρινές
17. Ἀρμένιοι	11	Σωματᾶς

Σύνολον προσφυγικῶν οἰκογενειῶν 1.044

Β'. Ἐπαρχία Μυλοποτάμου :

Κοινότητες	Ἀριθμὸς οἰκογενειῶν	Ὄνομα Συνοικισμοῦ
1. Ἐρφοί :	22	Ἐρφοί
2. Πρίνοι	45	Μαγνησία-Καίρνατζέ
»	16	Ρουμελῆ-Δαλαμπέλο
3. Κοινότητες Πέραμα καὶ Χουμέρι	9	Πέραμα-Χουμέρι-Κρασοῦνα
Σύνολον	92	

Γ'. Ἐπαρχία Ἀμαρίου.

Βολιῶνες 37 Βολιῶνες

Δ'. Ἐπαρχία Ἀγίου Βασιλείου :

Κοζαρέ 2 Κατσογρίδα.

Ἦτοι ἐν ὄλῳ ἐπὶ γαιῶν μουσουλμανικῶν ἀποκατεστάθησαν ὑπὸ τῆς Ἐπιτροπῆς Ἀποκαταστάσεως Προσφύγων (Ε.Α.Π.) 1.175 οἰκογένειαι προσφύγων, τῶν ὁποίων γαιῶν ἡ προσωρινὴ διανομὴ ἐκυρώθη δι' ὀριστικῆς τοιαύτης, ὡς ἀνωτέρω ἐλέχθη.

Ὁ κλῆρος εἶναι ἄμισος, ἀναλόγως τοῦ ἀριθμοῦ τῶν κληρούχων ἐκάστου Συνοικισμοῦ καὶ τῆς στενότητος ἢ μὴ τῶν γαιῶν. Συγκεκριμένως οἱ κλῆροι τῶν προσφύγων τοῦ Νομοῦ Ρεθύμνης ἔχουν ἔκτασιν 5-30 στρέμματα γυμνῶν ἀγρῶν ἢ καλυπτομένων ὑπὸ ἐλαιῶν, σποραδικῶν ἢ ἀποτελουσῶν φυτείας. Ἡ ἔκτασις αὕτη διὰ τοὺς περισσοτέρους πρόσφυγας δὲν εἶναι ἐπαρκῆς διὰ τὴν συντήρησίν των.

Ὡς πρὸς τὸν ἐποικισμὸν καὶ τὴν ἀποκατάστασιν ἐντοπίων ἀκτημόνων καλλιεργητῶν τοῦ Νομοῦ Ρεθύμνης παρέχομεν τὰ κάτωθι στοιχεῖα, ληφθέντα ἐκ τοῦ οἰκείου Τμήματος τῆς Διευθύνσεως Γεωργίας τοῦ Νομοῦ τούτου :

Α'. Ἐπὶ ἀναληφθεισῶν γαιῶν ἐκ τῆς ἀνταλλαξίμου περιουσίας (ΥΔΜΚ)

κατὰ τὰ ἔτη 1938-1939, ἀποκατεστάθησαν οἱ κάτωθι γηγενεῖς ἀκτήμονες. Τῶν γαιῶν τούτων ἐγένετο ὀριστικὴ διανομή, ἡ ὁποία ἐκυρώθη.

1. Ἐπαρχία Ρεθύμνης : Ἐδικαιώθησαν γεωργικῶν κλήρων 94 ἐν ὄλῳ ἀκτήμονες καλλιεργηταὶ διαφόρων Κοινοτήτων τῆς Ἐπαρχίας ταύτης.

Οἱ 77 ἐξ αὐτῶν εἶναι κάτοικοι τοῦ τέως Δήμου Ἀραδιῶ.

2. Ἐπαρχία Μυλοποτάμου : ἀποκατεστάθησαν 7

3. » Ἀμαρίου : » 9

4. » Ἀγίου Βασιλείου : » 4

Σύνολον ἀποκατασταθέντων γηγενῶν

114

Β'. Ἐπὶ ἐκκλησιαστικῶν κτημάτων, ἐξαγομασθέντων ὑπὸ τοῦ Ἑλληνικοῦ Δημοσίου βάσει τῆς ἀπὸ 2-10-1952 σχετικῆς συμβάσεως ἀποκατεστάθησαν οἱ κάτωθι γηγενεῖς ἀκτημόνες καλλιεργηταί, εἰς τοὺς ὁποίους ἐδόθησαν γεωργικοὶ κλήροι δι' ὀριστικῆς διανομῆς κυρωθείσης.

1. Ἐπαρχία Ρεθύμνης :		
Κοινότης Χαρκίων	ἀποκατεστήθησαν	19
» Καλονύχι	»	11
2. Ἐπαρχία Μυλοποτάμου :		
Κοινότης Ἐλευθέρης καὶ Σκουλουφίων	»	85
» Μελιδονίου	»	18
3. Ἐπαρχία Ἀμαρίου :		
Κοινότης Ἀποδούλου	»	11
» Νιθαύρεως	»	12
4. Ἐπαρχία Ἀγίου Βασιλείου :		
Κοινότης Ἀγίας Γαλίνης	»	37

Σύνολον ἀποκατασταθέντων ἀκτημόνων καλλιεργητῶν γηγενῶν ἐπὶ ἐκκλησιαστικῶν κτημάτων 193. Πρόκειται περὶ χορηγήσεως ἐπικλινῶν ἐκτάσεων μᾶλλον πτωχῆς συστάσεως, ἐπιφανείας ἐκάστου κλήρου 30-70 στρεμμάτων.

Γ'. Γαῖαι Ταμείων Ἐφεδρῶν Πολεμιστῶν Νομοῦ Ρεθύμνης. Τὸ Ταμεῖον τοῦτο, συσταθὲν διὰ τοῦ Νόμου 3345/1925 ἐξηγόρασεν ἀγροτικά κτήματα ἐκ τῶν Μοναστηρίων, τὰ ὁποῖα διέθεσε πρὸς ἀποκατάστασιν Ἐφεδρῶν Πολεμιστῶν, δι' ἀποφάσεων τοῦ Διοικητικοῦ Συμβουλίου, ἐγκρινομένων ἐκάστοτε δι' ἀποφάσεων τῆς τέως Γενικῆς Διοικήσεως Κρήτης ἢ βραδύτερον τοῦ Νομάρχου Ρεθύμνης. Συγκεκριμένως : α) Ἀποκατεστάθησαν 1.106 Ἐφεδροὶ Πολεμισταὶ καὶ 5 κτηνοτρόφοι. β) Παρεχωρήθησαν εἰς 16 Κοινότητας βοσκότοποι πρὸς κοινὴν χρῆσιν τῶν ζώων τῶν Κοινοτήτων τούτων. γ) Παρεχωρήθησαν κατόπιν ἐκποιήσεως δημοπρασίας διεσπαρμένα ἀγροτικά κτήματα εἰς 1.029 ἀγρότας. δ) Παρεχωρήθησαν κατόπιν δημοπρασίας 13 βοσκότοποι εἰς κτηνοτρόφους· καὶ ε) Παρεχωρήθησαν κοινωφελῆ ἔργα εἰς Κοινότητας καὶ Σχολικὰς Ἐπιτροπὰς τοῦ Νομοῦ Ρεθύμνης.

Παρὰ τὰς παραχωρήσεις ὅμως ταύτας καὶ παρὰ τὴν ἀποκατάστασιν προσφύγων καὶ ἀκτημόνων ἐντοπιῶν ὑφίσταται ἀτυχῶς εἰς τὸν Νομὸν Ρεθύμνης πρόβλημα ἀκτημοσύνης, ὡς κατωτέρω θὰ ἐξηγηθῇ τὸ κεφάλαιον τοῦτο.

Προσφυγικὴ ἐγκατάστασις.

Εἰς τὸν Νομὸν Ἡρακλείου : Ἐτυχον ἐκεῖ ἐγκαταστάσεως ὑπὸ τῆς Ε.Α.Π. ἀρχικῶς καὶ μεταγενεστέρως ὑπὸ τοῦ Ὑπουργείου Γεωργίας 3.616 προσφυγικαὶ οἰκογένειαι (ἀγροτικά), αἱ ὁποῖαι ἀπετέλεσαν 96 Προσφυγικοὺς Συνοικισμοὺς (τ. Προσφυγικὰς Ὁμάδας).

Ὅπου ὑπῆρχον ἀμιγεῖς μουσουλμανικοὶ Συνοικισμοὶ ἐδημιουργήθησαν διὰ τοῦ ἐποικισμοῦ ἀμιγεῖς ἑλληνικοὶ Συν/σμοί. Ὅμως, εἰς τὰς περισσοτέρας περιπτώσεις οἱ πρόσφυγες ἐγκατεστάθησαν εἰς τὸν Νομὸν Ἡρακλείου, ὅπως καὶ εἰς ὅλην σχεδὸν τὴν Κρήτην, ὁμοῦ μετὰ τῶν Κρητῶν εἰς Κοινότητες, ὅπου ὑπῆρχον μουσουλμανικὰ ἀγροκτῆματα καὶ οἰκῆματα. Παρέχομεν κατωτέρω συνολικὰ στοιχεῖα περὶ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἐγκατασταθεισῶν προσφυγικῶν οικογενειῶν κατὰ Ἐπαρχίας τοῦ ἐν λόγω Νομοῦ.

Ὁ μεγαλύτερος προσφυγικὸς Συν/σμός τοῦ Νομοῦ Ἡρακλείου εἶναι αἱ Νέαι Κλαζομεναί, κείμενος πλησίον τοῦ Ἡρακλείου, ὁ ὁποῖος ἐδημιουργήθη ἐπὶ τοῦ ἐκτεταμένου μουσουλμανικοῦ κτήματος «Τὸπ-Ἀλι».

Ἐπαρχία	Κυριώτεροι Κοινότητες, ὅπου ἐγκατεστάθησαν οἱ πρόσφυγες	Ἀριθ. Κοινοτήτων	Οἱ μεγαλύτεροι προσφυγικοὶ Συν/σμοί	Ἀριθ. Συνοικισμῶν	Ἀριθ. Προσφυγικῶν οικογενειῶν	Μεταγενεστέρως ἐγκατασταθεῖσαι οἰκογένειαι	Σύνολον οικογενειῶν
Τεμένους	Περιοχὴ πόλεως Ἡρακλείου, Νέα Ἀλικαρνασός, Χρυσόπηγή, Ἄγ. Βλάσιος, Ἄγ. Σύλλας κλπ.)	10	Νέαι Κλαζομεναὶ καὶ αἱ ὡς ἔναντι Κοινότητες	10	1.430	526	1.956
Μονοφατισίου	Δαμάνια, Λυγόρτυς, Λαράνι, Ἄμουργέλες, Πανόραμα, Γαρύπα, Πύργος, Σοκαράς, Τεθέλι, (κλπ.)	37	ὡς ἔναντι	42	1.234	—	1.234
Πεδιάδος	Ἄστρακοί, Αὐλή, Κουνάβοι, Κελλιά (κλπ.)	17	ὡς ἔναντι	17	426	—	426

Εἰς τὰς Ἐπαρχίας Μαλεβιζίου καὶ Πυργιωτίσσης ἐγκατεστάθησαν ἐλάχιστοι πρόσφυγες, τὸν ἀριθμὸν τῶν ὁποίων δὲν ἐξηκριβώσαμεν.

Π α ρ α τ η ρ ῆ σ ε ι ς : Εἰς τὰς Κοινότητας τῆς Ἐπαρχίας Τεμένους καὶ εἰς τὰς Νέαις Κλαζομεναῖς ἐγκατεστάθησαν ἀρχικῶς 1.430 προσφυγικαὶ οικογένειαι καὶ μεταγενεστέρως ἐπὶ ἐμφυτευτικῶν κτημάτων ἐγκατεστάθησαν 526, ἧτοι ἐν ὅλῳ 1.956.

«ΑΡΧΕΙΟΝ» Δ. Ε. Καλιτσουδάκη, Τόμ. 43ος (1963), Τεύχ. Α'

Εἰς τὸν Νομὸν Ἑρακλείου ὁ κλῆρος εἶναι διαφόρου ἐκτάσεως, κυμαίνομενος μεταξύ 20-40 στρεμμάτων. Ὅπου δὲ ἐφηρμόσθη ἡ κατ' ἀξίαν ὀριστικὴ διανομὴ τῶν γεωργικῶν κλῆρων, οὗτοι εἶναι ὅλως ἄνισοι κατ' ἔκτασιν, ἀλλ' ἴσοι κατ' ἀξίαν.

Εἰς τὸν Νομὸν Λασιθίου: Ἐπειδὴ ὑπῆρχον ὀλίγα μουσουλμανικὰ ἀγροκτῆματα ἐγκατεστάθησαν μόνον 435 ἀγροτικαὶ προσφυγικαὶ οἰκογένειαι, αἱ ὁποῖαι ἐδημιούργησαν 25 Προσφυγικὰς Ὅμάδας. Σημαντικὸς ἀριθμὸς ἐκ τῶν προσφύγων τούτων ἐγκατεστάθη εἰς τὴν Ἱεράπετραν, ὅπου ἐπεδόθησαν κυρίως εἰς τὴν καλλιέργειαν κηπευτικῶν, ὡς καὶ εἰς τὴν Σητεῖαν, ὅπου ἐπεδόθησαν εἰς τὴν καλλιέργειαν τῆς σταφίδαμπέλου (σουλτανίνας).

Τὸ προσφυγικὸν στοιχεῖον τοῦ πληθυσμοῦ εἰς τὴν Κρήτην συνετέλεσε σοβαρῶς κατὰ κοινὴν ἀναγνώρισιν εἰς τὴν ταχεῖαν βελτίωσιν καὶ ἀνάπτυξιν τῶν κηπευτικῶν καλλιιεργειῶν καὶ τῆς σουλτανίνας. Διότι οἱ ἔποικοι πρόσφυγες εἶχον ἐκ παραδόσεως σχετικὴν ἐπίδοσιν καὶ ἐπιμέλειαν.

Ἄφ' ἑτέρου οἱ Κρήτες ὀξυδερκεῖς καὶ προσεκτικοὶ ἀπέκτησαν ἐξ ἐπαφῆς καὶ διὰ τῆς ἐργασίας τῶν τὰς γνώσεις καὶ τὴν πείραν τῶν προσφύγων. Καὶ ἀπὸ ἐτῶν ἤδη δὲν ὑπάρχει διαφορὰ μεταξύ τοῦ γηγενοῦς κρητικοῦ καὶ τοῦ προσφυγικοῦ κρητικοῦ στοιχείου ὡς πρὸς τὴν τεχνικὴν τῶν καλλιιεργειῶν.

Ἄκτημοσύνη καὶ ἀνεπάρκεια γαιοκτησιῶν.

Ἄκτημονες καλλιιεργηταὶ ὑπάρχουν εἰς σοβαρὸν ἀριθμὸν εἰς ὅλην τὴν Κρήτην, ὅπως ἄλλωστε καὶ εἰς ὅλην τὴν Ἑλλάδα. Περισσότεροι δὲ τῶν παντελῶς ἀκτημόνων καλλιιεργητῶν Κρητῶν εἶναι οἱ ἔχοντες ἀνεπαρκῆ πρὸς συντήρησιν τῶν ἰδιοκτησιῶν ἀγρόται, οἱ ὁποῖοι κατὰ τὸν Ἀγροτικὸν Κώδικα καλοῦνται μερικῶς ἀκτημονες.

Σχετικῶς σημειοῦμεν ὅτι ἡ μέση ἐπιφάνεια τῆς ἐκτάσεως κατὰ γεωργικὴν οἰκογένειαν εἰς τὴν Κρήτην εἶναι 30,2 στρέμματα, κατὰ τὴν γεωργικὴν ἀπογραφὴν τῆς Ἑλλάδος, γενομένην τὸν Νοέμβριον τοῦ 1950 (βλέπε πίνακα συνεταιρισμένων καὶ μὴ πιστούχων τῆς Α.Τ.Ε.). Ἡ ἐπιφάνεια αὕτη, βεβαίως, θὰ ἦτο ἐπαρκὴς διὰ τὴν ἀνετον συντήρησιν μιᾶς ἀγροτικῆς οἰκογενείας, ἐὰν κατὰ τὸ πλεῖστον ἡ ἔκτασις τῶν καλλιιεργησίμων ἐκτάσεων τῆς Κρήτης ἦτο ἐπίπεδος καὶ γόνιμος.

Οἱ ἀκτημονες καλλιιεργηταὶ τοῦ Νομοῦ Ρεθύμνης εἶναι οἱ περισσότεροι συγκριτικῶς πρὸς τὸν ἀριθμὸν τῶν ἀκτημόνων τῶν λοιπῶν Νομῶν τῆς Κρήτης ἐν ἀναλογίᾳ πρὸς τὴν ἐπιφάνειαν καὶ τὴν παραγωγικότητα τῶν καλλιιεργησίμων ἐκτάσεών των.

Συγκεκριμένως κατὰ τὰς πληροφορίες τοῦ ἀρμοδίου τμήματος τῆς Δ/νσεως Γεωργίας Νομοῦ Ρεθύμνης, τὸ 1/5 τῶν ἀγροτικῶν οἰκογενειῶν, σχεδὸν ἐν

ὄλων νεοπαγῶν, στερεῖται παντελῶς ἰδιοκτησίας ἢ κατέχει ὄλως ἀνεπαρκῆ τοιαύτην, ἐκ δύο ἕως πέντε στρεμμάτων ἐπὶ ἐπικλινῶν λοφωδῶν περιοχῶν, τὰ 3/5 κατέχουν τὸ ἐν τρίτον ἢ τὸ ἡμισυ τῆς βιωσίμου ἰδιοκτησίας καὶ τὸ ἐν πέμπτον κατέχει βιώσιμον γαιοκτησίαν ἢ καὶ ἀνωτέραν αὐτῆς.

Εἰς τοὺς ἄλλους Νομοὺς τῆς Κρήτης ἡ κατάστασις τῆς ἀνεπαρκοῦς γαιοκτησίας δὲν εἶναι τόσο πολὺ δυσάρεστος, διότι αἱ καλλιεργήσιμοι ἐκτάσεις εἶναι ἀναλογικῶς μεγαλυτέρας ἐπιφανείας καὶ κάπως καλυτέρας ποιότητος.

Ὅμως, τὸ χειρότερον εἶναι ὅτι ἡ ὀλίγη καὶ ἀνεπαρκῆς καλλιεργήσιμος ἐκτασις, καθὼς καὶ τῶν ἄλλων περιοχῶν τῆς Κρήτης φθειρεται ἐκ τῆς διαβρωτικῆς ἐνεργείας τῶν ρεόντων ὑδάτων τῶν βροχῶν, διότι δὲν ὑπάρχουν ἐπὶ τῶν ἐπικλινῶν καλλιεργουμένων ἐκτάσεων παντοῦ λιθοβαθμίδες ἢ θαμνοβαθμίδες, αἱ δὲ παλαιότεραι λιθοβαθμίδες (πεζούλια) δὲν συντηροῦνται παντοῦ κανονικῶς.

Παρὰ ταῦτα ὑπάρχουν ἀκόμη λοφώδεις ἐκτάσεις συνολικῆς ἐπιφανείας 335.000 στρεμμάτων ἐν τῷ συνόλῳ εἰς τὴν Κρήτην, ἐπιδεκτικαὶ δενδροκομικῆς ἐκμεταλλεύσεως δι' ἐλαιοδένδρων καὶ ἀμπέλων, ὑπὸ τὴν προϋπόθεσιν ὅτι θὰ ληθοῦν μέτρα ἀντιδιαβρωτικὰ τοῦ ἐδάφους, ὡς εἰς τὸ κεφάλαιον περὶ τῶν ἐδαφικῶν συνθηκῶν γίνεται εἰδικὸς λόγος.

Διασπορὰ καὶ πολυτεμαχισμὸς τῶν καλλιεργουμένων γαιῶν καὶ φυτειῶν.

Εἰς τὴν Κρήτην, ὅπως ἀτυχῶς εἰς ὅλην τὴν χώραν, αἱ γαιοκτησίαι πλὴν ἐλαχίστων σχετικῶς μεγάλων ἀγροκτημάτων, εἶναι διεσπαρμέναι καὶ ἀποτελοῦνται ἀπὸ πολλὰ τεμάχια, τῶν ὁποίων ὁ ἀριθμὸς κυμαίνεται ἀπὸ 6-12 κατὰ οἰκογένειαν. Κατὰ τὰ ἀποτελέσματα δὲ τῆς γεωργικῆς ἀπογραφῆς τοῦ 1950 ὁ μέσος ἀριθμὸς τῶν τεμαχίων τῶν καλλιεργουμένων γαιῶν (ἀσχεπῶν καὶ φυτειῶν) εἰς τὴν Κρήτην εἶναι 8,9 κατὰ γεωργικὴν οἰκογένειαν (βλέπε σχετικoὺς πίνακας).

Σκόπιμοι θὰ ᾤσαν ἡ συγκέντρωσις καὶ ὁ ἀναδασμὸς τῶν ἀσχεπῶν καλλιεργουμένων γαιῶν, καθὼς καὶ τῶν φυτειῶν. Ὅμως ὁ ἀναδασμὸς τῶν δευτέρων θὰ συναντήσῃ τὴν ἄρνησιν ἀρχικῶς τῶν Κρητῶν, οἱ ὅποιοι πρέπει νὰ πειθοῦν διὰ νὰ πραγματοποιηθοῦν αἱ βασικαὶ βελτιώσεις αὐταί.

Ἡ ὑποαπασχόλησις τῶν ἀγροτῶν τῆς Κρήτης.

Παρὰ τὴν ὑπαρξίν ἐκτεταμένων ἀμπέλων εἰς τὴν Κρήτην καὶ παρὰ τὴν ἀλματώδη ἐπέκτασιν ἰδίᾳ τῆς σταφιδαμπέλου, καθὼς ἐπίσης παρὰ τὴν ἐπέκτασιν τῶν κηπευτικῶν καλλιεργειῶν, αἱ ὁποῖαι ἀπασχολοῦν πολλὰς ἐργατικὰς χεῖρας, ὑφίσταται ἐν τῷ συνόλῳ εἰς τὴν Κρήτην μέγα πρόβλημα ὑποαπασχολήσεως τοῦ ἀγροτικοῦ πληθυσμοῦ τῆς. Εἶναι φανερόν ὅτι τὸ πρόβλημα τοῦτο

ὀφείλεται εἰς τὴν ἀκτημοσύνην μεγάλης μερίδος ἀγροτῶν, ὀλικὴν ἢ μερικὴν, ὕσον καὶ εἰς τὸ φυσικὸν περιβάλλον τῆς Κρήτης, δηλαδή εἰς τὸ πτωχὸν ἔδαφος, τὸ ὁποῖον μάλιστα εἶναι κατὰ μεγίστην ἀναλογίαν ἐπικλινές καὶ εἰς τὴν ἔλλειψιν ἐπαρκῶν ρεόντων καὶ ὑπογείων ὑδάτων, τὰ ὁποῖα ἀτυχῶς ἐξαντλοῦνται ἢ κατὰ τόπους περιορίζονται.

Σοβαρὰ βεβαίως διαφορά ὡς πρὸς τὰς συνθήκας ἐργασίας τοῦ ἀγροτικοῦ πληθυσμοῦ τῆς Κρήτης ὑφίσταται μεταξὺ τῶν ἀγροτῶν κατὰ κατηγορίας καὶ τῶν περιοχῶν τῆς. Π.χ. εἰς τὴν πλουσίαν πεδινήν περιοχὴν τῶν Χανίων, ὅπου ἀσκεῖται ἐντατικὴ καλλιέργεια κηπευτικῶν καὶ ἐσπεριδοειδῶν, οἱ ἀγρόται συμπληροῦν τὰ 75 % - 80 % τῶν διαθεσίμων ἡμερομισθίων.

Ἀντιθέτως εἰς τὰς λοφώδεις-ἐπικλινεῖς πτωχὰς περιοχὰς τῶν Ἐπαρχιῶν Ἀμαρίου καὶ Ἀγίου Βασιλείου τοῦ Νομοῦ Ρεθύμνης οἱ ἀγρόται, καλλιεργοῦντες φθινοπωρινὰ σιτηρὰ καὶ ψυχανθῆ, ὡς καὶ συντηροῦντες ἐλαιοφυτείας, καλύπτουν μόνον τὰ 30 % - 50 % τῶν διαθεσίμων ἡμερομισθίων. Οἱ κτηνοτρόφοι, βεβαίως, ἔχουν καθημερινὴν ἀπασχόλησιν. Ἐπομένως ἡ ἀνάπτυξις τῆς οἰκοσῆτος κτηνοτροφίας καὶ τῆς ἡμιοικοσῆτος καὶ ἀφ' ἑτέρου ἢ κατὰ τὸ δυνατόν ἐπέκτασις τῆς χειροτεχνίας θὰ αὐξήσουν τὴν ἐργασίαν τοῦ ὑποαπασχολουμένου ἀγροτικοῦ πληθυσμοῦ τῆς Κρήτης.

Αἱ ἀγρότιδες τῆς μεγαλονήσου πραγματοποιοῦν ἐτησίως 40-120 ἡμερομισθία, ἀναλόγως τῶν ὑφισταμένων καλλιεργειῶν κατὰ περιοχὰς. Ὅπου ἀσκεῖται ἐντονος κηπευτικὴ καλλιέργεια καὶ ἐπικρατεῖ ἡ σταφιδάμπελος, αἱ ἀγρότιδες δύνανται νὰ ἐργασθοῦν τὸ πολὺ 80-120 ἡμέρας κατ' ἔτος. Μικρὰ δὲ μερὶς ἐκ τῶν ἀγροτῶν εὐρίσκει ἐργασίαν ἐτησίως ἐπὶ 150 ἡμέρας εἰς τὰς περιοχὰς τῶν πόλεων Χανίων καὶ Ἡρακλείου.

Σχετικῶς προστίθεται ὅτι ἡ εἰσαγωγὴ καὶ ἡ διάδοσις μηχανημάτων, ἥτοι ἐλκυστήρων, σκαπτικῶν μηχανῶν τῶν ἀμπέλων, μηχανοκινήτων ψεαστήρων πρὸς καταπολέμησιν ἀσθeneiῶν καὶ ἐντόμων διηυκόλυσε μὲν τὴν ἐκτέλεσιν τῶν συναφῶν ἐργασιῶν καὶ ἡλάττωσε τὸ κόστος αὐτῶν, ἀλλ' ἀντιθέτως περιώρισε τὸν ἀριθμὸν τῶν ἡμερομισθίων τῶν γεωργο-ἐργατῶν καὶ τῶν ἀκτημόνων ἀγροτῶν.

Ἀντιθέτως εἰς τὰς κυρίως ἐλαιοφόρους περιοχὰς τῶν Ἐπαρχιῶν Ρεθύμνης, Κισσάμου, Κυδωνίας, Σελίνου, Μαλεβιζίου, Τεμένους καὶ Βιάννου, ὑφίσταται κατὰ τὴν ἐποχὴν συλλογῆς τοῦ ἐλαιοκάρπου, ὅταν προφανῶς ἡ ἐλαιοεσοδεία εἶναι γενικὴ, τοπικὴ ἀνεπάρκεια τῶν ἀγροτικῶν χειρῶν. Ἐνεκα τούτου συνήθη εἶναι τὰ φαινόμενα καθόδου τῶν ὄρεινῶν Κρητῶν ἀπὸ τὰς Ἐπαρχίας Μυλοποτάμου, Σφακιῶν κλπ. πρὸς τὰς ἐλαιοφόρους περιοχὰς διὰ νὰ ἐργασθοῦν εἰς τὴν συλλογὴν τοῦ ἐλαιοκάρπου.

Ἐπίσης εἰς ὠρισμένας περιοχὰς τῆς Κρήτης παρατηροῦνται μετακινήσεις ἐργατριῶν ἰδίᾳ ἐκ τῶν γειτονικῶν Συνοικισμῶν κατὰ τὸν τρυγητὸν τῆς

σουλτανίνας καὶ τῶν ἐπι-τραπεζίων σταφυλῶν ραζακί, ὡς καὶ κατὰ τὴν συσκευασίαν τοῦ τελευταίου τούτου προϊόντος.

Ὁ ἀριθμὸς τῶν ἡμερομισθίων τῶν διαφόρου κατηγορίας γεωργο-ἐργατῶν τῆς Κρήτης ὑφίσταται θετικὴν ἢ ἀρνητικὴν ἐπίδρασιν ἐκ τῆς κρατικῆς δραστηριότητος εἰς τὴν ὑπαίθρου. Συγκεκριμένως περιωρίσθη ὁ ἀριθμὸς τῶν ἡμερομισθίων τῶν γεωργο-ἐργατῶν καὶ εἰδικῶς τῶν ἀγωγέων-μεταφορέων ἐξ αἰτίας τῆς κατασκευῆς ὁδῶν, ἐπαρχιακῶν, κοινοτικῶν, δασικῶν καὶ ἀγροτικῶν. Διότι χρησιμοποιουμένων ἤδη φορτηγῶν αὐτοκινήτων ἢ μικροτέρων αὐτοκινήτων ὀχημάτων (τρίκυκλοι μοτοσυκλέτται), περιωρίσθη ἢ διὰ τῶν ζῶων μετακινήσις τοῦ ὀρεινοῦ πληθυσμοῦ καὶ ἡ διὰ τῶν ἰδίων μέσων μεταφορὰ τῶν γεωργικῶν, κτηνοτροφικῶν καὶ δασικῶν προϊόντων τῆς Κρήτης.

Ἀντιθέτως ἡ λειτουργία εἰς τὴν μεγαλόνησον βιομηχανιῶν διὰ τὴν ἐπεξεργασίαν τῆς σταφίδος, τῶν χαρουπιῶν, ὡς καὶ τῶν ἐλαιουργείων καὶ οἰνοποιείων, ἀκόμη καὶ ἡ ἴδρυσις μεταπολεμικῶς ἄλλων γεωργικῶν βιομηχανιῶν, ἤτοι κονσερβοποιείων λαχανικῶν, βιομηχανιῶν παρασκευῆς χυμοῦ ἐκ τῶν καρπῶν τῶν ἐσπεριδοειδῶν κλπ., ἀπασχολεῖ σημαντικὸν ἀριθμὸν ἐκ τῶν ἐργατριῶν τῆς ὑπαίθρου.

Παρὰ τὰς περιπτώσεις ταύτας χρησιμοποίησεως μερικῶς ἢ ὀλιγῶς κατ' ἐποχὰς τῶν γεωργο-ἐργατῶν, τῶν ἐργατριῶν καὶ τῶν λοιπῶν ἀκτημόνων ἀγροτῶν τῆς Κρήτης ὑφίσταται ἐκεῖ ἐν τῷ συνόλῳ ὑποαπασχόλησις τοῦ ἐργατικοῦ δυναμικοῦ τῆς, τὸ ὅποιον πλεονάζει, ἐνῶ τοπικῶς δὲν ἐπαρκεῖ πρὸς ἐκτέλεσιν ἐποχικῶν τινων ἐργασιῶν ὡς ἀνωτέρω. Εἰς σπανίας περιπτώσεις, ὡς κατὰ τὴν ἐλαιοκομικὴν περίοδον 1961-1962 πλήρους ἐλαιοεσοδείας Κρήτης μετεκινήθησαν ἐκεῖ ὀλίγαι ἐργάτριαι ἐκ Μακεδονίας, διὰ νὰ ἐργασθοῦν ἐπὶ δίμηνον περίπου διάστημα, ἢ κατὰ τόπους ἐπὶ τρίμηνον πρὸς συλλογὴν τοῦ ἐλαιοκάρπου.

Στοιχεία ἐκ τῶν ἀποτελεσμάτων τῆς γεωργικῆς ἀπογραφῆς τῆς Χώρας,
ἐνεοργηθείσης ἀπὸ 1ης μέχρι 30ῆς Νοεμβρίου τοῦ 1950

I. Γεωργικαὶ ἐκμεταλλεύσεις, ἐπιφάνεια καὶ πληθυσμὸς

Διαμερίσματα	Ἀριθμὸς ἀπογραφειῶν Κοινοτ. μονάδων ἐκμ/σεως	Ἀριθμὸς γεωργ. ἐκμεταλ/ων (γεωργ. οἰκογενειῶν)	Σύνολον δηλωθείσης ἐπιφανείας εἰς στρέμματα	Μέση ἐπιφάνεια κατὰ γεωργ. οἰκογέν.
Κρήτη	134.373	87.587	2.647.072	30,2
Ἑλλάς	1.311.980	1.006.937	36.054.855	35,8

Ἐπεξηγήσεις: Δὲν περιλαμβάνονται εἰς τὴν 2αν ὡς ἕνω στήλην οἱ εἰδικὸι κτηνοτρόφοι, ἦτοι οἱ μὴ ἐκμεταλλεῦμενοι γεωργικὰς γαίας.

II. Νομικὴ μορφή ἐκμεταλλεύσεων

Διαμερίσματα	Σύνολον ἐπιφανείας		Ἐπιφάνεια εἰς στρέμ., διευθυνόμεναι ὑπὸ :							
	στρέμματα	%	ἰδιοκτητοῦ	%	ἐνοικιαστοῦ	%	κολλήγου	%	ἑλλην νομικὴν μορφήν	%
Κρήτη	2.457.647	100	2.307.235	93,9	82.327	3,4	54.888	2,2	13.197	0,5
Ἑλλάς	34.889.024	100	31.980.664	91,7	1.890.533	5,4	726.290	2,1	291.537	0,8

Τεμαχισμὸς τῶν καλλιεργουμένων ἐκτάσεων

Διαμερίσματα	Σύνολον δηλωθείσης ἐπιφανείας	Συνολικὸς ἀριθμὸς τεμαχίων	Μέσος ἀριθμὸς τεμαχίων κατὰ γεωργ. οἰκογέν.	Μέση ἐπιφάνεια κατὰ τεμάχ. εἰς στρέμ.
Κρήτη	2.256.297	781.463	8,9	2,9
Ἑλλάς	31.251.981	6.592.049	6,5	4,7

III. Ἐκτάσεις ποτιστικαὶ καὶ λιπαινόμεναι

Διαμερίσματα	Ποτιστικαὶ		Λιπαινόμεναι			
	στρέμ.	ποσοστὸν ἐπὶ τῆς συνολικῆς ἐπιφανείας	Μὲ ζωιῶν λίπασμα	%	Μὲ χημικῶν λίπασμα.	%
Κρήτη	155.571	6,9	106.658	4,8	701.129	31,3
Ἑλλάς	2.417.749	7,9	1.330.135	4,3	4.718.382	15,4

Ἐπεξηγήσεις: Δὲν περιλαμβάνονται εἰς τὴν 1ην στήλην αἱ βοσκαί. Αἱ εἰς στρέμματα ἐκτάσεις, αἱ λιπανθείσαι μὲ ζωιῶν λίπασμα δὲν δύναται νὰ ἀφροσθῶσι μὲ τὰς ἐκτάσεις, τὰς λιπανθείσας μὲ χημικῶν λίπασμα, δεδομένου ὅτι ἀμφότεραι αἱ μέθοδοι λιπάνσεως δυνατὸν νὰ ἐφηρμόσθησαν ἐπὶ τῆς αὐτῆς ἐκτάσεως κατὰ τὸ ἔτος τῆς ἀπογραφῆς (1950).

IV. Κατανομή γεωργικῶς ἐκμεταλλενομένης ἐκτάσεως

Διαμερίσματα	Σύνολον καλ/νων και ἄλλων παραγωγικῶν ἐκτάσεων ἀπογρ. 1950		Καλλιεργούμεναι γαῖαι συνολικὴ ἐπιφάνεια		ἐτήσια καλλιέργεια	
			1950	1929	1950	1929
Κρήτη	2.647.072	2.225.450	1.564.720		1.300.316	1.032.631
Ἑλλάς	36.054.855	30.386.475	22.519.587		25.489.866	18.788.992

Διαμερίσματα	Δενδρώδεις καλλιέργειαι		Ἄμπελοκαλλιέργειαι	
	1950	1929	1950	1929
Κρήτη	640.657	308.728	284.477	223.379
Ἑλλάς	2.938.140	1.769.250	1.958.469	1.961.345

Ἐπεξηγήσεις: Εἰς τὴν 1ην στήλην δὲν περιλαμβάνονται αἱ ἐν ἀγροναπαύσει γαῖαι. Εἰς τὰ δεδομένα τοῦ 1929 προφανῶς δὲν συμπεριλαμβάνεται ἡ Δωδεκάνησος, μὴ ὑπαγομένη τότε εἰς τὴν Ἑλλάδα.

ΟΡΓΑΝΩΣΙΣ ΤΩΝ ΑΓΡΟΤΩΝ ΤΗΣ ΚΡΗΤΗΣ

Γεωργικοί Συνεταιρισμοί τῆς Κρήτης καὶ Ἐνώσεις αὐτῶν.

Εἰς τὴν Κρήτην ὑφίσταται πολὺ καλὴ συνεταιρικὴ κατάστασις καὶ δύναται τις νὰ εἴπῃ καλύτερα τῆς ἀντιστοίχου ἄλλων περιοχῶν τῆς χώρας ὡς πρὸς τὴν λειτουργίαν τῶν παραγωγικῶν Συνεταιρισμῶν καὶ τὸν ἀριθμὸν τῶν συνεταιρισμένων παραγωγῶν.

Διότι πράγματι ἔχουν εἰς τὴν Κρήτην οἱ Συνεταιρισμοὶ σοβαρῶς συντελέσει εἰς τὴν βελτίωσιν τῆς ἀγροτικῆς οἰκονομίας, ὅπερ ὀφείλεται καὶ εἰς τὴν συνεταιρικὴν συνείδησιν μεγάλης μερίδος τῶν ἀγροτῶν τῆς Κρήτης, πλὴν τῶν ὀρειῶν εἰδικῶν κτηνοτρόφων.

Αἱ Ἐνώσεις τῶν Γεωργικῶν Συνεταιρισμῶν Κρήτης εἶναι δέκα πέντε (15), ἐμφαινόμεναι κατὰ Νομοὺς εἰς τὸν παρατιθέμενον πίνακα. Οἱ δὲ Γεωργικοί Συνεταιρισμοὶ εἶναι 682. Ἐπὶ πλέον λειτουργεῖ εἰς τὰ Χανιά μία Κεντρικὴ Ἐνωσις Γεωργικῶν Συνεταιρισμῶν. Χαρακτηριστικὸν τῆς καλῆς συνεταιρικῆς καταστάσεως τῆς Κρήτης εἶναι τὸ ὅτι σχεδὸν ὅλοι οἱ Συνεταιρισμοὶ μετέχουν τῶν οἰκείων Ἐνώσεων. Συγκεκριμένως εἰς τὴν Ἐπαρχίαν Μυλοποτάμου τοῦ Νομοῦ Ρεθύμνης ἐκ τῶν 35 ἐν ὅλῳ Συνεταιρισμῶν μόνον εἰς εἶναι ἐκτὸς τῆς Ἐνώσεως Γεωργικῶν Συνεταιρισμῶν Μυλοποτάμου. Εἰς δὲ τὴν περιοχὴν τῆς Ἐνώσεως Γεωργικῶν Συνεταιρισμῶν Πεζῶν Ἡρακλείου ὅλοι οἱ ἀγρόται εἶναι συνεταιρισμένοι καὶ ὅλοι οἱ Συνεταιρισμοὶ μετέχουν τῆς Ἐνώσεως ταύτης, πλὴν 150 περίπου μόνον μεμονωμένων ἀγροτῶν.

Τὰ δὲ προϊόντα τῶν συνεταιρικῶν βιομηχανιῶν καὶ συγκεκριμένως ὁ οἶνος τῶν Ἐνώσεων Γεωργικῶν Συνεταιρισμῶν Χανίων, Κισσάμου, Καστελλίου, Κολυμβαρίου, Βάμου, Ρεθύμνης, Πεζῶν κλπ., καθὼς καὶ τῶν Ἀμπελοργικῶν Συνεταιρισμῶν, π.χ. τῶν Ἀρχανῶν Ἡρακλείου, ἔχουν ἐπιβληθῆ εἰς τὴν ἀγοράν, διότι κοινῶς ἐκτιμῶνται ὡς πρὸς τὴν γνησιότητα καὶ τὴν καλὴν ποιότητά των.

Οἱ Πιστωτικοὶ Γεωργικοὶ Συνεταιρισμοὶ ἐκτελοῦν πιστωτικὰς ἐργασίας, ἥτοι τὸν δανεισμὸν τῶν μελῶν των παρὰ τῆς Ἀγροτικῆς Τραπεζῆς. Μερικοὶ δὲ ἐξ αὐτῶν εἶναι καὶ Προμηθευτικοί, δηλαδὴ προμηθεύουν ἀπὸ κοινοῦ εἶδη οἰκιακῆς καὶ γεωργικῆς χρήσεως, τὰ ὅποια διατίθενται εἰς τοὺς συνεταιροὺς εἰς τιμὰς μικροτέρας τῶν ἀντιστοίχων τοῦ ἐμπορίου.

Ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐν λειτουργίᾳ Γεωργικῶν Συνεταιρισμῶν τῆς Κρήτης κατὰ Νομούς, εἰς τὸ τέλος τοῦ ἔτους 1960

Κατηγορία Συνεταιρισμῶν	Νομὸς Χανίων	Ν. Ρεθύμνης	Ν. Ἡρακλείου	Ν. Λασιθίου
1. Πιστωτικοὶ	47	95	150	40
2. Προμηθευτικοὶ	—	—	—	—
3. Πωλήσεως	7	1	1	—
4. Παραγωγικοὶ	122	49	92	69
5. Διάφοροι	2	1	6	—
Σύνολον	178	146	249	109
Ἀριθμὸς μελῶν τῶν Συνεταιρισμῶν	17.939	11.735	26.478	12.603

Παραγωγικοὶ Συνεταιρισμοὶ	Ἐνώσεις Γεωργ. Συνετ/σμῶν	Κεντρ. Ἐνώσεις	
1. Ἐλαιουργικοὶ	250 Νομοῦ Χανίων	7	1
2. Οἰνοποιητικοὶ	24 Ρεθύμνης	2	
3. Γαλακτοκομικοὶ	8 Ἡρακλείου	3	
4. Κιτροπαραγωγικοὶ	50 Λασιθίου	3	
Σύνολον	332 Σύνολον Κρήτης	15	1

Ἀριθμὸς μελῶν Συν/σμῶν Ἑλλάδος 730.000 Ποσοστὸν Συν/σμοῦ 69,5¹

» » » Κρήτης 68.962 » » 90,6

Ἐπελογίσθη ἀριθμὸς ἀγροτικῶν οἰκογενειῶν Ἑλλάδος, συμπεριλαμβανομένων καὶ τῶν εἰδικῶν κτηνοτροφικῶν 1.050.000, ἀγροτ. δὲ οἰκογενειῶν Κρήτης 76.000².

Κατηγορίαι Συνεταιρισμῶν	Ἑλλάδος		Κρήτης	
	Ἀριθ.	%	Ἀριθ.	%
1. Πιστωτικοὶ	4.620	62,1	332	48,7
2. Προμηθευτικοὶ	7	0,1		
3. Πωλήσεως	507	6,8	9 ³	1,3
4. Παραγωγικοὶ	2.045	27,5	332	48,7
5. Διάφοροι	258	3,5	9	1,3
Σύνολον	7.437	100,0	682	100,0

1. Τὸ ποσοστὸν τοῦτο εἶναι εἰς τὴν πραγματικότητα κατὰ 6,39% μικρότερον, καὶ τὸ ἀντίστοιχον τῆς Κρήτης κατὰ 12-15% περίπου, λόγω τῆς διπλῆς ἐγγραφῆς τῶν αὐτῶν προσώπων ἀγροτῶν (μὴ συμπεριλαμβανομένων τῶν δανειζομένων ἐμπόρων, ἐπαγγελματιῶν κλπ. εἰς Συνεταιρισμοὺς διαφόρων σκοπῶν (Οἰνοποιητικούς, Ἐλαιουργικούς κλπ).

2. Ἐπολογισμένοι τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἀγροτικῶν οἰκογενειῶν τῆς Κρήτης εἰς 87.587, ὡς ἡ γεωργικὴ ἀπογραφή τοῦ 1950, ἐξάγεται ποσοστὸν συνεταιριστικῆς ὀργανώσεως 78,7%.

3. Ἐκ τῶν 9 ὡς ἄνω Συνεταιρισμῶν τῆς Κρήτης οἱ 6 εἶναι μικτοὶ: Προμηθευτικοὶ καὶ Πωλήσεως.

Τὰ ἐν Κρήτῃ Ὑποκαταστήματα τῆς Ἀγροτικῆς Τραπεζῆς καὶ ὁ ἀριθμὸς τῶν μερίδων πιστούχων, κατὰ Ὑποκαταστήματα καὶ Νομούς.

Ὑποκαταστήματα	Ἀριθμὸς Συνεταιρισμένων	Μεμονωμένων	Σύνολον	Ἀριθμ. Νομικῶν Προσώπων ἐκτὸς τῶν Συν/σμῶν
Χανίων	14.610	2.120	16.730	38
Βάμου	3.329	2.346	5.675	
Νομὸς Χανίων	17.939	4.466	22.405	38
Νομὸς Ρεθύμνης	11.735	4.468	16.203	10
» Ἡρακλείου	19.550	6.400	25.950	10
Μοιρῶν	4.188	3.453	7.641	17
Ἀρκαλοχωρίου	2.740	755	3.495	
Νομὸς Ἡρακλείου	26.478	10.608	37.086	27
Ἀγ. Νικολάου	4.186	2.700	6.886	4
Ἱεραπέτρας	3.593	1.891	5.484	3
Σητείας	4.824	1.530	6.354	3
Νομὸς Λασιθίου	12.603	6.121	18.724	10
Σύνολον Κρήτης	68.755	25.663	94.418	85

Ἐπεξηγήσεις. Ὁ μεγαλύτερος ἀριθμὸς τῶν πιστούχων τῆς Ἀγροτικῆς Τραπεζῆς συγκριτικῶς πρὸς τὸν ἀριθμὸν τῶν ἀγροτικῶν οικογενειῶν τῆς Κρήτης, δικαιολογεῖται κυρίως ἐκ τοῦ ὅτι σημαντικὸς ἀριθμὸς ἐμπόρων, ὑπαλλήλων, ἐπαγγελματιῶν κλπ. κατοικῶν τῶν πόλεων καὶ τῶν κωμοπόλεων αὐτῆς ἐνισχύεται διὰ δανείων παρὰ τῆς Τραπεζῆς ταύτης πρὸς καλλιέργειαν τῶν κτημάτων των (κατὰ τὸ πλεῖστον ἐλαιῶνων).

Αἱ Ἐνώσεις Γεωργικῶν Συνεταιρισμῶν τῶν Νομῶν, Ρεθύμνης, Ἡρακλείου καὶ Λασιθίου ἔχουν ἔδραν ὅπου καὶ τὰ Ὑποκαταστήματα τῆς Τραπεζῆς, πλὴν τῆς Ἐνώσεως Γεωργ. Συνεταιρισμῶν Μεραμπέλλου (ἔδρα Νεάπολις), τῆς Ἐνώσεως Γεωργ. Συν/σμῶν Πεζῶν Ἡρακλείου (ἔδρα Καλλονή), καὶ τῶν Ἐνώσεων Γεωργ. Συν/σμῶν Μάλακας Κυδωνίας, Κολυμβαρίου Κυδωνίας, Καστελλίου Κισσάμου, καὶ Σαλίνου (ἔδρα Κάνδακος).

Οἱ Παραγωγικοὶ Συνεταιρισμοὶ τῆς Κρήτης εἶναι 332, κατανεμόμενοι κατὰ Ὑποκαταστήματα καὶ Νομούς, ὡς εἰς τὸν σχετικὸν πίνακα ἐμφαίνεται. Οἱ σπουδαιότεροι παραγωγικοὶ Συνεταιρισμοὶ τῆς Κρήτης εἶναι οἱ Οἰνοποιητικοὶ καὶ οἱ Ἐλαιουργικοὶ, οἱ ὅποιοι ἔχουν ἐλαιουργεῖα ἰδιόκτητα, καθ' ἑαυτοὺς σύγχρονα, πλὴν ὕστερον, διότι δὲν ἔχουν καταλλήλους χώρους διὰ τὴν ἐναποθήκευσιν τοῦ ἐλαιοκάρπου μέχρι τῆς ἐπεξεργασίας του διὰ τὴν ἐξαγωγήν τοῦ ἐλαίου.

Πρότυπα συνεταιρικὰ ἐλαιουργεῖα ὑπάρχουν εἰς ὅλην τὴν Κρήτην, ἀλλ' εἰς ἀριθμὸν μικρὸν σχετικῶς πρὸς τὸ σύνολον τῶν ἐλαιουργειῶν. Διὰ τοῦτο

τὰ συνεταιρικά ταῦτα ἐλαιουργεῖα δὲν ἐπαρκοῦν εἰς τὰς περισσοτέρας Κοινοτήτας διὰ τὴν ἐγκαιρον καὶ κανονικὴν ἐπεξεργασίαν τοῦ ἐλαιοκάρπου. Μερικὰ ἐλαιουργεῖα χρησιμοποιοῦν τοὺς κινητήρας, διὰ τῶν ὁποίων λειτουργοῦν τὰ ἐλαιουργεῖα, καὶ διὰ τὴν παραγωγὴν ἠλεκτρικῆς ἐνεργείας, ἐξυπηρετοῦσης τὸν ἠλεκτροφωτισμὸν μερικῶν μεγάλων Συνοικισμῶν. Ἡδὴ ἀπὸ ἔτους ἐξηγοράσθησαν αἱ ἐγκαταστάσεις αὗται ὑπὸ τῆς Δ.Ε.Η. (βλέπε κεφάλαιον περὶ ἐλαίας).

Παραθέτομεν τὰ ὀνόματα τῶν Ἐλαιουργικῶν Συνεταιρισμῶν μόνον τοῦ Νομοῦ Ρεθύμνης, τῶν διατηρούντων ἐλαιουργεῖα, διότι δὲν συνεκεντρώσαμεν τὰ στοιχεῖα ταῦτα ἐκ τῶν λοιπῶν Νομῶν :

Α'. Ἐνώσεως Γεωργ. Συνεταιρισμῶν Ρεθύμνης :
 Ἐλαιουργικοὶ Συν/σμοί : Ρουστίκο, Ἄνω Μέρους, Κυριάνας, Κρύας Βρύσης, Κοξαρέ, Κεραμέ, Λευκογειῶν, Ροδακίνου, Ἁγίας Γαλήνης.

Β'. Ἐνώσεως Γεωργ. Συν/σμῶν Μυλοποτάμου :
 Ἐλαιουργικοὶ Συν/σμοί : Ἀγγελιανῶν καὶ Μελιδονίου. Ἐπὶ πλέον ὑφίσταται ὁμοιος Συν/σμός Γαράζου, μὴ ὑπαγόμενος εἰς τὴν Ἐνωσιν ταύτην. Οἱ δὲ Πιστωτικοὶ Γεωργικοὶ Συν/σμοὶ Μαργαριτῶν καὶ Χουμερίου εἶναι συγχρόνως καὶ ἐλαιουργικοὶ πλὴν πρὸς τὸ παρὸν δὲν ἔχουν κατασκευάσει ἐλαιουργεῖα.

Οἰνοποιητικοὶ ἢ Ἀμπελουργικοὶ Συνεταιρισμοί :
 Ἐκ τῆς κατηγορίας ταύτης ὑπάρχουν εἰς τὴν Κρήτην πολλοὶ Συνεταιρισμοί, πράγματι προοδευμένοι, πού ἐξυπηρετοῦν σοβαρῶς τὰς ἀνάγκας τῶν ἀμπελουργῶν. Ἄλλοι ἐξ αὐτῶν ἔχουν ἰδιόκτητα οἰνοποιεῖα, ὡς π.χ. ὁ Ἀμπελουργικὸς Σύν/σμός Ἀρχανῶν Ἡρακλείου, ἄλλοι δὲ μετέχουν ὅλοι ὁμοῦ τῆς οἰκείας Ἐνώσεως Οἰνοποιητικῶν Συν/σμῶν.

Καὶ ναὶ μὲν οἱ ἀμπελουργοὶ τῆς Κρήτης δὲν ἔχουν πάντοτε ἱκανοποιητικὸν εἰσόδημα ἐκ τῆς ἐργασίας των, ὅμως ἡ κατάστασις αὐτῶν θὰ ἦτο χειροτέρα ἂν δὲν ὑπῆρχον οἰνοποιητικοὶ Συνεταιρισμοὶ ἢ Ἐνώσεις αὐτῶν, πού διατηροῦν οἰνοποιεῖα. Ὡς παράδειγμα ἀρτίας λειτουργίας ἀμπελουργικοῦ Συνεταιρισμοῦ, αὐτοτελῶς λειτουργοῦντος δύναται τις νὰ μνημονεύσῃ τὸν ὁμώνυμον μέγαν Συνεταιρισμὸν Ἀρχανῶν Ἡρακλείου, ὁ ὁποῖος διατηρεῖ μεγάλας καὶ συγχρόνως οἰνοποιητικὰς ἐγκαταστάσεις χωρητικότητος 4.800 τόννων οἴνου ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν χημικοῦ.

Ἐπὶ πλέον ὁ ἴδιος Συν/σμός διατηρεῖ κέντρον διαλογῆς καὶ συσκευασίας τῶν ἐπιτραπεζίων σταφυλῶν «ραζακί», ἐξαγομένων εἰς τὸ ἐξωτερικόν. Τὸ μὴ ἐξαγωγίμον μέρος τῶν σταφυλῶν τούτων, προφανῶς, οἰνοποιεῖται (βλέπε κεφάλαιον περὶ ἀμπέλων). Ὅλαι δὲ αἱ Ἐνώσεις τῶν Γεωργικῶν Συν/σμῶν τῆς Κρήτης ἔχουν ἀρτίας οἰνοποιητικὰς ἐγκαταστάσεις καὶ διευθύνονται ὑπὸ ἐμπείρων χημικῶν. Παρασκευάζουν καλῆς ποιότητος οἴνους ὑπὸ διαφόρους

τύπους, πού προτιμῶνται ἰδίᾳ εἰς τὴν Κρήτην, ἐξάγονται δὲ ἐξ αὐτῆς εἰς τὸ ἐξωτερικόν καὶ εἰς τὴν περιοχὴν τῆς πρωτευούσης (Ἀθηνῶν, Πειραιῶς κλπ.), ὅπου διατηροῦν αἱ Ἐνώσεις αὐταὶ πρατήρια.

Κτηνοτροφικοὶ Συν/σμοί: Προπολεμικῶς ὑπῆρχεν εἰς τὴν Κρήτην σημαντικὸς ἀριθμὸς ἐξ αὐτῶν, οἱ ὁποῖοι εἶχον κατασκευάσει συνεταιρικὰ τυροκομεῖα. Ἀτυχῶς αἱ θλιβεραὶ περιστάσεις τῆς κατοχῆς, ὅποτε ὑπέστησαν ζημίας ἢ καὶ ὀλικὰς καταστροφὰς τὰ οἰκήματα τῶν τυροκομείων, διέλυσαν τοὺς Συν/σμούς τούτους ἢ ἠτόνησαν τὴν δραστηριότητά των. Π.χ. εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ Νομοῦ Ρεθύμνης ὑπῆρχον καὶ ἐλειτούργουν προπολεμικῶς οἱ Κτηνοτροφικοὶ Συν/σμοὶ Ἀνωγείων, Ἄνω Μέρους, Βισταγῆς, Μυριοκεφάλου καὶ Ροδακίνου, πλὴν ἔπαυσεν ἡ λειτουργία μεταπολεμικῶς. Ἦδη καταβάλλεται σύντονος προσπάθεια ὑπὸ τῆς Ἐποπτείας Γεωργ. Συν/σμῶν Ρεθύμνης καὶ τῆς ὁμωνύμου Ἐνώσεως Γεωργ. Συν/σμῶν διὰ τὴν ἀνασυγχρότησιν τῶν Κτηνοτροφικῶν Συν/σμῶν καὶ τὴν κατασκευὴν συνεταιρικῶν τυροκομείων, ἀρχῆς γενομένης εἰς τὸν Νομὸν αὐτὸν ἀπὸ τοῦ Κτηνοτροφικοῦ Συν/σμοῦ Ἀγκουσελιανῶν. Ἐπίσης εὐρίσκεται εἰς τὸ στάδιον τῆς συστάσεως μεγάλος Κτηνοτροφικὸς Συν/σμός εἰς τὰ Ἀνώγεια Μυλοποτάμου τοῦ ἰδίου Νομοῦ (βλ. καὶ τὸ κεφάλαιον περὶ κτηνοτροφίας καὶ βιομηχανίας τοῦ γάλακτος).

Περὶ τῶν Ἀναγκαστικῶν Συν/σμῶν Κιτροπαραγωγῶν Κρήτης, δηλαδὴ περὶ τῶν Συνδέσμων Κιτροπαραγωγῶν, λειτουργούντων δυνάμει τοῦ Νόμου 4878/1931, γίνεται ἤδη λόγος εἰς τὸ κεφάλαιον περὶ τῶν ἐσπεριδοειδῶν.

Χρέη καὶ ὑποχρεώσεις τῶν Γεωργικῶν Συνεταιρισμῶν τῆς Κρήτης.

Οἱ περισσότεροὶ Παραγωγικοὶ Γεωργικοὶ Συν/σμοὶ τῆς Κρήτης, οἱ ὁποῖοι ἐχρεώθησαν διὰ τὴν ἀνέγερσιν συνεταιρικῶν ἐλαιουργείων καὶ τὸν ἐξοπλισμὸν των διὰ μηχανημάτων καὶ λοιπῶν ἐφοδίων, δὲν ἠδυνήθησαν νὰ ἐκπληρώσουν τὰς συμβατικὰς ὑποχρεώσεις των ὡς πρὸς τὴν ἐξόφλησιν τῶν δανείων, καὶ μάλιστα ὅσοι ἐκ τῶν Συν/σμῶν τούτων ἐχρεώθησαν εἰς δολλάρια, τῶν ὁποίων ἡ τιμὴ ἠϋξήθη εἰς τὸ διπλάσιον, δηλαδὴ ἀπὸ 15 δραχμὰς εἰς 30 ἀπὸ τῆς 9ης Ἀπριλίου 1953.

Διότι: 1. Ἡ τιμὴ τοῦ ἐλαίου δὲν εἶναι συνήθως ἱκανοποιητικὴ διὰ τοὺς ἐλαιοπαραγωγούς, ὅπερ ὀφείλεται καὶ εἰς τὴν μὴ διεξαγωγὴν ἐγκαίρου καὶ κανονικῆς καθ' ὅλα τὰ ἔτη συγκεντρώσεως τοῦ ἐλαίου.

2. Ἡ τιμὴ τῶν ἐλαιοπυρήνων εἶναι ὅλως ἐκπεσμένη ἀπὸ πενταετίας, ἤδη ἐξ αἰτίας κυρίως τῆς διαδόσεως τῶν τεχνητῶν ἀπορροπαντικῶν, πού ἐμείωσαν τὴν κατανάλωσιν τοῦ σάπωνος.

3. Οἱ τόκοι καὶ μάλιστα οἱ τόκοι ὑπερῆμερίας (12%) εἶναι καταθλιπτικοί, δυσανάλογοι πρὸς τὰ καθαρὰ εἰσοδήματα τῶν ἐλαιοπαραγωγῶν καὶ τῶν συνεταιρικῶν ἐλαιουργείων τῆς Κρήτης.

4. Ἡ ἀνατίμησις τοῦ δολλαρίου ἀπὸ τῆς 9ης Ἀπριλίου 1953 κατέστησεν ἀδύνατον τὴν ἐγκαιρον ἐξόφλησιν τῶν δανείων τῶν Ἐλαιουργικῶν Συν/σμῶν, ὡς π.χ. τῶν Ἐλαιουργικῶν Συν/σμῶν Ροδακίνου καὶ Ἀγγελιανῶν τοῦ Νομοῦ Ρεθύμνης καὶ πολλῶν ἄλλων Ἐλαιουργικῶν Συν/σμῶν τῆς Κρήτης.

Συνετέλεσαν, βεβαίως, καὶ ἄλλοι δευτερεύοντες ἤ εἰς ὠρίσμένας περιπτώσεις πρωτεύοντες λόγοι διὰ τὴν συσσώρευσιν τῶν χρεῶν τῶν Συν/σμῶν τούτων, ὑφειλομένοι ἐν τῇ Ἀγροτικῇ Τράπεζαν.

Ἐνώσεις Γεωργικῶν Συνεταιρισμῶν τῆς Κρήτης καὶ αἱ σπουδαιότεραι ἐργασίαι των.

Ὅλοι αἱ δευτεροβάθμιοι συνεταιρικοὶ αὐταὶ ὀργανώσεις, ὡς ἀρτίως ὀργανωμένοι καὶ καλῶς διοικούμενοι λειτουργοῦν εὐδοκίμως. Συντελοῦν πρᾶγματι εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ἀγροτικῆς οἰκονομίας καὶ τὴν βελτίωσιν τῶν καθαρῶν εἰσοδημάτων τῶν παραγωγῶν τῆς Κρήτης.

Ὅμως μερικαὶ ἐξ αὐτῶν, ὡς π.χ. αἱ Ἐνώσεις Γεωργ. Συν/σμῶν Ρεθύμνης καὶ Μυλοποτάμου, εἶναι ὑπερχρεωμένοι εἰς τὴν Ἀγροτικὴν Τράπεζαν, ἐξ αἰτίας ἀτυχῶν περιστάσεων, ὁμοίων πρὸς τὰς ἐκτεθείσας ἤδη ὡς πρὸς τὰς δυσχερείας καὶ τὰ ἀνυπερέβλητα ἐμπόδια ἐξοφλήσεως τῶν χρεῶν τῶν Ἐλαιουργικῶν Συν/σμῶν.

Αἱ Ἐνώσεις Γεωργ. Συν/σμῶν τῆς Κρήτης εἶναι αἱ κάτωθι :

1. Νομοῦ Χανίων : Ἐνωσις Γ. Συν/σμῶν Ἀποκορώνου.
 Ἐνωσις Πιστωτικῆ, Ἐνωσις Σταφιδικῆ με ἔδραν τὰ Χανιά.
 » Οἶνοπ. Συν/σμῶν Μάλεμε Κυδωνίας.
 » » » Κολυμβαρίου Κυδωνίας.
 » » » Καστελλίου Κισσάμου.
 » Γ. Συν/σμῶν Σελίνου καὶ ἐπὶ πλέον μία Κεντρικὴ Ἐνωσις Γεωργικῶν Συν/σμῶν, ἐδρεύουσα εἰς τὰ Χανιά.
2. Νομοῦ Ρεθύμνης : Ἐνωσις Γ. Συν/σμῶν Ρεθύμνης καὶ ὁμοίῳ ἄλλῃ Ἐνωσις Μυλοποτάμου, ἔχουσα ἔδραν τὸ Πέραμα.
3. Νομοῦ Ἡρακλείου : Ἐνωσις Γ. Συν/σμῶν Ἡρακλείου, ἡ ὁποία εἶναι μεγάλη Ἐνωσις, διεξάγουσα ἐκτεταμένας καὶ πολλὰς ἐργασίας. Ἐνωσις Γ. Συν/σμῶν Πεζῶν Ἡρακλείου καὶ Ἐνωσις Γ. Συν/σμῶν Μοιρῶν Ἡρακλείου, ἔχουσα ἔδραν τὰς Μοίρας, ὅπου λειτουργεῖ ὑποκ/μα Ἀγροτικῆς Τραπεζῆς.
4. Νομοῦ Λασιθίου : Ἐνωσις Γ. Συν/σμῶν Ἱεραπέτρας. Ἐνωσις Γ. Συν/σμῶν Σητείας καὶ Ἐνωσις Γ. Συν/σμῶν Μεραμπέλλου, ἐδρεύουσα εἰς τὴν Νεάπολιν τῆς ὁμωνύμου Ἐπαρχίας.

Αἱ κυριώτεραι ἐργασίαι τῶν Ἐνώσεων Γ. Συν/σμῶν τῆς Κρήτης εἶναι αἱ κάτωθι, πλεόν τῶν καθημερινῶν πιστωτικῶν καὶ προμηθευτικῶν ἐργασιῶν :

1. Ἡ διατήρησις μεγάλων οἴνοποιείων.

α) Ὑπὸ τῶν Ἐνώσεων Οἴνοποιητικῶν Συν/σμῶν Ν. Χανίων, ἤτοι τῶν Ἐνώσεων Μάλεμε, Κολυμβαρίου, Καστελλίου καὶ Ἀποκορώνου, ἡ ὁποία τελευταία Ἐνωσις διατηρεῖ οἴνοποιεῖα εἰς τὰ Καλύβια.

Ἡ χωρητικότης τῶν οἴνοδεξαμενῶν κατὰ Ἐνωσιν εἶναι ἡ ἑξῆς :

Ἐνωσις Γεωργ. Συν/σμῶν Ἀποκορώνου χωρητ. 1800 κυβ. μέτρων

» Οἴνοπ. » Μάλεμε » 5800 » »

» » » Κολυμβαρίου » 9000 » »

» » » Καστελλίου » 5120 » »

Σύνολον χωρητικότητος οἴνοδεξαμενῶν 21720 » »

β) Συνεταιρικὰ οἴνοποιεῖα διατηροῦν ἐπίσης καὶ αἱ Ἐνώσεις Γ. Συν/σμῶν Ρεθύμνης, Πεζῶν, Σητείας.

2. Ἡ συγκέντρωσις καὶ ἡ ἐναποθήκευσις ἐλαίου ἐντὸς μεγάλων ἐλαιοδεξαμενῶν ἐπὶ τούτῳ κατασκευασθεισῶν, ἐντολῇ τοῦ Δημοσίου ἢ τῆς ἐλαιουργικῆς, εἰς τὰ Χανιά, τὰ Καλύβια Ἀποκορώνου, τὸ Ρέθυμνον, τὸ Πέραμα Μυλοποτάμου, καὶ εἰς ἄλλους τόπους τῆς Κρήτης. Σχετικῶς διευκρινίζεται ὅτι ἐνῶ αἱ Ἐνώσεις δὲν διατηροῦν αἱ ἴδιαι αὐταὶ ἐλαιουργεῖα, ἀλλὰ μόνον οἱ Ἐλαιουργικοὶ Συν/σμοί, εἰδικῶς ἡ Ἐνωσις Γ. Συν/σμῶν Πεζῶν Ἡρακλείου διατηρεῖ αὕτη αὐτοτελῶς τέσσαρα (4) πρότυπα ἐλαιουργεῖα.

Ἐπὶ τοῦ σημείου τούτου προστίθεται ὅτι μερικαὶ Ἐνώσεις, καθὼς καὶ ἡ Κεντρικὴ Ἐνωσις Γ. Συν/σμῶν Χανίων ἔχουν χρεωθῆ εἰς δολάρια διὰ τὴν κατασκευὴν ἐλαιοδεξαμενῶν καὶ ἐξ αὐτῆς τῆς δυσχερείας ὀφείλουν αὐταὶ σοβαρὰ χρηματικὰ ποσὰ εἰς τὴν Ἀγροτικὴν Τράπεζαν.

3. Ἡ συγκέντρωσις τοῦ ἐλαιοπυρῆνος καὶ ὑπὸ μερικῶν Ἐνώσεων προσθέτως καὶ ἡ ἐπεξεργασία του πρὸς ἐξαγωγήν πυρηνελαίου καὶ παραγωγήν σάπωνος, ὡς συγκεκριμένως διεξάγεται αὕτη ὑπὸ τῆς Ἐνώσεως Γ. Συν/σμῶν Πεζῶν Ἡρακλείου.

4. Ἡ συγκέντρωσις τῆς σουλτανίνας ἐντολῇ τῆς Κ.Σ.Ο.Σ. ὑφ' ὄλων τῶν Ἐνώσεων Γ. Συν/σμῶν καὶ ἰδίᾳ ὑπὸ τῆς Ἐνώσεως Γ. Συν/σμῶν Ἡρακλείου.

5. Ἡ ἐπεξεργασία τοῦ προϊόντος τούτου ἐπίσης ἐντολῇ τῆς Κ.Σ.Ο.Σ., ὅπως γίνεται εἰς τὸ Ἡράκλειον, διὰ τοῦ πρὸ ἔτους λειτουργοῦντος ἐκεῖ μεγάλου εἰδικοῦ ἐργοστασίου.

6. Ἡ συγκέντρωσις τῶν χαρουπιῶν καὶ ἡ ἐπεξεργασία

τοῦ προϊόντος τούτου ὑπὸ μερικῶν Ἐνώσεων διὰ τῶν χαρουπομύλων, ὡς π.χ. γίνεται τοῦτο εἰς τὸ Πέραμα Μυλοποτάμου διὰ χαρουπομύλου ἰδιοκτησίας τῆς ἐκεῖ λειτουργούσης Ἐνώσεως Γ. Συν/σμῶν, καὶ

7. Ἡ συγχέντρωσις, διαλογή, συσκευασία καὶ ἐξαγωγή ἐπιτραπεζίων σταφυλῶν «ραζακί» ὑπὸ μερικῶν Ἐνώσεων, π.χ. ὑπὸ τῆς Ἐνώσεως Γ. Συν/σμῶν Πεζῶν.

Κατωτέρω ἐκθέτομεν συντόμως καὶ τὰς εἰδικὰς ἐργασίας τῶν Ἐνώσεων τούτων.

Εἰδικαὶ ἐργασίαι τῶν Ἐνώσεων Γεωργικῶν Συνεταιρισμῶν.

1. Ἡ Πιστωτικὴ Ἐνωσις Γ. Συν/σμῶν Χανίων διατηρεῖ ἐκεῖ ἐν λειτουργίᾳ ἰδιόκτητον σύγχρονον ἐργοστάσιον ἐπεξεργασίας τῶν καρπῶν ἐσπεριδοειδῶν καὶ παραγωγῆς χυμῶν, τὸ ἐργοστάσιον Β.Ι.Ο.Χ.Υ.Μ., περὶ τοῦ ὁποῦοι γίνεται λόγος εἰς τὸ κεφάλαιον περὶ ἐσπεριδοειδῶν.

2. Ἡ Ἐνωσις Γ. Συν/σμῶν Ρεθύμνης διατηρεῖ ἰδιόκτητον πάγοποιεῖον-ψυγεῖον, τὸ ὁποῖον καλύπτει ἀμέσους ἀνάγκας συντηρήσεως τυρῶν, γεωμήλων, ὀπωρῶν, ἀλιπάστων κλπ. εἰδῶν.

3. Ἡ Ἐνωσις Γ. Συν/σμῶν Πεζῶν διεξάγει μόνη τῆς τὴν βιομηχανίαν τοῦ γάλακτος, προερχομένου κυρίως ἀπὸ τὰ οἰκόσιτα αἰγοπρόβατα τῶν ἀγροτῶν, μελῶν τῆς Ἐνώσεως ταύτης. Συγκεκριμένως ὑπὸ τῆς βιομηχανίας ταύτης παρασκευάζεται τυρὸς πρὸς κάλυψιν τῶν οἰκογενειακῶν ἀναγκῶν τῶν ἀγροτῶν τούτων.

Καὶ ἄλλαι βεβαίως ἐργασίαι, δευτερεύουσαι μᾶλλον, ἐκτελοῦνται ὑπὸ τῶν Ἐνώσεων Γ. Συν/σμῶν Κρήτης, περὶ τῶν ὁποίων ὁμως ἐργασιῶν δὲν ἠδυνήθημεν νὰ συγκεντρώσωμεν συναφεῖς πληροφορίες.

Χρέη καὶ ὑποχρεώσεις τῶν Ἐνώσεων Γεωργικῶν Συνεταιρισμῶν.

Μερικαὶ ἐξ αὐτῶν καὶ συγκεκριμένως, ὅπως ἐλέχθη, αἱ Ἐνώσεις Γ. Συν/σμῶν Ρεθύμνης καὶ Μυλοποτάμου εἶναι ὑπερχρεωμένα εἰς τὴν Α.Τ.Ε. Ἡ πρώτη κυρίως διότι : Ἐδανείσθη εἰς δολλάρια καὶ ὑπεχρεώθη νὰ ἐξοφλήσῃ τὰ χρέη τῆς εἰς τὴν διπλασίαν τιμὴν τοῦ δολλαρίου, χρέη χρησιμοποιηθέντα δι' ἀνέγερσιν καὶ ἐξοπλισμὸν παγοποιεῖου-ψυγεῖου, οἰνοποιεῖου, ὡς καὶ διὰ κατασκευὴν ἐλαιοδεξαμενῶν.

Πλέον τοῦ ἀντικειμενικοῦ τούτου λόγου συνέτρεξαν καὶ ὅλοι οἱ ἀνωτέρω λόγοι, οἱ ἀναφερθέντες προηγουμένως (τόκοι ὑψηλοὶ κλπ.) καὶ ἴδια ἢ μὴ χρησιμοποίησις τῶν ἐλαιοδεξαμενῶν, διότι δὲν ἐνεργεῖται κατ' ἔτος καὶ κανονικῶς ἡ συγκέντρωσις καὶ ἡ ἐξαγορὰ τοῦ ἐλαίου διὰ λογαριασμὸν τῆς ἐλαιουργικῆς ἐντολῆς τοῦ Δημοσίου.

Ἡ δὲ Ἐνωσις Γ. Συν/σμῶν Μυλοποτάμου εἶναι ἐπίσης βεβαρημένη διὰ χρεῶν μεγάλων ποσῶν, χρησιμοποιηθέντων διὰ κατασκευὴν ἐλαιοδεξαμενῶν καὶ χαρουπομύλου.

Σοβαρὰ χρέη πρὸς τὴν Ἀγροτικὴν Τράπεζαν λόγῳ τοῦ δανεισμοῦ των εἰς δολλάρια ὀφείλουν καὶ αἱ Ἐνώσεις Γεωργικῶν Συν/σμῶν τοῦ Νομοῦ Χανίων, αἱ ὁποῖαι ἐχρησιμοποίησαν τὰ ποσὰ ταῦτα διὰ κατασκευὴν ἐλαιοδεξαμενῶν, ὡς καὶ δι' ἐπέκτασιν καὶ συμπλήρωσιν τῶν οἰνοποιείων των. Ἡ Ἐνωσις Γ. Συν/σμῶν Πεζῶν Ἡρακλείου ὑπέστη σοβαρὰς ζημίας ἐκ τῆς λειτουργίας τοῦ πυρηνελαιουργείου τῆς κυρίως ἐκ τῆς πτώσεως τῆς τιμῆς τοῦ πυρηνελαίου, ἣ ὅποια εἶναι συνέπεια τῆς διαδόσεως τῶν νέων συνθετικῶν ἀπορρυπαντικῶν, πού ἐπέτρεψεν ἡ κρατικὴ πολιτικὴ εἰς βάρος τῶν βιομηχανιῶν ἐλαιοπυρήνων.

Ἐπάρχουν καὶ ἄλλαι τοιαῦται ἢ σχετικαὶ περιπτώσεις μὴ ἐξοφλήσεως τῶν χρεῶν τῶν Ἐνώσεων Γεωργικῶν Συν/σμῶν Κρήτης ἐκ τῶν ἰδίων ὡς ἄνω ἀντικειμενικῶν λόγων.

Εἶναι φανερόν, ὅτι πρὸς ἀπαλλαγὴν τῶν Ἐνώσεων Γ. Συν/σμῶν τῶν καταθλιπτικῶν τούτων βαρῶν, δεῖν κατ' ἀνάγκην νὰ ληφθοῦν ριζικὰ μέτρα, συνιστάμενα εἰς τὴν μείωσιν τῶν τόκων ἀναδρομικῶς, τὴν διαγραφὴν τῶν τόκων ὑπερμερίας καὶ τὴν ἐπιμήκυνσιν τοῦ χρόνου ἐξοφλήσεως, ὥστε ἡ ἔτησία τοκοχρεωλυτικὴ δόσις νὰ ἀνταποκρίνηται πρὸς τὰς δυνατότητας ἐκάστης Ἐνώσεως.

Ἀγροτικὴ πίστις.

Αὕτη διεξάγεται δι' ἑνέα ἐν ὄλῳ Ἐποκαταστημάτων τῆς Ἀγροτικῆς Τραπεζῆς, ἀναφερομένων εἰς τὸν προσηρητημένον πίνακα. Εἰς τοὺς Νομοὺς Χανίων, Ρεθύμνης καὶ Λασιθίου τὰ λειτουργοῦντα Ἐποκαταστήματα ἐπαρκοῦν πρὸς ἐκπλήρωσιν τοῦ προορισμοῦ των, ἐνῶ, ὅπωςδὴποτε δὲν προσφέρεται ἢ ἴδρυσιν εἰς τὰς περιοχὰς των ἐτέρων Ἐποκαταστημάτων.

Ἀντιθέτως, ἄλλαι εἶναι αἱ φυσικαί, κοινωνικαὶ καὶ οἰκονομικαὶ συνθήκαι τοῦ Νομοῦ Ἡρακλείου ὡς πρὸς τὴν ἄσκησιν τῆς ἀγροτικῆς πίστεως. Τὸ Ἐποκα/μα Α.Τ.Ε. τοῦ Ἡρακλείου ἐξυπηρετεῖ 25.950 πιστούχους, κατὰ τὸ πλεῖστον ἀμπελουργούς, ἐλαιοπαραγωγούς καὶ λοιπούς ἀγρότας. Μέχρι τοῦ 1937 ὑπῆρχεν εἰς τὸν νομόν Ἡρακλείου μόνον ἓν Ἐποκα/μα, τὸ Ἐποκα/μα τοῦτο, τὸ ὁποῖον προφανῶς δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἐξυπηρετήσῃ ὅλας τὰς ἀγροτικὰς οἰκογενεῖας καὶ τοὺς λοιπούς ἐπαγγελματίας, ἐμπόρους κλπ., κατόχους ἐλαιοδένδρων καὶ ἀμπέλων, δανειζομένους ἐκ τῆς Τραπεζῆς ταύτης, τοῦ ἐκτεταμένου καὶ ζωτικῆς τούτου Νομοῦ τῆς Κρήτης.

Ἐπομένως λόγοι ἀντικειμενικοὶ ἐπέβαλον τὴν ἴδρυσιν τὴν 12ην Μαΐου 1937 τοῦ Ἐποκαταστήματος Α.Τ.Ε. Μοιρῶν, κειμένου εἰς τὸ κέντρον τῆς

πενδιάδος Μεσσαράς. Ὅμως, ἡ πείρα ἀπέδειξεν ὅτι καὶ διὰ τῶν δύο τούτων Ὑποκ/των δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἐξυπηρετηθοῦν οἱ ἀγρόται καὶ οἱ λοιποὶ δανειζόμενοι ἐπαγγελματίαι, ἔμποροι κλπ., κάτοχοι ἀγροτικῶν κτημάτων, οἱ ὁποῖοι ὑπεβάλλοντο εἰς δαπάνας σοβαρὰς καὶ ἀπώλειαν χρόνου διὰ τὸν δανεισμόν των.

Καὶ ὑπὸ τὴν πίεσιν τῶν πραγμάτων ἰδρύθη πρὸ ἔτους τὸ Ὑποκ/μα Α.Τ.Ε. Ἀρχαλοχωρίου, ποῦ ἐξυπηρετεῖ κυρίως τὴν Ἐπαρχίαν Μονοφατοῦ. Εἶναι ἀληθές ὅτι τὸ Ὑποκ/μα Ἡρακλείου καὶ τώρα εἶναι ὑπερβεβαρημένον, ἀφοῦ ἐξυπηρετεῖ 25.950 πιστούχους, τόσον πολὺ βεβαρημένον, ὥστε νὰ ἐπιβραδύνεται ἡ χορηγήσις δανείων καὶ νὰ μὴ εἶναι ἐγκαιρὸς καὶ ἀκριβοδικαία ἡ ἐξυπηρέτησις τῶν ἀναγκῶν τῶν παραγωγῶν. Εἰς τὴν ἐποχὴν τῶν αἰχμῶν τῶν χορηγήσεων ἢ ρευστοποιήσεων τῶν χρεῶν, διαρκείας ἄλλοτε δύο μηνῶν, ἄλλοτε περισσότερον, καθημερινὰ εἶναι τὰ παράπονα τῶν ἐνδιαφερομένων παραγωγῶν καὶ τῶν συνεταιρικῶν ὀργανώσεων, καθὼς ἐπίσης συχναὶ εἶναι αἱ εὐλογοὶ ἐπικρίσεις τοῦ τύπου κατὰ τοῦ ἐν λόγῳ Ὑποκ/τος τῆς Ἀγροτικῆς Τραπεζῆς.

Ἐκ τούτων ἐγεννήθη ἤδη τὸ αἴτημα τῆς ἰδρύσεως καὶ ἐτέρου Ὑποκ/τος τῆς Α.Τ.Ε. εἰς τὸ Καστέλλι Πενδιάδος, πρωτεύουσαν τῆς ὁμωνύμου Ἐπαρχίας, ποῦ ἀποτελεῖ κέντρον ἐξυπηρετήσεως 35 Κοινοτήτων. Εἰς τὴν περιοχὴν των ἀσκεῖται ἐπὶ γονίμου πεδινοῦ χώρου τοῦ ὄροπεδίου Καστελλίου ἐντατικὴ ἀμπελοφυτικὴ ἐκμετάλλευσις πρὸς παραγωγὴν ἀρίστης ποιότητος ξηρᾶς σταφίδος, σουλτανίνας καὶ ἐπιτραπεζίων σταφυλῶν. Ἐπίσης εἰς τὴν ἰδίαν περιοχὴν ὑπάρχουν πολλαὶ φυτεῖαι οἰνοφόρων ἀμπελῶν, ἐλαιοφυτεῖαι καὶ καλλιεργοῦνται σημαντικῆς ἐκτάσεως δημητριακὰ καὶ ψυχανθῆ. Ἐξ ἄλλου ἐκτρέφεται ἐκεῖ σχετικῶς μεγάλος ἀριθμὸς αἰγοπροβάτων, ὑπὸ τὴν οἰκίσiton καὶ χωρικὴν μορφήν. Δι' ὀλίγων λέξεων ἡ περιοχὴ αὕτη εἶναι ἐνδιαφέρουσα γεωροκτηνοτροφικὴ περιοχὴ μὲ ποικιλίαν ἀγροτικῶν ἐκμεταλλεύσεων.

Καλύτερον εἶναι εἰς τὸ ὑπὸ ἔρευναν Ὑποκατάστημα Ἀγροτικῆς Τραπεζῆς Καστελλίου Πενδιάδος νὰ ὑπαχθῆ καὶ ἡ γείτων Ἐπαρχία Βιάννου, συνδεομένη ἤδη δι' ἐπαρχιακῆς ὁδοῦ, περιλαμβάνουσα πολλὰς ἐλαιοφυτείας, τῶν ὁποίων τὸ ἐλαιὸν εἶναι φημισμένον διὰ τὴν ποιότητά του.

Ἡ προνομιούχος φυσικὴ θέσις τοῦ Καστελλίου Πενδιάδος ἀποδεικνύεται ἄλλωστε ἐκ τῆς ἀνέκαθεν ἐγκαταστάσεως ἐκεῖ ὄλων τῶν Δημοσίων Ὑπηρεσιῶν, ἤτοι τοῦ Ταμείου, τῆς Ἐφορίας, τοῦ Εἰρηνοδικείου καὶ Πταισματοδικείου, τοῦ Ἀγρονομείου, τοῦ Γυμνασίου, τοῦ Ταχυδρομείου, τοῦ Τηλεγραφείου, τοῦ Ὑποθηκοφυλακείου, τοῦ Ὑγειονομικοῦ Σταθμοῦ, τοῦ Κέντρον Ἐπιστρατεύσεως καὶ λοιπῶν ἰδρυμάτων καὶ Ὑπηρεσιῶν.

Ἐπὶ πλέον ἡ κατὰ Τετάρτην ἐμποροπανήγυρις, ἐξυπηρετοῦσα ἀμέσως τοὺς ἀγρότας καὶ τοὺς ἐπαγγελματίας ὅλης τῆς γύρω περιοχῆς μαρτυρεῖ τὴν

φύσει ἐπίκεντρον καὶ ἐμπορικὴν θέσιν τοῦ Καστελλίου εἰς τὸ τμήμα ἐκεῖνο-
τοῦ Νομοῦ Ἡρακλείου.

Ἐπομένως, εὐλογος καὶ ὀρθή φαίνεται ἐκ πρώτης ὄψεως ἡ ἔμμενος σκέ-
ψις τῶν κατοίκων Καστελλίου νὰ ἰδρυθῆ εἰς τὸν τόπον των Ὑποκ/μα Ἀγρο-
τικῆς Τράπεζης ἐν ὄψει μάλιστα τῆς κρατούσης ἀρχῆς τοῦ Κράτους καὶ αὐτῆς
νὰ δημιουργῶνται εὐνοϊκοὶ ὄροι προσιτῆς, εὐχεροῦς καὶ ἀκριβοδικαίας διεξα-
γωγῆς τῆς ἀγροτικῆς πίστεως πλησίον τῶν δανειζομένων παραγωγῶν.

Διατυποῦμεν λοιπὸν ἀνεπιφυλάκτως τὴν ἀποφίν μας νὰ ἐξετασθῆ εἰδικῶς
τὸ ζήτημα τοῦτο ὑπὸ τοῦ Ὑπουργείου Γεωργίας καὶ τῆς Ἀγροτικῆς Τρα-
πέζης καὶ νὰ ἀποφασισθῆ τελικῶς ἡ ἴδρυσις εἰς τὸ Καστέλλι Ὑποκ/ματος
τῆς Α.Τ.Ε., τὸ ὁποῖον θὰ συντελέσῃ εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ἀγροτικῆς οἰκο-
νομίας καὶ τὴν βελτίωσιν τοῦ βιοτικοῦ ἐπιπέδου τοῦ μεγαλυτέρου τμήματος
τῆς Ἐπαρχίας Πεδιάδος καὶ ὅλης τῆς Ἐπαρχίας Βιάννου.

Ὡς πρὸς τὸ ποσὸν τῶν ἐπιτοκίων δανείων καὶ μάλιστα εἰς τὴν περίπτωσιν
ὑπερμερίας γνωστὸν εἶναι ὅτι ταῦτα εἶναι δυσαναλόγως ἀνώτερα πρὸς τὰ
καθαρά εἰσοδήματα τῶν ἐλαιοπαραγωγῶν καὶ τῶν ἀμπελοργῶν, ἰδίᾳ τῶν
πλέον πτωχῶν λοφωδῶν καὶ ἡμιορειῶν περιοχῶν τῆς Κρήτης, ὡς π.χ. τοῦ
Νομοῦ Ρεθύμνης, τῆς Σητείας καὶ λοιπῶν περιοχῶν. Θὰ ἦτο ὄθεν σκόπιμος ἡ
μελέτη τῆς κατὰ τὰ δυνατὸν μειώσεως τῶν ὄρων δανεισμοῦ τῶν παραγωγῶν
τῆς Κρήτης καὶ ἀντιστοίχως τῶν παραγωγῶν τῶν λοφωδῶν—ἡμιορειῶν καὶ
ὄρειῶν περιοχῶν ὅλης τῆς χώρας.

Σχετικῶς σημειοῦμεν, ὅτι ἡ ἀπὸ διειτίας χορήγησις μεσοπροθέσμων
δανείων μὲ τόκον 2% δι' ἀτομικὰ ἀρδευτικὰ ἔργα καὶ διὰ πάχυνσιν ζώων
βελτιωμένων συνετέλεσε κατ' ἀμεσον τρόπον εἰς τὴν Κρήτην εἰς τὴν ἐκπλή-
ρωσιν τοῦ ἀντικειμενικοῦ σκοποῦ τοῦ κρατικοῦ συναφοῦς προγράμματος.

Τὰ χρέη τῶν παραγωγῶν τῆς Κρήτης.

Ὅπου ὑφίσταται ποικιλία καλλιιεργειῶν, ἦτοι ἐλαιῶνων, ἀμπέλων, χαρου-
πέας κλπ. οἱ παραγωγοὶ τῆς Κρήτης εἶναι ὀλιγώτερον ἐπιβεβαρημένοι εἰς τὴν
Ἀγροτικὴν Τράπεζαν, δηλαδὴ οἱ πλεῖστοι ἐξ αὐτῶν ὀφείλουν ἀνὰ 2.000
ἕως 3.500 δραχμάς.

Ὅμως, εἰς τὸ βόρειον τμήμα τοῦ Νομοῦ Ἡρακλείου, ὅπου διαταράχθη
σοβαρῶς ἡ οἰκονομία τῶν ἀμπελοργῶν ἐκ τῆς καταστροφῆς ὑπὸ τοῦ περονο-
σπόρου τῶν σταφυλῶν τὸ θέρος τοῦ 1960, οἱ παραγωγοὶ οὗτοι δὲν ἠδυνή-
θησαν νὰ ἀναλάβουν, ὀφείλοντες σοβαρὰ χρηματικὰ ποσὰ εἰς τὴν Ἀγροτικὴν
Τράπεζαν, τὰ ὁποῖα κυμαίνονται ἀνὰ οἰκογένειαν ἀπὸ 5.000—10.000 κατὰ
μέσον ὄρον. Εἶναι ὄθεν σκόπιμον καὶ δίκαιον νὰ τύχουν οὗτοι εἰδικῆς πιστω-
τικῆς μεταχειρίσεως.

Ἐπίσης καὶ οἱ παραγωγοὶ τοῦ μεγαλύτερου τμήματος τῆς Ἐπαρχίας Μυλοποτάμου ὀφείλουν κατὰ οἰκογένειαν δραχμὰς 5.000-7.000 χρέους ἐκ τῆς συνδρομῆς ἀτυχιῶν ὡς ἄνω τῶν σταφιδαμπέλων, ὡς καὶ τῆς ἀκαρπίας, ἀσταθοῦς ἢ μειωμένης καρποφορίας τῶν ἐλαιοδένδρων τῆς ποικιλίας «χονδροληά». Ἐξ ἄλλου μεγάλη μερὶς ἐκ τῶν παραγωγῶν τῆς πεδιάδος Χανίων ὀφείλει εἰς τὴν Ἀγροτικὴν Τράπεζαν λόγῳ καθυστερήσεως τῶν χρεῶν των σοβαρὰ χρηματικὰ ποσὰ ἐξ αἰτίας κυρίως τῆς πωλήσεως τῶν καρπῶν τῶν ἐσπεριδοειδῶν εἰς μικρὰς τιμὰς.

Οἱ καλλιεργοῦντες ἀποκλειστικῶς ἢ πρωτευόντως κηπευτικὰ εἰς τὴν περιοχὴν Ἱεραπέτρας, διαθέτοντες πολλὰ κεφάλαια διὰ τὴν πληρωμὴν ἡμερομισθίων, τὴν προμήθειαν χημικῶν λιπασμάτων καὶ περισσότερον διὰ τὰς ἀρδεύσεις, δὲν ἔχουν πάντοτε εὐσταθῆ οἰκονομίαν, διότι διαταράσσεται αὕτη, ὅταν δὲν διατίθεται εἰς ἱκανοποιητικὴν τιμὴν ἢ ὑπερπρώϊμος καὶ πρώϊμος παραγωγή τῆς τομάτας, κυριωτέρου προϊόντος ἢ μοναδικοῦ ὡς πρὸς μερίδα ἀγροτῶν τῆς περιοχῆς ἐκείνης.

Ἐνεκα τούτων σκόπιμος εἶναι καὶ ἀπαραίτητος ἡ ἀπασχόλησις τῶν ἐν λόγῳ ἀγροτῶν μὲ τὴν καλλιέργειαν περισσοτέρων εἰδῶν (κολοκύνθης, ἀγγουριῶν, ἀρακά κλπ.) καὶ μὲ τὴν ἐκτροφήν μόσχων ἢ ἄλλων βελτιωμένων ζώων ὑπὸ τὴν οἰκόσιτον ἢ ἡμιοικόσιτον μορφήν, ὥστε νὰ εἶναι κατὰ τὸ δυνατὸν ἀσφαλὲς καὶ ἐπαρκὲς τὸ καθαρὸν εἰσόδημα τῶν παραγωγῶν τούτων τῆς περιοχῆς Ἱεραπέτρας.

ΓΕΩΡΓΙΚΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΙΣ ΤΗΣ ΚΡΗΤΗΣ

Τὰ φυτὰ τῆς μεγάλης καλλιεργείας

Ὁ σῖτος, ἡ κριθή, ἡ βρώμη, τὸ ρόβι καὶ τὸ λαθοῦρι κατέχουν ἐν τῷ συνόλῳ δευτερεύουσιν θέσιν εἰς τὴν Κρήτην, ὡς προκύπτει ἐκ τοῦ προσαρτωμένου πίνακος, πλὴν τοῦ βίκου, τοῦ ὁποίου ἡ ἔκτασις μεταπολεμικῶς καὶ ἰδίᾳ κατὰ τὴν τελευταίαν διετίαν ἠὺξήθη σοβαρῶς, κατόπιν τῆς συντόνου σχετικῆς δραστηριότητος τῶν Γεωργικῶν Ὑπηρεσιῶν καὶ τῆς ἐπιδοτήσεως τῶν ψυχανθῶν.

Διότι, εἰς τὴν Κρήτην πρωτεύουσιν θέσιν ἔχει ἡ ἐλαία, ἐν μέρει ἡ κτηνοτροφία καὶ ἡ ἀμπελος, εἰς ὠρισμένας δὲ περιοχὰς τὰ ἐσπεριδοειδῆ καὶ τὰ κηπευτικά, πού φέρουν μεγαλύτερον ἀκαθάριστον καὶ καθαρὸν εἰσόδημα καὶ ἀπασχολοῦν περισσότερον τὴν ἀγροτικὴν οἰκογένειαν. Ἐξ ἄλλου τὰ φθινοπωρινὰ σιτηρὰ καὶ τὰ ἐν λόγῳ ψυχανθῆ εἰς τὴν Κρήτην καλλιεργοῦνται κατὰ τὸ πλεῖστον ἐπὶ λοφωδῶν – ἐπικλινῶν, πτωχῆς συστάσεως, ἑδαφῶν, ὑποκειμένων εἰς διάβρωσιν, ὅταν δὲν προστατεύονται διὰ λιθοβαθμίδων καὶ τῶν ἄλλων ἐφικτῶν μέσων.

Ὅμως, ὁ σῖτος εἰς τὸ ὀροπέδιον Λασιθίου καὶ εἰς τὸ βόρειον καὶ κεντρικὸν τμήμα τοῦ κάμπου Μεσσαρᾶς, ὡς καὶ εἰς ὀλίγους ἄλλους πεδινούς χώρους, ἐπιπέδους ἢ μὲ ἐλαφρὰν κλίσιν, καλλιεργεῖται εἰς συνεχῆ ἀρκετὰ ἐκτεταμένην ἔκτασιν. Εἰς τὸν Νομὸν Ρεθύμνης καλλιεργεῖται καὶ σμιγῶς εἰς ἔκτασιν 7.000 στρεμμάτων περίπου.

Κατὰ τὸ πλεῖστον μέρος ἢ κατὰ περιοχὰς ἐν ὅλῳ γίνεται χημικὴ λίπανσις τῶν σιτηρῶν, ἀνευ τῆς ὁποίας προφανῶς ἡ ἀπόδοσις των εἶναι ὄλως πενιχρά. Ἡ δὲ χημικὴ λίπανσις τῶν ψυχανθῶν δὲν εἶναι καθολικὴ. Ὁ σῖτος ἔχει βελτιωθῆ διὰ τῆς μερικῆς ἀντικαταστάσεως τῶν ἐντοπίων ποικιλιῶν του διὰ βελτιωμένων ἐκ ξένης χώρας καὶ τοῦ Ἰνστιτούτου Ἐρευνῶν Θεσσαλονίκης, Ἡ τοιαύτη βελτίωσις εἶναι μεγαλυτέρα εἰς τὸν Νομὸν Ἡρακλείου, ὅπου αἱ βελτιωμέναι ποικιλίαι σίτου κατέχουν τὰ 80 % τῆς ἀντιστοίχου συνολικῆς ἐκτάσεως τῆς σιτοκαλλιεργείας τοῦ Νομοῦ τούτου.

Ἐπονται κατὰ σειράν ὁ Νομὸς Ρεθύμνης μὲ ἀντίστοιχον ποσοστὸν 37,8 %, ὁ Νομὸς Χανίων μὲ ποσοστὸν 22% καὶ ὁ Νομὸς Λασιθίου μὲ ποσοστὸν 8,6% κατὰ τὰς στατιστικὰς πληροφορίας τῶν οἰκείων Διευθύνσεων Γεωργίας, τὰς ὑποβληθείσας εἰς τὸ Ὑπουργεῖον Γεωργίας—Τμήμα Σποροπαραγωγῆς. Εἰς τὸν Νομὸν Ἡρακλείου ἡ Ἐρέτρια καταλαμβάνει 36.000 στρέμματα, ἧτοι τὰ 43,4% τῆς ὅλης σιτοκαλλιεργείας τοῦ Νομοῦ, ἡ ποικιλία Γ/38.290 25.000 στρέμματα καὶ ἡ Γ/46049 καταλαμβάνει 6.000 στρέμματα.

Εἰς τὸν Νομὸν Ρεθύμνης ἡ Ἐρέτρια καταλαμβάνει 11.000 στρέμματα, ἤτοι τὰ 32% καὶ τὸ Σανατόρι - Καπέλι καταλαμβάνει 2.000 στρέμματα. Εἰς τὸν Νομὸν Χανίων ἡ Ἐρέτρια καταλαμβάνει 2.200 στρέμματα ἤτοι μόνον τὰ 7% τῆς ὅλης σιτοκαλλιεργείας τοῦ Νομοῦ τούτου, τὸ Σανατόρι - Καπέλι καλλιεργεῖται εἰς ἑκτασιν 3.400 στρεμμάτων, ἡ ὁποία ἀντιστοιχεῖ εἰς τὰ 10,9% τῆς ἀντιστοίχου σιτοκαλλιεργείας, ἡ δὲ Μεντάνα καλλιεργεῖται εἰς τὸν ἐν λόγω Νομὸν εἰς ἑκτασιν 1.100 στρεμμάτων.

Εἰς τὸν Νομὸν Λασιθίου αἱ βελτιωμέναι ποικιλίαι τοῦ σίτου δὲν ἔχουν ἐπεκταθῆ καὶ καλλιεργοῦνται εἰς ἑκτασιν μόνον 3.000 στρεμμάτων. Ἐξ αὐτῶν δὲ ἡ σπουδαιότερα εἶναι ἡ ποικιλία Γ/38290 καταλαμβάνουσα ἑκτασιν 2.000 στρεμμάτων.

Αἱ καλλιεργούμεναι ἐντόπια ποικιλίαι σίτου, ἔτους 1960, καταλέγονται κατὰ Νομούς ὡς ἐξῆς :

Ποικιλίαι	Ν. Χανίων	Ἐκτασιν εἰς στρέμ.			Σύνολον
		Ρεθύμνης	Ἡρακλείου	Λασιθίου	
Ἄσπρὸστατο	9.490	6.000	—	11.000	26.490
Μαυροθέρας	4.200	—	—	—	4.200
Σιδηρόκαστρο	4.700	—	—	—	4.700
Ἐντοπία	4.300	—	—	—	4.300
Μαυραγάρι	1.300	9.000	12.000	21.000	43.300
Κουτρουλόσταρο	300	—	—	—	300
Διμηνίτης	225	—	—	—	225
Ροβάκι	—	4.000	—	—	4.000
Ψαθάς	—	—	500	—	400
Διάφοροι	—	2.400	—	—	2.400
Σύνολον	24.515	21.400	12.500	32.000	90.415
Μέση ἀπόδοσις κατὰ στρ.	59,6	53,5	40.	79,4	61,4

Καλλιεργούμεναι ξενικαὶ ποικιλίαι σίτου εἰς τὴν Κρήτην

Σανατόρι-Καπέλι	3.400	2.000	1.100	—	6.500
Ἐρέτρια	2.200	11.000	36.000	400	49.600
Μεντάνα	1.100	—	1.000	—	2.100
Γ/38290	200	—	25.000	2.000	27.200
Γ/46049	—	—	6.000	—	6.000
Γ/46025	—	—	—	—	—
Λῆμιος	—	—	—	500	500
Κουαντέρνα	—	—	700	—	700
Κυπρέτιχο	—	—	700	—	700
Π. 388	—	—	—	100	100

Σύνολον καλλιεργουμένων ξενικῶν ποικιλιῶν κατὰ Νομούς ἔτους 1960.

Νομοὶ	Ἑκτασὶς εἰς στρέμ.	Μέση ἀπόδ. κατὰ στρέμ. εἰς χιλ.
Χανίων	6.900	62,4
Ρεθύμνης	13.000	45,8
Ἡρακλείου	70.500	54
Λασιθίου	3.000	85
Σύνολον Κρήτης	93.400	54,5
Ἐντόσιαι ποικιλίαι	90.415	61,4
Γενικόν Σύνολον σίτου	183.815	58,3

Σχετικῶς ἐπεξηγοῦμεν ὅτι αἱ μέσαι ἀποδόσεις τοῦ σίτου κατὰ στρέμμα εἰς τὴν Κρήτην εἶναι ἀνώτεραι τῶν ἀναφερομένων ὡς ἄνω ἀντιστοιχῶν τοῦ ἔτους 1960, διότι ἦσαν δυσμενεῖς αἱ καιρικοὶ συνθήκαι καὶ ἐξ αὐτῶν ἠλαττώθη σοβαρῶς ἡ στρεμματικὴ καὶ ἡ συνολικὴ παραγωγή τοῦ σίτου. Πρὸς ἀπόδειξιν ἀκριβῶς τῆς διαφορᾶς ταύτης παραθέτομεν τὸν κάτωθι στατιστικὸν πίνακα ἐμφαίνοντα τὴν μέσσην στρεμματικὴν ἀπόδοσιν τῶν ἐτῶν 1960 καὶ 1959, κατὰ τὸ ὅποιον δεύτερον τοῦτο ἔτος αἱ καιρικοὶ συνθήκαι ἠνόθησαν τὴν σιτοπαραγωγὴν Κρήτης, ποῦ ὑπερέβη κατὰ πολὺ τὴν συνήθη μέσσην ἀντίστοιχον παραγωγὴν :

Νομοὶ	Ἑκτασὶς εἰς στρέμματα	Παραγωγή εἰς τόνους	Μέση παραγωγή κατὰ στρέμμα εἰς χιλιόγραμμα	
			ἔτος 1959	ἔτος 1960
Χανίων	31.920	2.433	76,2	60,2
Ρεθύμνης	36.000	2.819	78,3	50,6
Ἡρακλείου	86.882	10.281	118,3	52,0
Λασιθίου	29.200	3.053	104,6	80,0
Σύνολον	184.002	18.586	101,0	58,3

Εὐνοϊκαὶ καὶ δυσμενεῖς συνθήκαι σιτοπαραγωγῆς.

Αἱ πρώϊμοι καὶ ἐπαρκεῖς βροχαὶ τοῦ φθινοπώρου, ποῦ ἐπιτρέπουν τὴν πρώϊμον σποράν τοῦ σίτου καὶ αἱ ἐπαρκεῖς βροχαὶ κατὰ τὴν κριτικὴν περιόδον του, δηλαδὴ κατὰ Μάρτιον μέχρις Ἀπριλίου, ἀναλόγως τοῦ ὑψομέτρου, τοῦ προσανατολισμοῦ καὶ λοιπῶν παραγόντων, δημιουργοῦν εὐνοϊκὰς συνθήκας διὰ τὴν κανονικὴν ἀνάπτυξιν καὶ τὴν ἱκανοποιητικὴν ἀπόδοσιν τοῦ σίτου, καθὼς καὶ τῶν λοιπῶν φθινοπωρινῶν σιτηρῶν καὶ ψυχανθῶν.

Ὅμως ἐξ αὐτῶν ὁ βῆκος, συχνὰ εἰς τὰ σχετικῶς γόνιμα ἢ μετρίως παραγωγικότητος ἐδάφη ὑφίσταται μεγάλας ζημίας ἐκ τῆς σκωριάσεως, ἰδίᾳ εἰς

τὰς νοτίους περιοχὰς τῆς Κρήτης, ὅπως εἶναι ὁ κάμπος Μεσσαράς, ὁ μικρὸς κάμπος Τυμπακίου κλπ. Βεβαίως καὶ ὁ σίτος καὶ μᾶλλον αἱ ἐντόπια αὐτοῦ ποικιλίαι προσβάλλονται ὑπὸ τῆς σκωριάσεως, ἀλλ' αἱ ζημίαι του εἶναι μικρότεροι συγκριτικῶς πρὸς ἐκεῖνας τοῦ βίκου.

Ἀντιθέτως αἱ ἀνεπαρκεῖς βροχαὶ κατὰ τὴν κριτικὴν περίοδον βλάπτουν τὰ σιτηρὰ καὶ τὰ ψυχανθῆ, τῶν ὁποίων ἡ ἀπόδοσις εἰς τὰ πτωχὰ ἐπικλινῆ ἔδαφη περιορίζεται ἐνίοτε τόσον πολὺ, ὥστε νὰ μὴ συμφέρῃ ἡ συγκομιδὴ του, ἢ νὰ μὴ εἶναι ἐφικτὴ ἡ χρησιμοποίησις τοῦ δρεπάνου πρὸς θερισμὸν τοῦ σίτου, ὁπότε ἐξάγονται οἱ στάχεις του μετὰ τῶν ριζῶν των.

Ἡ ὀρίμανσις τῆς κριθῆς καὶ τῶν πρώτων ποικιλιῶν τοῦ σίτου εἰς τὰς παραλιακὰς χαμηλὰς νοτίους περιοχὰς τῆς Κρήτης συντελεῖται ἐντὸς τοῦ πρώτου πενθημέρου ἢ δεκαήμερου τοῦ Μαΐου. Αἱ στρεμματικαὶ ἀποδόσεις τοῦ σίτου διακυμαίνονται ἐντὸς μεγάλων ὀρίων, ἤτοι 35 μέχρι 150 χιλιογράμμων, ἀναλόγως τῆς ποιότητος τοῦ ἐδάφους, τῶν καλλιεργητικῶν φροντίδων, τῆς ἐπαρκοῦς ἢ μὴ χημικῆς λιπάνσεως καὶ ἰδίᾳ ἀναλόγως τῶν εὐνοικῶν ἢ μὴ καιρικῶν συνθηκῶν τῆς ἀνοίξεως.

Ὅπως δὴποτε εἶναι φανερὸν ὅτι ἡ σιτοπαραγωγὴ τῆς Κρήτης δὲν ἐπαρκεῖ διὰ τὴν συντήρησιν τοῦ πληθυσμοῦ της, διότι ὁ σίτος καλλιεργεῖται ἐπὶ πτωχῶν ἐδαφῶν καὶ εἰς μικρὰν ἔκτασιν συγκριτικῶς πρὸς τὸν ἀντίστοιχον τοῦ ἡπειρωτικοῦ τμήματος τῆς χώρας. Εἶναι ὅμως σκόπιμον καὶ ὠφέλιμον νὰ αὐξηθῇ κατὰ τὸ δυνατόν ἡ στρεμματικὴ ἀπόδοσις, λαμβανομένης ὅπως δὴποτε μερίμνης διὰ τὴν προστασίαν τοῦ ἐπικλινοῦς ἐδάφους ἐναντι τῆς διαβρώσεως, ἢ ὅποια ταχύτατα καθιστᾷ πτωχότερα τὰ ἔδαφη ἢ καὶ ἄγονα.

Ἡ κ ρ ι θ ῆ. Ἡ σπουδαιότερα βελτίωσις της εἶναι ἡ διάδοσις τῆς ποικιλίας «Ἀθηναῖς», ἡ ὅποια εἰς τὸν Νομὸν Ἡρακλείου καλλιεργεῖται εἰς ἔκτασιν 45.000 στρεμμάτων ἐναντι ἀντιστοίχου συνολικῆς καλλιεργείας κριθῆς 85.000 στρεμ. Ἐπίσης καὶ εἰς τὸν Νομὸν Ρεθύμνης ἐπὶ 21.000 στρεμμάτων συνολικῆς καλλιεργείας κριθῆς ἔκτασις 12.000 στρεμμάτων ἀποτελεῖ τὴν ποικιλίαν «Ἀθηναῖς». Ὅμως, εἰς τοὺς ἄλλους Νομοὺς τῆς Κρήτης μικρὰ εἶναι ἡ ἐπέκτασις της. Ἡ ποικιλία β ρ ὠ μ η ς Κασσάνδρας εἰς τὸν Ν. Ρεθύμνης κατέχει τὰ 2/3 τῆς συνολικῆς καλλιεργείας βρώμης.

Εἰς τὸν Νομὸν Χανίων ἡ βρώμη Κασσάνδρας καλλιεργεῖται εἰς ἔκτασιν 1.700 στρεμμάτων ἐναντι 26.700 στρεμμάτων συνολικῆς καλλιεργείας βρώμης, ἐνῶ εἰς τοὺς δύο ἄλλους Νομοὺς τῆς Κρήτης οὐδόπως καλλιεργεῖται ἢ βελτιωμένη αὕτη ποικιλία.

Ἄ ρ α β ὄ σ ι τ ο ς ξηρικός οὐδαμοῦ εἰς τὴν Κρήτην καλλιεργεῖται, διότι δὲν εὐδοκιμεῖ ἐκεῖ λόγῳ τοῦ ξηροθερμικοῦ περιβάλλοντος, δηλαδὴ τῆς θερμῆς ἀνομβρίας, τοῦ θερμοῦ θέρους καὶ τῆς συχνότητος τῶν ἀνέμων. Ποτασπικός δὲ ἀραβόσιτος καλλιεργεῖται εἰς τὸν Νομὸν Χανίων (600 στρέμματα)

καί εἰς τὸν Νομὸν Ἡρακλείου, πρὸς παραγωγὴν μᾶλλον χλωρᾶς νομῆς τῶν γαλακτοφόρων ἀγελάδων.

Ὡς πρὸς τὴν ἐπέκτασιν τοῦ βίκου κατὰ τὴν τελευταίαν διετίαν σημειοῦμεν ὅτι εἶναι μὲν πραγματικῶς σοβαρὰ καὶ καταφανῆς καὶ περισσότερον εἰς τὸν Νομὸν Ρεθύμνης, ἀλλ' εἶναι μικροτέρα εἰς τοὺς ἐμφανιζομένους ὡς ἄνω στατιστικούς πίνακας. Διότι ἀναμφιβόλως οἱ ἀγρόται ἐδήλωσαν ἔκτασιν, ὑπερβαίνουσαν τὴν πραγματικὴν, ἵνα διὰ τῆς ὑπερβάσεως ταύτης δικαιωθῶν μεγαλυτέρας ἐπιδοτήσεως. Ἡ ποικιλία Βι-65 μόνον εἰς τὸν Νομὸν Ἡρακλείου καλλιεργεῖται εἰς ἔκτασιν 3.000 στρεμμάτων, ἔναντι 25.000 στρεμμάτων συνολικῆς καλλιεργείας βίκου.

Ὁ Λάθουρος Α-92 κατέχει τὸ 1/3 τῆς ἀντιστοίχου συνολικῆς ἐξ αὐτοῦ καλλιεργείας εἰς τὸν Νομὸν Ἡρακλείου. Μικρὰ εἶναι ἡ διάδοσίς του εἰς τοὺς Νομοὺς Χανίων καὶ Ρεθύμνης, ἐνῶ οὐδόλως καλλιεργεῖται ἡ ποικιλία αὕτη εἰς τὸν Νομὸν Λασιθίου.

Ἡ Μηδικὴ καλλιεργεῖται εἰς σημαντικὴν ἔκτασιν εἰς τὸν Νομὸν Χανίων καὶ μάλιστα εἰς τὴν πεδιάδα Κυδωνίας Κισσάμου, ὅπου ὑπάρχουν ἐπαρκῆ ὕδατα (βλ. σχετικὸν πίνακα). Ἐκεῖ ἡ Μηδικὴ ἀποτελεῖ τὴν βάσιν διατροφῆς τῆς ἀστικῆς καὶ ἀγροτικῆς ἀγελαδοτροφίας. Εἰς τὴν Κρήτην σχεδὸν ἐν ὄλῳ καλλιεργεῖται ἡ ποικιλία Μηδικῆς «Αφρικα».

Τὰ βρώσιμα ὄσπρια (φακὴ, ἐρέβινθοι καὶ φασιόλοι) καλλιεργοῦνται εἰς τὴν Κρήτην εἰς ἀκόμη μικροτέραν ἔκτασιν. Ἡ φακὴ καλλιεργεῖται εἰς ἔκτασιν 1.700-2.400 στρεμμάτων εἰς ἕκαστον τῶν Νομῶν Χανίων, Ρεθύμνης καὶ Λασιθίου, ἐνῶ εἰς τὸν Νομὸν Ἡρακλείου καλλιεργοῦνται εἰς ἔκτασιν 5.200 στρεμμάτων.

Οἱ Κύαμοι καλλιεργοῦνται εἰς τὴν Κρήτην. Εἰς τὸν Νομὸν Χανίων, εἰς ἔκτασιν 6.000 στρεμμάτων, ἐκ τῶν ὁποίων 3.500 στρέμματα καταλαμβάνουν οἱ μεσόκοκκοι καὶ 2.500 στρέμματα οἱ μικρόκοκκοι (Αἰγυπτιακοὶ) καὶ εἰς τὸν Ν. Ρεθύμνης εἰς ἔκτασιν 7.500 στρεμ. περίπου. Ἡ συνολικὴ ἔκτασις εἰς τὴν Κρήτην εἶναι 36.000 στρεμ.

** Ἐκτασις καὶ παραγωγὴ σιτηρῶν καὶ ψυχανθῶν γεωργικοῦ ἔτους 1959-1960 (συγκομιδὴ ἔτους 1960)*

Νομοὶ	Ἐκτασις Παραγωγὴ		Μέση	Ἐκτασις Παραγωγὴ		Μέση
	εἰς στρέμ.	εἰς τόν.	στρέμ.	Ἐκτασις	Παραγωγὴ	στρέμ.
	Σῆτος		εἰς χιλ/μα	Κριθή		
Χανίων	31.415	1.891	60,2	27.600	1.976	71,6
Ρεθύμνης	34.400	1.740	50,6	24.000	1.713	81,6
Ἡρακλείου	83.000	4.310	52,0	85.000	8.100	95,3
Λασιθίου	35.000	2.799	80,0	34.850	3.850	111,3
Σύνολον	183.815	10.740	58,3	168.450	15.879	93,4

	Β ρ ώ μ η			Ρ ό β ι (καρπός)		
Χανίων	26.700	1.931	72,3	3.480	177	51
Ρεθύμνης	24.400	2.172	89,0	1.087	38	35
Ήρακλείου	70.000	5.600	80,0	18.000	1.260	70
Λασιθίου	14.200	1.548	109,0	2.260	130	60
Σύνολον	135.300	11.251	83,0	24.827	1.605	64,5
	Β Ἴ κ ο ς (σανός)			Β Ἴ κ ο ς (καρπός)		
Χανίων	16.980	3.876	228	11.190	559	50
Ρεθύμνης	26.560	1.200	45	8.850	177	20
Ήρακλείου	8.050	1.792	202	25.000	1.765	70,6
Λασιθίου	7.287	1.426	200	8.213	597	52
Σύνολον	58.877	8.294	217	53.253	3.098	58,3
	Μ η δ ι κ ῆ (σανός)			Λ α θ ο ὕ ρ ι (καρπός ἢ σανός)		
Χανίων	4.975	4.030	810	1.110	60 καρπός	54
Ρεθύμνης	500	750	1.500	4.600	66,3 »	15
Ήρακλείου	1.000	1.000	1.000	8.000		
Λασιθίου	540	690	1.300	3.431		
Σύνολον	7.015	6.470	921	17.141		

Καλλιεργηθείσα ἔκτασις τῶ 1960 εἰς τὴν Κρήτην, χωριστὰ κατὰ Νομοῦς διὰ μηδικῆς, ὄσπριων καὶ λουπίνων.

Εἶδη καὶ Ποικιλίαι	Ἐκ τ α σ ι ς εἰς στρέμ.				Σύνολον Κρήτης
	Ν. Χανίων	Ν. Ρεθύμνης	Ν. Ήρακλείου	Ν. Λασιθίου	
Μ η δ ι κ ῆ					
Ἄφρικα	4.975	400	1.000	540	6.915
Ὀύγγαρις	—	50	—	—	50
Προβηγκίας	—	50	—	—	50
Σύνολον	4.975	500	1.000	540	7.015
Φ α κ ῆ					
Ἐγχωρία	306	2.132	5.000	2.380	9.818
Πλατύσπερμος	900	—	—	—	900
Μικρόσπερμος	500	—	Φι-18 200	—	700
Σύνολον	1.706	2.132	5.200	2.380	11.418
Ἐ ρ ἔ β ι ν θ ο ἰ					
Ἐγχωριοὶ	1.100	1.998	3.600	—	6.698
Μαροκκινοὶ	167	—	—	—	167
Σύνολον	1.267	1.998	3.600	—	6.865

Ἡ ἔκτασις τῶν κυάμων ἀνεφέρθη ἀνωτέρω.

Φασιόλοιοι (έγχώριοι)	1.304	1.353	2.200	4.141	8.998
Πίσσον					
M-10	—	—	350	—	350
Κοιτών	—	—	650	80	730
Σύνολον	—	—	1.000	80	1.080
Λούπινα	1.025	—	—	—	1.025
Γενικών Σύνολον	10.277	5.983	13.000	7.141	36.401

Ἐπεξηγήσεις καὶ παρατηρήσεις ἐπὶ τῶν προηγουμένων δύο στατιστικῶν πινάκων καλλιέργειας καὶ παραγωγῆς σιτηρῶν καὶ ψυχανθῶν τῆς Κρήτης ἔτους 1960

1. Αἱ καιρικοὶ συνθῆκαι τῆς ἀνοίξεως περιώρισαν τὴν ἀπόδοσιν τοῦ σίτου, διότι ἦσαν ἀνεπαρκεῖς αἱ βροχαί.

2. Ὁ βίκος καὶ γενικῶς τὰ ψυχανθῆ προσεβλήθησαν σοβαρῶς ὑπὸ τῆς σκωριάσεως καὶ ἐκ τούτου κυρίως ἦσαν μικραὶ αἱ ἀποδόσεις των.

3. Εἰς τὸν Νομόν Ρεθύμνης αἱ συγκομισθεῖσαι ποσότητες βίκου καὶ ροβιοῦ ἦσαν ὅλως πενιχραί, ἀφ' ἐνὸς λόγφ τῆς βαρείας προσβολῆς των ἐκ τῆς σκωριάσεως, ἀφ' ἑτέρου δὲ διότι κατηναλώθησαν τὰ προϊόντα ταῦτα ἐν μέρει καὶ ἐπὶ τόπου ὡς νωπαὶ κτηνοτροφικαὶ τροφαί.

4. Ἡ κατὰ στρέμμα παραγωγή σίτου εἰς τὸ ὄροπέδιον Λασιθίου εἶναι σχετικῶς μεγαλύτερα, διότι ἐκεῖ ὁ σῖτος ἐναλλάσσεται μετὰ τῶν γεωμήλων καὶ τῶν φασιδῶν, λιπαινομένων.

5. Ἐκ τῆς ὡς ἄνω ἐκ στρεμμάτων 4.141 ἐκτάσεως τῶν φασιδῶν Νομοῦ Λασιθίου, 3.600 στρέμματα εἶναι συγκαλλιεργούμενοι καὶ 541 στρέμματα εἶναι ἀμιγεῖς φασιόλοιοι.

Ὁ Ἄρακας εἰς ὅλας τὰς καλλιεργησίμους παραλίους περιοχὰς τῆς Κρήτης, ἰδίᾳ δὲ εἰς τὰς νοτίους ἐξ αὐτῶν δύναται νὰ καλλιεργηθῆ εἰς μεγάλην ἔκτασιν, ποτιζόμενος ὅπου εἶναι δυνατὸν ἐν ἀνάγκη κατὰ φθινόπωρον. Εἶναι πρωϊμοτέρα παραγωγή τοῦ εἶδους τούτου ἢ προοριζομένη διὰ τὴν ἀγορὰν τῶν Ἀθηνῶν.

Τὰ κηπευτικά.

Ἐκ τούτων μεγαλύτεραν σημασίαν εἰς τὴν Κρήτην ἔχουν τὰ γεώμηλα, αἱ τομάτες καὶ ἡ ἀραχίς (ἀράπικα φυστίκια). Τὰ γεώμηλα καλλιεργοῦνται εἰς ὅλους τοὺς ποτιστικοὺς τόπους τῆς Κρήτης, πλησίον τῶν πόλεων Χανίων, Ρεθύμνης καὶ Ἡρακλείου καὶ ἐντὸς μικρῶν κήπων. Ὅμως συστηματικώτερον τὰ γεώμηλα καλλιεργοῦνται εἰς τὸ ὄροπέδιον Λασιθίου, ἐκ τοῦ ὁποίου κυρίως τροφοδοτεῖται ἡ ἀγορὰ τοῦ Ἡρακλείου διὰ τῆς ὀψίμου παραγωγῆς, συντελουμένης περὶ τὰ μέσα Σεπτεμβρίου.

Τὰ γεώμηλα ἐπὶ τοῦ ὄροπεδίου Ὀμαλοῦ τοῦ Νομοῦ Χανίων, ὑψομέτρου 900 περίπου, καλλιεργοῦνται εἰς ἔκτασιν 3.000 περίπου στρεμμάτων ὡς ξηρικά, τῶν ὁποίων βεβαίως ἡ ἀπόδοσις ἐπηρεάζεται ἀμέσως ἐκ τῶν καιρικῶν συνθηκῶν. Ἡ ποιότης τούτων εἶναι ἡ καλύτερα καὶ διατίθεται εὐχερῶς εἰς τὴν ἀγορὰν τῶν Χανίων.

Τομάτες. Ἐκ τοῦ εἶδους τούτου ἰδιαίτερον ἐνδιαφέρον ἔχει μεταπολεμικῶς ἢ ὑπερπρωίμος τομάτα τῆς νοτίας παραλιακῆς ζώνης τῶν Νομῶν Λασιθίου καὶ Ἡρακλείου. Ἐκεῖ εἶναι τόσοσ ἥπιον καὶ θερμὸν τὸ κλίμα ὥστε εἶναι δυνατὴ ἢ ἀλλεπάλληλος ἐπὶ τοῦ ἰδίου ἀγροῦ καλλιέργεια τῶν γεωμήλων τρεῖς φορὰς κατ' ἔτος. Ὅπως ἀντιθέτως εἰς τὸ ὀροπέδιον Λασιθίου, τὸ ὁποῖον ἔχει μόνον λόγῳ τοῦ ὑψομέτρου του, ἀλλὰ καὶ λόγῳ τοῦ ὅτι περιβάλλεται ὑπὸ βουνῶν ἔχει χειροῦν ἡπειρωτικὸν κλίμα, τὰ γεωμήλα καλλιεργοῦνται ἅπαξ κατ' ἔτος, ὡς ἐπίσης καλλιεργοῦνται εἰς τὸ Πήλιον ἅπαξ καὶ τὰς περιοχὰς ὑψομέτρου 500 καὶ ἄνω τῆς Θεσσαλίας καὶ τῆς Μακεδονίας.

Μετὰ τὴν παρέκβασιν ταύτην σημειοῦμεν ὅτι ἡ πλέον συστηματικὴ καὶ ἐντατικὴ μορφή καλλιέργειας τῆς τομάτας τῆς Κρήτης εἶναι εἰς τὴν Κοινότητα Γρα-Λυγιάς Ἱεραπέτρας, ὅπου ὁμως ἢ συνεχῆς καὶ ὑπέριμετρος καὶ κατὰ τὸν χειμῶνα καὶ τὸ θέρος ἀντλήσις φρεατίου ὕδατος πρὸς ἱκανοποίησιν τῶν ἀρδευτικῶν ἀναγκῶν 6.000-7.000 στρεμμάτων περίπου ὑπερπρωίμου τομάτας ἐπέφερον ἄλλοῦ τὸν περιορισμὸν του, ἄλλοῦ τὴν στέρειυσιν καὶ ἄλλοῦ τὴν ἀλλοίωσιν τοῦ φρεατίου τούτου ὕδατος.

Τὴν ἰδίαν φυσικὴν δυσχέρειαν συναντοῦν καὶ οἱ τοματοκαλλιεργηταὶ τῶν παραλιακῶν μικροκοιλωμάτων τῆς Σητείας, οἱ ὅποιοι, ὅπως καὶ οἱ τῆς Ἱεραπέτρας, ὑποβάλλονται εἰς ἀφαντάστως μεγάλας δαπάνας καὶ καθημερινούς κόπους διὰ τὴν ὑδρομάστευσιν, τὴν ἀντλήσιν καὶ τὴν μεταφορὰν πηγαίων καὶ φρεατίων ὑδάτων διὰ σωλήνων. Ἀπὸ τριετίας ἐπέξετάθη ἡ τοιαύτης μορφῆς καλλιέργεια ὑπερπρωίμου τομάτας καὶ εἰς τὴν παραλιακὴν πεδινὴν περιοχὴν τοῦ Τυμπακίου Νομοῦ Ἡρακλείου, εἰς ἕκτασιν 2.000 στρεμμάτων περίπου.

Ἄτυχῶς καὶ ἐκεῖ ἐξεδηλώθησαν ἀπὸ τώρα φαινόμενα ἀνεπαρκείας τῶν φρεατίων ὑδάτων. Ἡ τομάτα βαθμιαίως ἐπεκτείνεται καὶ εἰς ἄλλας παραλιακὰς περιοχὰς τῆς νοτίου Κρήτης, ὅπου ὑπάρχουν μικρὰ πεδινὰ κοιλάματα, ὡς π.χ. εἰς τὴν Παλαιοχώραν Ἐπαρχίας Σελίνου Ν. Χανίων.

Σοβαρὸς φυσικὸς ἐχθρὸς τῆς τομάτας, τῆς νοτίου Κρήτης περισσότερον, καὶ μάλιστα τῆς ὑπερπρωίμου εἶναι ἡ συχνότης καὶ σφοδρότης τῶν ἀνέμων, νοτίων καὶ βορειῶν, ἐναντίον τῶν ὁποίων ἀγωνίζεται συνεχῶς ὁ κρητικὸς καλλιεργητὴς διὰ τῆς κατασκευῆς καὶ συντηρήσεως δαπανηρῶν ἀλλεπαλλήλων φρακτῶν ἐκ καλάμου ἢ κλάδων.

Ἡ φύτευσις τῶν σπόρων τῆς τομάτας εἰς τὸ σπορεῖον συντελεῖται ἀπὸ τῶν μέσων Σεπτεμβρίου, ἐνῶ ἀπὸ τῶν μέσων Ὀκτωβρίου μέχρι μέσων Νοεμβρίου γίνεται μεταφύτευσις τῶν φυτῶν τῆς τομάτας εἰς τοὺς ἀγρούς.

Ἡ συγκομιδὴ εἰς μικρὰς ποσότητας ἄρχεται ἀπὸ τοῦ τελευταίου δεκαημέρου τοῦ Φεβρουαρίου. Ὅμως, τὸ μεγαλύτερον μέρος τῆς συγκομιδῆς πραγματοποιεῖται ἀπὸ τῶν ἀρχῶν ἢ μέσων Ἀπριλίου μέχρι μέσων Μαΐου.

Αἱ χαμηλαὶ θερμοκρασίαι τοῦ χειμῶνος, βεβαίως, βλάπτουν τὴν ἀνάπτυξιν καὶ καρποφορίαν τῆς τομάτας, ἐνῶ περισσότερον βλάπτεται ἢ καλ-

λιέργεια πρώιμου τομάτας άλλων περιοχῶν, βρειότερον κειμένων, ὡς π.χ. τῶν παραλιακῶν μερῶν τῆς Λακωνίας, τῶν Ἰρίων Ναυπλίας, Ἐρμιόνης, Πόρου Τροιζηνίας, τῶν παραλιακῶν περιοχῶν τῆς Τριφυλίας, τῆς Μεσσηνίας καὶ τῆς Ὀλυμπίας.

Αἱ τιμαὶ τοῦ προϊόντος τούτου εἶναι ὑψηλαί, ἤτοι 4-8 δραχμαὶ κατὰ χιλιόγραμμα ἐπὶ τόπου ἀπὸ τοῦ Μαρτίου μέχρι τῶν μέσων Μαΐου. Ὅμως, δὲν εἶναι πάντοτε τόσαι αἱ τιμαὶ τῆς πρώιμου τομάτας, ἀλλ' ἐνίοτε ἐκπίπτουν. Διότι δὲν εἶναι πάντοτε δυνατὴ ἡ ἐξαγωγή μέρους τοῦ προϊόντος εἰς τὸ ἐξωτερικὸν καὶ ἡ διάθεσις τοῦ ὑπολοίπου εἰς τὸ ἐσωτερικὸν καὶ μάλιστα εἰς τὴν περιοχὴν τῆς Πρωτευούσης τῆς χώρας καὶ δευτερευόντως εἰς τὴν Θεσσαλονίκην.

Ἡ συνηθεστέρα αἰτία τῆς πτώσεως τῶν τιμῶν τῆς πρώιμου τομάτας τῆς Κρήτης εἶναι ἡ λόγῳ καιρικῶν συνθηκῶν πραγματοποιήσις πρώιμου ἐσοδείας τοιαύτης τομάτας ἀπὸ τῶν μέσων ἢ τέλους Μαΐου ἐξ άλλων ὡς ἄνω περιοχῶν, ὁπότε ἀγοράζεται εὐχερῶς ἡ τομάτα αὕτη, ὑποκειμένη εἰς ὀλιγωτέρας δαπάνας μεταφορᾶς, ἐνῶ ἐξ ἀντιθέτου εἰς τοιαύτην περίπτωσιν καιρικῶν συνθηκῶν ἡ τομάτα τῆς Κρήτης δὲν διατίθεται, ἐνίοτε μέχρι σημείου ὥστε νὰ διατηρηθῆ ἐκεῖ ἐπὶ τόπου καὶ νὰ ὑποστῇ σῆψιν. Μία τοιαύτη ἀτυχῆς ἐσοδεία παρετηρήθη εἰς τὴν Ἱεράπετραν κατὰ τὴν παρελθοῦσαν περίοδον 1960-61, κατὰ τὴν ὁποίαν πολλοὶ καλλιεργηταὶ ἐζημιώθησαν.

Ἡ μεταφορὰ τῆς τομάτας συντελεῖται, κατόπιν συσκευασίας ἐντὸς ξυλίνων κιβωτίων (τελλάρων), διὰ μέσου τοῦ λιμένος Ἡρακλείου, ὅπου μεταφέρεται δι' αὐτοκινήτων, ἢ εὐχερέστερον καὶ μὲ ὀλιγωτέρας δαπάνας ἡ ἐξαγωγή συντελεῖται διὰ μέσου τῶν μικρῶν λιμένων Ἀγίας Γαλήνης καὶ Παχειᾶς Ἀμμου, ὅπου πλευρίζουν ἐπὶ τούτῳ μικρὰ ἐμπορικὰ πλοίαρια.

Σημειοῦμεν ἐν τέλει ὅτι εἰς τὴν περιοχὴν Ἱεραπέτρας ἡ καλλιέργεια τῆς ὑπερπρώιμου τομάτας δὲν διεξάγεται ὑπὸ μόνων τῶν καλλιεργητῶν καὶ τῶν μελῶν τῶν οἰκογενειῶν των, ἀλλ' ὑπὸ ἐπιχειρηματιῶν, οἱ ὅποιοι ἐνοικιάζουν ξένους ἀγρούς καὶ ὑποβάλλονται εἰς μεγάλας δαπάνας ἡμερομισθίων καὶ κεφαλαίων. Εἰς χεῖρας τῶν τελευταίων τούτων δὲν ἀπομένει, ὡς ἀνωτέρω ἐξετέθη, πάντοτε ἱκανοποιητικὸν κέρδος. Τὰ συνολικὰ ἐξοδα ἑνὸς στρέμματος ἀνέρχονται εἰς 2.000 δραχμάς περίπου, διότι στοιχίζει ὑπερμέτρως ἡ ἀρδευσις. Ἐπομένως πρέπει τὸ ἀκαθάριστον εἰσόδημα νὰ ἀνέρχεται εἰς 3.000 περίπου, ὥστε νὰ καλύπτῃ τὰ ἐξοδα, τὸ ἐνοίκιον τοῦ ἀγροῦ καὶ νὰ ἀποφέρῃ ἀνάλογον κέρδος.

Ἡ Ἀραχίς. Ἡ καλλιέργειά της εἶναι ἐντοπισμένη κυρίως εἰς τὰς Κοινότητας Κουρνᾶ, Γεωργιουπόλεως, Δράμια Ἐπαρχίας Ἀποκορώνου Ν. Χανίων καὶ Ἐπισκοπῆς Ἐπαρχίας Ρεθύμνης, ὅπου 400 περίπου οἰκογενεαὶ ἀπολαμβάνουν σοβαρὸν εἰσόδημα ἐκ τοῦ ὑπογείου καρποῦ τῆς ἀρα-

χίδος, δηλαδή ἀπὸ τὰ κοινῶς λεγόμενα ἀράπικα φυστίκια. (βλ. σχετικὸν στατιστικὸν πῖνακα). Ἐκεῖ ὑφίστανται πεδινὰ ἐδάφη, ποὺ ἀρδεύονται ἐκ πηγῶν καὶ ἐκ τῆς λίμνης Κουρνᾶ.

Πρόκειται περὶ ἐπικερδοῦς κηπευτικῆς ἐντατικῆς καλλιιεργείας, προϋπόθεσις τῆς ὁποίας εἶναι ἡ ἐπαρκὴς ἀρδευσις, ἀλλ' ὄχι δαπανηρά. Ὅμως, λόγω τῆς μειώσεως ἐνίοτε τῆς ἀπολαμβανομένης τιμῆς ἐκ τῆς πωλήσεως τοῦ καρποῦ τούτου, δὲν εἶναι πάντοτε ἱκανοποιητικὸν τὸ καθαρὸν κέρδος τῶν καλλιεργητῶν. Μερικοὶ μάλιστα ἐξ αὐτῶν συντηροῦν χοίρους πρὸς ἐκμετάλλευσιν τοῦ ὑπολοίπου προϊόντος, ποὺ δὲν ἐξάγονται ἐκ τοῦ ἐδάφους ἢ ἄλλως χρησιμοποιεῖται τοῦτο ὑπὸ ξένων χοίρων, καταβαλλομένου ἐνοικίου 30—50 δραχμῶν κατὰ στρέμμα.

Ἡ στρεμματικὴ ἀπόδοσις κατὰ μ. ὄρον εἶναι 250 χιλιόγρ. περίπου.

Στατιστικὰ στοιχεῖα καλλιιεργειῶν καὶ παραγωγῆς Γεωργικῶν προϊόντων τοῦ Νομοῦ Ρεθύμνης κατὰ ἐπαρχίας

Ἐπαρχία	Σῖτος	Κριθή	Βρώμη	Σμιγῶς	Σύνολον (εἰς στρέμ.)
Γεωργ. ἔτους 1959—60					
Ρεθύμνης	8.520	4.325	6.085	3.830	22.760
Μυλοποτάμου	8.890	5.070	8.000	700	22.660
Ἀγ. Βασιλείου	9.920	3.500	7.500	200	21.120
Ἀμαρίου	5.705	8.045	2.770	3.000	19.520
Σύνολον	33.035	20.940	24.355	7.730	86.060
Γεωργ. ἔτους 1960—61					
Ρεθύμνης	7.200	3.800	6.000	2.000	19.000
Μυλοποτάμου	6.800	4.400	6.000	700	17.900
Ἀγ. Βασιλείου	6.850	3.200	5.800	250	16.100
Ἀμαρίου	5.650	6.000	2.800	1.600	16.050
Σύνολον	26.500	17.400	20.600	4.550	69.050
»	24.000	17.000	22.000	18.000	81.000 (γ. ἔτ. 1955—56)
»	30.000	17.800	24.500	12.600	84.900 (μ.δ. τελ. 5ετία)

Παραγωγή εἰς τόννοισ

Γεωργ. ἔτους 1959—60				
Ρεθύμνης	443,0	354,6	560,0	278,7
Μυλοποτάμου	462,3	416,0	736,0	51,0
Ἀγ. Βασιλείου	516,0	287,0	690,0	14,6
Ἀμαρίου	298,0	656,7	255,0	219,0
Σύνολον	1.719,3	1.714,3	2.241,0	563,3
»	1.743,1	1.461,7	1.996,0	; (γεωργ. ἔτ. 1955—56)

*Ἐκτασίς εἰς στρέμματα τῶν βιομηχανικῶν φυτῶν καὶ ξηρῶν ὀσπρίων
(γεωργικοῦ ἔτους 1959-60)*

	Ἄραχis	Ἐρέβινθοι	Φακή	Κύαμοι	Λάθυρος βρώσιμος (Φάβα)
Ρεθύμνης	1.165	905	585	1.915	262
Μυλοποτάμου	—	361	768	3.052	486
Ἄγ. Βασιλείου	—	92	514	1.568	—
Ἄμαριου	—	640	265	1.435	595
Σύνολον	1.165	1.998	2.132	7.970	1.343
»	1.050	2.150	2.000	8.500	2.450 (γ. ἔτ. 1955-56)
»	1.200	2.100	2.100	8.000	2.000 (μ.δ. τελ. 5ετίας)

Παρατηρήσεις: Οἱ φασιόλοι καλλιεργούμενοι εἰς ἔκτασιν 1300 στρεμ. περίπου μᾶλλον καταναλίσκονται ὡς κωποί.

*Παραγωγή εἰς τόννους Νομοῦ Ρεθύμνης ἐκ τῶν κτηνοτροφικῶν φυτῶν
(γεωργ. ἔτους 1959-60)*

Ἐπαρχία	Διὰ σάνον			Διὰ καρπὸν				
	Κριθή	Βίκος	Μηδική ¹	Λάθυρος	Βίκος	Ρόβι	Λάθυρος	Λούπινα
Ρεθύμνης	42,5	389,5	532,5	—	27,0	15,8	14,0	—
Μυλοποτάμου	85,6	276,0	37,5	8,7	57,4	14,5	17,6	22,2
Ἄγ. Βασιλείου	3,0	299,0	52,5	2,7	49,4	3,6	26,3	0,3
Ἄμαριου	28,5	235,0	127,5	1,7	43,6	4,1	11,2	—
Σύνολον	159,6	1.199,5	750,0	13,1	177,4	38,0	69,1	22,5

Παραγωγή ἰδίων φυτῶν Γεωργ. ἔτους 1955-56

96,0	1.536,0	268,8	182,2	161,3	307,2	1,0
------	---------	-------	-------	-------	-------	-----

Ἐκτασίς εἰς στρέμ. τῶν ἀνωτέρω φυτῶν (γεωργ. ἔτους 1960-60)

	Σύνολον							
Ρεθύμνης	425	8.665	355	254	1.350	452	696	12.197
Μυλοποτάμου	865	6.130	25	178	2.870	415	880	11.363
Ἄγ. Βασιλείου	30	6.640	35	54	2.450	102	2.478	11.789
Ἄμαριου	285	5.125	85	35	2.180	118	560	8.388
Σύνολον	1.605	26.560	500	521	8.850	1.087	4.614	43.787

Ἐκτασίς περιόδου 1955-56

Νομοῦ Ρεθύμν.	650	4.600	250	—	2.100	2.100	4.000	13.700
---------------	-----	-------	-----	---	-------	-------	-------	--------

Ἐκτασίς κατὰ μέσον ὄρον τελευταίας δετίας

Νομ. Ρεθύμν.	1.150	13.450	400	300	4.450	1.700	3.800	24.250
--------------	-------	--------	-----	-----	-------	-------	-------	--------

Ἐπεξηγήσεις: Τὰ 300 ὡς ἄνω στρέμματα τοῦ Λαθύρου εἶναι κατὰ μέσον ὄρον τῆς τελευταίας δετίας. Ἡ Μηδική ἐξηπλώθη ὅσον ἦτο δυνατόν κατόπιν τῆς ἐκτε-

1. Ἡ μηδική εἰς ἄλλην κατάστασιν τῆς ἰδίας Δ/νοικῆς Γεωργίας Ρεθύμνης ἐμφανίζεται ὡς καταλαμβάνουσα ἔκτασιν πεντακοσίων (500) στρεμ.

λέσεως ἀρδευτικῶν αὐλάκων καὶ τῆς διανοίξεως νέων φρεάτων. Τὰ Λούπηνα διὰ καρπὸν κατέχουν ἑκτασίην 400 περίπου στρεμμάτων, ἡ δὲ Βρώμη διὰ σάνον κατέχει ἑκτασίην 230 στρεμμάτων. Ὁ Λάθουρος διὰ σάνον ἐκαλλιεργήθη εἰς τὸν νομὸν Ρεθύμνης τὸ πρῶτον εἰς ἑκτασίην 90 στρεμ. κατὰ τὸ ἔτος 1958-59.

Ἐκτασίς εἰς στρέμματα καὶ παραγωγή τῶν γεωμήλων, τῆς τομάτας καὶ τῆς ἀραχίδος τῆς Κρήτης, κατὰ Νομοὺς (γεωργ. ἔτους 1959-60)

Νομοὶ	Γεώμηλα			Τομάτες		
	Ἐκτασίς εἰς στρεμ.	Παραγ. εἰς τόννους	Παραγ. κατὰ στρέμ.	Ἐκτασίς εἰς στρεμ.	Παραγ. εἰς τόννους	Παραγ. κατὰ στρέμ. εἰς χιλγρμ.
Χανίων	10.637	5.623	530	3.016	3.913	1.300
Ρεθύμνης	3.300	2.374	720	1.700	2.380	1.400
Ἡρακλείου	12.195	10.108	830	10.485	11.178	1.060
Λασιθίου	13.940	16.532	1.200	9.330	12.067	1.300
Σύνολον	40.072	34.637	840	24.531	29.538	1.200
Νομοὶ	Ἄραχίς					
Χανίων	2.566	739	284			
Ρεθύμνης	1.165	260	223			
Ἡρακλείου	100	26	260			
Λασιθίου	172	27	160			
Σύνολον	4.003	1.052	262			

Παρατηρήσεις: Ἐκ τῆς ὥς ἔνω ἐκτάσεως τῶν γεωμήλων τοῦ Νομοῦ Χανίων ἑκτασίς ἐκ 3-4 χιλ. στρεμ. περίπου κεῖται ἐντὸς τοῦ ὄροπεδίου Ὀμαλοῦ, ὅπου καλλιεργούνται τὰ γεώμηλα ξηρικά.

Ἐκτασίς τῶν κυριωτέρων κηπευτικῶν εἰδῶν τοῦ Νομοῦ Ρεθύμνης (γεωργικοῦ ἔτους 1959-60)

Ἐπαρχίαι	Γεώμηλα ἐαρινῆς καλλιεργείας				Τομάτες	Φασόλοι χλωροὶ	Ἄγρι-νέρες	Λοιπὰ λαχανικά
	πεδινὸν τόπων	ὕψηλῶν τόπων	φθινοπωρινῆς	σύνολον				
Ρεθύμνης	500	180	100	780	700	469	291	8.100
Μυλοποτάμου	200	420	100	720	342	384	424	1.820
Ἄγ. Βασιλείου	150	500	50	700	238	127	127	670
Ἄμαρθου	150	900	50	1.100	320	520	227	1.240
Σύνολον	1.000	2.000	300	3.300	1.700	1.500	1.069	6.830

Παρατηρήσεις: Ἐκ τῶν λοιπῶν κηπευτικῶν σημαντικῆς κἀπως ἐκτάσεως εἶναι οἱ χλωροὶ κύαμοι, τὰ κρόμμυα καὶ τὰ πεπονοειδῆ.

Ἄμπελοι καὶ σταφιδάμπελοι.

Ἡ οἰνοφόρος ἄμπελος, ἡ ἄμπελος ἢ παράγουσα ἐπιτραπεζίους σταφυλὰς καὶ περισσότερον ἢ σταφιδάμπελος (σουλτανίνα) ἔχουν εἰς τὴν Κρήτην μεγάλην οἰκονομικὴν σημασίαν, ἡ ὁποία εἰς μερικὰς περιοχὰς ὑπερτερεῖ τῆς ἀντιστοίχου σημασίας τῆς ἐλαίας.

Δὲν ἔχουν δὲ πρὸς τὸ παρὸν προσβληθῆ, αἱ ἄμπελοι τῆς Κρήτης ὑπὸ τοῦ ἐντόμου τῆς φυλλοξήρας, τὸ ὁποῖον ἔχει καταστρέψει τὰς φυτείας τῆς βορείου καὶ ἐν μέρει τῆς κεντρικῆς Ἑλλάδος.

Τὸ πεδινὸν ἢ ἐλαφρῶς ἐπικλινὲς βόρειον τμήμα τοῦ Ν. Ἡρακλείου, ὑπαγόμενον εἰς τὰς Ἐπαρχίας Μαλεβιζίου καὶ Τεμένους διακρίνεται διὰ τὴν μεγάλην ἔκτασιν συνεχῶν καὶ συστηματικῶν ἀμπελοφυτειῶν. Μάλιστα ἐκεῖ μεταπολεμικῶς καὶ ἰδίᾳ κατὰ τὴν τελευταίαν τριετίαν παρατηρεῖται ἐκρίζωσις τῶν ἐλαιοδένδρων καὶ ἡ φύτευσις τῆς σουλτανίνας εἰς τὰς θέσεις τῶν ἐλαιοφυτειῶν.

Ὅπως δὲ ποτε διὰ τῆς ἀμπέλου, πού ἀπαιτεῖ πολλὴν ἀπασχόλησιν τῶν ἐργατικῶν χειρῶν τῆς ἀγροτικῆς οἰκογενείας, δηλαδὴ 13 ἕως 18 ἡμερομίσθια κατὰ στρέμμα, ἐπιτυγχάνεται ἢ ἐπωφελῆς ἐκμετάλλευσις τοῦ ἐπικλινοῦς ἐδάφους τῆς Κρήτης καὶ τοῦ ἰδιάζοντος φυσικοῦ περιβάλλοντος αὐτῆς μετὰ τῶν εὐνοϊκῶν ἐπίσης κοινωνικῶν καὶ οἰκονομικῶν συντελεστῶν. Εἰς τὴν Κρήτην ἀπασχολοῦνται ἐτησίως ἀγροτο-ἐργάται διὰ τὴν καλλιέργειαν τῶν ἀμπελώνων καὶ καταβάλλονται συνολικῶς τὰ ὡς κάτωθι ἐμφαινόμενα ἡμερομίσθια εἰς τὸν προσαρτώμενον πίνακα :

Πίναξ ἐμφαινῶν τὰ καταβαλλόμενα ἐτησίως ἡμερομίσθια διὰ τὴν καλλιέργειαν τῆς ἀμπέλου καθ' ὅλην τὴν Κρήτην.

Νομοὶ	Ἐκτασις ἀμπελῶν εἰς στρέμματα	Ἡμερομίσθια κατὰ στρέμμα	Σύνολον ἡμερομισθίων
Α'. Οἰνοφόροι ἄμπελοι			
Χανίων	47.000	14	658.000
Ρεθύμνης	23.975	13	311.675
Ἡρακλείου	45.000	14	630.000
Λασιθίου	15.800	13	205.400
Κρήτη	131.775	μ.δ. 13,8	1.805.075
Β'. Ἄμπελοι ἐπιτραπεζίων σταφυλῶν			
Χανίων	430	17	7.310
Ρεθύμνης	1.480	16	26.680
Ἡρακλείου	17.750	17	301.750
Λασιθίου	—	—	—
Κρήτη	19.660	μ.δ. 17,1	335.740

Γ'. Σταφιδάμπελοι (σουλτανίνα)			
Χανίων	7.185	18	129.330
Ρεθύμνης	12.070	17	205.190
Ήρακλείου	130.000	18	2.340.000
Λασιθίου	12.185	18	219.330
Κρήτη	161.440	μ.δ. 17,9	2.893.850

Δ'. Ἄμπελοι: Ταχτά (Ν. Ήρακλείου)			
	8.500	16	136.000

Συνολικῶς ἡμερομίσθα δι' ὅλους τοὺς ἀμπελῶνας			
Χανίων (Ἐκτασίς)	54.615		794.640
Ρεθύμνης	37.525		543.545
Ήρακλείου	201.250		3.407.750
Λασιθίου	27.985		424.730
Κρήτη	321.375		5.170.665

Ἐπεξηγεῖται ὅτι συμπεριλαμβάνονται ὄλαι αἱ ἄμπελοι, καρποφοροῦσαι καὶ μῆ.

Οἰνοφόροι ἄμπελοι. Αὗται καλλιεργοῦνται εἰς ὅλους τοὺς καλλιεργησίμους τόπους τῆς Κρήτης. Ὅμως διακρίνονται ὡς κατ' ἐξοχὴν ἀμπελουργικαὶ περιοχαὶ τῆς Κρήτης ἀφ' ἐνός: αἱ συνεχεῖς καὶ ἐκτεταμέναι φυτεῖαι οἰνοφόρων ἀμπελῶν τοῦ Νομοῦ Χανίων καὶ μάλιστα τοῦ βορείου τμήματος τῶν ἐπαρχιῶν Κυδωνίας καὶ Κισσάμου, ὅπου λειτουργοῦν οἱ 77 οἰνοποιητικοὶ Συν/σμοὶ περιλαμβάνοντες 7.550 ἀμπελουργοὺς καὶ ἀφ' ἑτέρου: αἱ φυτεῖαι τῆς περιοχῆς τ. Δήμων Ἀρχανῶν καὶ Ἀγίων Παρασκευῶν τοῦ Νομοῦ Ήρακλείου, ὅπου ἐπίσης ὑπάρχουν συνεχεῖς καὶ συστηματικαὶ φυτεῖαι σταφιδάμπελου καὶ ἀμπέλου ἐπιτραπέζιων σταφυλῶν.

Αἱ ποικιλίαι οἰνοφόρων ἀμπελῶν τῆς Κρήτης, ποὺ παράγουν ἐρυθρὰς σταφυλάς, («Ρωμέϊκο») ἰδίᾳ εἰς τὸν Νομὸν Χανίων καὶ συγκεκριμένως εἰς τὰς Ἐπαρχίας Κυδωνίας καὶ Κισσάμου, «Κοτσιφάρι», «Μαντιλάρι» τοῦ Νομοῦ Ήρακλείου εἶναι λίαν παραγωγικαί, ὥστε νὰ παράγωνται συνήθως κατ' ἔτος ἐξ ἐνός στρέμματος ἀμπέλου ἐπὶ πεδινῷ ἐδάφους τῆς βορείας περιοχῆς Κυδωνίας καὶ Κισσάμου καὶ τῶν Ἀρχανῶν Ήρακλείου 1.000 χιλιόγραμμα σταφυλῶν, ἧτοι 750 χιλιόγρ. γλεύκους, ἐξαγομένου διὰ τῶν συγχρόνων οἰνοποιητικῶν μηχανημάτων τῶν Συν/σμῶν.

Διὰ νὰ καταδείξωμεν τὸ ἀμπελουργικὸν ἐνδιαφέρον τῆς περιοχῆς Ἀρχανῶν τῆς Ἐπαρχίας Τεμένους τοῦ Νομοῦ Ήρακλείου παραθέτομεν στατιστικὰ στοιχεῖα ἐκτάσεως τῶν ἀμπελῶν τῆς περιοχῆς ταύτης, καλυπτομένης κατὰ τὸ πλεῖστον ὑπὸ ἀμπελῶν.

Σουλτανίνα	στρέμ.	7.137
Ροζακί	»	4.366
Ἄμπελοι οἰνοφόροι	»	5.784
Σύνολον		17.287.

Αί έλαιοφυτεΐαι καλύπτουν έκτασιν μόνον 3.686 στρεμμάτων, κατά τας παρασχεθείσας πληροφορίας υπό τοῦ Ἀμπελουργικοῦ Συνεταιρισμοῦ Ἀρχανῶν. Προσθέτομεν ἀκόμη καί τὰ ἐξῆς στοιχεῖα : Τῷ 1959 εἰσῆχθησαν εἰς τὸ οἶνοποιεῖον 4.000 τόνοι γλεύκους καί ἐπὶ πλέον διετηρήθησαν εἰς βαρέλια τῶν παραγωγῶν 1.000 ἀκόμη τόνοι γλεύκους. Ἀντιθέτως ἐξ αὐτῶν λόγω τῆς καταστροφῆς τῶν σταφυλῶν ὑπὸ τοῦ περονοσπόρου τὸ 1960 παρήχθησαν μόνον 400 τόνοι γλεύκους.

Τὸ Συνεταιρικόν οἶνοποιεῖον Ἀρχανῶν διατηρεῖ 78 οἶνοδεξαμενάς συνολικῆς χωρητικότητος 4.800 τόννων οἴνου. Ἄλλαι δεξαμεναὶ χωροῦν 30 τόννους, ἄλλαι 50 καί ἄλλαι 100 τόννους οἴνου.

Ὁ οἶνος, παράγεται ἀπὸ τὰς ὡς κάτωθι ἐρυθρὰς κυρίως σταφυλάς καί εἶναι μέσου βαθμοῦ 13° ἕως 13,5° οἶνοπνεύματος.

«Κ ο τ σ ι φ ἄ ρ ι» κατὰ ποσοστὸν 80 % μέσης ἀποδόσεως γλεύκους 14%.

«Μ α ν τ ι λ ἄ ρ ι», κατὰ ποσοστὸν 20 % μέσης ἀποδόσεως γλεύκους 11%.

Διάφοροι ἄλλαι σταφυλαί, κατὰ ποσοστὸν 10 % μέσης ἀποδόσεως 13 %.

Αἱ δύο πρῶται ποικιλίαι παράγουν ἐρυθρὰς σταφυλάς.

Ὁ ἐν λόγω Ἀμπελουργικὸς Συνεταιρισμὸς Ἀρχανῶν ἔχει 1.100 μέλη καί ἐπὶ πλέον ἐξυπηρετεῖ 150 ἀμπελουργοὺς μὴ συνεταίρους.

Παραθέτομεν πίνακα ἐμφαίνοντα τὴν οἶνοπαραγωγὴν τῆς Κρήτης, συγκριτικῶς πρὸς τὴν ἀντίστοιχον τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος (μετὰ τῆς Εὐβοίας), τῆς Πελοποννήσου καί ὅλης τῆς χώρας, τοῦ ἔτους 1958, κατὰ τὰ στοιχεῖα τοῦ Γεωργικοῦ Δελτίου τοῦ Ὑπουργείου Γεωργίας, ἐκδ. 1961 :

*Ἔκτασις καὶ παραγωγή τῶν οἶναμπέλων τῆς Κρήτης,
γεωργικοῦ ἔτους 1958-59 (ἄθησις 1959)*

Νομοὶ	Ἔκτασις εἰς στρέμ.	Ἔκτασις νέων φυτειῶν	Ἔκτασις καρποφο- ρουσῶν φυτειῶν	Παραγωγή οἴνου κατὰ μ.δ. κατὰ στρέμ.	Συνολικὴ παραγωγή οἴνου εἰς τόννους
Χανίων	47.000	2.000	45.000	510	22.900
Ρεθύμνης	23.975	1.000	22.975	191	4.392,5
Ἡρακλείου	45.000	—	45.000	376	16.915
Λασιθίου	15.800	—	15.800	190	3.000
Κρήτη	131.775	3.000	128.775	367	47.207,5

Σημειοῦται ὅτι ἡ συνολικὴ παραγωγή οἴνου καθ' ὅλην τὴν χώραν τὸ ἔτος 1959 ἦτο 522.950 τόνοι κατὰ τὰ στοιχεῖα τῆς Διευθύνσεως Γεωργο-οικονομικῶν Μελετῶν τοῦ Ὑπουργείου Γεωργίας.

Ἐκτασις καὶ παραγωγή ἀμπέλων ἐπιτραπεζίων σταφυλῶν

Νομοί	Συνολικὴ Ἐκτασις εἰς στρέμ.	Ἐκτασις νέων φυτειῶν	Ἐκτασις καρποφορουσῶν φυτειῶν	Παραγωγή ἐπιτραπ. σταφυλῶν κατὰ στρέμμ. εἰς χιλιγμ.	Συνολικὴ παραγωγή αὐτῶν εἰς τόννους
Χανίων	430	30	400	1.215	486
Ρεθύμνης	1.470	250	1.220	1.093	1.333
Ἡρακλείου	17.750	4.000	13.750	920	12.606
Λασιθίου	—	—	—	—	—
Κρήτη	19.650	4.280	15.370	938	14.425

Ἐκτασις καὶ παραγωγή ἀμπέλου «Ταχτά»

8.500	—	8.500	306	2.600
-------	---	-------	-----	-------

Παρατηρήσεις καὶ ἐπεξηγήσεις: Ἐπὶ πλέον τῶν ὡς ἔνω ποσοτήτων ἐπιτραπεζίων σταφυλῶν, ποσότης ἴση περίπου πρὸς τὸ τέταρτον αὐτῶν οἰνοποιεῖται, ὡς ἀκατάλληλος διὰ κατανάλωσιν. Ἡ ὡς ἔνω ποσότης τοῦ «Ταχτά» εἶναι ξηρὰ σταφίς καὶ πλέον αὐτῆς παρήχθησαν 310 τόννοι οἰνοποιησίμων σταφυλῶν.

Παραγωγή οἴνου εἰς τόννους, ἔτους 1958

Περιοχαί	Ποσοστὸν %	
Στερεὰ Ἑλλάς καὶ Εὐβοία	91.669	26,3
Πελοπόννησος	120.825	34,6
Κρήτη	42.928	12,3
Λοιπαὶ περιοχαί	93.605	26,8
Σύνολον Ἑλλάδος	339.027	100,0

Ἄν ὅμως ληφθῇ ὑπ' ὄψιν ὁ πληθυσμὸς τῆς Κρήτης συγκριτικῶς πρὸς τὸν ἀντίστοιχον τῆς Πελοποννήσου καὶ τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος, ἐξάγεται ὅτι ἡ Κρήτη κατέχει ἐνδιαφέρουσαν θέσιν ὡς οἰνοπαραγωγικὴ χώρα, ἐνῶ πρώτη εἶναι ὡς πρὸς τὴν ἔκτασιν τῆς σουλτανίνας καὶ τὴν παραγωγήν τῆς.

Ἡ χημικὴ λίπανσις τῆς ἀμπέλου εἶναι μᾶλλον γενικὴ, ἐνῶ ἡ καταπολέμησις τοῦ αἰθίου καὶ τοῦ περονοσπόρου δὲν γίνεται κατὰ τὸ πλεῖστον κανονικῶς. Διότι οἱ ἀμπελουργοὶ ἐπαναπαύονται εἰς τὴν φυσικὴν προστασίαν τῆς ἀμπέλου ἐκ τῆς ἀνομβρίας τοῦ θέρους, τῶν ὀλίγων βροχῶν τῆς ἀνοιξέως καὶ ἐκ τῶν ἀνέμων, καίτοι ἡ προστασία αὕτη δὲν εἶναι πάντοτε ἐπαρκής.

Ὅμως, τὸ πάθημα ἐκ τῆς βαρείας προσβολῆς τῆς ἀμπέλου καὶ περισσότερον τῆς σουλτανίνας καὶ τῆς ἀμπέλου «Ραζακί» ὑπὸ τοῦ περονοσπόρου

τῷ 1960, ἐγένετο μάθημα ὥστε νὰ συναισθάνωνται ἐφεξῆς οἱ Κρήτες τὸν κίνδυνον, τὸν ὁποῖον διατρέχει ἡ ἀμπελος ἐκ τῶν μυκητολογικῶν ἀσθeneiῶν καὶ μάλιστα τοῦ περονοσπόρου. Δέον νὰ σημειωθῇ ἐδῶ ὅτι ὅσοι ἀμπελουργοὶ ἔλαμψαν ἐπανειλημμένα ραντίσματα καὶ ἐν γένει ἐφήρμοσαν ἐπιμελῆ καὶ κανονικὴν καταπολέμησιν τοῦ περονοσπόρου περιώρισαν τὴν προσβολὴν καὶ ὑπέστησαν τελικῶς μικρὰν ζημίαν.

Ποιότης σταφυλῶν καὶ οἴνου. Τὸ λοφῶδες ἔδαφος, κυρίως ἀμμοπηλώδους συστάσεως, πού περιέχει ὀλίγην ὑγρασίαν, ἡ μεγάλη ἡλιοφάνεια τῆς Κρήτης καὶ οἱ συχνοὶ ἄνεμοι, ἀφ' ἑτέρου δὲ αἱ καλαὶ ιδιότητες τῶν οἰνοφόρων ποικιλιῶν τῆς Κρήτης συνθέτουν σταφυλὰς μὲ ὑψηλὸν βαθμὸν σακχάρου καὶ μὲ εὐχάριστον γεῦσιν.

Ἡ οἰνοποίηση γίνεται κατὰ τὸ πλεῖστον κανονικῶς εἰς τὰς κυρίως ἀμπελουργικὰς περιοχάς, ὅπου λειτουργοῦν συνεταιρικὰ οἰνοποιεῖα, διὰ τῶν ὁποίων ἐπιτυγχάνεται ἡ μεγίστη ἀπόδοσις γλεύκους καὶ ἡ καλύτερα ποιότης αὐτῶν, κατατασσομένου εἰς τύπους ἀναλόγως πρὸς τὴν γεῦσιν, τὸ χρῶμα καὶ τὸν οἰνοπνευματικὸν βαθμὸν.

Ἰπὸ τῶν συνεταιρικῶν οἰνοποιεῖων τοῦ Νομοῦ Χανίων, τῆς Ἐνώσεως Γεωργικῶν Συνεταιρισμῶν Πεζῶν, τοῦ Συνεταιρισμοῦ Ἀμπελουργῶν Ἀρχανῶν κλπ. γίνεται ἐμφιάλωσις τοῦ οἴνου, καὶ διατίθεται τὸ προϊόν τοῦτο εἰς τὰς πόλεις τῆς Κρήτης, τῶν Ἀθηνῶν καὶ τοῦ Πειραιῶς, ὅπου προτιμᾶται ὡς εἰδικὸς κρητικὸς οἶνος ἐρυθρὸς ἢ ὑπέρυθρος. Ἐξ ἄλλου ὑπάρχουν καὶ ἰδιῶται ἔμποροι καὶ ἀνώνυμοι ἑταιρεῖαι, πού παρασκευάζουν εἰς τὴν Κρήτην οἶνον, ἀγοράζοντες ἀπὸ τῶν παραγωγῶν σταφυλὰς ἢ γλεύκος. Ἄλλοι ἔμποροι μεταφέρουν τὸ γλεύκος ἐκτὸς τῆς Κρήτης, π.χ. εἰς τὴν Λακωνίαν, τὴν Θεσσαλονικίην καὶ ἄλλας πόλεις τῆς Βορείου Ἑλλάδος.

Δυσχέρειαι διαθέσεως τοῦ γλεύκους καὶ τοῦ οἴνου.

Ἄτυχῶς παρὰ τὴν εὐδόκιμον λειτουργίαν τῶν συνεταιρισμῶν οἰνοποιεῖων, τὰ ὁποῖα πωλοῦν ὁμαδικῶς τὸν οἶνον διὰ λογαριασμὸν τῶν παραγωγῶν, δὲν διατίθεται πάντοτε μεταπολεμικῶς τὸ προϊόν τοῦτο τῆς Κρήτης εἰς συμφερούσας τιμὰς, ἰδίᾳ ὅταν περιορίζεται ἢ εἰς τὸ ἐξωτερικὸν πωλουμένη ἐξ αὐτοῦ ποσότης, ἐνῶ ἐνίοτε ἀπομένουν μεγάλα ἀποθέματα οἴνου εἰς τὰς οἰνοδεξαμενάς, ὥστε νὰ δημιουργῆται ὀξύτατον πρόβλημα ἐναποθηκείσεως τοῦ γλεύκους καὶ τοῦ οἴνου.

Εἰς τοιαύτας ἀτυχεῖς περιπτώσεις εὐρίσκεται ἡ πολιτεία εἰς τὴν ἀνάγκην ὅπως ἐγένετο τὸ φθινόπωρον τοῦ 1961 νὰ χρησιμοποιεῖται μέρος τῶν ἀποθεμάτων τοῦ οἴνου διὰ παραγωγὴν τοῦ οἰνοπνεύματος. Οἱ οἰνέμποροι ἀγοράζουν εἰς τὴν Κρήτην τὰς μερίδας σταφυλῶν, πού δὲν χωροῦν νὰ οἰνοποιηθοῦν διὰ τῶν συνεταιρικῶν οἰνοποιεῖων, εἰς τιμὴν 0,80 ἕως 1 δραχμῆς κατὰ χιλιό-

γραμμον, ἐνῶ οὐδείς κρατικὸς περιορισμὸς ὑφίσταται ἐπὶ τῆς τιμῆς πωλήσεως τοῦ οἴνου καὶ μάλιστα τοῦ ἐμφιαλωμένου.

Τὸ πρόβλημα τοῦτο τῆς οἰνοπαραγωγῆς τῆς Κρήτης συνδέεται, βεβαίως, μὲ τὸ ὅλον πρόβλημα τῆς ἀμπελοργίας καὶ τοῦ οἴνου τῆς χώρας, τὸ ὁποῖον θὰ εὗρη κατὰ τὸ πλεῖστον τὴν λύσιν του, ὅταν διὰ ριζικῶν μέτρων βελτιωθῇ παντοῦ ἡ ποιότης τοῦ οἴνου, γενικευθῇ δὲ ἡ διάθεσίς του ὡς ἐμφιαλωμένου εἰς τιμὰς προσιτὰς εἰς τὸ πολὺ κοινόν. Διότι τότε θὰ αὐξηθῇ ἡ κατ' ἄτομον καὶ συνολικὴ κατανάλωσις τοῦ οἴνου καὶ θὰ ἐξισωθῇ αὕτη μὲ τὴν ἐθνικὴν παραγωγὴν του, δοθέντος ὅτι δὲν εἶναι βεβαία μεταπολεμικῶς ἢ εἰς τὸ ἐξωτερικὸν κατανάλωσις τοῦ ἑλληνικοῦ οἴνου εἰς σημαντικὴν ποσότητα.

Ἄμπελοι ἐπιτραπεζίων σταφυλῶν.

Ἡ καλλιέργεια τῆς ποικιλίας «Ραζακί» τῆς Κρήτης, ὀνομαστὴ διὰ τὴν καλὴν ποιότητα τῶν σταφυλῶν (λευκαὶ τραγαναὶ ρῶγες) καὶ τὴν παραγωγικότητά της κατέχει σοβαρὰν θέσιν εἰς τὴν ἀγροτικὴν οἰκονομίαν μερίδος ἀμπελοργῶν τοῦ βορείου τμήματος τοῦ Νομοῦ Ἑρακλείου, (κυρίως τῶν Ἐπαρχιῶν Τεμένους καὶ Μαλεβιζίου), ὡς καὶ τοῦ βορείου τμήματος τῆς Ἐπαρχίας Μυλοποτάμου τοῦ Νομοῦ Ρεθύμνης (βλ. σχετικὸς στατιστικὸς πίνακας ἐκτάσεως καὶ παραγωγῆς τῶν ἀμπέλων τούτων).

Ἡ ἔκτασις τῆς ἀμπέλου «Ραζακί» ἐπεκτείνεται μεταπολεμικῶς, ἰδίᾳ ἀπὸ τοῦ 1950. Συγκεκριμένως ἐνῶ τότε εἰς τὸν Νομὸν Ἑρακλείου ἦτο αὕτη περίπου 5.500 στρέμ., σήμερον ὑπολογίζεται εἰς 18.000 στρέμ. Σχεδὸν ἐν ὄλῳ διατάσσονται αἱ φυτεῖαι τῆς ἀμπέλου «Ραζακί» εἰς τετράγωνα 1,60 × 1,60 μ. ἢ εἰς ὀρθογώνια 1,60 μ. × 1,80 μ. καὶ εἰς κληματαριές. Καλλιεργεῖται δὲ ἐπιμελῶς, πλὴν ὅμως δὲν γίνεται πάντοτε κανονικὴ ἢ καταπολέμησις τοῦ περονοσπόρου διὰ τοὺς λόγους, πὺ ἐξετέθησαν ἀνωτέρω. Διὰ τοῦτο τὸ θέρος τοῦ 1960 ἡ σταφυλοπαραγωγὴ τῆς Κρήτης ἀλλοῦ κατεστράφη, ἀλλοῦ δὲ ὑπέστη σοβαρὰς ζημίας ἐκ τῆς προσβολῆς της ἐκ τοῦ περονοσπόρου.

Ὁ τρυγητὸς γίνεται ἐπιμελῶς διὰ ψαλίδων μίαν ἢ δύο φορές. Ἐπακολουθεῖ διαλογή τῶν σταφυλῶν ἐντὸς τῶν κέντρων διαλογῆς καὶ συσκευασίας, δηλαδὴ ἀφαίρεσις τῶν μικρῶν, τραυματισμένων ἢ ἀσθενῶν ρωγῶν, τυποποιήσις καὶ συσκευασία τῶν σταφυλῶν (περιβαλλομένων δι' εἰδικοῦ χάρτου κατὰ τρόπον ὥστε ν' ἀερίζονται), ἐντὸς ξυλίνων κιβωτίων (τελλάρων), τὰ ὁποῖα εἶναι ἰσοβαρῆ, ὡς κενὰ καὶ μικτά. Δηλαδὴ κατὰ τὰς ἀπαιτήσεις τοῦ ἐμπορίου πρέπει τὸ καθαρὸν προϊόν, τὸ περιεχόμενον ἐντὸς τῶν τελλάρων νὰ εἶναι ἰσοβαρές.

Τὰ 90-95 ο/ο τῆς ἐξαγωγίμου ποσότητος σταφυλῶν «Ραζακί» μεταφέρονται δι' αὐτοκινήτου εἰς τὸν λιμένα Ἑρακλείου, πρὸς ἐξαγωγὴν των εἰς τὸ ἐξωτερικόν. Ἐκεῖ φορτώνονται ἐπὶ εἰδικῶν ψυγείων-πλοίων, διὰ τῶν ὁποίων μεταφέρονται εἰς λιμένας τῆς Εὐρώπης, προοριζόμεναι κυρίως διὰ τὰς ἀγο-

ράς τῆς δυτικῆς Γερμανίας. Ἐὰν δὲν εἶναι δυνατὴ ἡ ἀμεσος ἐπὶ τοῦ πλοίου φόρτωσις τῶν σταφυλῶν, διατηροῦνται αὐταὶ ἐντὸς εἰδικῶν ψυκτικῶν θαλάμων τοῦ λιμένος Ἡρακλείου.

Διὰ θεσις καὶ τιμαὶ τοῦ «Ραζακί». Ἡ τιμὴ τοῦ προϊόντος τούτου συχνὰ ἐπηρεάζεται ἐκ τῶν ὄρων διαθέσεως εἰς τὸ ἐξωτερικὸν καὶ ἄλλων ὁπωρῶν τὴν αὐτὴν ἐποχὴν καὶ μάλιστα τῶν ροδακίνων καὶ ὡς ἐκ τούτου καὶ ἐτέρων σχετικῶν λόγων ὑφίσταται μεγάλη διακύμανσις ἢ τιμὴ τοῦ «Ραζακί».

Ὅταν διατίθεται εἰς τιμὴν 1,5–2 δρχ. κατὰ χιλιόγρ. ἀποδίδει ἡ ἀμπελος αὕτη ἱκανοποιητικὸν εἰς τὸν καλλιεργητὴν ἀκαθάριστον καὶ καθαρὸν εἰσόδημα, ἥτοι 1,5 δρχ. \times 1.500 χιλιόγρ. = 2.250 δρχ. κατὰ στρέμμα ἔτησίως. Ἄν εἰς τὴν περίπτωσιν ταύτην ἡ ἀγροτικὴ οἰκογένεια διὰ τῶν μελῶν τῆς ἐξυπηρετῆ ὄλας τὰς ἀνάγκας καλλιεργείας καὶ συντηρήσεως τῶν φυτειῶν τούτων, εἶναι φανερὸν ὅτι ἀξιοποιεῖ τὴν ἐργασίαν τῆς καὶ ἀποκομίζει ἐπαρκὲς εἰσόδημα.

Ἐπιτραπεζίους σταφυλὰς «Ραζακί», ὡς γνωστὸν, παράγουν καὶ ἄλλαι περιφέρειαι καὶ μάλιστα ἡ Κορινθία καὶ ἡ Αἰγιαλεῖα, ἐκ τῶν ὁποίων μεταφέρεται τὸ προϊόν τοῦτο ἀπ' εὐθείας δι' αὐτοκινήτων εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ διατίθεται κατὰ σοβαρὸν ποσοστὸν εἰς τὴν περιοχὴν τῆς πρωτεύουσας, ἐνῶ οἱ ἀμπελοουργοὶ λαμβάνουν ἱκανοποιητικὰς τιμάς. Ὅμως, τὸ «Ραζακί» τῆς Κρήτης, ὑποκειμενον εἰς ἀλλεπαλλήλους φορτώσεις διὰ τὴν φθάσιν εἰς τὰς Ἀθήνας, εὐρίσκεται εἰς μειονεκτικὴν θέσιν ἐν σχέσει μὲ τὸ «Ραζακί» τῆς Κορινθίας, τὸ ὁποῖον ἐξ ἄλλου εἶναι κατὰ δέκα περίπου ἡμέρας ὕψιμον.

Ἐκ τῆς παραγωγῆς τοῦ «Ραζακί» Κρήτης ὑπὸ ὀμαλὰς συνθήκας τὰ 80 ο/ο εἶναι ἐξαγώγιμα, ἐνῶ ἡ ὑπόλοιπος ποσότης οἰνοποιεῖται. Ἄλλως, ἂν αἱ ἀσθένειαι, αἱ πολλαὶ βροχαὶ τοῦ Αὐγούστου, ἡ χάλαζα, οἱ σφοδροὶ ἀνεμοὶ καὶ ἄλλα αἷτια βλάψουν τὴν ποιότητα τῶν σταφυλῶν τὸ ἐξαγώγιμον προϊόν ἀποτελεῖ τὸ ἡμισυ ἢ καὶ μικρότερον ποσοστὸν τῆς συνολικῆς παραγωγῆς τῶν σταφυλῶν «Ραζακί».

Εἰς τοιαύτην περίπτωσιν τὸ ἀκαθάριστον καὶ καθαρὸν εἰσόδημα τῶν ἀμπελοουργῶν εἶναι ὄλας ἀνεπαρκές, ὡς συνέβη κατὰ τὴν συγκομιδὴν τοῦ ἔτους 1960.

Σταφιδάμπελοι (σουλτανίνα).

Εἰς ὄλην τὴν Κρήτην πλὴν τῶν ὑψηλῶν, ὄρεινῶν, ἀνεπιδέκτων καλλιεργείας περιοχῶν, ὑψομέτρου ἀνω τῶν 600 μέτρων ἔχει διαδοθῆ ἡ ἀμπελος αὕτη, ἡ ὁποία ὡς χρησιμοποιοῦσα πολλὰς ἐργατικὰς χεῖρας, ἀποδίδει σοβαρὸν ἀκαθάριστον καὶ καθαρὸν εἰσόδημα εἰς τοὺς καλλιεργητὰς. Ἀποτελεῖ ἐπομένως πρωτεύοντα παραγωγικὸν κλάδον εἰς τὸ βόρειον τμήμα τοῦ Νομοῦ

Ἡρακλείου καὶ συγκεκριμένως εἰς τὰς Ἐπαρχίας Μαλεβιζίου, Τεμένους καὶ ἐν μέρει τῆς Ἐπαρχίας Πεδιάδος. Σχετικῶς ἐπαναλαμβάνεται ὅτι καθημερινῶς ἐπεκτείνεται ἡ σταφιδάμπελος εἰς τὸν Νομὸν Ἡρακλείου ἐπὶ λοφωδῶν ἐκτάσεων, μέχρι τοῦδε χαλαρῶς ἐκμεταλλουμένων ὡς βοσκοτόπων, ἀσκεπῶν ἢ μερικῶς δασοσκεπῶν.

Ἔκτασις τῆς σταφιδάμπελου τῆς Κρήτης καὶ παραγωγή ξηρᾶς σταφίδος γεωργικοῦ ἔτους 1958-1959 (ἄνθις 1959)

Νομοὶ	Συνολικὴ ἔκτασις φυτειῶν εἰς στρέμμ.	Ἔκτασις νέων φυτειῶν	Ἔκτασις καρποφορουσῶν φυτειῶν	Παραγωγή κατὰ μ.δ. κατὰ στρέμ. ξηρ. σταφίδ. εἰς χιλγρμ.	Συνολικὴ παραγωγή εἰς τόννους
Χανίων	7.185	100	7.085	290	2.075
Ρεθύμνης	12.065	4.000	8.065	168	1.361
Ἡρακλείου	130.000	25.000	105.000	350	37.101
Λασιθίου	12.185	185	12.000	360	4.340
Κρήτη	161.435	29.285	132.150	292	44.877

(Πλέον τῆς ξηρᾶς σταφίδος καταναλισκεται μία ποσότης ὡς κοπὰὶ σταφυλαί).

Συγκριτικὴ παραγωγή ξηρᾶς σταφίδος σουλτανίνας Κρήτης καὶ λοιπῆς χώρας κατὰ τὰ ἔτη 1959 καὶ 1960

Νομοὶ	Παραγωγή εἰς τόννους		κατανθμὴ τοῦς % τῆς παραγωγῆς τοῦ ἔτους 1959
	τοῦ 1959	τοῦ 1960	
Χανίων	2.075	900	3,7 %
Ρεθύμνης	1.361	900	2,5
Ἡρακλείου	37.101	13.100	66,6
Λασιθίου	4.340	2.100	7,7
Κρήτη	44.877	17.000	80,5
Κορινθίας	10.000	9.350	18,0
Ἡλείας	703	800	1,25
Δωδεκανήσου	146	150	0,25
Σύνολον Ἑλλάδος	55.726	27.300	100,0

Ἐπεξηγήσεις καὶ παρατηρήσεις: Ἡ παραγωγή ξηρᾶς σταφίδος σουλτανίνας Κρήτης τῷ 1960 ἐμειώθη πράγματι τόσοσιν πολὺ ἐξ αἰτίας τῆς βαρείας προσβολῆς τῆς σταφιδάμπελου ὑπὸ τοῦ περονόσπορου. Ἐπίσης διὰ τὸν αὐτὸν λόγον ἡ παραγωγή τῆς ξηρᾶς σταφίδος τοῦ «Ταχτὰ» ἐμειώθη τῷ 1960 εἰς 600 μόνον τόννους. Ἡ παραγωγή τῆς σταφίδος σουλτανίνας τῷ 1961 καθ' ὅλην τὴν χώραν ἀνήλθεν εἰς 54.000 τόννους ἐκ τῆς ὁποίας ποσότητος μέχρι τῆς 15ης Ἀπριλίου ἐ.ε. ἐξήχθησαν εἰς τὸ ἐξωτερικὸν 40.940 τόννοι.

Εἰς τοῦτο συντελεῖ ἡ χρησιμοποίησις μηχανικῶν βαρέων ἀρότρων τοῦ Ὑπουργείου Γεωργίας, διὰ τὴν βαθεῖαν σκαφήν καὶ τὴν ἐκθάμνωσιν πρὸς εὐχερῆ καὶ ὀλιγώτερον δαπανηρὰν ἐγκατάστασιν τῶν φυτειῶν τῆς σταφιδαμπέλου. Διὰ τὰ καταδειχθῆ δι' ἀριθμῶν ἡ ἀλματώδης ἐπέκτασις τῆς σουλτανίνας εἰς τὴν Κρήτην παραθέτομεν τὸν κάτωθι πίνακα :

Περιοχαὶ	Ἔκτασις εἰς στρέμματα	
	Ἔτος 1955	Ἔτος 1959
Κρήτη	89.500	161.400
Πελοπόννησος	45.500	58.000
Σύνολον	126.000	219.400

Ὡς γνωστὸν ἀπαιτοῦνται ἔτησίως 16 ἕως 18 ἡμερομίσθια κατὰ στρέμμα σουλτανίνας ἀπὸ τοῦ κλαδεύματος μέχρι τῆς συγκομιδῆς, ἀποξηράνσεως καὶ μεταφορᾶς τοῦ σταφιδοκάρπου εἰς τὸν τόπον συγκεντρώσεως καὶ ἐξαγορᾶς του. Αἱ κατὰ στρέμμα συνολικαὶ δαπάναι καλλιέργειας τῆς ἀμπέλου ταύτης, συγκομιδῆς καὶ ἀποξηράνσεως τοῦ προϊόντος ἀνέρχονται σήμερον συνήθως εἰς 1.300 - 1.450 δραχμάς, χωρὶς νὰ ὑπολογίζωνται οἱ τόκοι τῆς ἀξίας τοῦ οἰκείου κεφαλαίου. Μὲ μέσθην στρεμματικὴν ἀπόδοσιν 320 χιλιογρ. προκύπτει κόστος παραγωγῆς ξηρᾶς σταφίδος κατὰ χιλιόγραμμα δρχ. 4,30.

Εἶναι φανερόν ὅτι τὸ κόστος παραγωγῆς τῆς ξηρᾶς σταφίδος ὑπὸ τὰς ἰδίας ἄλλως συνθήκας καὶ συναφεῖς ὄρους ἐργασίας, τιμῶν καὶ λοιπά, εἶναι μικρότερον, ὅταν ἡ παραγωγή κατὰ στρέμμα εἶναι μεγαλύτερα. Ὅ,τι ἐλέχθη διὰ τὴν καλλιέργειαν τῆς ἀμπέλου καὶ τὰς καλλιεργητικὰς ὑπὲρ αὐτῆς φροντίδας, ἀφορᾷ καὶ τὴν σουλτανίναν, μὲ βασικὴν διαφορὰν ὅτι αὕτη ὡς εὐπαθὴς εἶναι περισσότερον εὐπρόσδεκτος ὑπὸ τοῦ ὠιδίου καὶ τοῦ περνοσπόρου.

Ἐπομένως, ἐπειδὴ ἡ σουλτανίνα ἔχει ἀνάγκην ἐπιμελεστέρων φροντίδων, ἐπιβαρύνει τὸν ἀμπελοργὸν δι' ἐργασίας καὶ κεφαλαίων εἰς μεγαλύτερον βαθμόν, παρὰ ἡ οἰνοφόρος ἀμπελος.

Εἰς τὰς πλουσίας πεδινὰς ἡ ἐλαφρῶς λοφώδεις περιοχαὶ τοῦ Νομοῦ Ἡρακλείου ἡ σκαφή τῆς σουλτανίνας γίνεται δι' αὐτοκινήτων μηχανικῶν σκαφῶν (σκαπτικαὶ φρέζαι) καὶ συμπληροῦται ἡ σκαφή αὕτη δι' ἐργατικῶν χειρῶν. Διὰ τοῦ συνδυασμοῦ τούτου γίνεται ταχύτερον καὶ σχετικῶς μὲ ὀλιγώτερα ἔξοδα ἡ σκαφή τῆς σταφιδαμπέλου ἐπὶ τῶν περιοχῶν τούτων. Ἐπίσης οἱ μεγαλύτεροι ἀμπελοργοὶ χρησιμοποιοῦν μηχανικοὺς ψεκαστῆρας πρὸς κάταπολέμησιν τῶν ἀσθeneιῶν καὶ τῶν ἐντόμων τῆς σουλτανίνας.

Ἡ ἀποξήρασις τοῦ σταφιδοκάρπου δὲν συντελεῖται πάντοτε κανονικῶς ὑφ' ὄλων τῶν ἀμπελοργῶν, διότι μερικοὶ ἐξ αὐτῶν στεροῦνται πανιῶν, πού χρησιμοποιοῦνται διὰ τὴν κάλυψιν τοῦ καρποῦ καὶ ἐξ αἰτίας τῆς ἐλλείψεως

ταύτης βλάπτεται προφανῶς ἡ ποιότης τοῦ καρποῦ ἐκ τῶν βροχῶν. Ἐξ ἄλλου οἱ νέοι ἀμπελοурγοί, καλλιεργοῦντες μικρὰ τεμάχια σταφιδαμπέλου, δὲν ἠδυνήθησαν λόγω τῆς οικονομικῆς ἀδυναμίας των νὰ κατασκευάσουν ἀλώνια ἐπὶ τσιμέντου ἢ ἔστω μόνιμα ἀπλᾶ ἐπίπεδα ἀλώνια καὶ διὰ τοῦτο χρησιμοποιοῦν κατ' ἀνάγκην προχειρῶς τὰ ἄκρα τῶν ἰσοπεδωμένων ἀγρῶν, πού καλύπτουν μὲ ἀδιάβροχον εἰδικὸν χάρτην.

Συγκέντρωσις καὶ ἐξαγορὰ τῆς σταφίδος. Κατὰ τὸ πλεῖστον ἡ ἐξαγορὰ τῆς ζηρᾶς σταφίδος γίνεται ὑπὸ τῆς Κοινοπραξίας Συνεταιρικῶν Ὁργανώσεων Σουλτανίνας (Κ.Σ.Ο.Σ.), ἡ ὁποία ἀναθέτει τὸ ἔργον τοῦτο εἰς τὰς Ἐνώσεις τῶν Γεωργικῶν Συνεταιρισμῶν τῆς Κρήτης (Ἡρακλείου, Πεζῶν, Μοιρῶν, Ρεθύμνης, Χανίων κλπ.). Ἡ ἐξαγορὰ πραγματοποιεῖται κατὰ ποιοτικὰς κατηγορίας Νο 1—Νο 5. Δευτερευόντως δὲ γίνεται ἡ συγκέντρωσις καὶ ἡ ἐξαγορὰ τῆς σταφίδος ὑπὸ ἰδιωτῶν—ἐμπόρων ἐξαγωγέων.

Πρὸ τῆς συσκευασίας ὑφίσταται τὸ προϊόν τοῦτο ἐπεξεργασίαν ἐντὸς εἰδικῶν ἐργοστασίων, συνισταμένην εἰς τὸ πλῆσιμον τοῦ καρποῦ, τὸν ἀποχρωματισμὸν, τὴν θείωσιν, πού καθορίζει κυρίως τὸ χρῶμα, τὴν ζήρανσιν διὰ θερμοῦ ἀέρος, τὴν ἀπομίσχωσιν, τὸν καθαρισμὸν, τὴν στίλβωσιν καὶ τὴν διαλογὴν του εἰς ποιότητα. Ἀκολουθεῖ ἄμεσος συσκευασία τοῦ προϊόντος ἐντὸς χαρτοκιβωτίων ἰσοβαρῶν, συνήθους καθαροῦ βάρους 15 χιλιογράμμων.

Ἀπὸ τοῦ φθινοπώρου τοῦ 1961 λειτουργεῖ εἰς τὸ Ἡράκλειον ἐκτὸς τῶν ἰδιωτικῶν ἐργοστασίων πρότυπον ἐργοστάσιον ἐπεξεργασίας τοῦ σταφιδοκάρπου, τὸ ὁποῖον ἀνήκει εἰς τὴν Κ.Σ.Ο.Σ. (καὶ ὅπερ ἐπεσκέφθημεν). Ἐχει τὴν δυναμικότητα νὰ ἐπεξεργάζεται 25 τόνους σταφίδος ἀνὰ ὀκτώωρον μὲ προσωπικὸν 15 ἐργατῶν καὶ 50 ἐργατριῶν.

Ἡ σταφὶς σουλτανίνα τῆς Κρήτης κατὰ ποσοστὸν περίπου 90 ο/ο διατίθεται εἰς τὸ ἐξωτερικὸν καὶ κυρίως εἰς τὴν δυτικὴν Γερμανίαν καὶ δευτερευόντως εἰς τὴν Αὐστρίαν, τὴν Ἴρλανδίαν, τὴν Γαλλίαν καὶ λοιπὰς ἄλλας ξένας χώρας. Ἡ πώλησις εἰς τὸ ἐξωτερικὸν γίνεται κατὰ ποιότητας καὶ τύπους, καθοριζομένους δι' ἀριθμῶν, οἱ ὁποῖοι ἀπὸ ἔτους καθωρίσθησαν παρ' ἡμῖν νομοθετικῶς. Ὅμως, συναγωνίζεται τὸ Ἑλληνικὸν τοῦτο προϊόν μετὰ τῆς σταφίδος ξένων χωρῶν καὶ μάλιστα τῆς Αὐστραλίας, τῆς Περσίας καὶ τῆς Τουρκίας.

Ἐπομένως ὑπόκειται ἡ σουλτανίνα τῆς Κρήτης καὶ ἀντιστοίχως ὅλης τῆς χώρας εἰς διακύμανσιν τῆς τιμῆς της ἐκ τῆς ὁποίας ἐπηρεάζεται θετικῶς ἢ ἀρνητικῶς ἡ οἰκονομία τῶν ἀμπελοκαλλιεργητῶν, πολὺ περισσότερον ἐφ' ὅσον ἡ ἀμπελος αὕτη ἀποτελεῖ πρωτεύουσαν καλλιέργειαν καὶ τὸν βασικὸν πόρον συντηρήσεώς των.

Ἦνὸ τούτους ὅρους τούτους εἶναι, βεβαίως, ἀπαραίτητος ἡ παρέμβασις τῆς πολιτείας καὶ τῆς Κ.Σ.Ο.Σ. πρὸς προστασίαν τῶν τιμῶν καὶ ρύθμισιν γενικῶς τῆς παραγωγῆς καὶ τῆς διαθέσεως τῆς σουλτανίνας.

Τὰ βασικά προβλήματα τῆς ἀμπελουργίας τῆς Κρήτης.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω προκύπτει ὅτι τοιαῦτα προβλήματα εἰς τὴν Κρήτην εἶναι κυρίως τὰ ἑξῆς :

1. Αἱ δυσχέρειαι διαθέσεως ὅλης τῆς παραγωγῆς τοῦ οἴνου καὶ ἡ μικρὰ τιμὴ του, ἐνίοτε κάτω τοῦ κόστους; ὕπερ πρόβλημα συνδέεται μὲ τὸ ἀντίστοιχον πρόβλημα ὅλης τῆς χώρας.

2. Ἡ δυσχέρεια ἐπίσης τῆς διαθέσεως ὅλης τῆς ποσότητος σταφίδος σουλτανίνας εἰς τὸ ἐξωτερικὸν καὶ ἡ ὄχι πάντοτε συμφέρουσα διὰ τοὺς παραγωγοὺς πώλησις τῶν προϊόντων. Τὸ πρόβλημα καθίσταται δυσκολώτερον λόγῳ τῆς ὀλονέν ἐπεκτάσεως τῆς σταφίδος σουλτανίνας ἰδίᾳ εἰς τὸ βόρειον τμήμα τοῦ Νομοῦ Ἡρακλείου.

Ἐκ τῶν δύο τούτων βασικῶν προβλημάτων τῆς οἰνοφόρου ἀμπέλου καὶ τῆς σταφιδαμπέλου τῆς Κρήτης προκύπτουν πολλὰ ἄλλα σχετικὰ προβλήματα, δύσκολα καὶ πολύπλοκα, διὰ τὴν λύσιν τῶν ὁποίων ἀπαιτοῦνται μεγάλαι δαπάναι, χρόνος πολὺς καὶ πρόγραμμα μακρᾶς πνοῆς. Περὶ τούτωνπραγματεῦόμεθα εἰς τὸ δεῦτερον μέρος τῆς παρουσίης μελέτης.

Αἱ ἀμπελοι καὶ αἱ σταφιδάμπελοι τοῦ Νομοῦ Ρεθύμνης (γεωργικοῦ ἔτους 1958-59)

Ἐπαρχίαι	Οἰνάμπελοι		Ἐπιτραπέζιοι		Σταφιδάμπελοι	
	στρεμ.	παραγωγή	στρεμ.	παραγωγή	στρεμ.	παραγωγή (εἰς τόνους)
Ρεθύμνης	7.375	1.469,0	415	272,8	2.825	557,7
Μυλοποτάμου	9.630	1.088,0	1.032	1.073,0	9.105	793,5
Ἁγ.Βασιλείου	2.450	705,5	7	11,0	22	4,2
Ἁμαρίου	4.520	1.130	22	16,5	115	5,7
Σύνολον	23.975	4.392,5	1.476	1.373,3	12.067	1.361,1
Καρποφοροῦσαι	22.975		1.220		8.067	

Ἐπεξηγήσεις : Ἡ κατὰ στρέμμα παραγωγή, ὑπολογισθεῖσα προφανῶς βάσει τῆς ἐκτάσεως τῶν καρποφοροῦσῶν φυτειῶν (διότι ὑπάρχουν καὶ φυτεῖαι νέαι), ἔχει ὡς ἑξῆς : Οἰναμπέλου 191 χιλιογρμ. κατὰ μ.δ. οἴνου Ἐπιτραπέζιων σταφυλῶν 1.093 χιλιογρμ. καὶ Σουλτανίνας 168 ξηρᾶς σταφίδος. Πλέον αὐτῆς ποσότης 640,1 τόννων χλωρῶν σταφυλῶν κατηγαλώθη ὑπὸ τῶν ἰδίων τῶν ἀμπελουργῶν καὶ εἰς τὸ ἐμπόριον ἀντιστοιχοῦσα εἰς 160 τόννους ξηρᾶς σταφίδος.

Ἐκ τῆς μὴ ἐμπορευσίμου ποσότητος σταφυλῶν ἐπιτραπέζιων, παρήχθη ἐπὶ πλέον ποσότης 35 τόννων γλεύκου.

Ἡ Ἐλαιοκομία

Ὡς γνωστὸν ἡ ἐλαία εἶναι πολύτιμον δένδρον, τὸ ὁποῖον παρέχει ὡς κύρια προϊόντα τὸ ἔλαιον καὶ τὰς ἐλαίας, εἶδη διατροφῆς πρώτης ἀνάγκης, δευτερευόντως δὲ παρέχει ξύλον, ὡς καύσιμον ὕλην καὶ δι' ἐπιπλοποιίαν, καθὼς καὶ κλάδους, χρησιμοποιουμένους διὰ τὴν διατροφήν τῶν ζώων καὶ ἰδίᾳ τῶν αἰγῶν.

Ἡ ἐλαιοκομία εἰδικῶς εἰς τὴν Κρήτην, ὑπὸ τὸ κατάλληλον φυσικὸν καὶ οἰκολογικὸν περιβάλλον της ἀποτελεῖ τὸν σπουδαιότερον παραγωγικὸν κλάδον. Ὁ συνολικὸς ἀριθμὸς τῶν ἐλαιοδένδρων τῆς Κρήτης ἀνέρχεται εἰς 14.046.000, ποῦ ἀποτελοῦν τὰ 18,7 ο/ο τοῦ ἀντιστοίχου συνολικοῦ ἀριθμοῦ 75.000.000 ἐλαιοδένδρων ὅλης τῆς χώρας.

Ὅμως, ἡ μεγάλη οἰκονομικὴ καὶ κοινωνικὴ σημασία τῆς ἐλαίας διαφέρει κατὰ νομοὺς καὶ κατὰ μικροτέρας περιοχὰς τῆς Κρήτης. Διὰ τὴν καλλιέργειαν, τὴν συγκομιδὴν τοῦ ἐλαιοκάρπου, τὴν μεταφορὰν καὶ τὴν ἐπεξεργασίαν του διὰ τῶν ἐλαιουργείων ἀσχολοῦνται οἱ ἴδιοι ἐλαιοκτῆμονες, τὰ μέλη τῶν οἰκογενειῶν των καὶ οἱ ἀκτῆμονες ἀγρόται καὶ γεωργο-εργάται. Ὅταν ἡ ἐσοδεία εἶναι καλὴ καὶ ἐγγίζη τὴν πλήρη, ἀπασχολεῖται γενικῶς ὁλος ὁ ἐνεργὸς ἀγροτικὸς πληθυσμὸς τῆς Κρήτης καὶ ὅταν διατίθεται τὸ ἔλαιον εὐχερῶς καὶ εἰς ἱκανοποιητικὰς διὰ τοὺς παραγωγούς τιμὰς, οἱ ἀγρόται καὶ οἱ ἀστοὶ τῆς Κρήτης εὐημεροῦν. Ἀντιθέτως αἱ κυρίως ἐλαιοφόροι περιοχαὶ τῆς Κρήτης διέρχονται ἡμέρας δυστυχίας, ὅταν ἐπὶ μίαν ἢ δύο διητίας ἡ ἐλαιοπαραγωγή εἶναι μικρά, ἢ ὅταν τὸ ἔλαιον διατίθεται εἰς τιμὰς ἐξευτελιστικὰς, κάτω τοῦ κόστους.

Κατὰ Νομοὺς ἡ ἐλαιοκομία κατέχει τὴν κάτωθι θέσιν ἀπὸ ἀπόψεως ἀκαθάριστου ἀξίας τῆς παραγωγῆς της, συγκρινομένης πρὸς τὴν ἀντίστοιχον ἀξίαν ὅλης τῆς γεωργο-κτηνοτροφικῆς παραγωγῆς ἐκάστου Νομοῦ τῆς Κρήτης.

	<u>Ποσοτὸν</u>
1. Νομὸς Χανίων	30 %
2. Νομὸς Ρεθύμνης	35 %
3. Νομὸς Ἡρακλείου	23 %
4. Νομὸς Λασιθίου	35 %

Αἱ καλλιεργητικαὶ φροντίδες. Ἀρόσεις τοῦ ἐδάφους γίνονται εἰς ἑκτασιν ἐλαιῶνων, καλύπτουσαν τὰ 55 ο/ο περίπου τῆς συνολικῆς ἐκτάσεως ἐλαιῶνων τῆς Κρήτης. Πρόκειται περὶ τῆς καλλιεργουμένης ἀγραναπαύσεως τοῦ ἐδάφους τῶν μὴ συγκαλλιεργουμένων ἐλαιῶνων. Ὅπως δὲ μικρὰν ἑκτασιν (2-5 ο/ο) κατέχουν οἱ ἐλαιῶνες, τῶν ὁποίων τὸ ἔδαφος οὐδὲν καλλιεργεῖται.

Ἄριθμός ἐλαιοδένδρων τῆς Κρήτης καὶ παραγωγή αὐτῶν (εἰς τόννους)

Νομοὶ	Συνολικὸς ἀριθμὸς εἰς χιλιάδας	Ἄριθμὸς νέων	Κατὰ δένδρον		Συνολικὴ παραγωγή εἰς τόννους
			Ἄριθμὸς καρποφορῶντων	παραγωγή κατὰ μ.δ. εἰς χιλ./μα	
Ἑλαιοκ. ἔτος 1959-60 (ἄνθησις 1959)					
1. Χανίων	3.646	250	3.396	4,4	15.015
2. Ρεθύμνης	2.618	200	2.418	3,1	7.500
3. Ἡρακλείου	4.252	300	3.952	4,9	19.483
4. Λασιθίου	3.180	455	2.725	2,9	7.866
Σύνολον	13.696	1.205	12.491	4,0	49.864
Ἑλαιοκ. ἔτος 1960-61 (ἄνθησις 1960)					
1. Χανίων	3.696	300	3.396	3,2	11.000
2. Ρεθύμνης	2.643	225	2.418	1,4	3.427
3. Ἡρακλείου	4.302	350	3.952	1,9	7.521
4. Λασιθίου	3.225	500	2.725	1,1	2.940
Σύνολον	13.866	1.375	12.491	2,0	24.888
Ἑλαιοκ. ἔτος 1961-62 (ἄνθησις 1961)					
1. Χανίων	3.746	350	3.396	4,1	14.000
2. Ρεθύμνης	2.668	250	2.418	4,1	10.000
3. Ἡρακλείου	4.352	400	3.952	5,6	22.000
4. Λασιθίου	3.280	555	2.725	5,1	14.000
Σύνολον	14.046	1.555	12.491	4,8	60.000
Μέση ἔτησιᾶ παραγωγή κατὰ τὴν ἀνωτέρω τριετιᾶν					
1. Χανίων				3,9	13.338
2. Ρεθύμνης				2,9	6.975
3. Ἡρακλείου				4,1	16.335
4. Λασιθίου				3,0	8.267
Σύνολον				3,6	44.915
Συγκριτικὴ παραγωγή ἐλαίου Ἑλλάδος-Κρήτης. Ποσοστὸν					
1. Ἑλαιοκ. περίοδος 1959-60 (τόννοι)			159.637	49.864	31,2
2. » » 1960-61			79.350	24.888	31,4
3. » » 1961-62 προβλεπ.			220.000	60.000	27,3
Μέσος ὄρος τριετίας			152.996	44.915	29,3

Οἱ ὑπόλοιποι ἐλαιῶνες τῆς Κρήτης συγκαλλιεργοῦνται μετὰ δημητριακῶν καὶ μάλιστα μετὰ τῆς κριθῆς, ὡς καὶ μετὰ τῶν ψυχανθῶν καὶ ἰδίᾳ τοῦ βίκου. Εἰς δὲ τὸν Νομὸν Λασιθίου ἡ ἐλαία εἰς ὠρισμένας περιοχὰς ἐπὶ πλέον συγκαλλιεργεῖται μετὰ τῆς χαρουπέας καὶ ἀμυγδαλῆς, ὅπως δὲ περιωρισμένως μετ' ὀπωροφόρων δένδρων καὶ ἀμπέλου.

Ἡ κλάδευσις τῶν ἐλαιοδένδρων συντελεῖται εἰς ἕκτασιν μικράν, καλύπτουσαν μόνον τὰ 20-25 ο/ο τῆς ἀντιστοίχου συνολικῆς ἐκτάσεως τῆς Κρήτης. Π.χ. κλαδεύονται καὶ καλλιεργοῦνται ἐπιμελῶς τὰ ἐλαιόδενδρα τῆς περιοχῆς τῶν πόλεων Χανίων, Ἱεραπέτρας καὶ τῆς κωμοπόλεως Βιάννου. Ἐντὸς τῆς ἰδίας ἄλλης περιοχῆς ὠρισμένοι μόνον ἐλαιοκτῆμονες διακρίνονται ὡς ἐπιμελεῖς, οἱ ὅποιοι κλαδεύουν τακτικῶς καὶ συστηματικῶς τὰ ἐλαιόδενδρα.

Λάκκοι περίξ τῶν ἐλαιοδένδρων πρὸς συλλογὴν τῶν ὀμβρίων ὑδάτων κατ' ἔθιμον δὲν γίνονται, εἰ μὴ μόνον ὑπὸ ὀλίγων παραγωγῶν.

Ἄρδεύσεις δὲ τῶν ἐλαιοδένδρων χειμεριναὶ γίνονται μόνον εἰς τοὺς Νομούς Λασιθίου καὶ Ἡρακλείου εἰς περιωρισμένην ἕκτασιν, ἀνεπαρκῶς καὶ ὄχι συστηματικῶς. Διέρχεται ἀπλῶς τὸ ὕδωρ ὑπὸ τὰ ἐλαιόδενδρα χωρὶς νὰ διατηρῆται ἐπὶ τοῦ ἐδάφους, διότι δὲν διαχωρίζονται οἱ ἐλαϊῶνες εἰς τεμάχια μετ' ἀναχωμάτων (λαχίδια, κατὰ τὴν ἔκφρασιν τῶν ἐλαιοπαραγωγῶν Ἀμφίσης), διὰ τῶν ὁποίων ἐπιτυγχάνεται ἡ συγκράτησις τοῦ ὕδατος καὶ διότι δὲν ὑπάρχουν μόνιμα φράγματα παροχετεύσεως καὶ αὐλακὲς μεταφορᾶς καὶ διανομῆς τοῦ ὕδατος τῶν βροχῶν. Οὕτω τὸ μέγιστον ὕδωρ τοῦτο μετὰ τῆς ἰλὸς χάνεται ἀτυχῶς εἰς τὴν θάλασσαν.

Ἐαριναὶ καὶ θεριναὶ ἄρδεύσεις τῶν ἐλαιοδένδρων γίνονται εἰς μικροτέραν ἀκόμη ἕκτασιν, ὅπου ὑπάρχουν πηγαῖα καὶ ποτάμια ὕδατα, π.χ. εἰς τὰς περιοχὰς Σελίνου, Βιάννου, Μαλλῶν, Ἱεραπέτρας κλπ. Εἰς τὸν Ν. Λασιθίου ὑπολογίζονται ὑπὸ τῆς Διευθύνσεως Γεωργίας εἰς 40.000 στρέμματα αἱ ἐλαιοφυτεῖαι, αἱ ὁποῖαι ἄρδεύονται τὸ ἔαρ καὶ τὸ θέρος, πλὴν κατὰ τὸ πλεῖστον ὄχι ἐπαρκῶς.

Αἱ ἐπὶ τῶν ἐπικλινῶν ἐδαφῶν ἀντιδιαβρωτικαὶ λιθοβαθμίδες (κοινῶς πεζούλια ἢ τάφροι ἢ δετάδες), ποὺ ἔχουν κατασκευασθῆ παλαιότερον, ἀποτελοῦν πράγματι ἔργα ἀντιδιαβρωτικά, διότι ἔχουν γίνει κανονικῶς καὶ εἰς τὰς καταλλήλους ἀποστάσεις. Ὅμως, αἱ νέαι ἐλαιοφυτεῖαι κατὰ τὸ πλεῖστον δὲν προστατεύονται ὑπὸ λιθοβαθμίδων ἢ θαθμοβαθμίδων. Ἐνεκα τῆς ἐλλείψεως ταύτης μεγάλη εἶναι ἡ διάβρωσις τοῦ ἐδάφους τῶν ἐλαιῶνων, ἰδίᾳ τῶν ἐξ αὐτῶν νεαρᾶς ἡλικίας.

Διαφοραὶ ἀναπτύξεως ἐλαίας. Εἰς τοὺς πεδινούς τόπους, ἢ ἐλαφρῶς λοφώδεις γαιώδεις τόπους ἢ ἐλαία εἰς τὴν Κρήτην ἀναπτύσσεται ὡς ἐν μεγάλο δένδρον, ὡς π.χ. εἰς τὴν μικρὰν κοιλάδα τῆς Κανδάνου Ἐπαρχ. Σελίνου, τὴν πεδινὴν περιοχὴν Τυμπακίου Ἡρακλείου, τῆς πόλεως Ρεθύμνου, τῶν Χανίων κλπ.

Τὸ ἥπιον κατὰ τὸν χειμῶνα κλίμα τῆς Κρήτης χωρὶς μεγάλας διακυμάνσεις τῆς θερμοκρασίας καὶ χωρὶς παγετούς, αἱ ἀνεπαρκεῖς ἐτήσιαι βροχοπτώσεις καὶ ἡ θερινὴ ἀνομβρία καθιστοῦν τὴν ἐλαίαν ὡς πρὸς τὰ ἐπικλινῆ,

λοφώδη γαιώδη έδάφη ή έν μέρει βραχώδη, πολύτιμον δένδρον, πού αξιοποιεῖ τὰ έδάφη ταῦτα. Ἐπί μεσημβρινῶν τοποθεσιῶν τοῦ Νομοῦ Ἡρακλείου ή έλαία εὐδοκιμεῖ τό πολύ μέχρι ὑψομέτρου 900. Ὡς πρὸς τήν επίδρασιν τῶν μετεωρολογικῶν στοιχείων ἐπί τῆς ἀναπτύξεως τῆς έλαίας καί τῆς καρποφορίας τῆς ἀναφερόμεθα εἰς τό κεφάλαιον «τό κλίμα τῆς Κρήτης».

Προσθέτομεν μόνον, ὅτι, ὅπου τό έτήσιον βροχομετρικόν ὕψος εἶναι μεγαλύτερον, τὰ δέ έδάφη εἶναι σχιστολιθικῆς προελεύσεως, εἰς τὰ ὅποια μᾶλλον εὐδοκιμεῖ ή έλαία εἰς τήν Κρήτην, ένῶ ἐξ ἄλλου εἶναι μικροτέρα λόγω μεγαλύτερου ὕψομέτρου ή ἀπώλεια ὕδατος ἐκ τοῦ έδάφους καί τοῦ σώματος τῶν έλαιοδένδρων (ἐξάτμισις καί ἀπάτμισις), ή ἀνάπτυξις τῆς έλαίας εἶναι μεγάλη. Χαρακτηριστική εἶναι ή περίπτωσης τῶν έλαιοδένδρων τῆς κοιλάδος Κανδάνου ἐπί ὕψομέτρου 500 περίπου, ὅπου ἀρκετά έλαιόδενδρα εἶναι πολύ μεγάλα, ηλικίας 150 ἐτῶν καί ἄνω, ἀποδίδοντα συνήθως ἀνά διημέριον ἕκαστον 120 χιλιογρ. έλαίου.

Ποικιλίαι έλαίας. (βλ. σχετικούς πίνακας).

1. Λιανοληά (ή Κοροναίικη). Εἶναι λεπτόκαρπος, λίαν παραγωγική, καρποφοροῦσα μᾶλλον τακτικῶς, δηλαδή 7 φορές έντός μιᾶς δεκαετίας. Πρόκειται περί τῆς επικρατεστέρας ποικιλίας έλαίας εἰς ὅλην τήν Κρήτην, πλὴν τοῦ Νομοῦ Ρεθύμνης, ὅπου ὑπάρχουν έλαῖαι τῶν ποικιλιῶν «Χονδροληά καί Τσουνάτη» καί ὀλίγα σποραδικά δένδρα τῆς έν λόγω ποικιλίας Λιανοληά. Εἰς ὅλον τόν Νομόν Λασιθίου αἱ έλαιοφυτεῖαι εἶναι τῆς ποικιλίας Λιανοληά, πλὴν ἐλαχίστων έλαιοδένδρων ἄλλων ποικιλιῶν. Ἐπίσης καί αἱ έλαιοφυτεῖαι τῆς Ἐπαρχίας Κισσάμου τοῦ Νομοῦ Χανίων εἶναι σχεδόν ὅλαι τῆς ποικιλίας Λιανοληά.

Εἶναι πρώιμου συγκομιδῆς, διότι ώριμάζει ένωρίτερον. Ἐξ ἄλλου ἐκ λόγων οἰκονομικῶν γίνεται ή συλλογή τοῦ καρποῦ μέ πανιά κατόπιν ραβδισμού, διότι στοιχίζει πολύ ή συλλογή του ἐκ τοῦ έδάφους, ὅταν φυσιολογικῶς πέση.

Κατανομή τῶν έλαιοδένδρων τῆς Κρήτης κατὰ ποικιλίας

Ἐπαρχία	Λιανοληά	%	Τσουνάτη	%	Σύνολον ἀριθ. έλαιοδ.		
I. Νομός Χανίων							
1. Κισσάμου	1.168.900	85	206.250	15	1.375.000		
2. Σελίνου	43.200	10	388.800	90	432.000		
3. Κυδωνίας	595.000	50	595.000	50	1.190.000		
4. Ἀποκορώνου	455.000	65	245.000	35	700.000		
5. Σφακιῶν	4.900	10	44.100	90	49.000		
Σύνολον	2.267.000	60,5	1.479.000	39,5	3.746.000		
(ἐκ τοῦ συνολικοῦ ἀριθμοῦ έλαιοδένδρων 350.000 εἶναι νέα έλαιόδενδρα)							
	Χονδροληά	%	Τσουνάτη	%	Λιανοληά	%	Σύνολον

II. Νομὸς Ρεθύμνης							
1. Ρεθύμνης	549.480	60	320.530	35	45.790	5	915.800
2. Μυλοποτάμου	468.775	85	55.150	10	27.575	5	551.500
3. Ἄγ. Βασιλείου	324.180	45	360.200	50	36.020	5	720.400
4. Ἄμαριου	391.570	81,5	64.430	13,5	24.000	5	480.000
Σύνολον	1.734.005	65	800.310	30	133.385	5	2.667.700
III. Νομὸς Ἡρακλείου							
			Χονδροληὰ ποσοστὸν		Τσουνάτη		%
Ἐπαρχία Πυργιωτίσσης, Καινουρίου, Μαλεβιζίου, Δυτ. Τμήμα					Τμήμα Ἐπ. Πεδιάδος, Τεμένους καὶ Καινουρίου		
Ἐπαρχ. Τεμένους καὶ Μονοφατισίου			1.700.000	39			4
Ἐπαρχία Βιάννου, τὸ πλεῖστον τμήμα							
Ἐπαρχ. Πεδιάδος, ἀνατ. τμήμα Ἐπαρχ. Τεμένους καὶ Β.Α. Μονοφατισίου			Λιανοληὰ				%
			2.482.000				57
Σύνολον ἐλαιοδένδρων Νομοῦ			4.352.000		(καρποφόρα καὶ μὴ)		
IV. Νομὸς Λασιθίου (καθ' ὅλον τὸν Νομόν)							
Ποικιλίαι		%					
Λιανοληὰ ἢ Κορωνάϊκη		98					
Μαστοειδῆς (Μυλοληὰ)		2					

Ἀπόδοσις εἰς ἔλαιον τοῖς ἑκατὸν τοῦ ἐλαιοκάρπου διαφόρων ποικιλιῶν τῆς Κρήτης¹.

Νομοί	Ποικιλίαι	Ποσοστὸν ἀριθμοῦ σχετικῶς πρὸς τὸ σύνολον ἐλαιοδένδρων	Ἀπόδοσις εἰς ἔλαιον Διακύμανσις	Μέση
Χανίων	Λιανοληὰ	60,5	17-22	19,5
	Τσουνάτη	39,5	25-30	27,5
Ρεθύμνης	Χονδροληὰ	65	24-30	27
	Τσουνάτη	30	22-28	25
	Λιανοληὰ ἢ Κορωνάϊκη	5	16-20,4	18,2
Ἡρακλείου	Χονδροληὰ	39	25-31	28
	Λιανοληὰ	57	16-24	20
	Τσουνάτη	4	21-27	24
Λασιθίου	Λιανοληὰ ἢ Κορωνάϊκη	98	25-28	26,5
	Μαστοειδῆς (Μυλοληὰ)	2	25-28	26,5

Παρατηρήσεις: Ὑπὸ τὰς αὐτὰς συνθήκας ἐλαιοποιήσεως καλλίτερα ποιότητος ἔλαιου ἐξάγεται ἐκ τοῦ καρποῦ τῆς Λιανοληᾶς, συλλεγομένου διὰ ραβδισμού ἐκ τῶν δένδρων καὶ μάλιστα ἐνωρίς, ὅποτε ἐνίοτε προλαμβάνεται ἡ βαρεῖα προσβολὴ ἐκ τοῦ δάκου.

Δι' αὐτὸν ἀκριβῶς τὸν λόγον θεωροῦνται καὶ εἶναι πράγματι καλλίτερα τὰ ἔλαια τῆς ποικιλίας ταύτης τῶν περιοχῶν Βιάννου καὶ Ἱεραπέτρας Κρήτης, ὅπου καὶ αἱ βροχοπτώσεις εἶναι ὀλίγαι.

1. Ὑπὸ τῶν συνεταιρικῶν ἐλαιοουργεῶν Ἀγγελιανῶν καὶ Κοζαρέ τοῦ Νομοῦ Ρεθύμνης καὶ ὀλίγων ἄλλων συν/κῶν ἐλαιοουργεῶν τῆς Κρήτης ἐπαρμόζεται ἐπιτυχῶς ἡ κοινὴ ἔλεσις τοῦ ἐλαιοκάρπου μετ' ἀποτέλεσμα τὴν ταχυτέραν ἐξαγωγήν τοῦ ἔλαιου καὶ τὴν σοβαρὰν βελτίωσιν τῆς ποιότητός του.

Ἡ Λιανοληὰ πολλαπλασιάζεται, ἐφ' ὅσον δὲν ὑπάρχουν δενδρύλλια ἀγριελαίων, διὰ μοσχευμάτων, διότι εἶναι εὐκόλου ριζοβολίας, ὑπὸ τὴν προϋπόθεσιν βεβαίως ὅτι θὰ ποτισθῇ κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς ἡλικίας τῆς. Εἶναι ἐπίσης ταχείας ἀναπτύξεως δένδρον. Ὅμως ὁ ἐλαιόκαρπος αὐτῆς ἔχει μᾶλλον μικρὰν ἀπόδοσιν ἐλαίου (βλ. σχετικούς πίνακας).

2. «Τσουνάτη». Εἶναι μεσόκαρπος, ὀψίμου ὠριμάνσεως, διότι φύσει εἶναι τοιαύτη καὶ διότι ἡ συνήθως μεγάλη καρποφορία τῆς ἐπιβραδύνει τὴν ὠρίμανσιν τοῦ καρποῦ. Εἶναι μεγαλύτερα ὡς πρὸς τὸ σῶμα τῆς προηγουμένης ποικιλίας. Δὲν εἶναι ἐπιδεκτικὴ ραβδισμού, ἀσχετῶς τοῦ ὅτι ἐξ αὐτοῦ βλάπτονται γενικῶς ὅλα τὰ ἐλαιόδενδρα. Ὅταν ραβδισθῇ ἡ Τσουνάτη πολὺ, βλάπτεται σοβαρῶς.

3. «Χονδροληὰ». Εἶναι ὑψηλὸν καὶ μεγαλόσωμον δένδρον, ἀσταθοῦς καρποφορίας, τοῦ ὁποίου ὁ καρπὸς εἶναι μᾶλλον μεγαλόκαρπος. Κατὰ τὰ ἔτη τῆς καρποφορίας συνήθως ὑπερκαρποφορεῖ, ἀλλ' ἀτυχῶς δὲν καρποφορεῖ τακτικῶς ἀνά διετίαν. Αἱ ἀνεπαρκεῖς βροχοπτώσεις τοῦ ἀνατολικοῦ τμήματος τοῦ Νομοῦ Ρεθύμνου καὶ ἐκεῖθεν ὅλης τῆς ἀνατολικῆς Κρήτης, συγκριτικῶς πρὸς τὰς βροχοπτώσεις τοῦ δυτικοῦ τμήματος τοῦ Νομοῦ Ρεθύμνης καὶ τῆς δυτικῆς Κρήτης, εἶναι, βεβαίως, μία σοβαρὰ αἰτία τῆς ἀσταθοῦς καὶ περιορισμένης καρποφορίας τῶν ἐλαιοδένδρων τῆς ποικιλίας ταύτης. Πλεονέκτημα ὁμοίως αὐτῆς εἶναι ἡ ὑψηλὴ ἀπόδοσις τοῦ καρποῦ εἰς ἔλαιον.

Αἱ πλέον συνήθεις ἀσθένειαι τῆς ἐλαίας, ὁ δάκος καὶ ὁ πυρηνότρογη, ἀτυχῶς δὲν καταπολεμοῦνται παντοῦ κανονικῶς. Ἐντὶ δὲ τῆς μεθόδου Μπερλέζε, πού ἀποδίδει, ὡς γνωστόν, ἀτελῆ ἀποτελέσματα, καταβάλλεται προσπάθεια ὑπὸ τῶν κρατικῶν γεωπόνων διὰ νὰ πεισθοῦν οἱ ἐλαιοπαραγωγοὶ περὶ τῆς ἀποτελεσματικῆς καταπολεμήσεως τοῦ δάκου διὰ τῶν νέων συνθετικῶν φαρμάκων, καίτοι καὶ τούτων ἡ χρησιμοποίησις μειονεκτεῖ ὡς πρὸς τὴν θανάτωσιν χρησίμων ὑπερπαρασίτων, ὅπερ συνεπάγεται τὴν ἐξάπλωσιν τοῦ λεκανίου.

Ἡ συλλογὴ τοῦ ἐλαιοκάρπου ἐκ μὲν τῶν ἐλαιοδένδρων τῆς ποικιλίας Λιανοληὰ γίνεται διὰ ραβδισμού, ὡς ἐλέχθη ἀνωτέρω. Ὁ τρόπος οὗτος βλάπτει, βεβαίως, τὴν ἐπομένην καρποφορίαν, ἐνῶ ἐξ ἀντιθέτου συντελεῖ εἰς τὴν βελτίωσιν τῆς ποιότητος τοῦ ἐλαίου. Ἡ δὲ συλλογὴ τοῦ καρποῦ τῶν ἐλαιοδένδρων τῶν ἄλλων ποικιλιῶν «Χονδροληὰ» καὶ «Τσουνάτη» γίνεται εἰς τὴν Κρήτην, ἄλλου κατὰ τὸ πλεῖστον, ἄλλου σχεδὸν ἐν ὅλῳ ἐκ τοῦ ἐδάφους, ὅπερ ἐπιβραδύνει τὸν χρόνον συγκομιδῆς καὶ βλάπτει τὴν ποιότητα τοῦ ἐλαίου.

Διότι εἶναι ἀνέφικτος καὶ ἀσύμφορος ἡ ἄμεσος ἐκ τοῦ ἐδάφους συλλογὴ τοῦ καρποῦ ὑποκειμένου εἰς ἀλλοίωσιν ἢ σῆψιν, ὅταν καθυστερήσῃ ἡ συλλογὴ του ἐκ λασπώδους ἐδάφους.

Ἐπεξεργασία τοῦ ἐλαιοκάρπου. Εἰς τὴν Κρήτην ὑπάρχουν παντοῦ ἐλαιουργεῖα, τὰ ἵποια συνήθως ἐπαρκῶν διὰ τὴν κατὰ τὸ δυνατόν ταχεῖαν ἐπεξεργασίαν τοῦ ἐλαιοκάρπου. Ὅμως, εἰς τὰς περιπτώσεις πλήθους ἐλαιοσοδείας ἐπέρχεται καθυστέρησις ἐλαιοποιήσεως εἰς βάρος τῆς ποιότητος τοῦ ἐλαίου.

Καὶ ναὶ μὲν μετὰ τὴν μέριμναν τοῦ Ὑπουργείου Γεωργίας καὶ τῆς Ἀγροτικῆς Τραπεζῆς ἔχουν κατασκευασθῆ ὑδραυλικά μηχανοκίνητα ἐλαιουργεῖα, ὅμως ἀκόμη τὰ ἡμίση, περίπου ἐξ αὐτῶν (βλ. προσηρημένους πίνακας) εἶναι πρωτόγονα, ζωοκίνητα, στενοχωρημένα εἰς χῶρον, ποῦ εἶναι ἀδύνατον ν' ἀποδώσουν καλῆς ποιότητος ἔλαιον. Εἰς δὲ τὸν Νομὸν Ρεθύμνης ὑπερτεροῦν ἀτυχῶς τὰ πρωτόγονα ἐλαιουργεῖα.

Ἄλλὰ καὶ τὰ μηχανοκίνητα ὑδραυλικά ἐλαιουργεῖα τῆς Κρήτης δὲν ἐκπληροῦν ὅλα τοὺς ὄρους τῆς ἀνέσεως καὶ ὑγιεινῆς, ἀκόμη καὶ τὰ ἐξ αὐτῶν «πρότυπα», κατὰ τὸ πλεῖστον συνεταιρικά, ὡς στερούμενα εἰδικῶν χώρων ἐναποθηκεύσεως τοῦ καρποῦ. Οἱ χῶροι οὗτοι φέρουν ἀλλεπάλληλα διάτρητα κιβώτια μικροῦ ὕψους (τελλάρα), ποῦ ἐξασφαλίζουν διὰ τοῦ ἀερισμοῦ τὴν διατήρησιν τοῦ καρποῦ μέχρι τῆς ἐπεξεργασίας του· χωρὶς νὰ ἀλλοιοῦται ἢ ἄλλως περιορίζουν τὰς ζημίας. Τοιαῦται βελτιώσεις ἐγένοντο εἰς ὀλίγα ἐλαιουργεῖα τοῦ Νομοῦ Λέσβου (Ἀγιάσου κλπ.). Ὅπως δὲποτε τὰ πρότυπα ἐλαιουργεῖα τῆς Κρήτης ἔχουν ἐφοδιασθῆ διὰ διαχωριστῆρων.

Παραθέτομεν κατωτέρω στοιχεῖα περὶ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἐλαιουργείων τῆς Κρήτης κατὰ Νομούς.

Ἐκεῖ ὑπάρχουν βεβαίως καὶ βιομηχαναίαι-«ραφιναριαίαι», διὰ τῶν ἵποίων, ὡς γνωστόν, διὰ χημικῶν μέσων ἀφαιροῦνται τὰ ὀξέα τοῦ ἐλαίου. Διότ. κατὰ τὰ ἔτη βαρείας προσβολῆς τοῦ καρποῦ ὑπὸ τοῦ δάκου, μεγάλη μερὶς ἐκ τοῦ ἐλαίου, ὅπως ἄλλωστε εἰς ὅλην τὴν Ἑλλάδα, περιέχει πολλὰ ὀξέα, ἄνω τοῦ ἐπιτρεπομένου ὀρίου.

Τὰ πυρηνελουργεῖα. Διὰ τὴν ἐπεξεργασίαν τῶν πυρήνων λειτουργοῦν εἰς τὴν Κρήτην (Χανιά, Ρεθύμνον, Ἡράκλειον, Ἀγίαν Γαλήνην κλπ.) μεγάλα πυρηνελουργεῖα - σαπωνοποιεῖα. Διὰ τούτων ἐξάγεται, ὡς γνωστόν, ἐκ τῶν πυρήνων τὸ πυρηνέλαιον, χρησιμοποιοῦμενον διὰ τὴν παρασκευὴν σάπωνος. Ὅμως, ἀπὸ δεκαετίας ἤδη, διαδοθείσης τῆς χρησιμοποίησεως τῶν συνθετικῶν ἀπορρυπαντικῶν, περιωρίσθη ἡ κατανάλωσις τοῦ σάπωνος καὶ ἐμειώθη ἡ τιμὴ τούτου καὶ τῶν πυρήνων.

Ἀριθμὸς ἐλαιουργείων τῆς Κρήτης καὶ κατανομή αὐτῶν κατὰ κατηγορίας

Α'. Κατάστασις τῶν ἐλαιουργείων (τῶν ἐν λειτουργίᾳ):
Ἀριθμὸς κατὰ κατηγορίαν

	Νομοῦ Χανίων	Νομοῦ Ρεθύμνης	Νομοῦ Ἡρακλείου	Νομοῦ Λασιθίου	Σύνολον
1. Πρωτόγονα ἐλαιουργεῖα (χειροκίνητα καὶ ἱπποκίνητα)	223	350	223	88	884
2. Μηχανοκίνητα ἐλαιουργεῖα :					
α) Μὲ τριβεῖον μόνον μηχανοκίνητον	175	50	—	—	225
β) Μὲ τὸ πιεστήριον μόνον μηχανοκίνητον	48	—	—	—	48
γ) Μὲ τὸ τριβεῖον καὶ τὸ πιεστήριον μηχανοκίνητα	—	—	—	—	—
3. Μηχανοκίνητα ἐλαιουργεῖα μὲ ὑδραυλικὸν πιεστήριον	106	110	219	100	535
4. Μηχανοκίνητα ἐλαιουργεῖα ἐκ συγχρονισμένα	80	12	43	8	143
5. Διάφορα ἄλλα ἐλαιουργεῖα	—	—	—	—	—
Σύνολον	632	522	485	196	1.835

Β'. Πηγαὶ ἐνεργείας ἐλαιουργείων:

1. Ζωική	222	350	223	88	883
2. Ὑδραυλική (ὕδατόπτωσις)	1	3	—	—	4
3. Μηχανική					
α) Κινητῆρες ἐσωτερικῆς καύσεως	400	169	260	108	937
β) Ἠλεκτροκινητῆρες	9	—	2	—	11
4. Διάφορα	—	—	—	—	—
Σύνολον	632	522	485	196	1.835

Γ'. Τρόπος διαχειρίσεως :

1. Ἐλαιουργεῖα ἀτομικά, ἐξυπηρετοῦντα μεγάλους ἐλαιῶνας	62	—	—	—	62
2. Ἰδιωτικὰ ἐλαιουργεῖα	540	505	448	165	1.658
3. Συνεταιριστικά	30	17	37	31	115
4. Ἄτερα	—	—	—	—	—
Σύνολον	632	522	485	196	1.835

Σημείωσις: Διὰ τὴν λειτουργίαν τῶν ζωοκίνητων ἐλαιουργείων τοῦ Ν. Χανίων, χρησιμοποιοῦνται 400 ζῶα.

Καὶ τὰ μὲν πυρηνελαιουργεῖα εὗρον διέξοδόν τινα διὰ τῆς διαθέσεως τῶν πυρηνελαιῶν πρὸς νοθείαν τῶν ἐλαίων, ἀλλὰ οἱ ἐλαιοπαραγωγοὶ καὶ οἱ Συνεταιρισμοὶ αὐτῶν ἐστερήθησαν σοβαρῶν εἰσοδημάτων ἕνεκα τῆς ἐξουτελιστικῆς τιμῆς τῶν ἐλαιοπυρήνων.

Βεβαίως, ἡ ἀνώμαλος καὶ ἠθικῶς ἀπαράδεκτος αὐτὴ κατάστασις βλάπτει σοβαρῶς τὰ συμφέροντα τῶν παραγωγῶν καὶ ὑποσκάπτει σοβαρῶς τὴν ὑγίαν τῆς πλειονότητος τοῦ ἑλληνικοῦ πληθυσμοῦ, ὁ ὁποῖος διατρέφεται συνήθως δι' ἐλαίων τῆς ἐλαίας, νοθευμένων διὰ πυρηνελαίων ἢ σπορελαίων.

Βελτιώσεις.

Ἐπέκτασις τῆς ἐλαίας. Εἰς τὴν Κρήτην ὑπάρχει πράγματι περιθώριον ἐπεκτάσεως τῶν ἐλαιοφυτειῶν ἐπὶ ἀσκεπῶν, λοφωδῶν, ἐπικλινῶν ἐκτάσεων, χαλαρῶς ἐκμεταλλευομένων ὡς βοσκοτόπων. Ἀγριελαῖαι ὑπάρχουν σποραδικῶς ἐντὸς τῶν χθαμαλῶν ἀειφύλλων δασῶν καὶ τῶν δασικῶν βοσκοτόπων, τῶν ὁποίων ὅμως τὸ ἔδαφος κατὰ τὸ πλεῖστον εἶναι βραχῶδες ἢ ἐπικλινές, πού ἐμποδίζει τὴν ἀνάπτυξιν τῶν ἐλαιοδένδρων καὶ τὴν βιοποικητικὴν καρποφορίαν των. Ἐπομένως ἐνδείκνυται ἡ κατόπιν διαλογῆς ἐξαγωγή τῶν δενδρυλλίων τούτων καὶ ἡ μεταφύτευσις των ἄλλου, ὅπου θὰ ἐμβολιασθοῦν.

Παραθέτομεν κατωτέρω τὰς ἐκτάσεις, ὅπου εἶναι δυνατὴ ἡ ἐπέκτασις τῶν ἐλαιοφυτειῶν κατὰ Νομούς τῆς Κρήτης :

	Ἐκτασις
1. Χανίων	90.000 στρέμ.
2. Ρεθύμνης	15.000
3. Ἡρακλείου	130.000
4. Λασιθίου	20.000
Σύνολον	225.000

Σχετικῶς προστίθεται ὅτι κατὰ τὴν τελευταίαν δεκαετίαν καὶ πλέον ἐμφανῶς κατὰ τὴν τελευταίαν τετραετίαν ἐγένετο πράγματι ἐπέκτασις τῶν ἐλαιοφυτειῶν τῆς Κρήτης. Εἰς τοῦτο συνετέλεσε σοβαρῶς ἡ ἐφαρμογὴ σχετικοῦ προγράμματος τοῦ Ὑπουργείου Γεωργίας καὶ τῆς Ἀγροτικῆς Τραπέζης, διὰ τοῦ ὁποίου παρεσχέθησαν αἱ οἰκονομικαὶ διευκολύνσεις πρὸς ἀγρότας. Ὡς πρὸς τὰς ἐνδείκνυόμενας βελτιώσεις παρατηροῦμεν ὅτι αἱ σπουδαιότεραι ἐξ αὐτῶν εἶναι :

1. Ἡ ἄρδευσις τῶν ἐλαιοδένδρων μὲ χειμερινὰ δμβρια ὕδατα, ὅπου εἶναι τοῦτο δυνατὸν ἢ ἄλλως ἢ χρησιμοποίησις τῶν ὑδάτων τούτων κατὰ τὸ σύστημα τῆς συλλογῆς των ἐντὸς μικρῶν λάκκων περὶ ἐκάστου ἐλαιοδένδρου ἐπὶ τῶν ἐπικλινῶν ἐκτάσεων.

2. Ἡ λίπαυσις καὶ ἡ κλάδευσις τῶν ἐλαιοδένδρων, ἡ ὁποία δευτέρα αὕτη ἐργασία ἰδίᾳ ἐπιβάλλεται εἰς τοὺς πτωχοὺς ἐπικλινεῖς τόπους.

3. Ἡ βελτιώσις καὶ ἡ γενίκευσις καταπολεμησεως τοῦ δάκου καὶ τοῦ πυρηνοτρήτου τῆς ἐλαίας.

“Όμως, ἐφ’ ὄλων γενικῶς τῶν προβλημάτων καλλιεργείας τοῦ ὑπὸ τὰ ἐλαιόδένδρα ἐδάφους, τοῦ κλαδεύματος, τῆς ἀρδεύσεως, τῆς λιπάνσεως, τῆς καταπολεμήσεως τῶν ἀσθενειῶν καὶ τῶν ἐντόμων τῆς ἐλαίας, ἀτυχῶς, ὡς γνωστόν, δὲν ὑπάρχουν ἐπιστημονικὰ δεδομένα εἰς τὴν χώραν μας καὶ μάλιστα εἰς τὴν Κρήτην, ἣ ὁποία διατελεῖ ὑπὸ ποικίλον οἰκολογικὸν περιβάλλον. Ἐς ἐλπίσωμεν, ὅτι ὁ νεοϊδρυθεὶς κατὰ τὸν ἀπὸ τοῦ 1961 νέον ὄργανισμὸν τοῦ Ἰπουργείου Γεωργίας Σταθμὸς Γεωργικῆς Ἐρεῦνης Χανίων θὰ δυνηθῆ νὰ μελετήσῃ ὅλα τὰ προβλήματα ταῦτα καὶ ἐντὸς εὐλόγου χρονικοῦ διαστήματος θὰ καταλήξῃ εἰς χρήσιμα ἐφαρμοσίμα συμπεράσματα.

Τὰ ἐκ τῆς ἐλαιοκομίας εἰσοδήματα. Εἶναι φανερὸν ὅτι ταῦτα διακυμαίνονται ἐντὸς μεγάλων ὀρίων ἀναλόγως τῆς ἀποδόσεως τῶν ἐλαιοδένδρων, ἐξαρτωμένης ἐκ τῆς συνισταμένης πολλῶν συντελεστῶν, φυσικῶν καὶ ἀνθρωπίνων, τῆς ποιότητος τοῦ ἐλαίου, τῶν ἐξόδων καλλιεργείας καὶ ἰδία τῆς συλλογῆς τοῦ καρποῦ καὶ ἀφ’ ἑτέρου ἀναλόγως τῆς ὑπὸ τῶν παραγωγῶν ἀπολαμβανομένης τιμῆς τοῦ ἐλαίου καὶ δευτερευόντως τῶν ἐλαιοπυρήνων (βλ. σχετικὸς πίνακας παραγωγῆς).

Ἡ μέση ἐτήσια ἀπόδοσις εἰς ἔλαιον ἐκάστου ἐλαιοδένδρου εἰς ὅλην τὴν Κρήτην εἶναι τρία (3) χιλιόγρ. περίπου ἐνῶ εἰς τὸν Νομὸν Ρεθύμνης, τὸν πτωχότερον ὡς πρὸς τὸ ἔδαφος, εἶναι 2,35 χιλιόγρ. κατὰ τὴν ὑπὸ τῆς Διευθύνσεως Γεωργίας Ν. Ρεθύμνης τηρουμένην στατιστικὴν τῆς τελευταίας εἰκοσαετίας.

Εἰς τὰς πτωχὰς ἐπικλινεῖς περιοχάς, ὅπου πενιχρὰ εἶναι ἡ ἀπόδοσις τῶν ἐλαιοδένδρων, δὲν συμφέρει ἡ διατήρησις ἐλαιοφυτεῶν ὑπὸ μὴ αὐτοκαλλιεργούντων προσώπων. Διὰ τοῦτο καὶ πωλοῦνται αἱ φυτεῖαι αὗται ὑπὸ τῶν ἐπιστημόνων, τῶν ὑπαλλήλων, τῶν ἐμπόρων, τῶν ἐπαγγελματιῶν κλπ. εἰς τοὺς αὐτοκαλλιεργητὰς Κρήτας. Ὅπως δὴποτε, ὑπὸ τὰς σημερινὰς συνθήκας τοῦ ἐμπορίου τοῦ ἐλαίου, εἶναι ἐπιβεβλημένη ἡ διὰ προσφόρων κρατικῶν μέτρων προστασία ἐκάστοτε τῆς τιμῆς του. Διότι, ὅταν διατίθεται τὸ ἔλαιον εἰς τιμὰς κάτω τοῦ κόστους τῆς παραγωγῆς του, οἱ ἐλαιοκαλλιεργηταὶ τῆς Κρήτης δὲν καλύπτουν, ἀτυχῶς, οὔτε τὴν ἀμοιβὴν τῶν ἡμερομισθίων των.

Τὰ ἐσπεριδοειδῆ.

Εὐδοκιμοῦν εἰς ἄλλους τοὺς παραλιακοὺς ἢ μὲ μικρὸν ὑψόμετρον καλλιεργησίμους τόπους τῆς Κρήτης, ὅπου ὑπάρχουν ἐπαρκῆ πηγαῖα καὶ φρεάτια ὕδατα. Τὰ ἐπικλινῆ ἐδάφη ἰσοπεδοῦνται διὰ μονίμων λιθοβαθμίδων, ἐνισχύονται δι’ ὀργανικῶν καὶ χημικῶν λιπασμάτων καὶ ἀρδεύονται. Διὰ τῆς ἐπιμόνου ταύτης προσπαθείας τῶν ἀγροτῶν καθίστανται καὶ τὰ ἐπικλινῆ ταῦτα ἐδάφη κατάλληλα διὰ τὴν πορτοκαλλέαν, τὴν κιτρέαν, τὴν λεμονέαν καὶ τὴν μανδρινέαν.

Φθάνουν μάλιστα τὰ δένδρα ταῦτα εἰς ὠρισμένους τόπους μέχρις ὕψο-
μέτρου 500, ὅπως π.χ. αἱ πορτοκαλλέαι τῶν λοφωδῶν Κοινοτήτων τῆς Ἐπαρ-
χίας Μυλοποτάμου (Κοινοτήτων Γαράζου κλπ.), χωρὶς νὰ ὑφίστανται τὰ
δένδρα ταῦτα καὶ οἱ καρποὶ τῶν ζημίας ἐκ παγετῶν. Ἀπὸ τῆς πλευρᾶς ταύ-
της πλεονεκτοῦν τὰ ἐσπεριδοειδῆ τῆς Κρήτης ἐκείνων τοῦ ἡπειρωτικοῦ τμή-
ματος τῆς χώρας (Ἄττικῆς, περιοχῆς πόλεως Χαλκίδος, Πηλίου, Ἄρτης κλπ.).

Διακρίνεται ὡς πρωτεύων χώρος τῶν πορτοκαλλεῶν ὁ Νομὸς Χανίων καὶ
συγκεκριμένως τὸ βόρειον τμήμα αὐτοῦ (κυρίως τῆς Ἐπαρχίας Κυδωνίας)
χάρις εἰς τὸ εὐνοϊκὸν φυσικὸν περιβάλλον, δηλαδὴ τὸ πεδινὸν ἢ ελαφρῶς
ἐπικλινὲς ἔδαφος, τὸ ἥπιον κλίμα καὶ τὰ πηγαιῶτα ὕδατα τῆς περιοχῆς ταύτης
(βλ. τὸ κεφάλαιον περὶ ὕδατικῶν συνθηκῶν). Τῆν ζωτικότητα τοῦ χώρου
τούτου τῆς Κρήτης προσδίδουν οἱ συνεχεῖς καὶ συστηματικοὶ πορτοκαλλεῶνες,
καλύπτοντες ἔκτασιν 20.000 στρεμμάτων περίπου τῶν κοινοτικῶν περιοχῶν :
Φουρνιές, Σχηνές, Ἀλικιανός, Πατελάρι, Βατόλακκος κλπ.

Ὁ Νομὸς Χανίων εἶναι ὁ δεύτερος ἢ ἄλλοτε ὁ τρίτος Νομὸς τῆς Χώρας,
ὡς πρὸς τὴν ποσότητα τῶν πορτοκαλλεῶν, ἐνῶ πρῶτος εἶναι ὁ Νομὸς Ἄρτης.
Ὅπως δὴποτε, μεγάλην παραγωγικὴν σημασίαν ἔχουν οἱ πορτοκαλλεῶνες τῆς
πεδιάδος Χανίων, τῶν ὁποίων τὸ προϊόν καταναλίσκεται εἰς τὸ ἐσωτερικὸν
καὶ τὸ ἐξωτερικόν.

Μετὰ τὴν πορτοκαλλεοπαραγωγὴν τῶν Χανίων σημαντικὴν οἰκονομικὴν
σημασίαν ἔχει ἡ παραγωγὴ κίτρων, ἐξαγομένη σχεδὸν ἐν ὅλῳ
εἰς τὸ ἐξωτερικόν. Ὡς πρὸς τὸ προϊόν τοῦτο πρῶτος κατὰ σειρὰν εἶναι ὁ
Νομὸς Ρεθύμνης, δεύτερος ὁ Νομὸς Χανίων καὶ ἔπονται οἱ δύο ἄλλοι Νομοὶ
τῆς Κρήτης (βλέπε σχετικὸν πῖνακα). Εἰς τὸν Νομὸν Ἡρακλείου αἱ φυτεῖαι
τῆς πορτοκαλλέας εἶναι ἐντοπισμέναι κυρίως εἰς μικρὸν παραλιακὸν κλίμα
τῶν Ἐπαρχιῶν Μαλεβιζίου καὶ Τεμένους καὶ εἰς τὰς Κοινοτήτας Τυμπακίου
καὶ γειτονικὰς τῆς Ἐπαρχίας Πυργιωτίσσης.

Αἱ ἀνεπαρκεῖς ἀρδεύσεις βλάπτουν ποσοτικῶς καὶ ποιοτικῶς τοὺς καρποὺς
τῶν ἐσπεριδοειδῶν, οἱ ὅποιοι ἐξ ἑλλείψεως ἐπαρκοῦς ὕδατος, γίνονται μικροὶ
καὶ ἔχουν μικρὰν ἐμπορικὴν ἀξίαν. Οἱ σφοδροὶ ἀνεμοὶ προκαλοῦν τὴν πτώσιν
τῶν ἀνθέων καὶ τοῦ καρποῦ τῶν ἐσπεριδοειδῶν, ἐνίοτε εἰς μέγαν βαθμὸν
ὥστε νὰ ὑφίστανται ἐκ τῆς φυσικῆς ταύτης ἐναντιότητος σοβαρὰς ζημίας
οἱ παραγωγοί. Αἱ παλαιαὶ φυτεῖαι τῶν πορτοκαλλεῶν καὶ τῶν λοιπῶν ἐσπε-
ριδοειδῶν εἶναι σχεδὸν ἐν ὅλῳ πυκναὶ καὶ ἐξ αὐτοῦ τοῦ λόγου, βεβαίως εὐνοεῖ-
ται ἡ ἀνάπτυξις τῶν ἀσθενειῶν καὶ τῶν ἐντόμων καὶ προσθέτως βλάπτεται ἡ
ποιότης τῶν καρπῶν ἐκ τῆς ἀνεπαρκείας φωτὸς καὶ ἡλίου.

Ποικιλία. Αἱ παλαιαὶ πορτοκαλλέαι τῶν Χανίων εἶναι τῆς ἐντο-
πίας ποικιλίας, τῆς ὁποίας ὁ καρπὸς μειονεκτεῖ, διότι ἔχει πολλὰ σπέρματα,
πλὴν ἔχει τὸ πλεονέκτημα τῆς μεγάλης παραγωγικότητος. Βελτιωμένη ποι-
κιλία πορτοκαλλεῶν εἶναι τὸ «Λαϊνάτο» Χανίων, μὲ καρποὺς ὠσειδεῖς, πού

έχουν όλίγα σπέρματα, είναι λεπτόφλοιοι, με άρωματώδη και εύγευστον χυμόν.

Μεταπολεμικώς επεκτείνεται εις την πεδιάδα Χανίων ή άμερικανικής προελεύσεως όμφαλοφόρος ποικιλία πορτοκαλλέας, ή όποία, ως γνωστόν, εκτιμάται εδώ και εις τό έξωτερικόν ως ή καλύτερα ποικιλία παραγωγής επιτραπέζιων πορτοκαλλιών, χάρις εις την πρωιμότητα, τό άσπερμον, τό πλούσιον άρωμα, την γευστικότητα, τον βαθύν μάλλον χρωματισμόν και τό τραγανόν τής σαρκός. Έν τούτοις ή ποικιλία αύτη παρουσιάζει τό σοβαρόν μειονέκτημα ότι ό καρπός της έχει χονδρόν φλοιόν και μεγάλον μέγεθος. Έξ άλλου ό χονδρός φλοιός, αναπτύσσεται μεν εις βάρος τής σαρκός, άλλ' όμως προσδίδει άντοχήν εις την μεταφοράν του προϊόντος.

Η επέκτασις αύτη εις άντικατάστασιν τής έντοπίας ποικιλίας συντελείται άλματωδώς εις την περιοχήν Χανίων, όπως και εις όλας τας περιοχάς τής χώρας, όπου καλλιεργείται ή πορτοκαλλέα. Τό καλλιεργητικόν - οικονομικόν τούτο φαινόμενον μέχρις ενός σημείου είναι έπωφελές διά την ιδιωτικήν και δημοσίαν οικονομίαν. Όμως, επεκτεινομένης τής έν λόγω όμφαλοφόρου ποικιλίας πορτοκαλλέας πλέον ενός ώρισμένου όρίου επιβραχύνεται ό χρόνος παραγωγής και διαθέσεως των πορτοκαλλιών εις τό έσωτερικόν και τό έξωτερικόν, διότι ή ποικιλία αύτη είναι πρώιμος, και εκ τούτου έπέρχεται ζημία των καλλιεργητών.

Εις τήν Νομόν 'Ηρακλείου άρίστη έντοπία ποικιλία πορτοκαλλέας είναι ή « Σουλτανέ - Φόδελε », ή όποία έχει μάλλον μικρόν καρπόν, άσπερμον, λεπτόφλοιον, με άρωματώδη και λίαν εύγευστον χυμόν. Είναι ήμιπρώιμος, τής όποίας τά πορτοκάλλια άντέχουν εις τας μεταφοράς.

Έκ των φυσικών έχθρών τής πορτοκαλλέας ό κυριώτερος είναι τό γνωστόν έντομον Μυίγα τής Μεσογειού (*Ceratitis capitata*), τό όποιον βλέπτει εις μεγάλον βαθμόν ποσοτικώς και ποιοτικώς τούς καρπούς των έσπεριδοειδών, ίδια δέ τά πορτοκάλλια. Εύτυχώς από τινος οι καλλιεργηταί, άντιλαμβανόμενοι τον κίνδυνον τούτον ενεργούν την καταπολέμησιν του έντόμου τούτου διά των νέων ισχυρών συνθετικών φαρμάκων, ήτοι τής πρωτεΐνης μετά των Rogor, Malathion, Limecron κλπ.

Έργοστάσιον χυμών έσπεριδοειδών (B.I.O.X.Y.M.).

Εις τά Χανιά λειτουργεί από του έτους 1956 τό έργοστάσιον τούτο, τό όποιον άνήκει εις την Ένωσιν Γεωργικών Συνεταιρισμών Χανίων. Τό έπεσκέφημεν την 28ην Σεπτεμβρίου 1961, οτε ό Διευθυντής του Χημικός κ. Χαράλ. Λυγκούνης μās παρέσχε τας εξής πληροφορίας :

Είναι δυναμικότητος επεξεργασίας δύο (2) τόννων πορτοκαλλιών έντοπίας ποικιλίας καθ' ώραν, ήτοι 48 τόννων ανά 24ωρον, 4.800 τόννων επί 100

ἡμέρας καὶ 7.200 τόννων πορτοκαλλιῶν ἐπὶ πεντάμηνον διάστημα λειτουργίας τοῦ ἐργοστασίου.

Δώδεκα ἢ δέκα τρία χιλιόγρ. πορτοκαλλιῶν ἀποδίδουν ἐν χιλιόγρμ. συμπεπυκνωμένου χυμοῦ, δηλαδὴ 100 χιλιόγρμ. πορτοκαλλιῶν παράγουν 40 χιλιόγρμ. χυμοῦ καὶ ἐξ αὐτοῦ ἀπομένουν 8 χιλιόγρμ. συμπεπυκνωμένου χυμοῦ.

Ἡ ἐν λόγῳ βιομηχανία παράγει ἑτησίως 250 τόννους συμπεπυκνωμένου χυμοῦ, προερχομένου ἀπὸ 2.100–2.200 τόννους πορτοκαλλιῶν, πού φυσικῶς πίπτουν ἐκ τῶν δένδρων (πεσᾶδες). Ἡ διαδικασία ἐπεξεργασίας τοῦ καρποῦ εἶναι ἡ ἑξῆς :

1) Ἀρχικῶς ἀφαιρεῖται μέρος τοῦ φλοιοῦ πρὸς παραγωγὴν αἰθερίου ἐλαίου. 2) Πλύνονται οἱ καρποί. 3) Διὰ τοῦ ἐκχυμαντικοῦ μηχανήματος ἀποχωρίζονται οἱ φλοιοὶ τῶν πορτοκαλλιῶν καὶ ἐξάγεται ὁ χυμός. 4) Διὰ τῶν διηθητήρων ἀφαιροῦνται ἐκ τοῦ φλοιοῦ τὰ στερεὰ καὶ μεγάλα συστατικά του, ὥστε νὰ εἶναι καθαρὸς ὁ χυμός. 5) Γίνεται ὁμοιογενὴς ὁ χυμὸς διὰ συμπίεσμοῦ τοῦ ὑπὸ πίεσιν 300 ἀτμοσφαιρῶν. 6) Ἐπακολουθεῖ ἡ ἀπαέρωσις τοῦ χυμοῦ, δηλαδὴ ἡ ἀφαίρεσις τῶν φυσαλλίδων ἀέρος. 7) Γίνεται ἡ παστερίωσις τοῦ χυμοῦ εἰς θερμοκρασίαν 94°–95° ἐπὶ ἐν λεπτόν, καὶ 8' Γίνεται ἐν τέλει ἡ συμπίκνωσις τοῦ χυμοῦ διὰ θερμοκρασίας 35° ὑπὸ κενὸν ἀέρος ἐπὶ 20 δευτερόλεπτα.

Ὁ συμπεπυκνωμένος χυμὸς καταναλίσκεται : α) εἰς τὸ ἐσωτερικὸν καὶ συγκεκριμένως εἰς τὰς Ἀθήνας, ὅπου διατίθενται 100 τόννοι εἰς τὰς ἐταιρείας «Ἡβη» καὶ «Ξυνὸ νερό», καὶ β) εἰς τὸ ἐξωτερικὸν καὶ κυρίως εἰς τὴν Γαλλίαν. Ἐκ τῆς παραγωγῆς δὲ τῆς περιόδου 1960–1961 ἐξήχθησαν 150 τόννοι χυμοῦ εἰς τὴν Γαλλίαν καὶ 12 τόννοι εἰς τὴν Γερμανίαν.

Αἱ ἀπαιτήσεις ἀγορᾶς τοῦ ἐξωτερικοῦ ὑπερβαίνουν κατὰ πολὺ τὴν δυναμικότητα τοῦ ἐργοστασίου, ὑπολογιζόμεναι εἰς 500–1.000 τόννους ἑτησίως. Ἐκ τῆς ἐπεξεργασίας τῶν πεσᾶδων, δηλ. τοῦ πίπτοντος εἰς τὸ ἔδαφος καρποῦ φυσικῶς ἢ καὶ κατόπιν ἀμέσου δράσεως τῶν ἀνέμων, δύναται νὰ παρασκευασθῇ ποσότης συμπεπυκνωμένου χυμοῦ πορτοκαλλιῶν κατὰ μέσον ὄρον 300–350 τόννων.

Ὅμως, ἐπεκτεινομένης ὑπὲρ τὸ δέον τῆς ὀμφαλοφόρου ποικιλίας πορτοκαλλέας θὰ δημιουργηθῇ πρόβλημα πῶς θὰ καταναλωθῇ ἡ ποσότης τῶν πορτοκαλλιῶν τῆς ποικιλίας ταύτης, πού θὰ πέσουν εἰς τὸ ἔδαφος, διότι δὲν ἀξιοποιεῖται τὸ προϊόν τοῦτο, ὡς ἀκατάλληλον καὶ ἀνεπίδεκτον χυμοποιήσεως. Σήμερον τὸ ἐν λόγῳ ἐργοστάσιον, παρὰ τὰς ἀρχικὰς δυσχερείας, προσφέρει ὠφέλειαν εἰς τοὺς παραγωγούς, διότι ἀξιοποιοῦν ὅπωςδήποτε τὸ προϊόν τοῦτο, τὸ ὁποῖον ἐὰν δὲν μετετρέπετο εἰς χυμὸν θὰ ἐχάνετο σηπτόμενον.

Ἡ παραγωγή τῶν πορτοκαλλίων καὶ τῶν κίτρων γεωργικοῦ ἔτους 1959-60

Νομοὶ	Πορτοκαλλεῖαι Ἀριθ. δένδρων	Παραγωγή εἰς τόννους	Κιτρεῖαι Ἀριθ. δένδρων	παραγωγή εἰς τόννους
Χανίων	1.470.000	20.339,0	62.700	235,6
Ρεθύμνης	57.050	600,0	63.620	311,4
Ἡρακλείου	167.000	3.743,0	10.000	163,8
Λασιθίου	78.800	828,6	6.000	24,6
Σύνολον	1.772.850	25.510,6	142.320	735,4

Ἡ κитροπαραγωγή τῆς Κρήτης.

Ἐνδιαφέρει αὕτη 1.850 ἀγρότας, οἱ ὅποιοι ἀποκομίζουν σοβαρὸν εἰσόδημα ἐκ τοῦ προϊόντος τούτου. Παρέχουμεν κατωτέρω τὰ ἀπαραίτητα στατιστικὰ στοιχεῖα ἀριθμοῦ κитρεῶν καὶ παραγωγῆς αὐτῶν, τὰ ὅποια μᾶς παρεσχέθησαν παρὰ τῆς ἐν Ἡρακλείῳ Ἐνώσεως Κιτροπαραγωγῶν Κρήτης. Προπολεμικῶς ἦσαν περισσότερα κитρεῖαι εἰς μερικὰς Κοινότητες, ὡς π.χ. εἰς τὴν Ἐπισκοπὴν, Βρυῆς, Στύλον, Καλύβες τῆς Ἐπαρχίας Ἀποκορώνου, ὅπου ἀντικατεστάθησαν μερικαὶ κитρεῖαι διὰ πορτοκαλλεῶν.

Ἡ ποσότης καὶ ἡ ποιότης τοῦ προϊόντος τούτου ἀμέσως ἐπιρρέζεται ἐκτὸς τῶν ἄλλων φυσικῶν καὶ ἀνθρωπίνων ἐπιδράσεων, ἐκ τῆς ἐπαρκείας ἢ μὴ τῆς ἀρδεύσεως. Ὅπωςδήποτε κυριώτεροι συντελεσταί, οἱ ὅποιοι μειώνουν σοβαρῶς τὴν κитροπαραγωγὴν τῆς Κρήτης εἶναι οἱ ἐξῆς: Ἡ ἀνομβρία καὶ ἡ ἀνεπαρκὴς ἀρδευσις καὶ αἱ ἀσθένειαι: ἀνθοτρήτης (μικρὸν λεπιδόπτερον ἔντομον *Prays citri*), ἡ κορυφοξήρα, ἡ ὅποια προκαλεῖ τὴν ἀμεσον ἀποξήρανσιν τῶν δένδρων καὶ ἡ κομμώσεις. Ἡ συγκομιδὴ τῶν κίτρων συντελεῖται σταδιακῶς ἀπὸ τοῦ Σεπτεμβρίου μέχρι τέλους Μαρτίου, κυρίως ὅμως ἐντὸς τοῦ φθινοπώρου. Τὰ δὲ δίφορα κίτρα συγκομίζονται ἀπὸ τοῦ Ἀπριλίου μέχρι τέλους Ἰουνίου.

Κατάστασις παραγωγῆς κίτρων τῆς Κρήτης καὶ ὄλης τῆς χώρας

Νομοὶ καὶ περιοχαὶ	παραγωγή ἔτους 1959 εἰς τόννους	παραγωγή τοῦ 1960 εἰς τόννους	ἀξία εἰς χιλιάδας δραχ.
Ἡρακλείου	106,8	163,8	1.052,7
Ρεθύμνης	152,2	311,4	2.003,6
Κυδωνίας	53,3	74,7	478,2
Ἀποκορώνου	181,6	160,9	1.053,3
Λασιθίου	12,4	24,6	161,1
Κρήτης	506,3	735,4	4.748,9
Αἰγιαλείας	95,9	230,3	1.558,2
Νήσου Νάξου	11,5	24,9	168,8
Σύνολον	613,7	990,6	6.475,9

Ἡ κитροπαραγωγὴ τῆς Κρήτης τῆς περιόδου 1961-1962 ἦτο πολὺ καλὴ, ἢ ὅποια προεβλέπετο τὸν Σεπτέμβριον τοῦ 1961 εἰς 1.000 τόννους περίπου, ἐκ τῶν ὁποίων, εἶχον συγκεντρωθῆ τότε 400 τόννοι κίτρων.

Διὰ τὴν ὀργάνωσιν τῆς διαθέσεως τῆς κитροπαραγωγῆς καὶ προστασίαν τῶν τιμῶν τῆς λειτουργεῖ εἰς τὸ Ἑράκλειον, ὡς γνωστὸν, ἡ Ἐνωσις Κιτροπαραγωγῶν Κρήτης, δυνάμει τοῦ Νόμου 4878 τοῦ 1931. Κατὰ τόπους δέ, δηλαδὴ κατὰ Κοινότητας ἢ ομάδας Κοινοτήτων λειτουργοῦν Συνεταιρισμοὶ Κιτροπαραγωγῶν, ὀνομαζόμενοι Σύνδεσμοι Κιτροπαραγωγῶν Κρήτης, ἀνερχόμενοι εἰς 50. Ὅλοι δὲ οἱ συνεταιροὶ εἰς τὴν Κρήτην (κитροπαραγωγοὶ) εἶναι 1.850, ἧτοι λόγῳ τῆς ἀξομειώσεώς των καὶ μεταβολῶν εἰς στρογγυλὸν ἀριθμὸν εἶναι 2.000.

Ἡ ἐξαγορὰ τῶν κίτρων ἐκ μέρους τῶν παραγωγῶν γίνεται ἀναλόγως τοῦ μεγέθους, διότι ἡ πώλησις καὶ ἡ ἐξαγωγή εἰς τὸ ἐξωτερικὸν συντελεῖται αὐστηρῶς κατὰ ποιότητος καὶ μεγέθου ὡς ἐξῆς :

Large = 1η κατηγορία

Medium = 2α κατηγορία

Small = 3η κατηγορία

Κατὰ τὴν ἐξαγωγὴν τοῦ προϊόντος ἐνίστε γίνεται καὶ ἐξαιρετικὴ κατηγορία (extra Large) κατὰ τὰς ἀπαιτήσεις τῶν ἀγοραστῶν.

Ἡ κитροπαραγωγὴ διατίθεται σχεδὸν ἐν ὅλῳ εἰς τὸ ἐξωτερικόν, ἀφοῦ τεθοῦν τὰ κίτρα τεμαχιζόμενα ἐντὸς ἄλλης ξυλίνων βαρελίων (ὁμοιοβαρῶν) καθαροῦ βάρους 250 χιλιογρμ. κίτρων. Ἐννοεῖται ὅτι ἐκάστη ὡς ἄνω ποιότητος καὶ κατηγορία τίθεται εἰς χωριστὰ βαρέλια.

Παρέρομεν κατωτέρω τὴν ἐπιτευχθεῖσαν συνολικὴν παραγωγὴν κίτρων καθ' ὅλην τὴν χώραν κατὰ τὰ ἔτη 1954, 1955, 1956 καὶ 1957, διὰ νὰ ἀποδειχθῇ ἡ διακύμανσις τῆς ποσότητος τῆς παραγωγῆς ταύτης, ὑπολογιζομένης εἰς τόννους :

Περιοχαί	1954	1955	1956	1957
Κρήτης	196,3	484,4	473,5	470,2
Αἰγίου	66,6	126,0	86,5	92,0
Νάξου	11,8	20,9	2,7	19,9
Σύνολον	274,7	631,3	562,7	582,1

Ὁ συνολικὸς ἀριθμὸς τῶν κитροπαραγωγῶν εἶναι 2.200, ἐκ τῶν ὁποίων 1.850 εἶναι Κρήτες, 240 εἶναι τῆς Αἰγιαλείας καὶ 110 τῆς Νάξου.

Προκειμένου περὶ ἐξαγωγίμου προϊόντος, τοῦ ὁποῦ ἡ ποσότης διακυμαίνεται ἀπὸ ἔτους εἰς ἔτος καὶ ὅπερ ἀνταγωνίζεται μὲ τὸ ἀντίστοιχον προῖον τῆς νήσου Σικελίας (τῆς Ἰταλίας) καὶ τῆς νήσου Πόρτο-Ρίκο, ἡ τιμὴ τοῦ προϊόντος τούτου δὲν εἶναι σταθερά, ἀλλὰ ἀξομειοῦται ἐντὸς μεγάλων ὀρίων.

Συγκεκριμένως κατά τὰ ἔτη 1955 καὶ 1956 ἔπεσαν αἱ τιμαὶ παρ' ἡμῖν τῶν κίτρων. Διότι εἰσήχθησαν εἰς τὴν Εὐρώπην ἐκ τῆς ὡς ἄνω νήσου τοῦ Μεξικανικοῦ κόλπου μεγάλαι ποσότητες κίτρων εἰς τιμὰς μικράς. Ἐκτοτε εἶναι περιωρισμένη ἡ ἐκ τῆς νήσου ταύτης ἐξαγομὴν ποσότης κίτρων. Βαθμιαίως ἠϋξήθησαν ἀπὸ τοῦ 1959 αἱ τιμαὶ τῶν ἑλληνικῶν κίτρων ἀπὸ 2,50 εἰς 4 δραχμάς, τὸ δὲ 1960 ἐκυμάνθησαν ἀπὸ 5 ἕως 7 δραχμάς.

Σχετικῶς προσθέτομεν ὅτι τὰ κίτρα τῆς Αἰγιαλείας καὶ τῆς Νάξου μεταφέρονται εἰς τὸ Ἑράκλειον καὶ ἐκεῖθεν ἐξάγονται μετὰ τῶν κίτρων τῆς Κρήτης εἰς τὸ ἐξωτερικόν, καὶ κυρίως εἰς τὴν Γερμανίαν (ἀνατολικὴν καὶ δυτικὴν) καὶ ὀλιγώτερον εἰς τὰς χώρας Ὀλλανδίαν, Βέλγιον, Σουηδίαν, Δανίαν καὶ λοιπὰς χώρας. Τελευταίως τὰ 4/5 ἢ τὰ 3/5 τῆς ἑλληνικῆς κитροπαραγωγῆς ἐξήχθησαν εἰς τὴν Γερμανίαν, προηγηθείσης κατὰ τὰ δύο τελευταῖα ἔτη τῆς ἀνατολικῆς Γερμανίας, ἄλλοτε δὲ προηγηθείσης ὡς πρὸς τὴν παραληφθεῖσαν ποσότητα τῆς δυτικῆς Γερμανίας.

Ὅμως, ἐπειδὴ δὲν εἶναι πάντοτε βεβαία ἡ διάθεσις τοῦ προϊόντος τούτου εἰς τὸ ἐξωτερικόν προεβλέφθη ἡ κατασκευὴ ἐργοστασίου ἐπεξεργασίας τῶν κίτρων, ὅπερ καὶ ἀνεγείρεται τώρα εἰς τὸ Ἑράκλειον πρὸς παρασκευὴν : α) ζαχαροπλήκτων γλυκῶν (fruits glacés), β) κομπόστας, καὶ γ) ἀρώματος ἐκ τοῦ φλοιοῦ, καταναλισκομένου εἰς τὸ ἐσωτερικόν καὶ τὸ ἐξωτερικόν.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω προκύπτει σαφῶς ὅτι ἡ κитρέα εἶναι ἀποδοτικὸν δένδρον, τὸ ὁποῖον εὐδοκιμεῖ ὑπὸ τὸ οἰκολογικὸν περιβάλλον τῆς Κρήτης. Εἶναι ὄθεν οἰκονομικῶς σκόπιμος ἡ ἐπίδοσις τῶν παραγωγῶν εἰς τὴν καλλιέργειαν ταύτης καὶ ἡ βελτίωσις τῆς, πρὸς αὐξήσιν τῶν ἀκαθαρίστων καὶ καθαρῶν εἰσοδημάτων των. Ἐξ ἄλλου ἡ μέριμνα τοῦ Ὑπουργείου Γεωργίας καὶ τῆς Ἀγροτικῆς Τραπεζῆς διὰ νὰ κατασκευασθῇ τὸ ἐργοστάσιον τοῦτο ἐλπίζεται ὅτι θὰ ἐνισχύσῃ τοὺς παραγωγοὺς τούτους.

Αἱ κυριώτεραι κитροπαραγωγικαὶ περιοχαὶ τῆς Κρήτης εἶναι αἱ ἐξῆς :
Νομὸς Χανίων : αἱ Κοινότητες Ἀρμένων, Καλυβῶν, Νεοχωρίου, Βρυσῶν τῆς Ἐπαρχίας Ἀποκορώνου. **Νομὸς Ρεθύμνης :** τὸ βόρειον τμήμα τῆς Ἐπαρχίας Μυλοποτάμου, ἦτοι αἱ Κοινότητες Ἀγγελιανὰ, Μαργαρίτες, Κουμέρι, Πρίνες, Πέραμα, Μελιδόνι, Πάνορμος, Γαράζο, Δαφνέδες. Ἐκ τῆς Ἐπαρχίας Ρεθύμνης αἱ Κοινότητες Πίκρα, Χαμαλεῦρι, Μύρτιο, Γιαννούλη κλπ. Ἐκ τῆς Ἐπαρχίας Ἀγίου Βασιλείου αἱ Κοινότητες Σπηλίου, Κεραμέ, Ἀκουμίων, Σελιέ. **Νομὸς Ἡρακλείου :** αἱ Κοινότητες Φόδελε, Ροβιά, Ἀχλάδας, Μαράθου τῆς Ἐπαρχίας Μαλεβιζίου, ἡ Κοινότης Μαλλῶν καὶ ἡ περιοχὴ τέως Δήμου Λαγκάδος τῆς Ἐπαρχίας Πεδιάδος. **Νομὸς Λασιθίου :** Εἶναι διεσπαρμέναι αἱ κитρέαι ὡς μικραὶ συστάδες ἢ μεμονωμένα δένδρα ἐντὸς μικρῶν κήπων, συνήθως μετὰ πορτοκαλλεῶν.

Ἄριθμός δένδρων καὶ ἐσπεριοειδῶν καὶ παραγωγή αὐτῶν εἰς τόνους τοῦ Ν. Ρεθύμνης (γεωργικοῦ ἔτους 1959-60)

Ἐπαρχίαι	Πορτοκαλαί		Λεμοναί		Μανδαριναί		Νεραντζαί		Κιτριά	
	Ἄριθμ.	Παρ.	Ἄριθμ.	Παρ.	Ἄριθμ.	Παρ.	Ἄριθμ.	Παρ.	Ἄριθμ.	Παρ.
Ρεθύμνης	11.180	163,0	6.260	56,3	5.820	73,2	4.500	30,0	10.500	67,8
Μυλοποτάμου	34.410	526,0	5.270	74,4	5.970	54,5	510	3,3	48.820	295,5
Ἄγ. Βασιλείου	6.095	87,0	790	7,0	100	1,2	30	0,2	1.500	9,0
Ἀμαρίου	5.350	78,1	2.035	18,0	1.445	5,2	1.300	8,7	2.800	26,0
Σύνολον	57.035	854,1	14.355	155,7	13.335	134,1	6.340	42,2	63.620	398,3

Τὰ λοιπὰ ὄπωροφόρα δένδρα.

Ἔχουν ταῦτα τοπικὴν σημασίαν, ὡς καταναλισκόμενα ἐντὸς τῆς Κρήτης καὶ ὡς παραγόμενα εἰς μικρὰς ποσότητας, ὅπως εἶναι τὰ κεράσια, τὰ βερίκοκα, τὰ σύκα, τὰ ἀχλάδια, τὰ μῆλα, κλπ.¹

Ὅμως, εἰς ὀλίγας λοφώδεις ἢ ἡμιορεινὰς περιοχάς, μεταξὺ τῶν ὁποίων παρεμβάλλονται μικραὶ κοιλάδες ἢ ὄροπέδια ἐπὶ ὑψομέτρου 600-800, μερικὰ ἐκ τῶν ὄπωροφόρων δένδρων προσδίδουν τὸ κύριον εἰσόδημα εἰς μερικοὺς ἀγρότας. Συγκεκριμένως εἰς τὸ Γερακάρι Ἐπαρχίας Ἀμαρίου Νομοῦ Ρεθύμνης, οἱ περισσότεροι κάτοικοι ἀποκομίζουν τὸ μεγαλύτερον εἰσόδημα ἀπὸ τὰ κεράσια, διότι αἱ κερασαί, ποτιζόμεναι διὰ πηγαιῶν ὑδάτων εὐρίσκουν ἐκεῖ εἰς ὑψόμετρον 700-800 τὸ κατάλληλον οἰκολογικὸν περιβάλλον. Ἐπίσης αἱ μηλέαι καλῶν ποικιλιῶν εὐδοκίμοῦν εἰς τὸ ὄροπέδιον Λασιθίου, ὅπου συγκαλλιεργοῦνται μετὰ γεωμήλων καὶ ἄλλων κηπευτικῶν. Τὸ περιβάλλον ἐκεῖ συντελεῖ εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς μηλέας καὶ τὴν καλὴν ποιότητα τῶν μῆλων.

Αἱ χαρουπέαι καὶ ἡ παραγωγή αὐτῶν.

Εἰς τὴν Κρήτην ὑπάρχουν αἱ πλεῖστα χαρουπέαι (ἄλλως ξυλοκεραταί ἢ κερωναί αἱ ἔλλοβοι, *Ceratonia siliqua*), ἐνῶ μικρὰ σχετικῶς μερὶς ἐξ αὐτῶν εὐρίσκεται εἰς τὴν νοτιοανατολικὴν Πελοπόννησον, δηλαδὴ εἰς τὰς περιοχὰς τῶν Ἐπαρχιῶν Ἑρμιονίδος, Τροιζηνίας, Κυνουρίας (περιοχὴ Λεωνιδίου), Λακεδαιμόνος, Γυθείου καὶ Οἰτύλου. Ὀλιγώτεραι χαρουπέαι ὑπάρχουν καὶ εἰς ἄλλας περιοχὰς τῆς Πελοποννήσου ἥτοι τὰς περιοχὰς Καλαμῶν Τριφυλίας, Ναυπλίας καὶ λοιπὰς².

Ὀλίγα ἄτομα χαρουπέας, σποραδικά, ἐντὸς ἀγρῶν καὶ δασικῶν βοσκοτόπων ὑπάρχουν εἰς τὴν ἀνατολικὴν Ἀττικὴν (πλησίον τῆς Ραφίνας καὶ

1. Τὰ μούσμουλα (ἢ πρωζιμωτέρα ὄπωρα), ἐξάγονται ἐκ τῆς Κρήτης ἐν μέρει καὶ διατίθενται εἰς τὴν πρωτεύουσαν καὶ τὴν Θεσσαλονίκην.

2. Βλ. κατωτέρω τοὺς πίνακας χαρουπεῶν ὄλων τῶν Νομῶν τῆς Κρήτης.

Χαρβατίου), εἰς τὴν Ἐπαρχ. Μεγάρων, εἰς τὰς νήσους Αἴγινα, Σπέτσας καὶ Σαλαμίνα καὶ εἰς ἄλλας τινὰς περιοχὰς τῆς κεντρικῆς καὶ νοτίου Ἑλλάδος, καὶ τὰς νήσους Χίον, Σάμον, Ἰκαρίαν κλπ.

Κατὰ τὸν καθηγητὴν τῆς Βοτανικῆς κ. Χαράλαμπον Ἀ. Διακούλην, ἡ χαρουπέα εὐρίσκει εἰς τὴν Κρήτην «τὸ βέλτιστον τῆς ἀναπτύξεώς της». Χαρακτηριστικῶς μνημονεύομεν ὅτι ἐκ τῶν 30.000–35.000 τόννων μέσης ἐτησίας παραγωγῆς χαρουπιῶν (κερατίων) οἱ 25.000–30.000 τόννοι εἶναι προελεύσεως Κρήτης.

Πλέον τοῦ κυρίου προϊόντος των, τῶν χαρουπιῶν, αἱ χαρουπέαι παρέχουν διὰ τοῦ καθαρισμοῦ καὶ τῆς κλαδεύσεώς των ξύλα, χρησιμοποιούμενα ἀμέσως ὡς καύσιμος ὕλη ἢ ὡς ἄνθρακες κατόπιν ἡμικαύσεώς των εἰς εἰδικὰ καμίνια.

Ἡ χαρουπέα, ὡς γνωστόν, εἶναι δένδρον τῶν παραμεσογειακῶν περιοχῶν, μακρόβιον, μᾶλλον χαμηλόν, ἀειθαλές, μὲ πυκνοὺς κλάδους καὶ πυκνὸν φύλλωμα, καρποφόρον, συνήθως λίαν παραγωγικόν, τὸ ὅποῖον ἀπαιτεῖ κλίμα παραλιακόν, ἡπιον, θερμόν, ὅπως ἀντίστοιχως ἀπαιτοῦν ἡ λεμονέα καὶ ἡ πορτοκαλλέα, χωρὶς χειμερινούς παγετούς. Τὸ χαρακτηριστικὸν τοῦ δένδρου τούτου εἶναι ὅτι ἔχει ἰσχυράς ρίζας, ποὺ εἰσδύουν βαθέως ἐντὸς τοῦ ἐδάφους, καὶ ὅτι εὐδοκιμεῖ ἐπὶ ἐπικλινῶν κατὰ τὸ πλεῖστον ἀσβεστολιθικῶν ξηρῶν ἐκτάσεων καὶ ἀκόμη ὅτι ἀποδίδει πάντοτε καρπούς εἰς τόπους πτωχοὺς, ὅπου δὲν εὐδοκιμοῦν ἄλλα γεωργικά, πολυετῆ φυτά. Ἐνεκα τῶν ἰδιοτήτων της τούτων ἡ χαρουπέα, ὡς ἀειθαλής, συνδυάζει τὴν οἰκονομικὴν ἀπόδοσιν καὶ τὴν προστασίαν τοῦ ἐδάφους ἐναντι τῆς διαβρωτικῆς ἐνεργείας τοῦ ρέοντος ὕδατος τῶν βροχῶν.

Προσιδιάζει ἐπομένως ἡ χαρουπέα διὰ τὴν ἐκμετάλλευσιν καὶ τὴν στερέωσιν ἐπικλινῶν ἐδαφῶν καὶ πρᾶνῶν ρευμάτων καὶ χειμάρρων.

Τὰ αὐτοφυῆ δένδρα χαρουπέας ἐμβολιάζονται ἐπὶ τόπου, ἐνῶ ὁ τεχνητὸς πολλαπλασιασμὸς συντελεῖται διὰ δενδρυλλίων ἐκ σπόρων. Τὰ δενδρύλλια, ὡς ἄγρια ἐμβολιάζονται εἰς ἡλικίαν 4–5 ἐτῶν. Εὐδοκιμεῖ καὶ ὑπάρχει εἰς ὅλην τὴν Κρήτην μέχρις ἀποστάσεως 20 περίπου χιλιομέτρων ἀπὸ τῆς παραλίας, ἀνέρχεται δὲ μέχρις ὑψομέτρου 500 περίπου εἰς τὰς νοτίας κλιτεῖς αὐτῆς, ὡς π.χ. εἰς τὴν περιοχὴν Μαλλῶν Ἱεραπέτρας.

Μάλιστα, πολλὰ δένδρα χαρουπέας ἀποτελοῦν ἀραιὰ αὐτοφυῆ δάση ἢ συστάδας ἐξ αὐτῶν, ποὺ ὑπάρχουν κυρίως εἰς τὸν Νομὸν Ρεθύμνης (ἰδίᾳ εἰς τὸ βόρειον τμήμα τῆς Ἐπαρχίας Μυλοποτάμου καὶ τὸ νότιον παραλιακὸν τμήμα Ἐπαρχίας Ἀγίου Βασιλείου) καὶ εἰς τὸν Νομὸν Λασιθίου. Ἐπὶ ρευματιῶν ἢ ἐπὶ ἀγρῶν γονίμων τὸ δένδρον λαμβάνει μεγάλην ἀνάπτυξιν καὶ ἀποδίδει διπλασίαν μέχρι πενταπλασίας παραγωγὴν ἐκεῖνης τῶν ἐπὶ πτωχῶν ξηρῶν ἐδαφῶν φυομένων χαρουπεῶν.

Ἡ ἀραίωσις τῶν δένδρων, ἡ κλάδευσις αὐτῶν, ἡ καλλιέργεια τοῦ ἐδάφους καὶ περισσότερον ἡ ἄρδευσις του συντελοῦν εἰς τὴν ταχεῖαν καὶ μεγαλυ-

τέραν ἀνάπτυξιν τῆς χαρουπέας, αὐξάνουν δὲ τὴν ποσότητα τῶν κερατίων καὶ βελτιώνουν τὴν ποιότητά των. Οἱ Κρηῖτες ὅλως περιορισμένως παρέχουν τοιαύτας καλλιεργητικὰς φροντίδας εἰς τὴν χαρουπέαν, καίτοι ἡ ἀπόδοσις αὐτῶν ἔχει ἀνάλογον οἰκονομικὴν ὠφέλειαν. Ὅμως ἐφαρμόζεται ὑπὸ τῶν περισσοτέρων Κρητῶν ἡ ἀραίωσις τῶν αὐτοφυῶν δένδρων τῆς χαρουπέας, ἠρθῶς ὡς πρῶτιστον μέτρον αὐξήσεως καρποφορίας.

Ὡς πρὸς ὠρισμένας περιοχὰς τῆς Κρήτης καὶ μάλιστα τῶν Νομῶν Ρεθύμνης καὶ Λασιθίου, ἡ χαρουποπαραγωγή εἶναι ἡ πρώτη ἢ ἡ δευτέρα μετὰ τὴν ἐλαιοπαραγωγὴν, ποῦ ἀποδίδει τὸ κύριον ἀγροτικὸν εἰσόδημα. Ὅλοι γενικῶς αἱ χαρουπέαι τῆς Κρήτης ἀνήκουν εἰς ἰδιώτας, οἱ ὅποιοι εἶναι ἰδιοκτῆται ἢ νομεῖς ἀπὸ μακροῦ χρόνου τοῦ ὑπ' αὐτὰς ἐδάφους. Ὅσοι ἐξ αὐτῶν κατέχουν πολλὰ δένδρα χαρουπέας καὶ δὲν ἐπαρκοῦν διὰ τὴν συλλογὴν τοῦ καρποῦ χρησιμοποιοῦν ἐπὶ ἡμερομισθίῳ ξένας ἐργατρίαν. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον αἱ ἀκτῆμονες οἰκογένειαι κατὰ τὸ διάστημα μέσων Αὐγούστου ἕως μέσων Σεπτεμβρίου, ἐξευρίσκουν ἐργασίαν ἐπὶ 30-40 ἡμέρας διὰ τὴν συλλογὴν τῶν χαρουπιῶν, τῆς ὁποίας ἡ διάρκεια καθορίζεται ἐκάστοτε δι' ἀποφάσεως τοῦ οἰκείου Νομάρχου.

Ἄλλοι ἐργάται ἀσχολοῦνται μὲ τὴν μεταφορὰν τῶν χαρουπιῶν δι' ὑποζυγίων μέχρι τῶν σημείων, ὅπου φθάνουν τὰ φορητὰ αὐτοκίνητα, κυκλοφοροῦντα ἔστω ἐπὶ ἀγροτικῶν ὁδῶν. Ἐκεῖθεν μεταφέρονται τὰ χαρούπια εἰς τοὺς χαρουπομύλους Ἡρακλείου, Ρεθύμνης, Χανίων, Ἱεραπέτρας, Ἀγίας, Γαλήνης καὶ λοιποὺς τόπους, ὅπου συντελεῖται ἡ πρωταρχικὴ ἐπεξεργασία, δηλαδὴ ὁ διαχωρισμὸς τῶν σπόρων ἀπὸ τοῦ σαρκῶδους μέρους τοῦ καρποῦ. Τὸ προῖον ἐξάγεται εἰς τὸ ἐξωτερικὸν ἢ αὐτοῦσιον ἢ συνηθέστερον ὑπὸ μορφὴν χαρουπαλεύρου καὶ σπόρων, διὰ μέσου τῶν λιμένων Ρεθύμνου, Ἡρακλείου, Χανίων, Ἀγίου Νικολάου καὶ Ἱεραπέτρας. Τὸ σαρκῶδες μέρος τῶν χαρουπιῶν διαιρεῖται εἰς χονδροαλεσμένον διὰ τὴν διατροφήν τῶν μεγάλων ζῶων, μέτριον διὰ τὴν διατροφήν τῶν μικρῶν ζῶων καὶ τῶν πτηνῶν καὶ ψιλὸν διὰ τὴν διατροφήν τῶν χοίρων.

Ἀξιοποίησις καὶ ἐπεξεργασία τῶν χαρουπιῶν Κρήτης καὶ ὅλης τῆς Χώρας. Τὰ τρία τέταρτα περίπου τῆς συνολικῆς παραγωγῆς τῶν χαρουπιῶν διατίθενται εἰς τὸ ἐξωτερικὸν καὶ περισσότερον εἰς τὸ Κράτος τοῦ Ἰσραήλ. Σχετικῶς σημειοῦται ὅτι σάκχαρις κρυσταλλικὴ εἰς τὴν Ἰταλίαν, ὅπου μεγάλη εἶναι ἡ χαρουποπαραγωγή, καθὼς καὶ εἰς ἄλλας χώρας, δὲν παρασκευάζεται ἐκ τῶν χαρουπιῶν. Διότι εἶναι μὲν τεχνικῶς δυνατὴ ἡ παρασκευὴ αὕτη, ἀλλὰ δὲν συμφέρει οἰκονομικῶς, τὸ δὲ κόστος εἶναι διπλάσιον τοῦ ἀντιστοίχου τῆς ἐκ τεύτλων παραγωγῆς σακχάρους.

Ἐκ τῆς ἐντοπίας παραγωγῆς χαρουπιῶν ποσότης 4.500 τόννων περίπου χρησιμοποιεῖται ὑπὸ τῆς Ἐταιρείας Ζ.Α.Α.Ε. διὰ παρασκευὴν χαρουπο-

σιροπίου, άλλη μικρά ποσότης χρησιμοποιείται δια την κτηνοτροφίαν ως χαρουπάλευρον και μικρά ποσότης επίσης άλλη ποσότης χαρουπιῶν χρησιμοποιείται, εἰς ἐποχὰς μεγάλων δυσχερειῶν ἐξαγωγῆς τοῦ προϊόντος τούτου, διὰ τὸ ἐξωτερικόν, διὰ παρασκευὴν οἰνοπνεύματος κατόπιν εἰδικῶν πρὸς τοῦτο ἐγκρίσεων τοῦ Ὑπουργοῦ τῶν Οἰκονομικῶν. Τὸ πλεῖστον μέρος τοῦ σπόρου διατίθεται εἰς τὸ ἐξωτερικόν.

Αἱ τιμαὶ τῶν χαρουπιῶν ἄλλοτε ἦσαν μεγαλύτεραι και εἰς τοῦτο συνέβαλεν ἡ ὑψηλὴ τιμὴ τοῦ σπόρου. Ὅμως, ἡ τιμὴ του ἠλαττώθη κατὰ 40-60% λόγῳ τῆς χρησιμοποιήσεως διὰ τὴν παρασκευὴν κόλλας και λοιπῶν ὑποπροϊόντων τοῦ σπόρου («Γκουάν») ἐκ τοῦ ὁμωνύμου θαμνώδους φυτοῦ, τὸ ὁποῖον δὲν καλλιεργεῖται οὔτε εἰς τὴν Ἰταλίαν οὔτε παρ' ἡμῖν. Πειράματα δὲ καλλιεργείας τούτου εἰς Ἰταλίαν ἀπέτυχον.

Ἡ ἀξιοποίησις τῶν χαρουπιῶν, γίνεται διὰ τῆς βιομηχανικῆς ἐπεξεργασίας τοῦ σαρκώδους μέρους και χωριστὰ τοῦ σπόρου. Τὸ θέμα τοῦτο ἐμελετήθη, κατόπιν σχετικῆς ἐντολῆς τῆς Ἀγροτικῆς Τραπέζης ὑπὸ τῶν κ.κ. Παν. Κασσανδρέα, Δασολόγου Τεχν. Ἐπιθεωρητοῦ, και Εὐσταθίου Παπαστράτη, Χημικοῦ τῆς ἰδίας Τραπέζης, οἱ ὁποῖοι μετέβησαν ἐπὶ τούτῳ εἰς τὴν Ἰταλίαν και διὰ τῆς ἀπὸ 8 Φεβρουαρίου 1960 ἐκθέσεώς των κατέληξαν εἰς τὰ ἐξῆς συμπεράσματα :

1. Βιομηχανικὴ ἐπεξεργασία τοῦ σαρκώδους μέρους τοῦ χαρουπιοῦ. Ἐξ αὐτοῦ τὸ σαρκῶδες μέρος ἀποτελεῖ τὰ 90% και ὁ σπόρος τὰ 10%. Πρὸς ἀξιοποίησιν τοῦ σαρκώδους μέρους ὑπάρχουν τρεῖς τρόποι εἰς τὴν Ἑλλάδα : α) παρασκευὴ οἰνοπνεύματος : β) παρασκευὴ χαρουποσιροπίου, και γ) παρασκευὴ κτηνοτροφῶν. Ὅταν μειωθῇ ἡ εἰσαγωγὴ εἰς τὴν χώραν μας τῆς μελάσσης κατὰ 50% εἶναι δυνατὴ ἡ παραγωγή οἰνοπνεύματος ἐκ χαρουπιῶν, ἴση πρὸς τὴν σήμερον παραγομένην ἐκ τῆς μελάσσης, ὁπότε θὰ ἐπέλθῃ σοβαρὰ οἰκονομία συναλλάγματος. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ναὶ μὲν τὸ βιομηχανικόν κόστος παρασκευῆς οἰνοπνεύματος ἐκ χαρουπιῶν εἶναι ἀνώτερον ἐκείνου τοῦ ἐκ μελάσσης προερχομένου, ἀλλ' ὅμως περιορίζεται ἡ διαφορά ἐκ τῆς οἰκονομίας τοῦ συναλλάγματος.

Ἀποφαινόμεθα οἱ ἐν λόγῳ δύο τεχνικοὶ ἐπιστήμονες ὅτι κατ' ἀρχὴν εἶναι σκόπιμος ἡ ἰδρυσις συνεταιρικοῦ ἐργοστασίου ἐπεξεργασίας τῶν χαρουπιῶν πρὸς ἐκπλήρωσιν τῶν ἐξῆς σκοπῶν ἐκ τοῦ σαρκώδους μέρους :

α) Διὰ παρασκευὴν οἰνοπνεύματος ἀπαιτοῦνται	13.000	τόνοι
β) Διὰ παρασκευὴν κτηνοτροφῶν ἀπαιτοῦνται	4.000	»
γ) Διὰ παρασκευὴν χαρουποσιροπίου, χρησιμοποιουμένου διὰ παρασκευὴν χαλβᾶδων	4.500	»
δ) Διὰ παρασκευὴν χαρουποσιροπίου, ἀνωτέρας ποιότητος	4.500	»

Σύνολον διατιθεμένης ποσότητος χαρουπιῶν 26.000 τόνοι

Ἐπομένως ἀπομένει ποσότης ἐκ 5.000–6.000 τόννων σαρκώδους μέρους τῶν χαρουπιῶν, δυναμένη εὐχερῶς νὰ ἐξαχθῇ εἰς Ἴταλίαν, Ἀγγλίαν, Ἰσραήλ κλπ.

Ἡ βιομηχανία ἐπεξεργασίας τοῦ χαρουπιῦ (χωριστὰ τοῦ σαρκώδους μέρους καὶ χωριστὰ τοῦ σπόρου) πρέπει κατὰ τὴν γνώμην τῶν ἐν λόγῳ τεχνικῶν νὰ εἶναι συνεταιρική, δηλαδὴ Κοινοπραξία τῶν χαρουποπαραγωγικῶν Συν/κῶν ὀργανώσεων Κρήτης, εἰς τὰς ὁποίας ἀνήκουν τὰ 80% τῆς παραγωγῆς.

Τόπος δὲ ἀνεγέρσεως τῆς βιομηχανίας ταύτης εἶναι τὸ Ρέθυμνον, διότι εὐρίσκεται εἰς τὸ Κέντρον τῶν χαρουποπαραγωγικῶν περιοχῶν τῆς Κρήτης. Ἡ ἐνιαία διαχειρίσις τοῦ προϊόντος ὑπὸ τῆς Κοινοπραξίας προβλέπεται ἐκ τῆς ὡς ἄνω ἐκθέσεως ἐπιωφελῆς διὰ τοὺς παραγωγούς. Προστίθεται ἐπὶ πλέον ἡ ἔμμεσος ἀλλὰ βεβαία ὠφέλεια τῆς τοπικῆς καὶ δημοσίας οἰκονομίας ἐκ τῆς βελτιώσεως καὶ πυκνώσεως κατὰ τὸ δυνατόν τῆς χαρουπιᾶς, ὅπερ θὰ ἐλαττώσῃ τὰς ἐκ τῆς διαβρώσεως ἐκ τῶν ἐπικλινῶν πετρωδῶν ἐκτάσεων σοβαρὰς καὶ ἀνεπανορθώτους ἀτυχῶς φθορὰς τῆς κρητικῆς καὶ πελοποννησιακῆς γῆς.

Προτείνεται ὅπως πρὸ πάσης ἐγκρίσεως τῆς ἀνωτέρω βιομηχανίας καταρτισθοῦν πλήρεις οἰκονομοτεχνικαὶ μελέται πρὸς καθορισμὸν τοῦ βιωσίμου ἢ μὴ ἐκάστης ὡς ἄνω κεχωρισμένως μονάδος τῆς βιομηχανίας ταύτης, λαμβανομένης ὑπ' ὄψιν εἰς περίπτωσιν μικρᾶς διαφορᾶς κέρδους, ὅπωςδήποτε τῆς ἐκπληρώσεως τῶν γενικῶν ὡς ἄνω σκοπῶν, δηλαδὴ τῆς προεστίας τοῦ ἐδάφους τῶρα καὶ εἰς τὸ μέλλον, εἰς τὴν διάρκειαν. Ἐπίσης δεόν νὰ ληθῆ ὑπ' ὄψιν καὶ τὸ πλεονέκτημα τῆς ἐνιαίας διαχειρίσεως τῶν προϊόντων, ποῦ ἀποβλέπει εἰς τὸ νὰ ἀπολαμβάνουν οἱ παραγωγοὶ κατὰ τὸ δυνατόν δικαίας καὶ ἱκανοποιητικὰς τιμὰς, ἀναλόγους πρὸς τὰς διεθνεῖς. Διὰ τῆς ἐκθέσεως ὀρίζονται αἱ ἀναγκαιοῦσαι συνολικαὶ πιστώσεις διὰ τὴν ἴδρυσιν βιομηχανίας ἐπεξεργασίας χαρουπιῶν, ἱκανῆς νὰ παράγῃ ἑπτὰ (7) τόννους ἀνύδρου οἰνοπνεύματος ἐκ 45 τόννων χαρουπιῶν (ἀποδόσεως 14–17%) κατὰ 24ωρον.

Διὰ τὴν παρασκευὴν τῶν συνθέτων κτηνοτροφῶν, ὑπολογιζόμενου ποσοῦ προσιμῆς χαρουπιῦ, κατὰ μέσον ὄρον εἰς 10% θὰ χρειασθῇ ποσότης 10.000 τόννων χαρουπαλεύρου, ποῦ θὰ προσιμῆθῃ μετὰ 100.000 τόννων ξηρῶν κτηνοτροφῶν ἐν γένει (κριθῆς, βρώμης, ἀραβοσίτου κλπ.), διατιθεμένων ὑπὸ τῆς Ἀγροτικῆς Τραπεζῆς. Ἐκτὸς τῆς τοιαύτης ἀμέσου χρησιμοποίησεως τῶν χαρουπιῶν πρὸς πρόσμιξιν μετὰ ξηρῶν κτηνοτροφῶν, προτείνεται διὰ τῆς ἐν λόγῳ ἐκθέσεως ἡ ἴδρυσις μικρᾶς μονάδος ἐργοστασίου παρασκευῆς βιταμινούχων κτηνοτροφῶν, συμπεπυκνωμένων ἢ ὑπὸ μορφήν κύβων. Ἡ βιομηχανία αὕτη θὰ εἶναι ἱκανότητος ἐπεξεργασίας ἐτησίως 4.000–5.000 τόννων χαρουπιῶν, πρὸς παρασκευὴν ἀναλόγου ὡς ἄνω ποσότητος κτηνοτροφῶν, συμπεπυκνωμένων καὶ συντι-

θεμένων εκ χαρουπίου, ελαιοπυρῆνος, υπολειμμάτων επεξεργασίας εσπεριδοειδων δια χυμούς κλπ.

Προτείνεται εν τέλει η επιδότῃσις τῆς γεωργικῆς ταύτης βιομηχανίας, ιδρυομένης υπό τῆς Κοινοπραξίας τῶν χαρουποπαραγωγικῶν ὀργανώσεων Κρήτης, με τὴν αἰτιολογίαν ὅτι ἡ ἐπιδότῃσις αὕτη ἐπιβάλλεται διὰ τὴν βελτίωσιν καὶ ἀνάπτυξιν τῆς κτηνοτροφίας τῆς Κρήτης, ἴσα ὁ κλάδος οὗτος ἐνδυναμώσῃ τὴν ἰσχνὴν κατὰ τὸ πλεῖστον οἰκονομίαν τῶν ἀγροτῶν τῆς Κρήτης.

Ἐπέκτασις καὶ βελτίωσις τῆς χαρουπέας

Αἱ ἀποδόσεις τοῦ δένδρου τούτου εἰς χαρούπια διακυμαίνονται υπό τὴν ἐπίδρασιν τῶν καιρικῶν συνθηκῶν, ἤτοι τῶν βροχῶν, τῆς διακυμάνσεως τῆς θερμοκρασίας, ἰδίᾳ τῶν ἀνέμων, οἱ ὅποιοι προκαλοῦν, ὅταν εἶναι σφοδροί, τὴν ἄμεσον πτώσιν τοῦ καρποῦ, καὶ υπό τὴν ἐπίδρασιν ἐπίσης τῶν ἀσθενειῶν, τῆς ἀρδεύσεως, ἄλλων καλλιεργητικῶν φροντίδων καὶ λοιπῶν συντελεστῶν.

Ἐπίσταται περιθώριον κατὰ μικρὰς περιοχὰς ἐπεκτάσεως τῆς χαρουπέας, ἤτοι δι' ἐμβολιασμοῦ τῶν ἀγρίων δένδρων, εἴτε διὰ μεταφυτεύσεως δενδρῶν ἐκ σπόρων καὶ κατόπιν δι' ἐμβολιασμοῦ των. Ὅμως, τοῦτο προσκρούει εἰς τὴν ἄνευ περιορισμῶν αἰγοβοσκίαν εἰς τὰς περιοχὰς τῶν περισσοτέρων Κοινοτήτων. Ὅπου κατενόησαν τὴν ἐκ τῆς χαρουπέας συμφέρον των οἱ ἀγρόται, ρυθμίζουσι μόνον των διὰ τῶν κοινοτικῶν Συμβουλίων τὰ τῆς αἰγοβοσκίας, ὥστε κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς ἀναπτύξεώς των νὰ μὴ βλάπτωνται τὰ δενδρῶλια τῆς χαρουπέας.

Αἱ κυριώτεραι βελτιώσεις συνίστανται εἰς τὴν ἀραίωσιν τῶν δένδρων, ὥστε νὰ μὴ συμπλέκωνται οἱ κλάδοι καὶ αἱ ρίζαι, τὸν καθαρισμὸν καὶ κλάδευμα αὐτῶν, τὴν ἄροσιν τοῦ ἐδάφους καὶ τὴν χρησιμοποίησιν τῶν ὑδάτων τῶν βροχῶν διὰ κατασκευῆς λάκκων πέριξ ἐκάστου δένδρου. Ἡ τιμὴ τῶν χαρουπιῶν κυμαίνεται τώρα ἀπὸ 1-1,20 δρχ. κατὰ χιλιόγραμμον, διὰ τοῦ ὁποίου ποσοῦ μόλις καλύπτονται τὰ ἔξοδα συλλογῆς καὶ μεταφορᾶς.

Ἀριθμὸς δένδρων καὶ ποσότης παραγωγῆς χαρουπιῶν (γεωργ. ἔτους 1959-60)

Νομοί	Ἀριθμ. δένδρων εἰς χιλιάδας	παραγωγή εἰς τόνους	παραγωγή κατὰ δένδρον εἰς χιλγρ.
Χανίων	239	2.964	12,4
Ρεθύμνης	1.211,8	7.005	5,8
Ἡρακλείου	450	4.611	10,2
Λασιθίου	1.140	8.703	7,6
Σύνολον	3.040,8	23.283	7,6

Ὁ ἀριθμὸς τῶν Χαρουπιῶν εἰς χιλιάδας καὶ ἡ παραγωγή αὐτῶν εἰς τόννους τοῦ Ν. Ρεθύμνης (γεωργικοῦ ἔτους 1959-60)

Ἐπαρχίαι	Ἄριθ. εἰς χιλιάδας	Παραγωγή εἰς τόννους	Παραγωγή κατὰ δένδρον εἰς χιλγρμ.
Ρεθύμνης	369,9	2.219,0	6,0
Μυλοποτάμου	721,7	4.085,8	5,67
Ἀγ. Βασιλείου	96,9	500,0	5,15
Ἀμαρίου	23,3	200,0	8,58
Σύνολον	1.211,8	7.004,8	5,80

Παρατηρήσεις: Ἡ παραγωγή τῶν χαρουπιῶν, κατὰ μ.δ. κατὰ τὴν 5ετίαν 1955-59 ἀνῆλθεν εἰς 8.850 τόννους.

Αἱ βαλανιδέαι, καστανέαι, ἀμυγδαλέαι, βανανέαι

Ἡ βαλανιδοπαραγωγή. Αὕτη ἔχει οἰκονομικὴν σημασίαν διὰ τὸ βόρειον τμήμα τῆς Ἐπαρχίας Ρεθύμνης, ὅπου ὑπάρχουν μᾶλλον διεσπαρμένα 54.450 δένδρα βαλανιδέας.

Ἡ συνολικὴ ἑτησίᾳ παραγωγή βαλανιδιῶν ἀνέρχεται εἰς 1.100 τόννους, ὅπερ ποσὸν διακυμαίνεται ἀπὸ ἔτους εἰς ἔτος μεταξύ 500-2.000 τόννων ἑτησίως. Τὸ προϊόν τοῦτο ἐξάγεται εἰς τὴν Λέσβον, ὅπου χρησιμοποιεῖται διὰ τὴν βυρσοδεψίαν πρὸς παραγωγὴν ἐκχειλίσματος. Ὅμως ἡ τιμὴ τοῦ προϊόντος τούτου εἶναι τόσον χαμηλὴ, ὥστε μόλις καλύπτει τὰς δαπάνας συλλογῆς καὶ μεταφορᾶς τῶν βαλανιδιῶν.

Αἱ καστανέαι. Ἀποτελοῦν αὗται ἐνδιαφέρουσαν οἰκονομικῶς δενδρώδη καλλιέργειαν ὡς πρὸς μερίδα ἀγροτῶν τῶν Ἐπαρχιῶν Κισσάμου καὶ Κυδωνίας, ὅπου ὑπάρχουν φυτεῖαι κατασταναέας ἐμβολιασμένης, ἡ συστάδες ἢ μεμονωμένα δένδρα ἐξ αὐτῶν. Τὸ ἔδαφος ἐκεῖ εἶναι σχιστολιθικῆς προελεύσεως, τὸ ὑψόμετρον ποικίλλει ἀπὸ 250-500 περίπου καὶ τὸ ἑτήσιον μέσον βροχομετρικὸν ὕψος εἶναι 800 χιλιοστά.

Τὸ φυσικὸν δηλαδὴ περιβάλλον εὐνοεῖ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς κασταναέας, τῆς ὁποίας ὁμως ἡ παραγωγή ἐπηρεάζεται ποσοτικῶς καὶ ποιοτικῶς ἐκ τῶν καιρικῶν συνθηκῶν καὶ ἰδίᾳ ἐκ τῆς ἀνομβρίας τοῦ θέρους καὶ τῶν ἀρχῶν τοῦ Σεπτεμβρίου. Αἱ φυτεῖαι τῶν καστανεῶν φύονται εἰς τὰς περιοχὰς ἐννεα χωριῶν, τὰ ὁποῖα καὶ ὀνομάζονται καστανοχώρια τοῦ Νομοῦ Χανίων (Ἔλος, Λούλη, Καμηλιανά, Βλάτος, Ρογδιὰ κλπ.).

Αἱ σπουδαιότεραι καλλιεργητικαὶ φροντίδες διὰ τὴν κασταναὴν εἶναι ἡ προστασία τοῦ ἔδαφους διὰ λιθοβαθμίδων καὶ ἡ ἀρδευσις, ὅπου ὑπάρχει πηγαιὸν ὕδωρ. Τὰ κάστανα τῆς Κρήτης, δηλαδὴ ἀποκλειστικῶς τοῦ Νομοῦ Χανίων, ὡς τὰ πρωιμώτερα τοῦ ἰδίου προϊόντος ἄλλων περιοχῶν τῆς χώρας,

διατίθενται κυρίως εις τὴν περιοχὴν τῆς πρωτευούσης (Ἀθηνῶν, Πειραιῶς κλπ.), ὅπου πωλοῦνται ὑπὸ τῶν πλανοδίων πωλητῶν ὡς ἐψημμένα.

Ἡ μέση ἐτήσια παραγωγή καστάνων τῆς Κρήτης ἀνέρχεται εἰς 1.500 τόννους περίπου. Τὰ εἰς τὸν Νομὸν Χανίων δένδρα καστανέας ὑπολογίζονται ὑπὸ τῆς ἀρμοδίας Διευθύνσεως Γεωργίας τοῦ Νομοῦ τούτου εἰς 85.920, ἐκ τῶν ὁποίων 10.000 περίπου εἶναι νέα δενδρύλλια. Ἐξ αὐτῶν αἱ περισσότεραι καστανεαί εἶναι εἰς τὴν Ἐπαρχίαν Κισσάμου (ὅπου ἑννέα χωρία ὀνομάζονται καστανοχώρια), καὶ αἱ ὑπόλοιποι εἶναι εἰς τὰ κοινὰ ὄρια τῶν Ἐπαρχιῶν Σελείνου καὶ Κυδωνίας.

Ἡ παραγωγή τῶν καστάνων τῆς Κρήτης (εἰς τόννους)

Νομοὶ	1959	1960	1961
Χανίων	1.700	1.737	1.100
Ρεθύμνης	3	2	2
Ἡρακλείου	—	—	—
Λασιθίου	—	—	—
Σύνολον	1.703	1.739	1.102
Σύνολον Ἑλλάδος	13.228	13.226	12.921

Αἱ ἀμυγδαλαί καὶ ἡ παραγωγή αὐτῶν.

Τὸ δένδρον τοῦτο προσιδιάζει μᾶλλον εἰς τὸ ξηρὸν περιβάλλον τοῦ Νομοῦ Λασιθίου, ὅπου πράγματι διὰ μερίδα ἀγροτῶν τὰ ἀμύγδαλα ἀποτελοῦν σοβαρὸν εἰσόδημα. Ἀτυχῶς ἡ ἀμυγδαλῆ εἰς τὴν Κρήτην, ὅπως ἄλλωστε εἰς ὅλην τὴν χώραν, εἶναι ἀσταθοῦς καρποφορίας καὶ ἐκ τούτου δὲν εἶναι κατ' ἔτος βεβαία ἡ ἀπόληψις ἱκανοποιητικοῦ εἰσοδήματος ἐκ τοῦ δένδρου τούτου, τὸ ὅποιον ἐνίοτε οὐδὲν καρποφορεῖ. Δὲν δύναται δηλαδὴ νὰ στηριχθῇ ἡ οἰκονομία τῶν παραγωγῶν ἐπὶ μόνῃς τῆς ἐσοδείας τῆς ἀμυγδαλῆς.

Εἰς τὸν Νομὸν Λασιθίου ὑπολογίζεται εἰς 15.000 στρέμματα, ἡ καταλαμβανομένη ἑκταδὶς ὑπὸ τῶν φυτειῶν ἀμυγδαλῆς. Ὅμως καὶ εἰς τοὺς ἄλλους Νομοὺς τῆς Κρήτης ἔχει σχετικὸν οἰκονομικὸν ἐνδιαφέρον τὸ δένδρον τοῦτο, διὰ τοῦ ὁποίου ἀξιοποιοῦνται ζηραὶ ἐπικλινεῖς ἐκτάσεις.

Ἡ παραγωγή τῶν ἀμυγδάλων τῆς Κρήτης (εἰς τόννους).

Νομοὶ	1959	1960	1961
Χανίων	460	729	800
Ρεθύμνης	170	260	450
Ἡρακλείου	685	563	560
Λασιθίου	2.208	510	1.200
Σύνολον	3.523	2.062	3.010
Σύνολον Ἑλλάδος	18.469	10.609	21.683

Βα ν α ν έ α ι .

Ὡς γνωστόν, εὐδοκιμεῖ αὕτη εἰς τὰς νοτίους κυρίως περιοχάς τῆς Κρήτης, διότι ἀπαιτεῖ ἥπιον καὶ λίαν θερμὸν κλίμα. Εὐδοκιμεῖ ἐπίσης καὶ εἰς τὴν Μεσσηνίαν, εἰς τὰς νοτίους ἐκεῖ κλιτεῖς τῶν παραλιακῶν λόφων. Μεμονωμένα ἄτομα ὑπάρχουν εἰς τὸ Ναύπλιον, παραλιακὴν περιοχὴν Ἐπαρχίας Ἄργους, ὡς καὶ ἐδῶ εἰς τὰς Ἀθήνας, εἰς τοὺς ὁποίους ὁμοῦς τόπους δὲν ὠριμάζει πλήρως ὁ καρπὸς τοῦ δένδρου τούτου. Ὅπως δὴποτε μόνον εἰς μεσημβρινούς τόπους, ἢ εἰς μεσημβρινὰς ἀλλὰς οἰκιῶν τῆς παραλιακῆς Ἀττικῆς διατηρεῖται ἐν ζωῇ τὸ λίαν ἀπαιτητικὸν ὡς πρὸς τὸ κλίμα τοῦτο φυτόν, τὸ ὁποῖον εἶναι πολυετῆς θάμνος σπανίας μορφῆς. Ἔχει μεγάλα, πλατέα καὶ ἐπιμήκη φύλλα καὶ πολλαπλασιάζεται διὰ παραφυάδων, ἀποχωριζομένων ἐκ τῆς ρίζης.

Οἱ βανανεῶνες τῆς Κρήτης ἔχουν ἀνάγκην τακτικῆς ἀρδεύσεως καὶ προστασίας ἐναντι τῶν σφοδρῶν ἀνέμων, οἱ ὅποιοι καταστρέφουν τὰ φύλλα τῆς βανανέας.

Εἰς τὸν Νομὸν Ἡρακλείου ἡ ἔκτασις τῆς βανανέας ἀνέρχεται εἰς 120 στρέμματα, εἰς τὸν Νομὸν Λασιθίου εἰς 80 στρέμματα καὶ εἰς τὸν Νομὸν Χανίων ἡ ἔκτασις αὕτη εἶναι μόνον 10 στρέμματα. Εἰς δὲ τὸν Νομὸν Ρεθύμνης ἐλάχιστα μεμονωμένα ἄτομα βανανέας ὑπάρχουν. Ἡ ἔκτασις τῶν βανανεῶν εἶναι κατὰ τι μεγαλυτέρα, ὅταν ὑπολογισθοῦν καὶ αἱ νέαι φυτεῖαι, καρποφοροῦσαι μετὰ ἐν ἢ ἐν καὶ ἡμισυ ἔτος. Ἡ βανανέα εὐρίσκει τὸ κατάλληλον τοπικὸν μικροκλίμα καὶ οἰκολογικὸν περιβάλλον κυρίως εἰς τὴν παραλιακὴν πεδινὴν περιοχὴν τῆς Ἐπαρχίας Βιάννου τοῦ Νομοῦ Ἡρακλείου, καὶ μάλιστα εἰς τὰς μικρὰς πεδιάδας—κοιλιάδας Ἀρβῆς καὶ Κερατοκάμπου. Ἐπίσης σημαντικῆς ἐκτάσεως φυτεῖαι βανανέας ὑπάρχουν καὶ εἰς τὴν Κοινότητα Μαλλίων ἐπὶ τῆς βορείας πεδινῆς παραλίας Νομοῦ Ἡρακλείου. Εἰς τὸν Νομὸν Λασιθίου αἱ βανανεαὶ εὐρίσκονται κυρίως εἰς τὰς κοινοτικὰς περιοχὰς Καλοῦ Χωριοῦ Μεραμπέλου, Μύρτου Ἱεραπέτρας, Πισκοκεφάλου Σητείας καὶ δευτερευόντως εἰς ἄλλας περιοχὰς τοῦ Νομοῦ τούτου. Ἡ κατὰ στρέμμα ἐτήσια παραγωγή τῆς βανανέας ἐπὶ γονίμου ἀγροῦ εἶναι 3.000—3.500 χιλιόγραμμα, τὸ δὲ ἀκαθάριστον ἐτήσιον εισόδημα κατὰ στρέμμα ἀνέρχεται εἰς δραχμὰς 20.000—25.000, ὅταν ἡ τιμὴ τοῦ προϊόντος ἐπὶ τόπου εἶναι 7,50 δρχ. κατὰ χιλιόγραμ. Πρόκειται δηλαδή περὶ τῆς πλέον ἐντατικῆς μορφῆς δενδρώδους καλλιέργειας τῆς Κρήτης, ὅπου παράγονται περὶ τοὺς 250—300 τόννους ἐτήσιως καρποῦ βανάνας.

ΚΤΗΝΟΤΡΟΦΙΚΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΙΣ ΤΗΣ ΚΡΗΤΗΣ

Ἡ κτηνοτροφία τῆς Κρήτης ἀποτελεῖ σοβαρὸν παραγωγικὸν κλάδον, ἐπιδεκτικὸν βελτιώσεως. Ὡς πρὸς τὸν Νομὸν Ρεθύμνης ἡ κτηνοτροφία ἔχει τὴν ἴδιαν οἰκονομικὴν σημασίαν μὲ τὴν ἐλαιοκομίαν. Ἐπίσης εἰς τὰς ὄρεινὰς περιοχὰς ὅλης τῆς Κρήτης, ὅπου ἐλάχισται εἶναι αἱ καλλιεργήσιμοι γαῖαι, ἦτοι εἰς σχεδὸν ὀλόκληρον τὴν Ἐπαρχίαν Σφακίων ὡς καὶ εἰς τμημα τῶν Ἐπαρχιῶν Σελίνου, Κυδωνίας, Ἀποκορώνου, Ρεθύμνης, Ἀμαρίου, Μυλοποτάμου, Μαλεβιζίου, Πεδιάδος, Μονοφαττίου, Μεραμπέλλου καὶ Λασιθίου ἡ αἰγοπροβατοτροφία εἶναι ὁ μοναδικὸς ἢ ὁ κύριος πόρος συντηρήσεως τῶν περιοχῶν τούτων.

Πλέον τῆς χρησιμότητος τῶν ζώων καὶ τῆς ἀποδόσεώς των εἰς ἐργασίαν, κρέας, γάλα καὶ λοιπὰ προϊόντα, ἀπόλυτον ἀξίαν ἔχει ἡ ζωϊκὴ κόπρος εἰς τὴν Κρήτην, ὡς ἀπαραίτητον στοιχεῖον τῆς ἐντόνου κηπευτικῆς καλλιεργείας κηπευτικῶν. Ἐπομένως διὰ τῆς βελτιώσεως τῆς νομαδικῆς κτηνοτροφίας καὶ τῆς ἐξελιξέως τῆς ἐν μέρει καὶ κατὰ τὸ δυνατόν εἰς χωρικὴν ἢ ἡμιοικόσιτον κτηνοτροφίαν, θὰ αὐξηθῇ ἡ ποσότης κόπρου, πού δύναται νὰ συλλεχθῇ καὶ νὰ χρησιμοποιηθῇ ἐπωφελῶς διὰ λίπανσιν κηπευτικῶν καὶ ὀπωροφόρων, καὶ ἐφ' ὅσον ἐπαρκεῖ καὶ διὰ τὴν λίπανσιν τῆς σταφιδαμπέλου, τῆς ἀμπέλου καὶ ἄλλων καλλιεργειῶν.

Διὰ πινάκων παρέχομεν τὸν ἀριθμὸν τῶν ζώων τῆς Κρήτης κατ' εἶδη καὶ τὴν ποσοτικὴν παραγωγὴν των, χωριστὰ κατὰ Νομούς. Εἰδικῶς αἱ ἴδιαι πληροφορίες, αἱ ἀφορῶσαι εἰς τὴν κτηνοτροφίαν τοῦ Νομοῦ Ρεθύμνης παρέχονται κατ' Ἐπαρχίας.

Τὰ ἱπποεἶδη.

Ὁ ἵππος εἰς τὴν Κρήτην εἶναι χρήσιμον ζῶον μόνον εἰς ὠρισμένους ὀλίγους πεδινούς χώρους, διὰ μικρὰν μερίδα ἀγροτῶν, πού ἔχουν ἀρκετὴν γαιοκτησίαν. Ὁ ἀριθμὸς τῶν ἵππων περιορίζεται λόγῳ τῆς διαδόσεως τῆς χρησιμοποιήσεως τῶν μηχανικῶν ἐλκυστήρων καὶ ἐν μέρει τῶν αὐτοκινήτων. Ὁ ἵππος εἶναι ζῶον, ὡς γνωστόν, δαπανηρὸν καὶ εὐπαθές. Ὅπωςδῆποτε ἡ διατήρησις τῆς φορβάδος, δι' ἐργασίαν καὶ ἀναπαραγωγὴν, ἀποτελεῖ συνδρασμὸν, πού φέρει σοβαρὸν εἰσόδημα εἰς τοὺς δυναμένους νὰ διατηρήσουν τὸ ζῶον τοῦτο.

Ἀντιθέτως ὁ ἡμίονος καὶ μάλιστα περισσότερον ὁ γίννος, ὡς μικρόσωμοι καὶ ὀλιγώτερον δαπανηροὶ τοῦ ἵππου, εἶναι χρήσιμα καὶ κατὰλληλα ζῶα

εἰς τὰς ὄρεινὰς καὶ ἡμιορεινὰς περιοχὰς τῆς Κρήτης, ὅπου χρησιμοποιοῦνται ὡς ἀροτριῶντα καὶ ζῶα μεταφορᾶς.

Ὁ ἀριθμὸς τῶν βοῶν καὶ τῶν ἀγελάδων τῆς Κρήτης τὸν Δεκέμβριον 1960

Νομοὶ	Ἐγχώριοι ἀβελτίωτοι			Ἐγχώριοι ἡμιβελτιωμένοι		
	Βόες	Ἀγελάδες	Σύνολον	Βόες	Ἀγελάδες	Σύνολον
Χανίων	2.000	2.600	4.600	800	2.700	3.500
Ρεθύμνης	1.036	5.137	6.173	26	70	96
Ἡρακλείου	3.964	11.684	15.648	111	652	763
Λασιθίου	1.402	6.110	7.512	14	110	124
Σύνολον	8.402	25.531	33.933	951	3.532	4.483

Νομοὶ	Ξενικοὶ ἐξηγουετισμένοι			Σύνολον		Ὅμοῦ βοῶν καὶ ἀγελάδων
	Βόες	Ἀγελάδες	Σύνολον	Βοῶν	Ἀγελάδων	
Χανίων	220	800	1.020	3.020	6.100	9.120
Ρεθύμνης	21	53	74	1.083	5.260	6.343
Ἡρακλείου	29	256	285	4.174	12.522	16.696
Λασιθίου	5	8	13	1.421	6.228	7.649
Σύνολον	275	1.117	1.392	9.698	30.110	39.808

Ὁ ἀριθμὸς τῶν ἵπποειδῶν τῆς Κρήτης τὸν Δεκέμβριον τοῦ 1960

Νομοὶ	Ἴπποι	Ἡμίονοι	Σύνολον	Ὄνοι
Χανίων	1.700	3.960	5.660	10.250
Ρεθύμνης	776	2.448	3.224	11.895
Ἡρακλείου	1.751	6.679	8.430	24.217
Λασιθίου	180	2.660	2.840	12.424
Σύνολον	4.407	15.747	20.154	58.786

Σημειώσεις καὶ ἐπεξηγήσεις: Ἐκ τῶν 800 ὡς ἄνω ξενικῶν ἐξηγουετισμένων ἀγελάδων τοῦ Νομοῦ Χανίων 650 εἶναι ἀμελγόμενα.

Ἐκ τοῦ ὡς ἄνω ἀριθμοῦ 2.660 ἡμιόνων τοῦ Νομοῦ Λασιθίου 1.918 χρησιμοποιοῦνται ὡς ἀροτῆρες καὶ προφανῶς ὡς ζῶα μεταφορᾶς. Ἐκ τῶν ὄνων δὲ τοῦ ἰδίου Νομοῦ τὸ 1/3, ἴητοι 4.236 χρησιμοποιοῦνται ἐπίσης ὡς ἀροτῆρες κατὰ ζεύγη μετὰ ἄλλων ὄνων ἢ βοῶν ἢ ἀγελάδα, ὁ ὅποιος συνδυασμὸς εἶναι συνήθης πρὸς ἐκμετάλλευσιν τῶν μικρῶν γαιοκτησιῶν τῆς Κρήτης.

Εἰς δὲ τὰς κυρίως ὄρεινὰς περιοχὰς τῆς Κρήτης, ὅπως π.χ. εἶναι ὅλη ἡ Ἐπαρχία Σφακιῶν, ὁ ἡμίονος καὶ ὁ γίννος (γαϊδομούλαρο) εἶναι ζῶα ἀναντικατάστατα, τῆς ἀμέσου καὶ καθημερινῆς χρήσεως εἰς χεῖρας τῶν κτηνοτρό-

φων και τῶν ὀλίγων γεωργοκτηνοτρόφων τῶν περιοχῶν τούτων. Ὅμως, ὡς πρὸς τὴν πλειονότητα τῶν ἀγροτῶν τῆς Κρήτης, ποὺ ἔχουν μικρὰν γαιοκτησίαν και εἶναι ἐλαιοπαραγωγοὶ και καλλιεργηταὶ φυτῶν μεγάλης καλλιέργειας ἢ μικρογεωργοκτηνοτρόφοι, συμφερωτέρα εἶναι ἡ διατήρησις ὑφ' ἐκάστης ἀγροτικῆς οἰκογενείας ἐνὸς ὄνου, μιγάδος ἐντοπίου και Κύπρου ἢ καθαροαίμου Κυπρίου ὄνου, ὡς ζώου μεταφορᾶς και ἀφ' ἐτέρου ἡ διατήρησις ἐνὸς ζεύγους ἀγελάδων διὰ τὰς ἀρόσεις.

Ἡ διατήρησις εἰς τὴν Κρήτην ἐντοπίων ὄνων, οἱ ὁποῖοι εἶναι μικρόσωμοι και ἀνίσχυροι, ὅταν μάλιστα, ὡς συνήθως, ἐλλιπῶς διατρέφονται, δὲν ἐξυπηρετεῖ πλήρως τὰς ἀνάγκας τῶν ἀγροτῶν. Εἶναι ὅθεν ἀπαραίτητος ἡ βελτίωσις τῶν ὄνων τῆς Κρήτης διὰ διασταυρώσεως μετὰ ἐπιβητόρων ὄνων Κύπρου, ὅπερ και ἔχει πραγματοποιηθῆ περιωρισμένως εἰς μερικὰς Κοινότητας και ἡ σύγχρονος βελτίωσις τῆς διατροφῆς τῶν ζῶων τούτων. Εἶναι δὲ ὅλως ἐσφαλμέναι ἡ ἀντίληψις και ἡ συνήθεια νὰ συντηρῆται ὁ ὄνος εἰς τὴν Κρήτην διατρεφόμενος εἰς τὸ ὑπαιθρον και μὲ ἐλαχίστας ποσότητες ἀχύρου, σανοῦ και καρποῦ.

Εἰς τὴν Κρήτην δὲν ὑπάρχει ἀτυχῶς Κτηνοτροφικὸς Σταθμὸς, ἴδριμα προφανῶς χρήσιμον. Ὅ,τι δὲ ἐπετεύχθη ἐπὶ τῆς βελτιώσεως τοῦ πληθυσμοῦ τῶν ἵππων, τῶν ἡμιόνων και τῶν ὄνων εἰς τὴν Κρήτην ἐγένετο διὰ τῆς εἰσαγωγῆς ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ μεταπολεμικῶς, δηλαδὴ κατὰ τὴν περίοδον 1945-1948 ἵππων (ἐπιβητόρων και μὴ) φορβάδων, ἡμιόνων και ὄνων και δευτερευόντως διὰ μιᾶς πεντάδος κρατικῶν ἐπιβητόρων ἵππων και ὄνων, ποὺ διατηροῦνται εἰς τὰ Γεωργικὰ Σχολεῖα Ἀσωμάτων και Μεσσαρᾶς Κρήτης. Παραθέτομεν κατωτέρω τὸν ἀριθμὸν τῶν εἰσαχθέντων εἰς τὸν Νομὸν Ρεθύμνης ζῶων ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ, τὰ ὁποῖα στοιχεῖα ἐλήφθησαν ἐκ τῆς λεπτομεροῦς ἀπὸ τοῦ Ἰουνίου 1951 μελέτης τοῦ γεωπόνου τῆς Ἀγροτικῆς Τραπεζῆς x. Κων. Μανουρᾶ.

Βόες και ἀγελάδες.

Τὰ ἐντόπια ζῶα ταῦτα εἶναι μικρόσωμα και ἀνίσχυρα, ὡς ἐκ τῆς ἰδιοσυγκρασίας και ἐλλιποῦς διατροφῆς. Αἱ ἀγελάδες χρησιμοποιοῦνται ὡς ἀροτριῶσαι και διὰ παραγωγὴν μύσχων, ἐνῶ δὲν ἀμέλγονται, διότι οἱ ἀγρόται δὲν πίνουν τὸ γάλα τῆς ἀγελάδος.

Μεταπολεμικῶς παρατηρεῖται σοβαρὰ βελτίωσις τοῦ ἐντοπίου πληθυσμοῦ τῶν βοῶν τῆς Κρήτης, καταφανῶς δὲ εἰς τοὺς Νομοὺς Χανίων και Ἡρακλείου διὰ τῆς διασταυρώσεως τῶν ἐντοπίων ἀγελάδων μετὰ ταύρων τῆς φαῖᾶς φυλῆς τῶν Ἄλπεων (Σβίτς). Εἰδικῶς εἰς τὸν Νομὸν Χανίων, ὅπου ἐφαρμόζεται ἀπὸ τινος ἡ τεχνητὴ γονιμοποίησης τῶν ἀγελάδων, ἐχρησιμοποιήθησαν και ταῦροι Ζέρσευ (βλ. σχετικὸς πίνακας κατανομῆς τῶν βοῶν κατὰ κατηγορίας).

Ἀριθμὸς τῶν βοῶν καὶ τῶν ἀγελάδων τοῦ Νομοῦ Ρεθύμνης τὸν Δεκέμβριον τοῦ 1960

Ἐπαρχία	Ἐγχώριοι ἀβελτίωτοι			Ἐγχώριοι ἡμιβελτιωμένοι		
	Βόες	Ἀγελάδες	Σύνολον	Βόες	Ἀγελάδες	Σύνολον
Ρεθύμνης	588	1.614	2.202	21	53	74
Μυλοποτάμου	234	1.487	1.721	5	16	21
Ἄγ. Βασιλείου	54	1.038	1.092	—	1	1
Ἀμαρίου	160	998	1.158	—	—	—
Σύνολον	1.036	5.137	6.173	26	70	96

Ἐπαρχία	Ξενικοὶ ἐξηυγενισμένοι			Σύνολον		
	Βόες	Ἀγελάδες	Σύνολον	Βοῶν	Ἀγελάδων	Ἵμοῦ
Ρεθύμνης	8	40	48	617	1.707	2.324
Μυλοποτάμου	—	—	—	239	1.503	1.742
Ἄγ. Βασιλείου	7	1	8	61	1.040	1.101
Ἀμαρίου	6	12	18	166	1.010	1.176
Σύνολον	21	53	74	1.083	5.260	6.343

Πίναξ ζῶων, εἰσαχθέντων ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ εἰς τὸν Νομὸν Ρεθύμνης

Ἔτη	Ἡμίονοι	Ἴππο-φορβάδες	ὄνοι	Γαλακτοφόροι ἀγελάδες
1945	106			
1946	410	94	127	
1947	279		3	
Σύνολον	795	94	130	
Ὅσα ἔφερον ἢ Ἑλληνικὴ πολεμικὴ περίθαλψις		4		2
Σύνολον	795	98	130	2

Ἡ ἀπ' εὐθείας εἰσαγωγή εἰς τὴν Κρήτην ἐπιβητόρων ταύρων ἐκ τῶν φυλῶν τούτων, ποὺ ἐδόθησαν εἰς χεῖρας τῶν ἀγροτῶν, ἐνισχυθέντων διὰ δανείων τῆς Ἀγροτικῆς Τραπεζῆς καὶ ἀπ' ἐτέρου ἢ τεχνητῆ γονιμοποίησης τῶν ἐντοπίων ἀγελάδων διὰ σπέρματος, μεταφερομένου ἐξ Ἀθηνῶν ἔφερον τὰ εὐχάριστα ἀποτελέσματα ταῦτα. Ἐπὶ πλέον συντελεῖ εἰς τὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ ἰδίου σκοποῦ ἡ διατήρησις ταύρων Σβίτς ὑπὸ τῶν Γεωργικῶν Σχολείων Ἀσωμάτων καὶ Μεθσαράς.

Τὰ ὑβρίδια εἶναι ἐνδιαμέσου σωματικῆς διαπλάσεως, ἔχουν, ὡς γνωστόν, μεγαλυτέραν δύναμιν δι' ἔλξιν, ἀποδίδουν μεγαλύτερον μόσχον καὶ γάλα περισσότερον. Εἶναι ἡ ἐνδείκνυομένη διὰ τὴν πλειονότητα τῶν ἀγροτῶν τῆς Κρήτης μορφή χωρικῆς ἀγελαδοτροφίας, μικτῆς ἀποδό-

σεως, ήτοι έργασίας, κρέατος και γάλακτος, υπό την προϋπόθεσιν ότι συγχρό-
νως θά βελτιωθῆ ή διατροφή τῶν ἀγελάδων διά τῆς χρησιμοποίησεως περισ-
σοτέρων τροφῶν και μάλιστα σανοῦ βίκου, τοῦ ὁποίου ή καλλιέργεια ἐπεκτεί-
νεται μεταπολεμικῶς.

Τό συναφές πρόγραμμα τοῦ Ὑπουργείου Γεωργίας περί βελτιώσεως τῆς
χωρικῆς ὡς ἄνω ἀγελαδοτροφίας εἰς τήν Κρήτην προσαρμόζεται ἀπολύτως.
Ὅμως μεταπολεμικῶς παρατηρεῖται βαθμιαία και σταθερά ἐλάττωσις τῶν
βοῶν και ἀγελάδων, ὡς ζῶων ἀροτριῶντων και ή μερικῆ ἀντικατάστασις των
ὑπό ήμιόνων (βλέπε σχετικούς πίνακας).

Ἐξ ἄλλου πρέπει νά καταβληθῆ σύντονος και ἐπίμονος δραστηριότης τῶν
γεωπόνων και τῶν ἱατρῶν διά νά συνηθίσῃ ή κρητικῆ οἰκογένεια νά χρησιμο-
ποιῆ καθημερινῶς τό γάλα τῆς ἀγελάδος πρὸς διατροφήν τῶν μελῶν της,
εἴτε ὡς αὐτούσιον και νωπόν, εἴτε ὡς γιαοῦρτι, τυρὶ και βούτυρον ἢ ὑπό-
μορφην γαλατόπιττας, κρέμας, ριζογάλακτος ἢ ἄλλων συνθετικῶν τροφίμων
και γλυκισμάτων.

Ἄτυχῶς τήν τόσον ἀποδοτικὴν προσπάθειαν τοῦ Ὑπουργείου Γεωργίας
και τῆς Ἀγροτικῆς Τραπεζῆς πρὸς βελτίωσιν τῶν ἀγελάδων ἀνέκοψε κάπως
ή κατόπιν ἐγκρίσεως ἄλλου Ὑπουργείου ἀθρόα εἰσαγωγή ξένων σφαγείων και
ή ὑπό τῶν ζωεμπόρων ἐκμετάλλευσις τῆς εἰσαγωγῆς ταύτης ἐν συνδυασμῶ
μετά τῆς αὐξήσεως τῆς ἐντοπίας παραγωγῆς τοῦ βοείου κρέατος, με συνέ-
πειαν νά ἐκπέσῃ ή τιμῆ του και νά ἀποθαρρυνθοῦν οἱ ἀγρόται τῆς Κρήτης.

Ὡς πρὸς τήν αὐξησιν τῆς παραγωγῆς τῶν κτηνοτροφῶν διά τῆς καλ-
λιεργείας βίκου ὑπό τὰ ἐλαιόδενδρα σημειοῦμεν ἰδιαιτέρως ὅτι αὕτη δέον νά
πραγματοποιῆται, ὅπου τό ἔδαφος ἔχει σχετικὴν γονιμότητα και νά συγχομί-
ζηται ὅπωςδῆποτε ἐνωρίς, ἔστω πρὸ τῆς ἀνθήσεως, ὅταν εἶναι ἀνεπαρκῆς ή
βροχόπτωσης τῆς ἀνοιξεως ἢ ἄλλως νά καταναλίσκεται ὁ σανός ἐπὶ τόπου ὡς
χλωρά νομή. Ἄλλως ή ζημία τῶν ἐλαιοδένδρων ἐκ τῆς μικτῆς ταύτης ἐκ-
μεταλλεύσεως τοῦ ἐδάφους θά εἶναι μεγαλύτερα και θά καλύπτῃ τήν ἐκ τῶν
ψυχανθῶν ὠφέλειαν. Ὅπωςδῆποτε τό θέμα τοῦτο σκόπιμον εἶναι νά μελετηθῆ
ὑπό τοῦ νεοἰδρυθέντος Σταθμοῦ Γεωργικῆς Ἐρεῦνης Χανίων.

Ἐξ ἄλλου ἐνδιαφέρουσα οἰκονομικῶς εἶναι ή διατήρησις μόσχων τῆς
φαιᾶς φυλῆς τῶν Ἄλπεων ὑπό τῶν ἀγροτῶν τῆς Κρήτης, πού διαθέτουν
κριθὴν και σανόν βίκου, ἢ ή διατήρησις μόσχων τῆς λευκομαύρης φυλῆς τῆς
Ὀλλανδίας ὑπό τῶν καλλιεργούντων κηπευτικά πλησίον τῶν πόλεων.

Ἐξυπακούεται ὅτι μία μερίς ἀγροτῶν τῆς Κρήτης, πού κατέχει πολὺ
μικρὰν ἰδιοκτησίαν ἢ εἶναι ἀκτῆμων, ἐπειδὴ δὲν δύναται νά συντηρῆσῃ μίαν
ἡμιβελτιωμένην ἀγελάδα ἢ νά ἐκθρέψῃ ἓνα μόσχον ἡμιβελτιωμένον ἢ καθα-
ρόαιμον εὐγενῆ, ἔχει συμφέρον ὅπωςδῆποτε νά συντηρῆ μίαν οἰκόσιτον αἶγα
ἢ ἀμνάδα, ἀπαραιτήτως βελτιωμένης φυλῆς ἢ μᾶλλον μιγάδα ἐντοπίας και
ξενικῆς φυλῆς.

Αἱ καθαρόαιμοι γενεαὶ ἀγελάδων Σβίτες καὶ Ὀλλανδίας ἐκτρέφονται κυρίως εἰς τὰ βουστάσια : α) τῆς περιοχῆς Χανίων (Πλατανιά, Γεράνι, Μόδι, Μάλεμε καὶ Ἀγιάς) ὅπου καλλιεργοῦνται ἡ μηδικὴ καὶ πολλὰ κηπευτικά, καὶ β) τῆς περιοχῆς τῆς πόλεως Ἡρακλείου. Δευτερευόντως δὲ ἐκτρέφονται αἱ ἀγελάδες αὐταὶ εἰς τὴν Κοινότητα Ἐπισκοπῆς Ἐπαρχίας Ρεθύμνης, εἰς τὴν ἀνατολικὴν μικρὰν πεδινὴν περιοχὴν τῆς ὁμωνύμου πόλεως καὶ εἰς τὰς Κοινοτήτας Τυμπακίου, Μοιρῶν καὶ Φανερωμένης Νομοῦ Ἡρακλείου.

Σχετικῶς σημειοῦμεν ὅτι τῷ 1952 εἰς τὴν περιοχὴν τῆς πόλεως Χανίων ὑπῆρχον τετρακόσαιο γαλοκτοφόροι ἐξευγενισμένοι ἀγελάδες, ἐνῶ σήμερον εἶναι 650 ἐπὶ συνολικοῦ ἀριθμοῦ ἐξ αὐτῶν 800. Εἰς τὸν Νομὸν Ρεθύμνης τὸ θέρος τοῦ 1957, ὡς διεπιστώσαμεν κατὰ τὴν περιοδείαν μας τότε ἐξ ἰδίων δαπανῶν ἐκ τοῦ πτωχοῦ βαλαντίου μας, ὑπῆρχον μόνον τέσσαρες τοιαῦται ἀγελάδες, ἐνῶ σήμερον ἀνέρχονται αὐταὶ εἰς 40. Ἐσημειώθη δηλαδὴ σοβαρὰ πρόοδος ἐπὶ τοῦ τομέως τούτου.

Ὅμως, δὲν εἶναι συμφέρουσα ἡ εἰς ἀριθμὸν περαιτέρω ἀνάπτυξις τῆς ἀγελαδοτροφίας ταύτης, τῶν ἐξευγενισμένων φυλῶν, διότι καὶ σήμερον ἀκόμη δυσχερῶς διατίθεται ὅλον τὸ παραγόμενον νωπὸν γάλα ἀγελάδων, εἰς τὰ Χανιά, τὸ Ἡράκλειον, τὸ Ρέθυμνον καὶ λοιπὰς πόλεις τῆς Κρήτης καὶ διότι, ὡς γνωστὸν, δὲν συμφέρει ἡ βιομηχανία τοῦ γάλακτος τούτου.

Τὰ πρόβατα καὶ αἱ αἰγες.

α) Τὰ οἰκόσιτα πρόβατα. Ταῦτα εἰς τὴν Κρήτην κατὰ τὸ πλεῖστον, ἦτοι κατὰ ποσοστὸν 90 % περίπου, δὲν εἶναι βελτιωμένης γενεᾶς, ἀλλὰ προέρχονται ἐκ τῶν ποιμνιακῶν προβάτων κατόπιν ἐπιλογῆς. Ὡς ἐκ τούτου τὰ ἐν λόγῳ οἰκόσιτα πρόβατα τῆς Κρήτης εἶναι κατὰ τὸ μέγιστον ποσοστὸν μικρᾶς γαλακτικῆς παραγωγῆς καὶ ἀποδίδουν ἀμνοὺς μᾶλλον μικροῦ βάρους.

Ἐπὶ πλέον δὲν εἶναι πραγματικῶς οἰκόσιτα ζῶα, ἕμοια πρὸς ἐκεῖνα τῶν ἄλλων μικρῶν νήσων τοῦ Ἰονίου καὶ Αἰγαίου, ὅπου τὸ οἰκόσιτον πρόβατον δὲν κινεῖται πολὺ εἰς τὸ ὑπαιθρον καὶ διατρέφεται σχεδὸν καθημερινῶς διὰ συμπληρωματικῶν χλωρῶν καὶ ξηρῶν τροφῶν. Εἶναι ἀληθές ὅτι κατὰ τὴν τελευταίαν τριετίαν παρατηρεῖται βελτίωσις τῶν οἰκοσίτων προβάτων τῆς Κρήτης δι' εἰσαγωγῆς κριῶν βελτιωμένης γενεᾶς τῆς Χίου. Ὅμως, ἡ βελτίωσις αὕτη εἶναι ἐν τῷ συνόλῳ πρὸς τὸ παρὸν περιορισμένη.

Πλησίον δὲ τῶν πόλεων Χανίων, Ρεθύμνης καὶ Ἡρακλείου ὑπάρχουν συστηματικοὶ γεωργοκτηνοτρόφοι, συνηθέστερον κηπουροὶ καὶ κτηνοτρόφοι, ποὺ διατηροῦν ἕκαστος 5-10 κεφαλὰς ἀμνάδων μιγάδων ὑπὸ τὴν ἡμιοικόσιτον μορφήν, ἐπωφελοῦμενοι ἰδίᾳ τῆς δυνατότητος νὰ διαθέτουν τὸ γάλα ὡς νωπὸν εἰς καλὴν τιμὴν. Μάλιστα οἱ ἴδιοι κτηνοτρόφοι ἢ τὰ μέλη τῶν οἰκο-

γενειῶν των διαθέτουν τὸ προϊόν τοῦτο ἀπ' εὐθείας κατ' οἶκον, ἀπολαμβάνοντες ἀκόμη καλυτέραν τιμὴν.

Εἰς τὴν Κρήτην ἐκτὸς τῶν θεωρουμένων οἰκοσίτων προβάτων ἐτρέφονται καὶ ἡμιοικόσιτα, πού διατηροῦνται εἰς ἀριθμὸν μικρῶν ὁμάδων, ἤτοι 5-10 κεφαλῶν κατὰ οἰκογένειαν¹. Διατρέφονται τὰ ἡμιοικόσιτα ταῦτα πρόβατα εἰς τὸ ὑπαιθρον, κινουῦνται ἐλεύθερα ὅπως καὶ τὰ ποιμνιακὰ, καὶ ὑποβάλλονται ἐπομένως εἰς καθημερινὸν κόπον. Διανυκτερεύουν ὁμως κατ' οἶκον κατὰ τὸν χειμῶνα καὶ διατρέφονται συμπληρωματικῶς μόνον κατὰ τὰς περιπτώσεις κακοκαιρίας ἢ ἐλλείψεως αὐτοφυοῦς χόρτου ἐκ τῆς ξηρασίας.

Ὁ ἀριθμὸς τῶν αἰγοπροβάτων τῆς Κρήτης τὴν 31 Δεκεμβρίου 1960

Νομοί	Πρόβατα		Αἴγες	
	Ποιμνιακὰ	Οἰκόσιτα	Ποιμνιακαὶ	Οἰκόσιτοι
Χανίων	100.000	65.000	50.000	35.000
Ρεθύμνης	107.895	21.825	46.952	19.212
Ἡρακλείου	114.475	38.496	60.045	38.473
Λασιθίου	55.085	20.410	48.000	28.000
Σύνολον Κρήτης	377.455	145.731	204.997	120.685

Νομοί	Σύνολον προβάτων	αἰγῶν	αἰγοπροβάτων	Ἀριθμὸς μετακινουμένων
Χανίων	165.000	85.000	250.000	95.000
Ρεθύμνης	129.720	66.164	195.884	115.000
Ἡρακλείου	152.971	98.518	251.489	70.000
Λασιθίου	75.495	76.000	151.495	45.000
Σύνολον Κρήτης	523.186	325.682	848.868	325.000 *

Ἀριθμὸς γαλακτοφόρων Προβάτων

Νομοί	Ποιμνιακῶν	Οἰκοσίτων	Σύνολον
Χανίων	68.000	40.000	108.000
Ρεθύμνης	66.388	16.482	82.870
Ἡρακλείου	83.090	32.000	115.090
Λασιθίου	32.400	16.280	48.680
Σύνολον Κρήτης	249.878	104.762	354.640

1. Εἰς μικρὰς χωριστὰς ὁμάδας ἢ εἰς ποιμνια, ὀδηγούμενα ὑπὸ κοινοῦ βοσκοῦ.
2. Ὁ ἀριθμὸς τῶν μετακινουμένων περιλαμβάνεται εἰς τὸ σύνολον.

Σύνολον γαλακτοφόρων Αιγών

Νομοί	Ποιμνιακών	Οικοσίτων	Σύνολον αιγών	Σύνολον αιγοπροβάτων
Χανίων	32.000	25.000	57.000	165.000
Ρεθύμνης	31.815	15.448	47.263	130.133
Ήρακλείου	45.205	32.300	77.505	192.595
Λασιθίου	30.720	19.580	50.300	98.980
Σύνολον	139.740	92.328	232.068	586.708

Ἐπεξηγήσεις καὶ παρατηρήσεις: Ἐκ τοῦ ὡς ἔνω ἀριθμοῦ τῶν ποιμνιακῶν προβάτων τοῦ Ν. Χανίων 40.000 εἶναι τὰ μὴ μετακινούμενα ἐκτὸς διοικητικῆς κοινοτικῆς περιοχῆς. Ἐκ τῶν 65.000 ὡς οικοσίτων ἀναφερομένων προβάτων τοῦ ἴδιου Νομοῦ 40.000 εἶναι περίπου τὰ ἡμιοικόσιτα. Ἐπίσης ἐκ τῶν 35.000 ὡς οικοσίτων ἀναφερομένων αιγῶν τοῦ ἴδιου Νομοῦ αἱ 20.000 εἶναι ἡμιοικόσιτοι, κατὰ τὸν χαρακτηρισμὸν τῆς Δ/σεως Γεωργίας Χανίων.

Ὁ ζωϊκὸς πληθυσμὸς τοῦ Νομοῦ Ρεθύμνης, κατ' Ἐπαρχίας, τὸν Δεκέμβριον 1960

Ἐπαρχία	Βοοειδῆ			Ἱπποειδῆ			ὄνοι
	Βόες	Ἀγελάδες	Σύνολον	Ἴπποι	Ἡμίονοι	Σύνολον	
Ρεθύμνης	617	1.707	2.324	325	1.052	1.377	3.044
Μυλοποτάμου	239	1.503	1.742	228	818	1.046	3.981
Ἀγ. Βασιλείου	61	1.040	1.101	95	239	334	2.872
Ἀμαρίου	166	1.010	1.176	128	339	467	1.998
Σύνολον	1.083	5.260	6.343	776	2.448	3.224	11.895

	Πρόβατα		Αἴγες	
	Ποιμνιακά	Οικόσιτα	Ποιμνιακά	Οικόσιτοι
Ρεθύμνης	23.050	6.054	8.825	5.360
Μυλοποτάμου	54.400	6.870	27.640	6.040
Ἀγ. Βασιλείου	14.268	4.320	3.237	3.920
Ἀμαρίου	16.177	4.581	7.250	3.892
Σύνολον	107.895	21.825	46.952	19.212

Σύνολον	Προβάτων	αιγῶν	αιγοπροβάτων
Ρεθύμνης	29.104	14.185	43.289
Μυλοποτάμου	61.270	33.680	94.950
Ἀγ. Βασιλείου	18.588	7.157	25.745
Ἀμαρίου	20.758	11.142	31.900
Σύνολον	129.720	66.164	195.884

Ἀριθμὸς γαλακτοφόρων

	Προβάτων	Αἰγῶν	Αἰγοπροβάτων
Ρεθύμνης	20.019	10.079	30.098
Μυλοποτάμου	38.380	23.644	62.024
Ἀγ. Βασιλείου	11.579	5.236	16.815
Ἀμαρίου	12.892	8.305	21.197
Σύνολον	82.870	47.264	130.134

Παρατηρήσεις: Γαλακτοφόροι οικόσιτοι ἀνάδες εἶναι 16.482, καὶ ποιμνικαὶ 66.388. Αἰγες οικόσιτοι εἶναι 15.448 καὶ ποιμνικαὶ 31.816.

Ποσότης εἰς τόννους τῶν προϊόντων τῶν προβάτων καὶ τῶν αἰγῶν
τοῦ Ν. Ρεθύμνης κατὰ τὴν περίοδον 1959-1960.

Προϊόντα Προβάτων

Ἐπαρχία	Συνολικὴ Παραγωγή γάλακτος	Καταναλω- θέν νωπὸν	Τυρὸς		Σύνολον	Βούτυρον	Ἴριον
			Μαλακὸς	Σκληρὸς			
Ρεθύμνης	1.066,5	392,3	49,3	65,0	114,3	0,3	26,2
Μυλοποτάμου	2.251,7	402,8	237,5	187,7	425,2	5,5	64,4
Ἀγ. Βασιλείου	639,2	119,6	65,4	43,6	109,0	0,2	17,8
Ἀμαρίου	741,4	128,9	67,6	54,2	121,8	0,3	19,7
Σύνολον	4.698,8	1.043,6	419,8	350,5	770,3	6,3	128,1

Προϊόντα Αἰγῶν

Ἐπαρχία	Συνολικὴ παραγωγή γάλακτος	Καταναλω- θέν νωπὸν	Τυρὸς		Σύνολον	Βούτυρον	Τρίχες
			Μαλακὸς	Σκληρὸς			
Ρεθύμνης	769,4	389,4	31,4	24,4	55,8	0,2	8,5
Μυλοποτάμου	2.026,2	549,6	173,3	91,1	264,4	—	8,1
Ἀγ. Βασιλείου	595,2	73,5	73,1	43,9	117,0	0,1	1,8
Ἀμαρίου	857,9	116,3	97,4	60,9	158,3	0,2	2,8
Σύνολον	4.248,7	1.128,8	375,2	220,3	595,5	0,5	16,2

Τὸ σύνολον τοῦ παραχθέντος τυροῦ κατὰ κατηγορίας ἔχει ὡς ἑξῆς:

Μαλακοῦ ἐκ γάλακτος	προβάτων	419,8	τόννοι	
	αἰγῶν	375,2	»	795,0
Σκληροῦ » »	προβάτων	850,5	»	
	αἰγῶν	320,3	»	570,8
	Σύνολον		»	1.365,8

β) Αἱ οἰκόσιτοι αἰγες. Τοιαῦται βελτιωμένοι, αἱ ὁποῖαι εἶναι μιγάδες καὶ αἰγῶν Μάλτας (κοινῶς μαλτέζικες) ὑπάρχουν ἀπὸ ἐτῶν κυρίως πλησίον τῶν πόλεων Χανίων καὶ Ἡρακλείου. Εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς Κρήτης κατὰ τὸ πλεῖστον διατηροῦνται ὡς οἰκόσιτοι αἰγες, ἄτομα ἐξ αὐτῶν ποὺ ἐπιλέγονται ἐκ τῶν ποιμνίων, διότι δακρίνονται διὰ τὴν σχετικῶς μεγαλύτεραν γαλακτοπαραγωγὴν των. Κατὰ τὴν τελευταίαν πενταετίαν παρατηρεῖται εἰς τὴν Κρήτην, ὅπως ἄλλωστε ἀντιστοίχως εἰς ὅλην σχεδὸν τὴν χώραν, σημαντικὴ βελτίωσις τῶν οἰκοσίτων αἰγῶν διὰ τῆς εἰσαγωγῆς πρὸς δισκαύρωσιν τῆς λευκῆς φυλῆς Ζάανεν, διακρινομένης διὰ τὴν ἀνωτέραν γαλακτοπαραγωγὴν τῆς, ἣτοι 300 χιλιογράμμων κατὰ κεφαλὴν κατὰ μ.δ. ἐτησίως.

Εἶναι φανερόν, ὅτι σκόπιμον εἶναι νὰ γενικευθῇ συντόμως ἡ βελτίωσις αὕτη εἰς χεῖρας τῶν ἀγροτῶν τῆς Κρήτης, οἱ ὁποῖοι ἐξ ἀντικειμενικῶν ἢ ἐξ ὑποκειμενικῶν λόγων δὲν δύνανται νὰ διατηρήσουν δύο ἢ ἕστω μίαν ἡμιβελτιωμένην ἀγελάδα.

γ) Τὰ ποιμνιακὰ πρόβατα καὶ αἱ ποιμνιακαὶ αἰγες. Τὰ ζῶα τῆς κατηγορίας ταύτης διαχωρίζονται σαφῶς εἰς τὰ διατηρούμενα ἐντὸς τῆς ἰδίας διοικητικῆς κοινοτικῆς περιοχῆς καὶ εἰς τὰ μετακινούμενα ἐκτὸς αὐτῆς.

Τὰ πρῶτα μετακινοῦνται ἐντὸς τῆς ἰδίας κοινοτικῆς περιοχῆς, ὅπου κατοικοῦν οἱ κτηνοτρόφοι, ἀπὸ τοποθεσίας εἰς τοποθεσίαν κατὰ τὸ ὑφιστάμενον σύστημα τῆς ἀμειψισποράς, τὴν μορφήν τῶν βοσκοτόπων, τὸ ὑψόμετρον καὶ τὸ τοπικὸν μικροκλίμα, κατὰ τὰς ὑφισταμένας διατάξεις βοσκήσεως καὶ τοὺς λοιποὺς συναφεῖς ὅρους. Τὰ δεύτερα μετακινοῦνται ἐκτὸς τῶν κοινοτικῶν περιοχῶν, ἢ καὶ εἰς τοὺς πλησίον κειμένους χειμερινοὺς βοσκοτόπους, εἴτε εἰς μακρινούς, εἴτε εἰς τὰς χερσονήσους τῆς Κρήτης καὶ τὰς πέριξ αὐτῆς νησίδας.

Ἡ μορφή αὕτη τῆς νομαδικῆς ἢ μετακινουμένης κτηνοτροφίας ἔχει καθιερωθῆ ἀπὸ μακροῦ χρόνου λόγῳ τῆς γεωφυσικῆς καταστάσεως τῆς Κρήτης, εἰς τὰ ὑψηλά βουνὰ τῆς ὁποίας τὸ ψῦχος, ἡ χιὼν, οἱ σφοδροὶ ἄνεμοι καὶ αἱ συχναὶ κατὰ τὸν χειμῶνα βροχαὶ ἐμποδίζουν ἀπολύτως τὴν εἰς τὸ ὑπαίθρου ἐκτροφὴν τῶν ποιμνιακῶν προβάτων καὶ αἰγῶν. Πρὸς κατανόησιν τῆς ποιμνιακῆς ταύτης μορφῆς, ὁμοίας μὲ τὴν ἀντίστοιχον τοῦ ἠπειρωτικοῦ τμήματος τῆς χώρας, σημειοῦμεν ἐνδεικτικῶς τὰς ἐξῆς δύο περιπτώσεις.

Ι. Τὰ ποιμνιακὰ αἰγοπρόβατα τῆς Ἐπαρχίας Σφακιῶν, ἀνερχόμενα εἰς 45.000, κατανέμονται τὸν χειμῶνα ὡς ἐξῆς :

α) Περίπου 8.000—10.000 αἰγοπρόβατα διαχειμάζουν εἰς τὰς χαμηλοτέρας παραλιακὰς περιοχὰς τῆς ἰδίας Ἐπαρχίας καὶ μᾶλλον ἐντὸς τῶν ἰδίων κοινοτικῶν περιοχῶν. Διότι ἐκεῖ τὰ διοικητικὰ ὄρια τῶν Κοινοτήτων ἐπεκτείνονται ἀπὸ τῆς παραλίας μέχρι τῆς ἀλπικῆς ζώνης καὶ τῶν κορυφῶν τῶν Λευκῶν Ὀρέων.

Ποσότης εἰς τόννους τῶν προϊόντων τῶν προβάτων καὶ αἰγῶν τῆς Κρήτης
τῆς περιόδου 1959-1960.

Προϊόντα προβάτων

Νομοί	Συνολ. παραγωγή γάλακτος	Καταναλω- θέν νωπὸν	Τυρὸς		Σύνολον	Βούτυρον	Ἐριον.
			μαλακὸς	σκληρὸς			
Χανίων	7.040	1.100					227,5
Ρεθύμνης	4.699	1.044	420	350	770	6,3	128,1
Ἡρακλείου	5.311	2.193	273	360	633	28,0	96,0
Λασιθίου	2.688	906	110	188	298	11,6	64,7
Σύνολον	19.738	5.243					516,3

Προϊόντα αἰγῶν

Νομοί	Συνολ. παραγωγή γάλακτος	Καταναλω- θέν νωπὸν	Τυρὸς		Σύνολον	Βούτυρον	Τρίχες
			μαλακὸς	σκληρὸς			
Χανίων	5.020	1.200					45,0
Ρεθύμνης	2.249	1.129	375	220	595	0,5	16,2
Ἡρακλείου	6.799	2.790	299	378	677	25,0	30,0
Λασιθίου	5.438	2.748	116	157	273	15,7	16,0
Σύνολον	19.506	7.867					107,2

Σύνολον τοῦ τυροῦ ἐκ τοῦ γάλακτος τῶν αἰγοπροβάτων

Νομοί	Μαλακὸς	Σκληρὸς	Σύνολον
Χανίων	450	1.000	1.450
Ρεθύμνης	795	571	1.366
Ἡρακλείου	572	738	1.310
Λασιθίου	226	345	571
Σύνολον	2.043	2.654	4.697

β) Ἄλλα 8.000-10.000 αἰγοπρόβατα διαχειμάζουν εἰς τὴν νῆσον Γαῦ-
δον (Μεγάλην καὶ Μικρὰν) καὶ εἰς τὰς δύο νησίδας «Παξιμάδια», ὅπου μᾶλλον
ὑπερτεροῦν τὰ ποίμνια αἰγῶν, διότι κατὰ τὸ πλεῖστον οἱ βοσκότοποι καλύ-
πτονται ὑπὸ δασικῶν θάμνων.

γ) Τὰ ὑπόλοιπα 25.000 αἰγοπρόβατα τῆς ἐν λόγῳ Ἐπαρχίας κατανέμονται εἰς βοσκοτόπους ἀσκεπεῖς ἢ μερικῶς δασοσκεπεῖς τῶν χαμηλῶν περιοχῶν τῶν Ἐπαρχιῶν Ἀγίου Βασιλείου (ιδίᾳ τῆς περιοχῆς Μονῆς Πρέβελη) καὶ Ρεθύμνης, τοῦ Ἀκρωτηρίου Ἐπαρχίας Κυδωνίας καὶ τῶν Ἐπαρχιῶν Πυργιωτίσσης καὶ Μονοφατισίου (Περιοχῆς Μεσσαρᾶς Κρήτης, πού περιλαμβάνει πολλοὺς χειμερινοὺς βοσκοτόπους).

II. Τὰ ποιμνιακὰ πρόβατα, 42.000 περίπου τὸν ἀριθμὸν καὶ αἱ αἴγες, ἀνερχόμεναι εἰς 19.000 περίπου, τῶν κυρίως ὄρεινῶν χωρίων τῆς Ἐπαρχίας Μυλοποτάμου, ἦτοι τοῦ Δήμου Ἀνωγειῶν, τῶν Ζωνιανῶν, τῶν Λειβαδιῶν καὶ τοῦ Καλύβου διαχειμάζουσι ὡς ἑξῆς :

α) Μικρὸς ἀριθμὸς ἐκ τῶν αἰγοπροβάτων τούτων, ἦτοι 5.000 περίπου, πού ἀνήκει εἰς γεωργοκτηνοτρόφους τῶν κοινοτήτων τούτων διατηρεῖται εἰς τὰς σχετικῶς χαμηλοτέρας περιοχὰς τῶν ἢ τῶν γειτονικῶν Κοινοτήτων.

β) 7.000 περίπου αἰγοπρόβατα διαχειμάζουσι εἰς τὰς χαμηλὰς περιοχὰς τῶν Ἐπαρχιῶν Μυλοποτάμου καὶ Ρεθύμνης.

γ) 30.000 αἰγοπρόβατα διαχειμάζουσι εἰς τοὺς χειμερινοὺς βοσκοτόπους τοῦ Νομοῦ Ἡρακλείου, τοῦ βορείου καὶ τοῦ νοτίου τμήματος αὐτοῦ, ἦτοι κυρίως εἰς τὰς Ἐπαρχίας Πεδιάδος, Πυργιωτίσσης, Καινουργίου καὶ Μονοφατισίου, αἱ ὁποῖαι τελευταῖαι Ἐπαρχίαι ἀποτελοῦν τὴν ἐκτεταμένην περιοχὴν Μεσσαρᾶς Κρήτης.

δ) Τὰ ὑπόλοιπα αἰγοπρόβατα ἐκ 19.000-20.000 κεφαλῶν διαχειμάζουσι εἰς τὰς χερσονήσους τῆς Ἐπαρχίας Σητείας, ὅπου οἱ χειμερινοὶ βοσκότοποι εἶναι ἐκμεταλλεύσιμοι μέχρι ὑψομέτρου 700. Ἐπεξηγεῖται ὅτι καὶ εἰς τὰς ἄλλας περιοχὰς τῆς Κρήτης οἱ βοσκότοποι εἶναι ἐκμεταλλεύσιμοι κατὰ τὴν χειμερινὴν περίοδον συνήθως μέχρι ὑψομέτρου 600.

Τὰ προβλήματα τῆς μετακινουμένης κτηνοτροφίας τῆς Κρήτης.

Τὰ κυριώτερα ἐξ αὐτῶν, τὰ ὁποῖα διαφέρουσι ἐν μέρει πρὸς τὰ ἀντίστοιχα προβλήματα τοῦ ἡπειρωτικοῦ τμήματος τῆς χώρας, εἶναι τὰ ἑξῆς :

I. Οἱ χειμερινοὶ βοσκότοποι κατ' ἀναλογίαν 85% περίπου δὲν ἀνήκουν εἰς τοὺς ἰδίους κτηνοτρόφους, οἱ ὁποῖοι διὰ τῶν ζώων τῶν τοὺς χρησιμοποιοῦν. Καὶ εἶναι βεβαίως φανερὸν ὅτι οἱ ἐνοικιασταὶ κτηνοτρόφοι δὲν ἔχουν συμφέρον νὰ ὑποβληθοῦν εἰς δαπάνας καὶ κόπους διὰ τὴν κατασκευὴν μανδρουστασιῶν ἢ δι' ἄλλας βασικὰς βελτιώσεις τῶν βοσκοτόπων, ἀλλὰ ἀντιθέτως ἔχουν συμφέρον νὰ τοὺς ἐκμεταλλεύωνται ληστικῶς καὶ καθ' οἰονδήποτε τρόπον. Χαρακτηριστικῶς μνημονεύομεν ὅτι, ὡς ἀναφέρει ὁ κρατικὸς γεωπόνος Ἀνωγειῶν κ. Ἐμμ. Λουλάκης διὰ τῆς ἀπὸ 22-4-1960 ἐκθέσεώς του, ἐκ τῶν 540 κτηνοτρόφων τῶν τεσσάρων ὡς ἔνω ὄρεινῶν Κοινοτήτων τῆς Ἐπαρχίας

Μυλοποτάμου μόνον 37 ἔχουν τοὺς ἰδιοκτῆτους χειμερινούς βοσκοτόπους, καὶ ἐντὸς 15 ἐξ αὐτῶν ἔχουν κατασκευασθῆ μανδροστάσια (στέγαστρα – ὑπόστεγα).

II. Ἡ μικρὰ βοσκοϊκανότης τῶν χειμερινῶν καὶ θερινῶν βοσκοτόπων εἶναι ἐν ἑτερον βασικὸν πρόβλημα τῆς κτηνοτροφίας τῆς Κρήτης. Διότι τὰ ποώδη φυτὰ ἐπὶ τῶν κλιτύων τῶν λόφων καὶ τῶν βουνῶν, ἐτήσια καὶ πολυετῆ, ἀγροστώδη, σταυρανθῆ καὶ ψυχανθῆ εἶναι ἀραιὰ καὶ ἰσχνά, ὡς ἐκ τοῦ ἀβαθοῦς καὶ τῆς κλίσεως τοῦ ἐδάφους, τοῦ ξηροῦ κλίματος, τῆς θερινῆς ἀνομβρίας, τῆς συχνότητος τῶν σφοδρῶν ἀνέμων καὶ τῆς ὑπερμέτρου βοσκήσεως.

Εἰς τὰς περιπτώσεις ὑψίμων βροχῶν τοῦ φθινοπώρου ἢ εἰς τὸ ὑπαιθρον διατροφή τῶν αἰγοπροβάτων καὶ περισσότερον τῶν προβάτων εἶναι ὅλως ἐλλιπής, πού ἐπιδρᾷ ἐπὶ τῆς ἀναπαραγωγῆς καὶ τῆς ἐγκυμοσύνης μὲ συνέπειαν νὰ βλάπτηται ἢ κατὰστασις τῆς κτηνοτροφίας καὶ νὰ περιορίζηται ἡ παραγωγή αὐτῆς εἰς κρέας καὶ γάλα κατὰ τὴν ἀμέσως προσεχῆ περίοδον.

Ἄτυχῶς ἡ βελτίωσις τῆς ποώδους βλαστήσεως καὶ τῆς ἐν γένει καταστάσεως τῶν ἐκτεταμένων βοσκοτόπων τῆς Κρήτης δὲν δύναται νὰ λυθῆ ἀπὸ τὴν μίαν ἡμέραν εἰς τὴν ἄλλην.

Ἐξ ἄλλου σχεδὸν ὅλοι οἱ χειμερινοὶ βοσκότοποι τῆς Κρήτης στερούμενοι ἐπαρκῶν κρασπέδων καὶ καλλιεργησίμων γαιῶν, ὅπου κυρίως ἐνδιαιτῶνται αἱ μητέρες γαλακτοφόροι ἀμνάδες καὶ αἰγες, δὲν εἶναι αὐτοτελῶς ἐκμεταλλεύσιμοι. Τὰ ποιμνιὰκὰ πρόβατα ἐξοικονομοῦνται κατ' ἀνάγκην διὰ τῆς βοσκήσεως εἰς ὑπὸ ἀγροπάπουσιν ἀγρούς, εἰς ἐλαιῶνας, εἰς ἀμπέλους κατὰ περίοδους, καθὼς καὶ εἰς λοιπὰς ἐκτάσεις.

Ἀντιθέτως ἡ παρεμβολὴ ἐντὸς τῶν χειμερινῶν βοσκοτόπων ξένων τεμαχίων ἀγρῶν, μᾶλλον καλλιεργησίμων, τὰ ὅποια μάλιστα ἐπίτηδες σπεύρονται ὑπὸ τῶν ἰδιοκτητῶν των, δυσχεραίνουν ἔτι περισσότερον τὴν κυκλοφορίαν τῶν ποιμνίων. Οἱ κτηνοτρόφοι ἀντεπεξέρχονται ἐν μέρει ἐκ τῆς καταστάσεως ταύτης, ὅταν κηρυχθῆ κτηνοτροφικὴ ζώνη, περιλαμβάνουσα τὴν ὅλην περιοχὴν τῶν βοσκοτόπων μετὰ τῶν παρεμβαλλομένων ξένων τεμαχίων ἀγρῶν, δι' ἀποφάσεως τοῦ Ἀγρονομικοῦ Συμβουλίου κατὰ τὸ ἄρθρον 69 τοῦ Ν. Δ/τος ὑπ' ἀριθ. 3030/6/11-10-1954 «περὶ Ἀγροφυλακῆς».

Μὲ ὀλίγας λέξεις δὲν εἶναι ἐπαρκεῖς καὶ κατάλληλοι διὰ τὴν διαχείμασιν τῶν ποιμνίων οἱ χειμερινοὶ βοσκότοποι τῆς Κρήτης. Ἐπίσης δὲν ἔχουν βοσκοϊκανότητα καὶ δὲν εἶναι κατάλληλοι διὰ τὴν ἀνετον καὶ κανονικὴν συντήρησιν οἱ θερινοὶ βοσκότοποι, οἱ ὅποιοι μάλιστα εἰς ὠρισμένας περιοχὰς δὲν εἶναι καὶ εἰς ἔκτασιν ἐπαρκεῖς. Ἀκριβῶς ἕνεκα τούτου ἐξέρχονται τὰ ποιμνία αἰγοπροβάτων ὀρεινῶν τινῶν χωρίων τοῦ Μυλοποτάμου, εἰς τὰς γειτονικὰς περιοχὰς. (Βλέπε τὸ κεφάλαιον περὶ ἐδαφικῶν συνθηκῶν).

Ἐξ ἄλλου μεγάλα ὀρεινὰ περιοχὰ τῶν Λευκῶν Ὀρέων (τοῦ νοτίου κυρίως τμήματος αὐτῶν), τῆς Ἰδης, τῆς Δίκτης καὶ μερικῶν ἄλλων βουνῶν

στεροῦνται τοῦ ἀπαραιτήτου ὕδατος πρὸς ὕδρευσιν τῶν ποιμνίων κατὰ τὸ θέρος.

Δέον ὄθεν νὰ συνεμισθῆ τὸ κοινωφελές πρόγραμμα κατασκευῆς ὕδατο-δεξαμενῶν διὰ δανείων τοῦ Κράτους καὶ χαριστικῶν ἐπιχορηγήσεων. Ὅπως-δήποτε δὲν ὑπάρχει χῶρος καὶ δυνατότης διὰ τὴν εἰς ἀριθμὸν ἀνάπτυξιν τῶν ποιμνιακῶν αἰγοπροβάτων. Εἶναι δὲ ἔλως ἐσφαλμένη ἡ ἀντίληψις τῶν περισσοτέρων κτηνοτρόφων τῆς Κρήτης ὅτι τὸ εἰσόδημά των τὸ καθαρὸν αὐξάνεται ἐκ τοῦ μεγάλου ἀριθμοῦ αἰγοπροβάτων.

III. Εἰς τὴν Κρήτην ἀτυχῶς τὰ ποίμνια διαχειμάζουν σχεδὸν ὅλα εἰς τὸ ὑπαιθρον, ὑπὸ πρωτογόνους συνθήκας, δηλαδὴ ὑπὸ τὰ δένδρα, ὅπου ὑπάρχουν, ἐντὸς φυσικῶν κοιλοτήτων καὶ σπηλαιῶν ἢ ἐντελῶς εἰς τὸ ἀσχεπὲς ὑπαιθρον. Εἶναι φανερόν, ὅτι τὰ ὑποφέροντα ἐκ τῶν βροχῶν καὶ τοῦ ψύχους αἰγοπρόβατα, ἂν διαφύγουν τὸν θάνατον αὐτὰ τὰ ἴδια εἰς περίπτωσιν βαρέος χειμῶνος, ἢ τὰ ἐρίφια καὶ οἱ ἄμνοι, ὡς ἀποδύονται θὰ ὑποστοῦν βλάβην τοῦ ὄργανισμοῦ των, πού θὰ ἐκδηλωθῆ διὰ τῆς ἀπωλείας τοῦ βάρους των καὶ τοῦ περιορισμοῦ τῆς ἀποδόσεως κρέατος, γάλακτος καὶ ἐρίου.

Μεγάλοι καὶ συχναὶ εἶναι αἱ ζημίαι τῆς νομαδικῆς κτηνοτροφίας ἐκ τοῦ βαρέος χειμῶνος, ἐνὸς τε παρατηροῦνται ὀλικαὶ καταστροφαὶ αὐτῆς. Συγκεκριμένως κατὰ τὸ κτηνοτροφικὸν ἔτος 1948-1949 ἔθανον ἐκ τοῦ ψύχους κατὰ 70% οἱ ἄμνοι καὶ τὰ ἐρίφια, τὰ δὲ ἐνήλικα αἰγοπρόβατα τῆς Κρήτης ἔθανον κατὰ ποσοστὸν 15%, ἐκῶ περιωρίσθη τότε εἰς τὸ ἐλάχιστον ἡ κρεατο-παραγωγὴ καὶ ἡ γαλακτοπαραγωγὴ.

Τὰς πληροφορίας ταύτας παρέχει ὁ γεωπόνος-Τεχνικὸς Ἐπιθεωρητῆς τῆς Ἀγροτικῆς Τραπέζης κ. Κωνστ. Μπασσιᾶς διὰ τῆς ὁμιλίας του (Μάρτιος 1952) πρὸς τὸ Κτηνοτροφικὸν Συνέδριον Κρήτης, ὁ ὁποῖος ἐξετίμησε τὰς ζημίας ταύτας εἰς τὸ ποσὸν τῶν δραχμῶν πενήτην ἑκατομμυρίων (50.000.000), ὑπερ ἐπαρκεῖ διὰ τὴν κατασκευὴν 1.750 μανδρουστασίων, ὑπολογιζομένης τῆς δαπάνης ἐκάστου εἰς 30.000 δραχμάς. Τὰς ἰδίας πληροφορίας ἐπὶ τοῦ σημείου τούτου παρέχει ἐπίσης καὶ ὁ γεωπόνος τῆς ἰδίας Τραπέζης κ. Κωνστ. Στ. Μανουράς, ὑπηρετῶν εἰς τὸ Ρέθυμνον, διὰ τῆς ἀπὸ τοῦ Ἰουνίου 1951 μακρᾶς καὶ ἐμπεριστατωμένης μελέτης του περὶ κτηνοτροφίας τοῦ Νομοῦ Ρεθύμνης, τὰς συνθήκας τοῦ ὁποῖου γνωρίζει σαφῶς ὁ γεωπόνος οὗτος δι' ἀμέσου ἀντιλήψεώς του.

Μεταπολεμικῶς κατεσκευάσθησαν ἐντὸς ἰδιωτικῶν βοσκοτόπων, ὀλίγα στέγαστρα-ὑπόστεγα διὰ τῆς οἰκονομικῆς ἐνισχύσεως τῶν κτηνοτρόφων ὑπὸ τῆς Ἀγροτικῆς Τραπέζης, καὶ ὑπὸ τὰς καθημερινὰς προτροπὰς καὶ ὁδηγίας τῶν κρατικῶν γεωπόνων.

IV. Ὅμοια καὶ χειρότερα δεινὰ ὑφίσταται ἡ νομαδικὴ κτηνοτροφία τῆς Κρήτης, ἡ ὁποία, ὅπως ἐλέχθη, κατ' ἐσφαλμένον ἔθμιν διαχειμάζει καὶ δια-

ητρείται καθ' ὅλον τὸν χειμῶνα εἰς τὸ ὑπαίθριον, διότι δὲν παρέχονται συμπληρωματικαὶ τροφαί, οὔτε καὶ πρὸς τὰς γαλακτοφόρους μητέρας αἶγας καὶ ἀμνάδας. Μεταπολεμικῶς ἐσημειώθη βελτίωσις μικρά, ἐκτιμωμένη κατὰ τόπους εἰς τὰ 10%—15% τῶν κτηνοτρόφων. πού διατρέφουν τὸν χειμῶνα συμπληρωματικῶς τὰ πρόβατα διὰ ξηρῶν τροφῶν, ἢ εἰς μικρότερον ποσοστὸν. ἐν τῷ συνόλω τῶν κτηνοτρόφων τῆς Κρήτης.

Ἄτυχῶς δὲ δὲν παράγονται εἰς τὴν μεγαλόνησον παρὰ μικραὶ ποσότητες ἀγρίου, πού δὲν ἐπαρκοῦν οὔτε διὰ τὰ μεγάλα ζῶα, ἐνῶ ἀντιθέτως δὲν ὑφίσταται ἡ συνήθεια χρησιμοποίησεως πρὸς συμπληρωματικὴν τροφήν τῶν ζώων τοῦ χαρουπαλεύρου, τὸ ὅποιον ἐν τούτοις ἔχει θρεπτικὴν ἀξίαν ἴσην πρὸς τὴν ἀντίστοιχον τῆς κριθῆς καὶ τῆς βρώμης.

Ἔνεκα τούτου ἐνδείκνυται πρὸς παρασκευὴν συνθέτων κτηνοτροφῶν ἢ ἀνάμιξις τοῦ χαρουπαλεύρου (δηλ. τοῦ σαρκώδους μέρους τῶν χαρουπιῶν) κατὰ τὴν κάτωθι ἀναλογίαν¹:

- α) κατὰ ποσοστὸν 5% πρὸς διατροφήν τῶν πετηνῶν.
 β) » » 10% » » » αἰγοπροβάτων καὶ χοίρων
 γ) » » 12—15% » » » μεγάλων ζώων.

Ζωοκλοπαὶ καὶ ζωοκτονίαι.

V. Οἱ κτηνοτρόφοι τῶν κυρίως ὄρειων περιοχῶν τῆς Κρήτης ὑφίστανται προσθέτως τὰ πάνδενα: α) ἐκ τῆς φονικῆς ἐκδικήσεως (βεντέττας), καὶ β) ἐκ τῆς ζωοκλοπῆς καὶ τῆς ζωοκτονίας αἰγοπροβάτων διαπραττομένων ὑπὸ συναδέλφων των.

Οἱ ζωοκλέπται κατάγονται σχεδὸν ἐν ὅλῳ ἐκ τῶν ὄρειων χωρίων τῶν Λευκῶν Ὀρέων, τῆς Ἰδης, τῆς Δίκτης καὶ τῶν ἄλλων μικροτέρων βουνῶν τῆς Κρήτης. Ὅμως ἡ δραστηριότης των ἐπεκτείνεται μέχρι τῶν πεδινῶν περιοχῶν. αἱ ὁποῖαι πάσχουν ἐπίσης, ἀλλ' εἰς βαθμὸν μικρότερον, διότι καὶ ἐκεῖ γίνονται ζωοκλοπαὶ καὶ ζωοκτονίαι. Ἐπακόλουθα τῶν ἐγκληματικῶν τούτων πράξεων εἶναι αἱ ἐκδικήσεις διὰ τραυμάτων καὶ θανάτων, ἐνίοτε ὁμαδικῶν θανάτων ὁλοκλήρων αἰκογενειῶν καὶ συνοικισμῶν, τὰ μίσση, ὁ φθόβος καὶ ἡ ἐξακολούθησις τῶν ζωοκλοπῶν καὶ τῶν ζωοκτονιῶν ὡς ἀντίποινα.

1. Ὑπολογισομένης ὅθεν τῆς μέσης ἐτησίως παραγωγῆς χαρουπιῶν εἰς τὴν Κρήτην εἰς 25.000 — 30.000 τόννους, ἡ ἐτησία κατανάλωσις χαρουπαλεύρου κατὰ κεφαλὴν ζώου ἔχει ὡς ἀκολούθως:

Μεγάλα ζῶα 100.000 × 80 γιλιγρμ. = 8.000 τόννοι

Μικρὰ ζῶα 850.000 × 16 " = 13.650 " ἤτοι ἐν ὅλῳ

21.650 τόννοι χαρουπαλεύρου, προερχομένου ἐξ 24.000 τόννων χαρουπιῶν, διότι ποσὸν 10% αὐτῶν ἀποτελεῖ τοὺς σπόρους.

Ἐξ ἄλλου ἐξαντλοῦνται οἱ κτηνοτρόφοι ἐκ τῆς μεγάλης καταβολῆς μεγάλων δικαστικῶν ἐξόδων καὶ χάνουν χρόνον διὰ τὴν ἐν γένει παινικὴν διαδικασίαν.

Εἶναι φανερόν ὅτι οἱ μεταξύ τῶν κτηνοτρόφων ἐγκροὶ δὲν δύνανται νὰ συνεταϊρισθοῦν καὶ νὰ μετάσχουν τοῦ ἰδίου Κτηνοτροφικοῦ Συνεταιρισμοῦ. Ὑφίσταται ὅθεν ἐν προκειμένῳ ἀπόλυτον ἐμπόδιον πρὸς συγκρότησιν τοιαύτης μορφῆς Συνεταιρισμῶν εἰς τοὺς μικροὺς κυρίως ὄρεινους συνοικισμοὺς τῆς Κρήτης. Εἶναι δὲ παράδοξον ὅτι ζωοκλέπται μεγάλων ζώων εἰς τὴν Κρήτην εἶναι σπάνιοι.

Γενικώτερον ἢ ἀνήθικος καὶ ἀνώμαλος ψυχολογικῶς αὕτη κατάστασις διαπαράσσει τὴν κανονικὴν, κοινωνικὴν καὶ οἰκονομικὴν ζωὴν, εἰς τὰς κυρίως ὄρεινὰς περιοχὰς τῆς Κρήτης καὶ περισσώτερον τῆς Ἐπαρχίας Σφακίων καὶ τμήματος τῆς Ἐπαρχίας Μυλοποτάμου. Π.χ. ὕφισταμένης ἀστυνομικῆς διατάξεως καθορισμοῦ στάσεων τῶν λεωφορείων, δὲν δύνανται νὰ ἐφαρμοσθῇ αὕτη, ὥστε τελικῶς νὰ ἀτονήσῃ. Διότι οἱ κάτοικοι μιᾶς Κοινότητος ἀποφεύγουν νὰ συγκεντρωθοῦν ὅλοι εἰς τὴν αὐτὴν στάσιν, ἵνα μὴ συναντηθοῦν κατὰ πρόσωπον, ὅποτε ἐκ τῆς τυχαίας ταύτης συναντήσεως κατ' ὄψιν μόνον, εἶναι δυνατόν νὰ συμπλακοῦν οἱ μεταξύ των ἐγκροὶ καὶ ἔχοντες προηγουμένας ἀφορμὰς ἐκ ζωοκλοπῆς καὶ τραυματισμοῦ καὶ νὰ κάμουν ἀμέσως χρῆσιν τῶν ὄπλων, τὰ ὅποια συνήθως, ἂν ὄχι πάντοτε, φέρουν μεθ' ἑαυτῶν.

Αἱ ζωοκλοπαὶ δὲν καταγγέλλονται ὅλαι εἰς τὰς Ἀστυνομικὰς καὶ Δικαστικὰς Ἀρχάς. Διότι οἱ παθόντες φοβοῦνται τὰς ἐναντίον των ἐκδικήσεις ὑπὸ τῶν ζωοκλεπτῶν καὶ ἐξ αἰτίας τοῦ φόβου τούτου, ὅταν αὐτεπαγγέλτως διωγθοῦν οὗτοι, δὲν τολμοῦν οἱ παθόντες νὰ δηλώσουν ἐνόρκως τὴν ζωοκλοπὴν καὶ τὰ πρόσωπα τῶν ζωοκλεπτῶν. Παραθέτοντες ὅθεν ἀπόκομμα τῆς τοπικῆς ἐφημερίδος «Βῆμα Ρεθύμνης» περὶ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν συλληφθέντων ζωοκλεπτῶν ἐνὸς μόνον τετραμήνου τοῦ 1961, σημειοῦμεν ὅτι κατὰ τὰς διαβεβαιώσεις τῶν Ἀστυνομικῶν Ἀρχῶν, ἀναμφιβόλως εἶναι περισσότεραι αἱ ζωοκλοπαὶ κατὰ τὸ ἴδιον τοῦτο διάστημα.

«Ὑπὸ τῆς Ἀνωτέρας Διοικήσεως Χωροφυλακῆς Κρήτης κατηρτίσθη ἀποφασιστικὸς πίναξ τῶν συλληφθέντων καὶ παραπεμφθέντων ἀρμοδίως ζωοκλεπτῶν κατὰ τὸ χρονικὸν διάστημα ἀπὸ 1ης Ἰανουαρίου μέχρι 30 Ἀπριλίου 1961.

«Κατὰ τὸν ὡς ἄνω πίνακα ἐμφανίζονται συλληφθέντες ἐξ ὅλης τῆς Κρήτης 42 ζωοκλέπται οἵτινες εὐθύνονται διὰ τὴν κλοπὴν 307 προβάτων, διαφόρων ἰδιοκτητῶν. Οἱ συλληφθέντες κατανέμονται κατὰ Νομοὺς ὡς κατωτέρω : Νομὸς Χανίων 14, Ρεθύμνης 21, Ἡρακλείου 4 καὶ Λασιθίου 3».

Εἰς τὴν μὴ ἐξάλειψιν τῶν κακουργημάτων τῆς ζωοκλοπῆς καὶ τῆς ζωοκτονίας συντελοῦν ἡ ἐπιεικὴς καταδίκη τῶν ὑπευθύνων ὑπὸ τῶν Δικαστηρίων, ἢ μὴ προφυλάξεις τῶν ἐγκληματοῦν, ἢ ἀνάγκησις ἐνίοτε τῶν ἀποφάσεων

τῶν Ἐπιτροπῶν Δημοσίας Ἀσφαλείας Νομῶν (ΕΔΑΝ) περὶ ἐκτοπισμοῦ τῶν ζωοκλοπτῶν ὑπὸ τοῦ Ὑπουργείου Ἐσωτερικῶν, κατόπιν ἐπεμβάσεως τῶν πολιτευτῶν, εἰς τοὺς ὁποίους παρέχουν οὗτοι ὡς ἀντάλλαγμα τὴν ψῆφόν των κατὰ τὰς βουλευτικὰς ἐκλογάς.

Ἡ ἐπίδρασις τῆς δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως πρὸς ἐξάλειψιν τῆς ζωοκλοπῆς καὶ ζωοκτονίας εἶναι μικρά. Διότι οἱ μικροὶ μαθηταί, ἐπηρεαζόμενοι ὑπὸ τὸ οἰκογενειακὸν περιβάλλον, ἀφομοιοῦνται ψυχικῶς πρὸς τοὺς γονεῖς των. Ἀντιθέτως εἶναι σημαντικὴ ἡ ἐπίδρασις τῆς γυμνασιακῆς μορφώσεως πρὸς περιορισμὸν ἢ ἐξάλειψιν τῶν ἐγκλημάτων τούτων.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω βεβαιοῦται σαφῶς ὅτι ἡ Κρήτη εἶναι, ὅπως ἄλλωστε προκύπτει καὶ ἐκ τῶν ἐπιστήμων στατιστικῶν, ἡ πλέον δοκιμαζομένη περιοχὴ ἐκ τῆς ζωοκλοπῆς καὶ τῆς θανατώσεως μικρῶν ζῶων, αἱ ὁποῖαι πράξεις βεβαίως ἐμποδίζουσι τὴν βελτίωσιν καὶ ἀνάπτυξιν τῆς νομαδικῆς κτηνοτροφίας. Διότι στερεῖται αὕτη τοῦ ἀρχηγοῦ καὶ τῶν ποιμένων, ὅταν φονεύονται οὗτοι ἢ καθίστανται ἀνάπηροι ἐκ τραυμάτων ἢ ὅταν φυλακίζονται ὡς ζωοκλέπται ἢ ὡς κακοῦργοι φονεῖς, αὐτουργοὶ ἢ ἠθικῶς συνεργοί. Εἶναι ὅμως ἀληθές ὅτι βαθμιαίως περιορίζονται τὰ ἐγκλήματα ταῦτα καὶ ὅτι πλησίον τῶν πόλεων τῆς Κρήτης, εἰς τοὺς πεδινοὺς χώρους αὐτῆς, ὡς καὶ εἰς ὀλόκληρον τὴν ἐπαρχίαν τῆς Σητείας, δὲν ὑπάρχουν πλέον ζωοκλέπται καὶ ζωοκτόνοι.

Ἐλπίζεται βασιμίως ὅτι διὰ τῆς ἐκπαιδεύσεως καὶ τῆς βελτιώσεως τῶν ὄρων διαβιώσεως μετὰ ἡμίσειαν ἢ μίαν τὸ πολὺ γενεάν θὰ ἐκλείψῃ εἰς τὴν Κρήτην ἡ βάρβαρος αὕτη συνήθεια.

VI. Αἱ ἀποδόσεις τῶν ποιμνιακῶν αἰγοπροβάτων διακυμαίνονται εἰς μεγάλα ὅρια ὡς ἐκ τοῦ τρόπου διατηρήσεώς των εἰς τὴν ὑπαιθρον, χωρὶς στέγασιν καὶ χωρὶς συμπληρωματικὴν διατροφήν. Αἱ μέσαι ἀποδόσεις γάλακτος εἰς ὅλην τὴν Κρήτην εἶναι : Τῆς ἀμνάδος 40–50 χιλιογρ. ἑτησίως ἤτοι 20–65 χιλιογρ. τῆς δὲ αἰγὸς εἶναι 60 χιλιογρ., διακυμαινόμενα ἀπὸ 40–80 χιλιογρ. Σημασίαν βασικὴν ἔχει καὶ τὸ ὅτι ὑφίστανται μεγάλαι ἀτομικαὶ διαφοραὶ ἐπὶ τῆς παραγωγῆς τοῦ γάλακτος ὑπὸ τὰς αὐτὰς συνθήκας συντηρήσεως καὶ διατροφῆς.

Ἐπίσης μεγάλαι τόσον διαφοραὶ παρατηροῦνται καὶ ὡς πρὸς τὸ βᾶρος τῶν σφαζομένων ἀμνῶν καὶ ἐριφίων ἀπὸ ἔτους εἰς ἔτος, ὥστε ἐνίοτε λόγῳ τῆς ἀδυναμίας των νὰ ἐκτίπητῃ ἡ τιμὴ τοῦ κρέατος ἢ ἀντιθέτως νὰ συμφέρῃ ἡ πώλησις ἀμνῶν καὶ ἐριφίων βάρους ἄνω τοῦ συνήθους.

VII. Ἡ πώλησις τοῦ γάλακτος τῶν αἰγοπροβάτων γίνεται συνήθως εἰς μικρὰς τιμάς, διότι οἱ τυρέμποροι ἐκμεταλλεύονται τὴν οἰκονομικὴν ἀδυναμίαν τῶν κτηνοτρόφων.

Ὅμως ἐπωφελοῦνται τῆς θέσεώς των ὅσοι ἐξ αὐτῶν διαθέτουν τὸ γάλα νωπὸν εἰς τὰ γαλακτοπωλεῖα τῶν πόλεων Χανίων καὶ Ἡρακλείου, διότι

διατηροῦν τὰ ποιμνία εἰς βοσκοτόπους κειμένους πλησίον τῶν ἀστικῶν τούτων κέντρων. Ἐπίσης ἀπολαμβάνουν ἱκανοποιητικὰς τιμὰς καὶ οἱ κτηνοτρόφοι, πού μεταφέρουν τὸ γάλα ἀπ' εὐθείας εἰς τὰς πόλεις διὰ τῶν λεωφορείων τῆς γραμμῆς, ὅταν διέρχωνται διὰ μέσου τῶν βοσκοτόπων ἢ πλησίον αὐτῶν.

Ἡ πώλησις τῶν ἀμνῶν καὶ τῶν ἄλλων ζώων πρὸς σφαγὴν δὲν πραγματοποιεῖται ἀτυχῶς εἰς συμφερούσας διὰ τοὺς παραγωγοὺς τιμὰς, πάντοτε, διότι οἱ ζωέμποροι ἠνωμένοι προκαθορίζουν τὰς τιμὰς, ἐνῶ οἱ κτηνοτρόφοι, χωρὶς νὰ εἶναι ἠνωμένοι, δὲν δύνανται νὰ ἀνθίστανται ἀπέναντι τῶν σχεδίων τούτων.

Ἐπομένως εἶναι σκόπιμος ἡ συγκρότησις παντοῦ Κτηνοτροφικῶν Συνεταιρισμῶν διὰ τὴν ἀπὸ κοινοῦ πώλησιν τῶν σφαγείων, τοῦ γάλακτος καὶ ὄλων ἐν γένει τῶν κτηνοτροφικῶν προϊόντων.

Βιομηχανία Γάλακτος.

VII. Ἡ βιομηχανία τοῦ γάλακτος, δηλαδὴ ἡ παρασκευὴ ἀνοτύρου (παχειᾶς μυζήθρας), τυροῦ μαλακοῦ καὶ περισσότερον κεφαλοτυρίου, ὅταν διεξάγεται ὑπὸ τῶν ἰδίων μικροκτηνοτρόφων ἢ τῶν μέσων καὶ μεγάλων κτηνοτρόφων, πού συγκροτοῦν τὰ «μιτᾶτα», ἐπειδὴ δὲν ἔχουν κατασκευασθῆ κανονικὰ τυροκομεῖα, συντελεῖται κατὰ πρόχειρον τρόπον, δηλαδὴ χωρὶς ἄνεσιν κατὰ τὴν παραγωγὴν τοῦ τυροῦ καὶ τῆς μυζήθρας, χωρὶς καθαριότητα καὶ χωρὶς καταλλήλους χώρους διὰ τὴν συντήρησιν καὶ ὠρίμανσιν τοῦ τυροῦ τούτου.

Οἱ περισσότεροι κτηνοτρόφοι Κρήτες ἔχουν πεῦραν ἐπὶ τῆς παρασκευῆς κεφαλοτυρίου καὶ μαλακοῦ τυροῦ, ἀλλ' ἀτυχῶς στεροῦνται τῶν μέσων καὶ τῶν ἐγκαταστάσεων. Ὅσοι ἐξ αὐτῶν διατηροῦν τὰ ποιμνία εἰς τὰς ὑψηλὰς περιοχὰς ὑψομέτρου 1.200 καὶ ἄνω, ἐὰν ὑπάρχουν ἐκεῖ σπήλαια, χρησιμοποιοῦν ταῦτα διὰ τὴν συντήρησιν καὶ ὠρίμανσιν τοῦ τυροῦ κατὰ τὸ θέρος. Εἶναι μία φυσικὴ συντήρησις ἀρκετὰ καλὴ. Ὅπωςδὴποτε τὰ ψυγεῖο τοῦ Ἡλακλείου, τῶν Χανίων καὶ τοῦ Ρεθύμνου ἐκπληροῦν ἐν προκειμένῳ ὄργανικὴν ἀνάγκην διὰ τὴν συντήρησιν καὶ ὠρίμασιν τῶν τυρῶν τῆς Κρήτης.

Τὰ γαλακτοκομικὰ προϊόντα τῆς μεγαλονήσου, ὅταν καλῶς παρασκευάζονται καὶ καλῶς συντηροῦνται, εἶναι πράγματι ἀνώτερα προϊόντα. Εἶναι ὀνομαστὸν τὸ Κρητικὸν κεφαλοτύρι (τύπου γραβιέρας) καὶ ὁ ἀνοτύρος τῆς Κρήτης.

Διότι τὸ γάλα εἶναι παχὺ καὶ εὐγευστον ὡς ἐκ τῆς ἰδιοσυγκρασίας τῶν αἰγοπροβάτων τῆς Κρήτης καὶ τῆς εὐνοϊκῆς ἐπιδράσεως τῆς ποώδους καὶ θαμνώδους βλαστήσεως καὶ τοῦ ξηρικοῦ περιβάλλοντος ἐπὶ τῆς συνθέσεως καὶ τῆς ποιότητος τοῦ γάλακτος.

Σχετικῶς σημειοῦται, πλεόν τῶν ὄσων ἐξετέθησαν εἰς τὸ κεφάλαιον περὶ Κτηνοτροφικῶν Συνεταιρισμῶν, ὅτι μεταπολεμικῶς κατεσκευάσθησαν εἰς τὴν Κρήτην ὀλίγα ἰδιωτικὰ τυροκομεῖα, ἐκπληροῦντα τοὺς ὄρους τῆς ὑγιεινῆς καὶ τῆς κανονικῆς παρασκευῆς καὶ συντηρήσεως τῶν τυρῶν μέχρι τῆς μεταφορᾶς των εἰς τὰ ψυγεῖα.

Συγκριτικὸς πίναξ ἀριθμοῦ αἰγοπροβάτων καὶ ποσότητος τυρῶν τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Κρήτης, προπολεμικῶς καὶ μεταπολεμικῶς.

	Δεκέμβριος 1960			Τέλος ἔτους 1938		
	Ἀριθ. κεφαλῶν Ἑλλάδος	Κρήτης	ο/ο	Ἑλλάδος	Κρήτης	ο/ο
Πρόβατα	9.353.000	523.186	5,7	8.138.772	435.401	5,3
Αἴγες	5.064.000	325.682	6,4	4.356.120	255.943	5,9
Σύνολον	14.417.000	848.868	5,9	12.494.892	691.344	5,5
Τυρὸς μαλακὸς τόν.	66.792	2.043	3,1	45.336		
Τυρὸς σκληρὸς τόν.	15.561	2.654	17,1	9.762		
Σύνολον	82.353	4.697	5,7	55.098		

Κτηνιατρικὴ περίθαλψις.

Δὲν εἶναι ἀτυχῶς ἐπαρκῆς αὕτη δι' ὅλα τὰ ζῶα, μεγάλια καὶ μικρά. Διότι ὁ ἀριθμὸς τῶν κτηνιάτρων εἶναι δυσανάλογως μικρὸς πρὸς τὴν μεγάλην κτηνοτροφίαν τῆς Κρήτης, τὴν μεγάλην ἔκτασίν τῆς καὶ τὴν ἀνάγλυφον καὶ ἀνώμαλον ὄψιν τῆς, ποὺ δυσχεραίνει τὰς μετακινήσεις τῶν κτηνιάτρων.

Συγκεκριμένως εἰς τὸν Νομὸν Ρεθύμνης, ὅπου ἐκτρέφονται 195.000 αἰγοπρόβατα ὑπηρετοῦν δύο μόνον κρατικοὶ κτηνίατροι καὶ κατὰ περιόδους μόνον εἰς, ὁ Νομοκτηνίατρος, ἐνῶ ἀπαιτοῦνται τοὐλάχιστον πέντε μὲ ἰσάριθμον βοηθητικὸν προσωπικὸν νοσοκόμων. Εἶναι προφανές ὅτι οἱ ὑπάρχοντες γενικῶς εἰς τὴν Κρήτην κτηνίατροι δὲν ἐπαρκοῦν διὰ τὴν ἔγκαιρον πρόληψιν καὶ θεραπείαν τῶν λοιμωδῶν νόσων, πολὺ περισσότερον δὲν ἐπαρκοῦν διὰ τὴν θεραπείαν μεμονωμένως τῶν ἀσθενῶν μεγάλων ζῶων καὶ μάλιστα τῶν ἐξ αὐτῶν βελτιωμένων, ὅπως αἱ ξενικαὶ καὶ αἱ ἡμιβελτιωμέναι ἀγελάδες.

Ὅθεν χωρὶς ἐπαρκῆ, ἄμεσον καὶ ὕγι δαπανηρὰν διὰ τοὺς κτηνοτρόφους κτηνιατρικὴν περίθαλψιν δὲν εἶναι δυνατὴ ἢ προστασία τῶν ζῶων ἐναντι τῶν ἐπιζωοτιῶν καὶ λοιμωδῶν νόσων καὶ δὲν εἶναι ἐπίσης δυνατὴ ἢ βελτίωσις τῆς κτηνοτροφίας τῆς Κρήτης, δι' εἰσαγωγῆς καὶ διατηρήσεως βελτιωμένων ζῶων, φύσει εὐπαθῶν. Εἶναι δηλαδή ὀργανικὴ ἀνάγκη, διατιθεμένης ὑπωσδῆ-ποτε τῆς ἀναγκαιούσης πιστώσεως, ἢ συμπλήρωσις ὅλων τῶν κενῶν θέσεων κτηνιάτρων καὶ ἢ αὔξεις αὐτῶν, εἰς τὰς εἰσόδους τῶν Ἐπαρχιῶν καὶ συγχρόνως εἶναι ἀπαραίτητος ἢ ἀνελλιπὴς καὶ εὐδόκιμος λειτουργία τῶν ἀγροτικῶν κτηνιατρείων τῆς Κρήτης.

Ἡ μελισσοκομία.

Εἶναι αὕτη ἐνδιαφέρων παραγωγικὸς κλάδος εἰς ὁλόκληρον τὴν Κρήτην, ὅπου ἐκτρέφεται σημαντικὸς ἀριθμὸς κυψελῶν. Τὸ αὐτοφρὸς θυμάρι, τὰ ἄνθη τῆς ἀμυγδαλέας καὶ ἄλλων γεωργικῶν καὶ δασικῶν φυτῶν καὶ ἄφ' ἑτέρου τὸ ξηρὸν καὶ ἀνεμῶδες κλίμα τῆς Κρήτης εὐνοοῦν τὴν παραγωγὴν πολὺ καλῆς ποιότητος μέλιτος.

Ὡς δὲ προκύπτει ἐκ τῶν προστητημένων στατιστικῶν πινάκων ἐσημειώθη εἰς τὴν Κρήτην μᾶλλον σοβαρὰ βελτίωσις τῆς μελισσοκομίας διὰ τῆς ἀντικαταστάσεως τοῦ ἐνὸς τρίτου τῶν κυψελῶν δι' εὐρωπαϊκῶν, πρὸ προστατεύου διὰ τῶν πλαισίων τὴν μέλισσαν καὶ ἐπαυξάνουσι τὴν ἀπόδοσίν τῆς εἰς μέλι.

Ὅμως ὁ ἀριθμὸς οὗτος ὑπολείπεται τοῦ ἀντιστοίχου ἀριθμοῦ τῶν εὐρωπαϊκῶν κυψελῶν ἴλης τῆς χώρας, αἱ ὁποῖαι ἀποτελοῦν τὸ ἕμισυ τοῦ συνολικοῦ ἀριθμοῦ τῶν κυψελῶν.

Ἐπομένως ὑπάρχει δυνατότης βελιώσεως τῆς μελισσοκομίας τῆς Κρήτης καὶ κατὰ τόπους ἀριθμητικῆς ἀναπτύξεώς τῆς. Ἡ σύστασις καὶ λειτουργία μεταβατικῶν σχολείων μελισσοκομίας βεβαίως εἶναι ἐν θετικῶν καὶ σύντομον μέτρον πρακτικῆς μορφώσεως μελισσοκόμων, οἱ ἵποιοι πρέπει νὰ ἀντικαταστήσουν κατὰ τὸ δυνατόν τὸ συντομώτερον ὅλας τὰς ἐντοπίαις κυψέλας διὰ εὐρωπαϊκῶν κυψελῶν, παραλλήλως δὲ πρέπει νὰ προστατεύουσι τὸ θυμάρι καὶ τὰ ἄλλα μελισσοτροφικὰ φυτά.

Ὁ ἀριθμὸς τῶν κυψελῶν τῆς Κρήτης κατὰ Νομοὺς τῷ 1958

Νομοὶ	Ἐγγώριαι ο/ο	Εὐρωπαϊκαὶ ο/ο	Σύνολον	Ποσοστὸν
Χανίων	22.500	10.000	32.500	
Ρεθύμνης	6.300	6.260	12.560	
Ἡρακλείου	17.724	5.829	23.553	
Λασιθίου	6.144	6.776	12.920	
Σύνολον	52.668	11,3 28.865	6,3 81.533	8,9 ο/ο
				(ἐπὶ συνόλου τῶν κυψελῶν τῆς Ἑλλάδος)
Σύνολον κυψελῶν Ἑλλάδος	464.500	453.200	917.700	

Ὁ ἀριθμὸς κυψελῶν προπολεμικῶς (τῷ 1938) :

Ἑλλάδος 697.071 Κρήτης 82.455, ἧτοι ποσοστὸν 11,8 ο/ο

Ὁ ἀριθμὸς κυψελῶν τοῦ Νομοῦ Ρεθύμνης κατὰ Ἐπαρχίας.

Ἐπαρχίαι	Ἐγγώριαι	Εὐρωπαϊκαὶ	Σύνολον
Ρεθύμνης	1.500	1.100	2.600
Μυλοποτάμου	800	2.400	3.200
Ἁγ. Βασιλείου	1.800	2.000	3.800
Ἀμυρίου	2.200	760	2.960
Σύνολον	6.300	6.260	12.560

ΤΑ ΔΑΣΗ ΤΗΣ ΚΡΗΤΗΣ

Ἀναμφιβόλως ἡ Κρήτη ἦτο πρὸ πολλῶν ἐτῶν δασοσκεπής κατὰ τὰ 2/3 τῆς ἐκτάσεώς της. Ἐκαλύπτετο δηλαδή ἄλλοῦ ὑπὸ δασικῶν δένδρων, πεύκης, κυπαρίσσου, δρυός, βαλανιδέας, σφενδάμου κλπ. ὑπὸ μορφῆν ὑψηλοῦ δάσους καὶ εἰς ἄλλους τόπους ἐκαλύπτετο ὑπὸ δασικῶν θάμνων, ἦτοι πρίνων (*guercus coccifera*), κουμαρέας (*arbutus unedo*), ἀγρίας ἐλαίας, χαρουπέας, μύρτων, σχίνων (*pistacia lentiscus*), σπάρτου (*spartum junceum*), φιλύκης (*philycea media*) καὶ λοιπῶν ὑπὸ τὴν μορφῆν χθαμαλῶν δασῶν. Οἱ θάμνοι οὗτοι, καθὼς καὶ ἡ ἐρείκη (*erica verticillata*) ἐκάλυπτον ἄλλοτε εἰς πολλὰς περιοχὰς τὴν ζώνην τῆς Κρήτης ἀπὸ τῆς παραλίας μέχρι 700 μέτρων.

Τὰ δάση τῆς Κρήτης λόγῳ τῆς ἀναγλύφου μορφῆς της, τοῦ ἐπικλινούσ καὶ μᾶλλον πετρώδους ἐδάφους της, τῆς ἐν μέρει σχιστολιθικῆς συστάσεως τῶν πετρωμάτων καὶ τῶν ραγδαίων συνήθων βροχῶν, ἔχου ν ἀνεκτίμητον ὑδρονομικὴν ἀξίαν.

Βεβαίως, αὐξανομένου τοῦ Κρητικοῦ πληθυσμοῦ, ἀναπόφευκτος ἦτο ὁ περιορισμὸς τῆς κατὰ τόπους καὶ τῆς συνολικῆς ἐκτάσεως τῶν δασῶν τῆς Κρήτης. Ὅμως, μετὰ τὴν πάροδον τοῦ χρόνου κατεστράφησαν σχεδὸν ὅλα τὰ ὑψηλὰ δάση τῆς Κρήτης καὶ ἀπέμεινον ὀλίγα μόνον ἐξ αὐτῶν δάση πεύκης καὶ κυπαρίσσου συνολικῆς ἐκτάσεως 239.500 στρέμ. (βλ. σχετικὸν πῖνακα), ἐκεῖ, ὅπου ἡ καταστρεπτικὴ δράσις τοῦ ἀνθρώπου δὲν ἦτο καθολικὴ, τὸ φυσικὸν δὲ περιβάλλον εὐνοεῖ τὴν φυσικὴν ταχειᾶν ἀνάπτυξιν τῶν δασῶν τούτων. Τὰ ἐν λόγῳ δάση τῆς Κρήτης ἀποτελοῦν τὰ 2,9 ο/ο τῆς συνολικῆς ἐπιφανείας της, μὴ ὑπολογιζομένων τῶν πέριξ αὐτῆς νήσων καὶ νησίδων¹.

Τὰ διασωθέντα άτομα δένδρων βαλανιδέας, π.χ. εἰς τὸ βόρειον τμήμα τοῦ Νομοῦ Ρεθύμνης, σφενδάμου ἐπὶ τῆς βορείας πλευρᾶς τῆς Ἰδης, δρυός εἰς τὰς κλιτεῖς τῶν Λευκῶν Ὀρέων, καὶ αἱ δασικαὶ συστάδες ἐκ τῶν ἰδίων δένδρων καὶ ἄλλων θάμνων καὶ δένδρων τῶν ἐκατέρωθεν ρευμάτων μαρτυροῦν τὴν ὑπαρξιν ἄλλοτε ὑψηλῶν παραγωγικῶν δασῶν ἐκ τῶν εἰδῶν τούτων εἰς τὰς κλιτεῖς τῶν βουνῶν καὶ τῶν ὀρέων τῆς Κρήτης, ἡ ὅποια ἀτυχῶς ἀπὸ ἐτῶν ἤδη ἔχει ἀποψιλῶθῃ.

Αἱ πυρκαϊαί, ἰδίᾳ κατὰ τοὺς χρόνους τῆς κατοχῆς τῆς Κρήτης ὑπὸ τῶν Τούρκων, οἱ ὅποιοι διὰ τοῦ μέσου τούτου κατεδιώκον τοὺς Κρήτας, ποὺ κατέφευγον εἰς τὰ βουνὰ ἢ τοὺς ἐξεδικούντο διὰ τοὺς ἀγῶνάς των νὰ ἀπο-

1. Εἰς τὰ δάση καὶ τὰ ἀπόκρημα μέρη τῶν Λευκῶν Ὀρέων ὑπάρχει ἀμιγῆς (καθαράαιμος) αἰγαγρος (ἀγριοκάτσικο), ὁ ὅποιος τελευταίως εἰσήχθη, πρὸς ἐκτροφὴν εἰς δύο νησίδας τῆς Κρήτης, ὑπὸ τῆς ἀρμοδίας Δασικῆς Ἰπηρεσίας.

λυτρωθῶν ἀπὸ τῆς δεσμῆ τῆς δουλείας, ἦτο ἡ σπουδαιότερα τότε αἰτία καταστροφῆς τῶν δασῶν τῆς Κρήτης.

Συγκεκριμένως τὸν Νοέμβριον τοῦ 1860 μετὰ τὴν ἐξέγερσιν τῶν Κρητῶν καὶ τὸ ὀλοκαύτωμα τοῦ Ἀρκαδίου, ἐκίοντο ὑπὸ τῶν Τούρκων τὰ δάση τῆς Ἰδῆς (Ψηλορείτου) ἐπὶ μίαν ἐβδομάδα. Μετὰ τὴν καῦσιν τῆς δασικῆς βλαστήσεως οἱ συγνοὶ ἄνεμοι, ἡ ἀνομβρία καὶ ἡ ὑψηλὴ θερμοκρασία τοῦ θέρους καὶ ἐν γένει τὸ ξηροθερικὸν περιβάλλον τῆς Κρήτης, ἰδίᾳ ἀνατολικῶς τοῦ Ρεθύμνου καὶ ἀρ' ἐτέρου ἡ ἄμεσος δρᾶσις τοῦ Κρητὸς περισσύτερον διὰ τῆς αἰγοβοσκῆσεως ἠμποδίσαν τὴν φυσικὴν ἀναγέννησιν τῶν δασῶν καὶ μάλιστα τῶν ἐξ αὐτῶν ὑψηλῶν πεύκης, κυπαρίσσου, δρυός, βαλανιδέας καὶ σφενδάμου.

Ἐπίσης μεγάλαι ἐκτάσεις γθαμαλῶν δασῶν πρίνου καὶ μάλιστα εἰς τὰς κλιτεῖς τοῦ Ψηλορείτου καταστράφησαν διὰ τοῦ πυρός ὑπὸ τῶν κατακτητῶν Γερμανῶν κατὰ τὴν περίοδον τῆς κατοχῆς 1941-1944 διὰ τὴν μὴ εὐρίσκουν ἄστυλον εἰς τὰ δάση οἱ ὄρειοι Κρήτες, ποὺ ἐπετίθεντο αἰφνιδίως κατὰ τῶν Γερμανῶν.

Ἀτυχῶς τὴν ἰδίαν εὐθύνην ἐν προκειμένῳ ἔχουν καὶ οἱ ἴδιοι οἱ Κρήτες ἀγρόται. Σήμερον καὶ ἀνεκαθεν ἀπὸ τῆς ἐνσωματώσεως τῆς Κρήτης μετὰ τῆς Ἑλλάδος καταστρέφονται διὰ τῶν πυρκαϊῶν τὰ ἐναπομείναντα βραχύκορμα δάση καὶ οἱ δασικοὶ βουκότοποι τῆς Κρήτης. Αἱ πυρκαϊαὶ ἀνάπτονται ἐπιτήδες ὑπὸ τῶν προβατοτρόφων διὰ τὴν φυτρώσιν κατὰ τὴν γνώμην τῶν χόρτον μετὰ τὴν καταστροφὴν τοῦ δάσους, χωρὶς νὰ γνωρίζουν ὅτι ἐπιτυγχάνεται τὸ ἀντίθετον ἀποτέλεσμα. Διότι καταστρέφονται διὰ τοῦ πυρός οἱ σπόροι τῆς αὐτοφυοῦς μονοετοῦς ἢ πολυετοῦς πούδους βλαστήσεως καὶ ἔνεκα τούτου δὲν ὑπάρχει πλέον χόρτον εἰς τὸ ἀποκαλυπτόμενον ἔδαφος.

Εἰς τὴν ἰδίαν ἀξιοποιῶν πρᾶξιν συχνὰ ὑποπίπτουν καὶ οἱ αἰγοτρόφοι, ποὺ ἐπιδιώκουν νὰ ἀναπτυχθῶν ἐκ τῶν καιομένων δασικῶν θάμνων τῆς κουμαρέας, τῶν πρίνων, τῶν μύρτων, καὶ ἄλλων, τρυφεροὶ βλαστοὶ πρὸς διατροφὴν τῶν ποιμενικῶν αἰγῶν.

Ἐπὶ πλέον μερικοὶ Κρήτες ἀγρόται εὐρίσκουν τὴν πυρκαϊάν ὡς πρόχειρον καὶ ταχὺ μέσον ἐκθαμνώσεως, ἐνῶ δὲν βλέπουν ὅτι καταστροφομένης ὕλης τῆς δασικῆς βλαστήσεως, παρασύρεται καὶ χάνεται τὸ ἀποκαλυπτόμενον ἐπικλινὲς ἔδαφος διὰ τῆς διαβρώσεώς του ἐκ τῶν ρεόντων ὀμβρίων ὑδάτων, καὶ ἐνίοτε καίονται καὶ τὰ ἐντὸς τῶν δασῶν ὑπάρχοντα δενδρόλια ἀγρίας χαρουπέας καὶ ἀγρίας ἐλαίας.

Ἡ θλιβερὰ αὕτη κατάστασις, διὰ τὴν ὑπότιαν δὲν εἶναι ἀμέτοχος καὶ ἡ Πολιτεία, ὡς μὴ διαθέτουσα ἐπαρκῆς διὰ τὴν διαφύλαξιν τῶν δασῶν προσωπικόν, εἶναι βεβαίως ἐθνικὴ ἀνάγκη νὰ διορθωθῇ, ἢ τοῦλάχιστον ἕπως μὴ ἐξακολουθῆσθαι ὑφισταμένη.

Ἄλλαι βασικαὶ αἰτίαι καταστροφῆς τῶν δασῶν τῆς Κρήτης, ἐκτὸς τῶν πυρκαϊῶν καὶ τῆς αἰγοβοσκῆς εἶναι καὶ ἐξῆς :

1. Ἡ ἐκ χέρσωσις πρὸς ἐντατικὴν ἐκμετάλλευσιν τοῦ ἐδάφους διὰ σιτηρῶν, ψυχανθῶν, ἐλαίας, ἀμπέλου, σουλτανίνας, ὕπωροφόρων δένδρων καὶ ἄλλων γεωργικῶν φυτῶν, ἢ ὅποια δικαιολογεῖται ἀπολύτως, ἐφ' ὅσον καὶ ὅπου ἐλήφθησαν μόνιμα μέτρα ἀντιδιαβρωτικά. Διότι προφανῶς ἐπεβλήθη ἡ καταστροφή τοῦ δάσους καὶ ἡ ἐκχέρσωσις ἐκ τῆς ἀναποδράστου ἀνάγκης πρὸς συντήρησιν τοῦ Κρητικοῦ ἀγροτικοῦ πληθυσμοῦ.

2. Ἡ ληστρικὴ ἐκμετάλλευσις τῶν δασῶν διὰ τεχνικὴν ξυλείαν πεύκης καὶ κυπαρίσσου, συνήθως κατὰ παράβασιν τῶν ὑφισταμένων ἀπαγορευτικῶν διατάξεων καὶ διὰ παραγωγὴν ξυλανθράκων ἐκ τῶν πρίνων, τῆς κουμαρέας καὶ τῆς φιλύκης.

3. Ἡ ἐλευθέρωσις καὶ ἔκπληστος καυσοξύλευσις διὰ τὰς οἰκογενειακὰς ἀνάγκας τῶν ἰδίων, ἀγροτῶν καὶ ἀστῶν, τῆς Κρήτης ὡς καὶ διὰ τὴν λειτουργίαν τῶν ἀρτοκλιβάνων τῶν πόλεων. Εὐτυχῶς, ἤδη, ἐπεκτεινομένης τῆς χρησιμοποιήσεως θερμοστρῶν καὶ συσκευῶν πετρελαίων καὶ ἠλεκτρικῶν διὰ τὴν θέρμανσιν, τὴν παρασκευὴν ἄρτου, τροφῶν, καὶ λοιπὰς ἀνάγκας τοῦ Κρητικοῦ πληθυσμοῦ, περιορίζεται ἡ ἐκ τῆς αἰτίας ταύτης καταστροφή τῆς δασικῆς βλαστήσεως.

Παραθέτοντες κατωτέρω πίνακα τῆς ἐκτάσεως τῶν δασῶν καὶ τῶν δασικῶν βοσκοτόπων τῆς Κρήτης κατὰ Νομούς, σημειοῦμεν ὅτι ἀνήκουν ταῦτα μετὰ τῶν μερικῶς δασοσκεπῶν ἢ ἀσπεπῶν βοσκοτόπων κατὰ 80 ο'ο εἰς ἰδιώτας, χωρὶς ὅμως νὰ ἔχῃ νομικῶς διευκρινισθῆ καὶ λυθῆ τὸ ζήτημα τῆς ἀναγνωρίσεως τῶν ὡς ἰδιωτικῶν, κατὰ 23 ο'ο εἰς τὰς Κοινότητας τῆς Κρήτης, ἐλαχίστη δὲ ἑκτασις ἐκ τῶν δασῶν καὶ τῶν βοσκοτόπων ἀνήκει εἰς τὸ Δημόσιον.

Ἐν συμπεράσματι ἐκθέτομεν ὅτι εἰς ὠρισμένους λίαν ἐπικινεῖς τόπους τῆς Κρήτης, τοῦλάχιστον εἰς αὐτούς, ὑφίσταται ἀπόλυτος ἀνάγκη ὅπως μὲ πᾶσαν θυσίαν καὶ μὲ πᾶσαν δαπάνην συντελεσθῆ φυσικὴ καὶ τεχνικὴ ἀνάδασωσις καὶ ἀναθάμνωσις ἐκ δασικῶν καὶ γεωργικῶν θάμνων (ἀκακίας, χαρουπέας, μηδικῆς τῆς θαμνώδους κλπ.), συμφώνως πρὸς τοὺς κατὰ χώραν καὶ χρόνον φυσικοὺς καὶ κλιματικοὺς ὄρους. Ἡ βελτίωσις αὕτη εἶναι ἀπαραίτητος πρὸς συγκράτησιν τοῦ ἐδάφους, παρασυρομένου ὑπὸ τῶν ὑμβρίων ὑδάτων, ἀπόσβεσιν τῶν καταστρεπτικῶν χειμάρρων ἢ ἄλλως περιορισμὸν τῆς καταστρεπτικότητός των, ὅσον καὶ πρὸς προστασίαν καταφυγμένων χώρων.

Ἐκπληρουμένης ὅθεν μικτῆς δασοκτηνοτροφικῆς ἐκμεταλλεύσεως, ἐκπληροῦνται συγχρόνως ὁ ὑδρονομικὸς προορισμὸς τῶν γθχαλῶν δασῶν καὶ τῶν βοσκοτόπων τῆς Κρήτης.

Τὰ δάση καὶ οἱ βοσκότοποι τῆς Κρήτης κατὰ τὰ στοιχεία τοῦ Διυπουργείου Χανίων, (ἕκτασις εἰς στρέμματα)

Νομοὶ	Δάση ὑψηλά	Δάση ἑλαμιά	Σύνολον	Β ο σ κ ό τ ο π ο ι		
				Χορτολίβαδα	Ἄλπικὴ ζώνη	Σύνολον
Χανίων	84.000	378.750	462.750	355.300	292.950	648.250
Ρεθύμνης	10.400	43.000	23.400	469.500	78.000	547.500
Ἡρακλείου	50.700	367.470	418.170	693.230	27.700	720.930
Λασιθίου	94.400	530.050	624.450	516.800	15.000	531.800
Σύνολον	239.500	1.289.270	1.528.770	2.034.830	413.650	2.448.480

Ἐπεξηγήσεις καὶ παρατηρήσεις: Τὰ ὑψηλά δάση τῆς Κρήτης εἶναι τραχεῖας πεύκης, κυπαρίσσου καὶ δευτερευόντως πρίνου καὶ δρυός.

Τὰ ὑψηλά δάση τοῦ Νομοῦ Ἡρακλείου (δάση τραχεῖας πεύκης) καταλαμβάνουν τὸ δυτικὸν τμήμα τῆς νοτίας πλευρᾶς τῶν Ἀστερουσιῶν. Τὰ δὲ ὑψηλά δάση τοῦ Νομοῦ Χανίων, συντιθέμενα ἐκ τραχεῖας πεύκης καὶ κυπαρίσσων καλύπτουν κυρίως τὸ νοτιοδυτικὸν τμήμα τῶν Λευκῶν Ὀρέων, ὑπαγόμενα εἰς τὰς Κοινότητας Ἀνωπόλεως, Ἁγίου Ἰωάννου, Ἀγίας Ρουμῆς τῆς Ἐπαρχίας Σφακίων.

Τὸ δάσος τραχεῖας πεύκης τοῦ βορείου τμήματος τῆς φάραγγος Σαμαριάς ἐπὶ ὑψομετρικῆς ζώνης 500—1.000 μέτρων διεσώθη κατὰ τὸ πλεῖστον καὶ παρουσιάζει μορφήν δάσους ἀκμαίου καὶ παραγωγικοῦ τῆς κεντρικῆς ἢ βορείου Ἑλλάδος. Τὰ ὑψηλά δάση ἐκ τραχεῖας πεύκης τοῦ Νομοῦ Λασιθίου ἐπὶ ὑψομετρικῆς ζώνης 800—1.000 μέτρων καλύπτουν τμήμα τῆς νοτιοδυτικῆς πλευρᾶς τῆς Δίκτης, ἐκτάσεως 80.000 στρεμμάτων περίπου, καὶ ὑπάγονται κυρίως εἰς τὰς κοινότητας Μαλλιῶν καὶ Χριστοῦ Ἐπαρχίας Ἱεραπέτρας καὶ λοιπὰς γειτονικὰς κοινότητας τῶν Ἐπαρχιῶν Ἱεραπέτρας καὶ Βιάννου. Τὸ ὄνομαστον ἐκεῖ δάσος «Σελάκανο», τὸ ὅποιον ἐκμεταλλεῖται πρὸς ρητινοσυλλογήν, εὐρίσκεται εἰς καλὴν μᾶλλον κατάστασιν, ἀλλ' ἔχει ἀνάγκην προστασίας ἔναντι τοῦ κινδύνου τῶν πυρκαϊῶν διὰ τῆς διανοξίσεως ἀντιπροηστικῶν ζωνῶν.

Τὰ δάση ἐκ πρίνων, κυμαρέας, ἀδράχτης, μύρτων, σχίνων, φιλόκης καὶ λοιπῶν φυτῶν θαμνώδους μορφῆς, ἀποτελοῦν, ὡς ἐλέγηθη, τὰ ἑλαμιά δάση τῆς Κρήτης, τὰ ὅποια ὅμως κατὰ τὸ πλεῖστον ἢ εἰς ἄλλους τόπους κατὰ τὸ ἥμισυ εἶναι κατεστραμμένα κυρίως ἐκ τῶν συγγῶν πυρκαϊῶν, ὅπως εἶναι τὰ δάση τοῦ Κισσάμου καὶ τοῦ Σελίνου.

Ἄλλοι οἱ θάμνοι οὗτοι ἀραιῶς καλύπτουν τὸ ἔδαφος, ὥστε αἱ ἐκτάσεις αὐταὶ νὰ μὴ ἀποτελοῦν σήμερον εἰς ὀρισμένους τόπους εἰς τὴν πραγματικότητά δάση ἑλαμιά, ἀειφύλλων πλατυφύλλων, ἀλλὰ μᾶλλον δασικοὺς βοσκοτόπους ἢ μερικῶς δασοσκεπεῖς ἐκτάσεις κατὰ τὴν ἔννοιαν καὶ τοὺς ὀρισμοὺς τῶν δασικῶν Νόμων.

Ἐν τούτοις παρετέθησαν τὰ στοιχεῖα ταῦτα, ὡς ἐγχαρκτηρίσθησαν ὑπὸ τῆς ἀρμοδίας Δασικῆς Ὑπηρεσίας Χανίων, τοσοῦτον μᾶλλον διότι ἄλλοτε ὅλαι αἱ εἰς τὴν οἰκείαν στήλην τοῦ ἀνωτέρω πίνακος ἐμφαινόμεναι ἐκτάσεις ἐξ 1.289.270 στρεμμάτων ἦσαν ἀναμφισβητήτως γθαμαλὰ δάση, τῶν ὑποίων ἢ μορφῇ καὶ ἢ κατάστασις μετεβλήθησαν κυρίως εἰς τοὺς Νομοὺς Ἡρακλείου καὶ Λασιθίου ἐκ τῆς συνδρομῆς ὑποκειμενικῶν καὶ ἀντικειμενικῶν ὡς ἄνω αἰτιῶν, ἧτοι τῶν πυρκαϊῶν, τῆς αἰγοβουσκῆσεως, τῆς ἐγχερσώσεως, τῆς ληστρικῆς ἀπολήψεως τεχνικῆς καὶ καυσίμου ζυλείας κλπ. καὶ ἀφ' ἐτέρου ἐκ τῆς ὀργανικῆς αἰτίας τοῦ ζηροθερμικοῦ περιβάλλοντος, ποῦ δὲν εὐνοεῖ τὴν φυσικὴν ἀναγέννησιν τῶν δασικῶν θάμνων καὶ δένδρων.

Χθαμαλὰ δάση πυκνὰ καὶ τυπικῆς μορφῆς ὑπάρχουν εἰς τὸν Νομὸν Χανίων, ἧτοι εἰς τὰς ἐπικλινεῖς περιοχάς, ὑψομέτρου 400-800 τῶν Ἐπαρχιῶν Κυδωνίας, Κισσάμου καὶ Σελίνου, ὅπου τὸ ἐτήσιον μέσον βροχομετρικὸν ὕψος εἶναι 850 χιλιοστὰ περίπου, δεδομένου ὅτι τὸ ἀντίστοιχον εἰς τὰ Χανιά εἶναι 706,9 χιλιοστὰ.

Ἐπίσης ὀλίγα τοιαῦτα δάση ὑπάρχουν εἰς τὰς Ἐπαρχίας Ρεθύμνης, Ἀμαρίου, Μυλοποτάμου, Μαλεβιζίου, Μονοφατισίου, Πεδιάδος, Μεραμπέλλου, Ἰεραπέτρας, Σητείας καὶ περιωρισμένως εἰς ἄλλας περιοχὰς τῆς Κρήτης.

Ἡ ἐκτασις τῆς ἀλπικῆς ζώνης, ἢ ἀναφερομένη εἰς τὸν ἀνωτέρω πίνακα κατὰ τὴν Στατιστικὴν Ἐπετηρίδα (ἐκδόσεως τῆς Ἐθνικῆς Στατιστικῆς Ὑπηρεσίας) εἶναι μικροτέρα ὡς ἀκολούθως :

Ὑψομετρ. ζώνης 1.501-2000 στρέμματα	231.000
-------------------------------------	---------

Ὑψομετρ. ζώνης 2.000 καὶ ἄνω στρέμματα	55.000
--	--------

ἧτοι ἐν ὅλῳ ἡ ὑψηλὴ αὐτῆ περιοχὴ εἶναι στρ. 286.000

Ἐκ τῶν στοιχείων τούτων προκύπτει ὅτι ἡ ἀλπικὴ ζώνη τῆς Κρήτης ὑψομέτρου 1.800 καὶ ἄνω μέχρι τῶν ὑψηλῶν κορυφῶν τῶν Λευκῶν Ὁρέων, τῆς Ἰδης καὶ τῆς Δίκτης εἶναι καταφανῶς μικροτέρα τῆς ἀναφερομένης εἰς τὸν σχετικὸν ὡς ἄνω πίνακα.

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

Π Ρ Ο Τ Α Σ Ε Ι Σ

Εἰς τὸ μέρος τοῦτο ἐκτίθενται συντόμως αἱ κατευθύνσεις καὶ τὰ ἐνδεικνύμενα διὰ τὴν βελτίωσιν τῆς ἀγροτικῆς οἰκονομίας κρατικά μέρτρα, γενικά καὶ εἰδικά, ἐντὸς τοῦ πλαισίου τοῦ πενταετοῦς προγράμματος οἰκονομικῆς ἀναπτύξεως τῆς Χώρας (1960-1964) καὶ εἰς ὠρισμένας εἰδικὰς περιπτώσεις κατ' ἐπέκτασιν τούτου, καθὼς ἐπίσης ἐκτίθενται καὶ αἱ ὑποχρεώσεις τῶν ἀγροτῶν πρὸς ἐκπλήρωσιν τοῦ σκοποῦ τούτου.

Αἱ προτάσεις αὗται διατυπῶνται συντόμως, συμπληρωματικῶς πρὸς τὰς ἐκτεθείσας εἰς τὸ πρῶτον Μέρος κατὰ τὴν ἐρευναν ἐκάστου ζητήματος, διατάσσονται δὲ κατὰ τὴν σειρὰν τῶν κεφαλαίων τοῦ πρώτου Μέρους.

Α'. ΓΕΝΙΚΑ ΜΕΤΡΑ

1. Ὡς πρὸς τὸ ἔδαφος ἡ γενομένη πρὸ ὀλίγου σύστασις Σταθμοῦ Ἑδαφολογίας εἰς τὸ Ἡράκλειον, ὃ ὅποιος δὲν ἤρχισεν ἀκόμη νὰ λειτουργῆ, θὰ ἐξυπηρετήσῃ τὴν Κρήτην διὰ τῆς συστηματικῆς καὶ ἐπιστημονικῆς ἐρεῦνης τῆς καταστάσεως καὶ τῆς συνθέσεως (φυσικῆς - χημικῆς - βιολογικῆς) τῶν ἐδαφῶν, τῆς ὁποίας ἐρεῦνης ἀποτέλεσμα θὰ εἶναι ἡ σαφὴς καὶ πλήρης γνῶσις κατὰ μικρὰς καὶ ὠρισμένας περιοχὰς τῶν ἰδιοτήτων τοῦ ἐδάφους, ὡς πρωτεύοντος φυσικοῦ συντελεστοῦ τῆς παραγωγῆς.

Εἶναι φανερόν ὅτι ἡ λίπανσις καὶ ἡ μετάπλασις τῶν ἐδαφῶν τῆς Κρήτης θὰ βελτιωθοῦν ἐκ τῆς ἐφαρμογῆς τῶν ὁδηγιῶν τοῦ ἐν λόγῳ Σταθμοῦ.

Διὰ τὴν στερέωσιν τῶν ἐπικλινῶν ἐδαφῶν καὶ τὴν προστασίαν τῶν ἐναντι τῆς διαβρωτικῆς ἐνεργείας τοῦ ρέοντος ὕδατος τῶν βροχῶν εἶναι ἀνάγκη νὰ ἐκτελεσθοῦν τεχνικά καὶ δομικά ἔργα (φράγματα, τεχνικά καὶ λιθόδμητα, πρόβολοι, τοῖχοι ξηρολιθοδομῆς καὶ κλαδοπλέγματα), καὶ φυτοκομικά, ἥτοι ἀναχλοάσεις, ἀναθαμνώσεις, ἀναδασώσεις, τοῦλάχιστον ἐπὶ τῶν ὑποκειμένων εἰς μεγαλύτερον βαθμὸν εἰς διάβρωσιν ἡμιορεινῶν καὶ ὄρεινῶν περιοχῶν.

Ἡ ἐκτέλεσις τῶν τελευταίων τούτων ἐργασιῶν ἀναδασώσεως, ἀναχλοάσεως κλπ. προσκόπτει εἰς τὴν στενότητα τῶν βοσκοτόπων. Διὰ τοῦτο, κατ' ἀνάγκην θὰ πρέπει νὰ γίνῃ ἐκ περιτροπῆς ἀπαγόρευσις τῆς βοσκήσεως τῶν ποιμνιακῶν αἰγοπροβάτων καὶ ρύθμισις αὐτῆς.

Ἐναντι τῶν ὑποχρεώσεων τούτων τοῦ Κράτους, εὐθύνονται, βεβαίως, οἱ ἀγρόται τῆς Κρήτης, οἱ ὅποιοι ἔχουν ὑποχρέωσιν καὶ συμφέρον νὰ ἐκπλη-

ροῦν τὰς ἐξῆς κυρίως ἐργασίας: Νὰ κατασκευάζουν λιθοβαθμίδας ἐπὶ τῶν καλλιεργουμένων ἐπικλινῶν ἐδαφῶν καὶ νὰ συντηροῦν τὰ ἔργα ταῦτα κανονικῶς, χωρὶς διακοπᾶς, νὰ ἐκτελοῦν ἀρόσεις παραλλήλως πρὸς τὰς ὑψομετρικὰς καμπύλας, νὰ σπεύρουν ἂν εἶναι δυνατόν ψυχανθῆ κατὰ τὰς ὁδηγίας τῶν κρατικῶν γεωπόνων.

Ἐπίσης ἔχουν συμφέρον νὰ προστατεύουν τὰ δάση καὶ τοὺς δασικούς βοσκοτόπους ἔναντι τοῦ κινδύνου τῆς πυρκαϊᾶς. Ἐξ ἄλλου ἐνδείκνυται ὁ περιορισμὸς τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ποιμνικῶς διαιτωμένων αἰγοπροβάτων, ὥστε βαθμιαίως καὶ κατὰ τὸ μέτρον τῆς δυνατότητος νὰ ἀναπτυχθῆ ἡ ἡμιοκόσιτος καὶ ἡ οἰκόσιτος κτηνοτροφία.

2. Ὡς πρὸς τὸ ὕδωρ καὶ τὴν ὑδατικὴν οἰκονομίαν. Διὰ τὴν ἐπιωφελεῖ χρησιμοποίησιν τῶν ὑδάτων τῶν βροχῶν, τὰ ὑποῖα ἀτυχῶς χάνονται εἰς τὴν θάλασσαν ὁμοῦ μετὰ τῆς ἰλύος καὶ τῆς ἀργίλλου ἐκ τῶν ἐπικλινῶν ἐδαφῶν, εἶναι ὀργανικὴ ἀνάγκη νὰ κατασκευασθοῦν φράγματα παροχευτέως καὶ ἀγωγοὶ μεταφορᾶς τοῦ ὕδατος, εἰς ὅλας τὰς περιοχάς, ὅπου εἶναι τοῦτο δυνατόν, διὰ χειμερινὰς ἀρδεύσεις καὶ ὑδρολιπάνσεις, κατὰ τὸ ἐκ μακρᾶς παραδόσεως ἐφαρμοζόμενον σύστημα εἰς τὸ Ἀηλάντιον πεδῖον τῆς Χαλκίδος, τὴν περιοχὴν Ἀμφίσσης καὶ τὴν πεδινὴν Κορινθίαν.

Σκόπιμος πρὸς τοῦτο εἶναι ἡ δαπάναις τοῦ Ὑπουργείου Γεωργίας μεταβάσις εἰς τοὺς τόπους αὐτοὺς τῶν κρατικῶν γεωπόνων, τῶν ὑπηρετούντων εἰς τὴν Κρήτην, ἵνα ἀμέσως ἀντιληφθοῦν διὰ τῶν ὀφθαλμῶν των τὸ σύστημα τοῦτο τῆς χειμερινῆς ἀρδεύσεως καὶ ὑδρολιπάνσεως, τὸ ὁποῖον θὰ ἐφαρμόσουν εἰς τὴν μεγαλόνησον, ὡς θετικόν, ταχὺ καὶ ὀλιγοδάπανον διὰ τὴν αὔξησιν τῆς παραγωγῆς τῶν ἐτησίων καλλιεργειῶν, τῆς ἐλαίας, τῶν ἀμπέλων καὶ συγχρόνως διὰ τὴν ἐνίσχυσιν τῶν φρεατίων ὑδατικῶν ὀριζόντων.

Τὴν ἐκτέλεσιν εἰς τὴν Κρήτην φραγμάτων συγκεντρώσεως ὕδατος δι' ἐαρινὰς καὶ θερινὰς ἀρδεύσεις τὴν βλέπομεν μετὰ δισταγμῶν καὶ σκεπτικισμοῦ, ὡς δ α π α ν η ρ ἄ ν καὶ ἄ μ φ ι β ὀ λ ο υ ἀ π ο δ ο τ ι κ ὄ τ η τ ο ς, ἐφ' ὅσον δὲν συνδύαζονται μετὰ τὴν ἐκτέλεσιν συγχρόνως σειρᾶς τεχνικῶν καὶ δομικῶν ἔργων ἀρμοδιότητος τῶν Δασοτεχνικῶν Ὑπηρεσιῶν τοῦ Ὑπουργείου Γεωργίας, διὰ τῶν ὑποίων ἔργων προλαμβάνεται ἡ πρόωρος πρόσχωσις τῶν φραγμάτων διὰ φρεατοῦ ἐδαφικοῦ ὕδατος.

Συγχρόνως καὶ κατὰ τὸ δυνατόν τὸ συντομώτερον πρέπει νὰ συμπληρωθοῦν τὰ ἀντιπλημμυρικὰ πεδινὰ ἔργα ἐπὶ τῶν χειμάρρων, π.χ. τοῦ χειμάρρου Πλατανιᾶ Ρεθύμνης, ὥστε διὰ θυρίδων νὰ λαμβάνονται καὶ νὰ χρησιμοποιῶνται ὅλα τὰ θολὰ ὕδατα δι' ὑδρολιπάνσεις καὶ χειμερινὰς ἀρδεύσεις τῶν ἐκατέρωθεν τοῦ χειμάρρου ἀγρῶν καὶ διὰ τὴν ἔμμεσον, βεβαίαν, ἐνίσχυσιν τῶν ὑδατικῶν φρεατίων ὀριζόντων.

Διὰ τὴν ἐπιωφελεστέραν, παρ' ὅτι σήμερον, χρησιμοποίησιν τῶν πηγαιῶν καὶ τῶν ποταμιῶν ὑδάτων, πρέπει, βεβαίως, νὰ συνεχισθῆ τὸ τόσον ἀποδο-

τικόν πρόγραμμα ἐκτελέσεως ὑπὸ τῶν Κοινοτήτων τῆς Κρήτης μικρῶν κοινωνικῶν ἐγγειοβελτιωτικῶν ἔργων μὲ κρατικὰς ἐπιδοτήσεις ἢ καὶ μὲ κρατικὰς χαριστικὰς ἐπιχορηγήσεις.

Τὰ μεγαλύτερα καθολικοῦ ἐνδιαφέροντος ὑδραυλικὰ ἔργα, ὡς π.χ. ἐκεῖνα τῆς πεδιάδος Χανίων ἢ τῆς περιοχῆς τοῦ Κουρταλιώτου, ποταμοῦ τῆς Ἐπαρχίας Ἁγίου Βασιλείου τοῦ Νομοῦ Ρεθύμνης, πρέπει νὰ ἐκτελεσθοῦν, προφανῶς ὑπὸ τοῦ Κράτους, ἐπιβαρυνομένων τῶν παραγωγῶν διὰ μικροῦ ποσοστοῦ ἐπὶ τῶν δαπανῶν κατασκευῆς καὶ συντηρήσεως τῶν ἔργων τούτων.

Εἶναι μέγα σφάλμα καὶ μεγάλη ἀπώλεια τὸ ὅτι εἰς τὰς δύο ταύτας περιπτώσεις σημαντικὴ ποσότης πηγαιῶν ὕδατος χύνεται τὸ θέρος εἰς τὴν θάλασσαν, ἐνῶ ἐν τῷ συνόλῳ ἡ Κρήτη πάσχει ἐξ ἐλλείψεως ἀειρῶν ρευμάτων.

Ἐξ ἄλλου σκόπιμος εἶναι ἡ ὑδρογεωλογικὴ συστηματικὴ ἔρευνα τῆς Κρήτης δι' ἀνεύρεσιν ἀρτεσιανῶν καὶ ἄλλων ὑπογείων ὑδάτων, τὰ ὅποια ἐνδεχομένως νὰ ὑπάρχουν καὶ νὰ ἐξέρχονται εἰς τὴν θάλασσαν δι' ὑπογείων ἔκροων.

Μέτρα διὰ τὴν βελτίωσιν τῶν κοινωνικῶν καὶ τῶν οικονομικῶν συνθηκῶν τῆς ὑπαίθρου τῆς Κρήτης.

1. Στῆ γ α σ ι ς τοῦ ἀ γ ρ ὄ τ ο υ. Ἡδῆ, ὅτε ἡ Πολιτεία ἔθεσεν ὡς βασικὸν σκοπὸν τὴν ἀνάπτυξιν τῆς τεχνικῆς καὶ ἐπαγγελματικῆς ἐκπαιδεύσεως, διὰ τῆς ὁποίας θὰ καταρτισθῇ μεγάλος ἀριθμὸς τεχνικῶν, δὲν εἶναι οὔτε ἀνεφικτὸς, οὔτε πολὺ δαπανηρὰ ἡ ἐφαρμογὴ ἀπλοῦ κρατικοῦ προγράμματος διὰ τὴν στοιχειώδη βελτίωσιν τῆς ἀγροτικῆς οἰκίας, ὥστε νὰ καταστοῦν ὑγιεινὰ αὐτὰ τὰ ἴδια τὰ ἀγροτικὰ οἰκήματα διὰ τῆς διανοίξεως παραθύρων καὶ τῆς τοποθετήσεως ὑαλοπινάκων.

Ἐπίσης εἶναι σκόπιμον καὶ ἀπαραίτητον νὰ μεριμνήσῃ ἡ Πολιτεία διὰ τὴν ἐφαρμογὴν σχεδίου ρυμοτομίας εἰς τοὺς ἀγροτικὰς συνοικισμοὺς καὶ τὰς Κοινότητας, ἐνισχυομένων τῶν Τεχνικῶν Ὑπηρεσιῶν τῶν Δήμων καὶ Κοινοτήτων τῶν Νομῶν τῆς Κρήτης.

Ἐξ ἄλλου εἶναι ἐπίσης ἀπαραίτητος ἡ ἀδιάλειπτος ἐξακολούθησις τῆς ἐφαρμογῆς τοῦ προγράμματος τοῦ Ὑπουργείου Γεωργίας περὶ ἀγροτικῆς οἰκιακῆς οικονομίας καὶ οἰκοκυριακῆς, τὸ ὅποion συντελεῖ βεβαίως εἰς τὴν βελτίωσιν τοῦ βιοτικοῦ ἐπιπέδου τῆς ἀγροτικῆς οἰκογενείας. Διότι αἱ ἀγροτικαὶ ἀσχοιοῦνται πρακτικῶς ὡς πρὸς τὴν συντήρησιν καὶ καθαριότητα τῶν οἰκιῶν, τὴν παρασκευὴν κονσερβῶν κρέατος, λαχανικῶν, ὀπωρῶν, εἰς τὰ θέματα τῆς ὑγείας καὶ ἰδίᾳ τῆς βρεφοκομικῆς κλπ. θέματα.

2. Ὑ δ ρ ε υ σ ι ς τ ὴ ν ἀ γ ρ ο τ ι κ ῶ ν σ υ ν ο ι κ ι σ μ ῶ ν. Ἐπὶ τοῦ τομέως τούτου ἀναφερόμεθα εἰς τὸ οἰκτεῖον κεφάλαιον τοῦ πρώτου Μέρους

καὶ ἐπαναλαμβάνομεν τὴν ἀνάγκην νὰ συνεχισθῇ ἡ οἰκονομικὴ ὑπὸ τοῦ Κράτους ἐνίσχυσις τῶν Κοινοτήτων, καθὼς καὶ τῶν ἰδιωτῶν ἀγροτῶν διὰ μέσου τῆς Ἀγροτικῆς Τραπεζῆς πρὸς κατασκευὴν ὁμαδικῶν καὶ ἀτομικῶν ὑδρευτικῶν ἔργων. Ὁμοίαι ἐνίσχυσις εἶναι σκόπιμος διὰ τὴν ἐκτέλεσιν ἀποχευτικῶν ἔργων καὶ ἀποχωρητηρίων.

3. Βελτιώσεις τῆς ὑγιεινῆς καταστάσεως. Ἀναφερόμενοι εἰς ὅσα ἐγράψαμεν εἰς τὸ πρῶτον Μῆρος προσθέτομεν ὅτι ἡ ἐφαρμογὴ τῶν Κοινωνικῶν Ἀγροτικῶν Ἀσφαλίσεων δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἐπεκταθῇ εἰς ὅλην τὴν ὑπαιθρον καὶ νὰ ἐπιτύχῃ πλήρως, ἐφ' ὅσον δὲν ὑπάρχουν ἐπαρκεῖς πρὸς τοῦτο ἱατροί, ὁ ἀριθμὸς τῶν ὑποίων θά αὐξηθῇ διὰ τοῦ προταθέντος μέτρου τῶν ὑποτροφιῶν.

4. Βελτιώσεις τῶν ὁδῶν καὶ τῶν συνθηκῶν συγκοινωνίας. Ἀναφερόμενοι εἰς τὸ οἰκεῖον κεφάλαιον τοῦ πρώτου Μέρους τονίζομεν τὴν ἀνάγκην τῆς διαπλατύνσεως καὶ ἀσφαλτοστρώσεως τῶν ὁδῶν τοῦ ἐθνικοῦ καὶ ἐπαρχιακοῦ δικτύου καθ' ὅλον τὸ μῆκός του, ἰδίᾳ δὲ εἰς τὸ μεταξὺ Παχειᾶς Ἀμμου καὶ Σητείας, ὡς καὶ μεταξὺ Ρεθύμνου καὶ Ἡρακλείου διάστημα καὶ ἀφ' ἑτέρου τῶν κοινοτικῶν ὁδῶν, τοῦλάχιστον εἰς τὰ σημεῖα τῶν ἐπικινδύνων στροφῶν.

Ἐπὶ πλέον πρέπει νὰ εὑρεθῇ τρόπος νὰ λυθῇ τὸ συντομώτερον τὸ πρόβλημα τοῦ λιμένος τῆς πόλεως Ρεθύμνου, ἐξευρισκομένης τῆς ἀπαιτουμένης δαπάνης, πρὸς ἐξυπηρέτησιν ὀργανικῆς ἀνάγκης τῆς πόλεως ταύτης καὶ ὅλου τοῦ πληθυσμοῦ τοῦ ὁμωνύμου Νομοῦ.

5. Ἡλεκτροδότησις. Διὰ τὴν κατὰ τὸ δυνατὸν ταχύτεραν μεταφορὰν καὶ διανομὴν τῆς ἠλεκτρικῆς ἐνεργείας εἰς τὰ σπουδαιότερα χωρὶα καθίσταται ἀπαραίτητος ἡ ἐνίσχυσις τῶν Κοινοτήτων, πού ἀπέχουν ἀπὸ τοῦ κεντρικοῦ δικτύου τῆς Δ.Ε.Η. Ἄλλως θά παρέλθουν πολλὰ χρόνια, χωρὶς νὰ μετᾶσχουν τοῦ ἠλεκτρικοῦ πολιτισμοῦ οἱ περισσότεροι ἀγρόται τῆς Κρήτης.

6. Τεχνικὴ ἐπαγγελματικὴ μόρφωσις τῶν ἀγροτῶν. Πρὸς τοῦτο θά χρειασθοῦν ἡ συμπλήρωσις τοῦ γεωπονικοῦ προσωπικοῦ τῶν Διευθύνσεων Γεωργίας τῶν Νομῶν Κρήτης καὶ ἡ εἰδίκευσις μερικῶν γεωπόνων εἰς τὴν φυτοπαθολογίαν καὶ τὴν κτηνοτροφίαν, καθὼς καὶ ἡ συνεχῆς χρηματοδότησις πρὸς ἐκτέλεσιν ἄνευ διακοπῶν καὶ διαλείψεων τοῦ προγράμματος Γεωργικῶν ἐφαρμογῶν τοῦ Ὑπουργείου Γεωργίας.

Ἄμεσοι ἀνάγκαι πρακτικῆς διδασκαλίας τῶν ἀγροτῶν ἐπὶ τῆς διαδόσεως βελτιωμένων ποικιλιῶν σίτου καὶ ψυχανθῶν, ἐπὶ τοῦ τρόπου καταπολεμήσεως τῆς μυίγας τῆς Μεσογείου, πού προσβάλλει τὰ πορτοκάλλια, τοῦ δάκου καὶ τοῦ πυρηνωτρήτου τῆς ἐλαίας καὶ ἄλλων καταστρεπτικῶν ἐντόμων καὶ ἀσθενειῶν καὶ ἀφ' ἑτέρου ἐπὶ τῶν θεμάτων τῆς ὀρθῆς καὶ ἐπωφελεστέρως συντηρήσεως καὶ ἐκτροφῆς τῶν οἰκοσίτων καὶ μὴ ζώων, τῆς ἀντικαταστά-

σεως τῶν παραγωγικῶν καὶ μὴ ζῶων διὰ τῶν βελτιωμένων γενεῶν, τῶν ἐνδεικνυομένων κατὰ τόπους καὶ περιπτώσεις ὑποκειμενικῶν ὄρων καὶ ἐπὶ πολλῶν ἄλλων θεμάτων ἐπιβάλλουν τὴν χρησιμοποίησιν πολλῶν καὶ ἐπὶ τούτῳ ἐργαζομένων γεωπόνων τοῦ Κράτους, διότι ὁ σημερινὸς ἀριθμὸς τῶν δὲν ἐπαρκεῖ.

Ἡ οἰκονομικὴ ἀπόδοσις ἐκ τῆς γενικεύσεως μιᾶς μόνης ἐκ τῶν βελτιώσεων τούτων καλύπτει τὴν δημοσίαν δαπάνην διὰ τὴν καταβολὴν τῆς ἀμοιβῆς τῶν τεχνικῶν τούτων ἐπιστημόνων. Ἐξ ἄλλου διὰ νὰ ἐκπληροῦν οὗτοι ἀποδοτικῶς τὴν ὑψηλὴν καὶ δύσκολον ἀποστολὴν των πρέπει νὰ εἶναι ἐπαρκῶς κατηρτισμένοι ὡς ἐπιστήμονες, νὰ ἔχουν πείραν γεωπόνου, ἰσχυρὰν ψυχικὴν διάθεσιν καὶ νὰ ἀμείβωνται ὑπὸ τῆς Πολιτείας ἠθικῶς καὶ ὑλικῶς, ἵνα μὴ καταθλίβωνται ἐκ τῆς καθημερινῆς ἀγωνίας τῆς ἀντιμετωπίσεως τῶν βιοτικῶν ἀναγκῶν τῶν οἰκογενειῶν των.

Παραλλήλως, ἀπαραίτητος εἶναι ἡ ἐνίσχυσις τῶν Πρακτικῶν Γεωργικῶν Σχολείων Ἀσωμάτων καὶ Μεσσαράς διὰ προσωπικοῦ καὶ ἡ συμπλήρωσις τῶν ἐγκαταστάσεων, τῶν μηχανημάτων, τῶν ζῶων κλπ. ἐφοδίων.

Διότι ἀμφότερα τὰ Σχολεῖα ταῦτα ἐκπληροῦν ἀθορόβως τὸν προορισμὸν των, ἀλλὰ συναντοῦν δυσυπερβλήτους δυσχερείας. Ἐξ ἄλλου οἱ γεωπόνοι τῶν Γεωργικῶν Σχολῶν πρέπει νὰ ἀμείβωνται δι' εἰδικοῦ ἐπιδόματος, ὥστε νὰ μὴ τίθενται ἀπὸ ἀπόψεως ἀποδοχῶν (μισθῶν, ἀποζημιώσεων κλπ.) εἰς ἕσσανα μοῖραν ἄλλων συναδέλφων των, ὑπηρετούντων εἰς τὰς Διευθύνσεις Γεωργίας.

Ὅπωςδὴποτε ἡ ὑλικὴ καὶ ἡ ἠθικὴ ἐπαρκὴς ἀμοιβὴ τοῦ διδακτικοῦ προσωπικοῦ τῶν ἐν λόγῳ Γεωργικῶν Σχολείων καὶ ὅλων ἀντιστοίχως τῆς χώρας θὰ συντελέσῃ εἰς τὴν μεγαλυτέραν ἀπόδοσιν τῶν Σχολείων τούτων. Εἶναι δὲ βέβαιον ὅτι κυρίως λόγῳ τῶν μειωμένων ἀποδοχῶν των μερικοὶ ἐκ τῶν διδασκόντων γεωπόνων ἐπιδιώκουν νὰ μετατεθοῦν εἰς ἄλλας θέσεις. Τοῦτο ἀκριβῶς ἐπιβεβαιοῖ τὰς ἀπόψεις μας ταύτας.

7. Ἰδρυσις Δασοτεχνικῶν Ὑπηρεσιῶν. Ὡς ἐξετέθη εἰς τὸ πρῶτον Μέρος, ἐνῶ ἡ Κρήτη εἶναι ἐξαιρετικῶς χειμαρρόπληκτος καὶ ὑφίσταται ὅλα τὰ ἐπακόλουθα καὶ τὰ δεινὰ τῆς καταστρεπτικῆς δυνάμεως τῶν χειμάρρων, ἀτυχῶς στερεῖται μιᾶς τοιαύτης Ὑπηρεσίας, ὑπαγομένη εἰς τὴν Δασοτεχνικὴν Ὑπηρεσίαν Ἀττικῆς καὶ νήσων, ἡ ὁποία, ἐν τούτοις, οὐδόλως ἢ ἐλάχιστα ἐξυπηρετεῖ τὴν μεγαλόνησον.

Ἐπομένως εἶναι πρόδηλος ἡ χρησιμότης τῆς ἰδρύσεως τῆς Ὑπηρεσίας ταύτης εἰς τὸ Ἡράκλειον, ὡς κέντρον τῆς Κρήτης, πρὸς ἐξυπηρέτησιν τῆς ὀργανικῆς ἀνάγκης συντηρήσεως καὶ στερεώσεως τοῦ ἐπικλινοῦς ἐδάφους, ἀποσβέσεως ἢ μᾶλλον περιορισμοῦ τῶν ρευμάτων καὶ χειμάρρων, φυσικῆς καὶ τεχνικῆς ἀναθαμνώσεως καὶ ἀναδασώσεως καὶ ἐνισχύσεως τῶν

πηγῶν καὶ φρεατίων ὑδατικῶν ὀριζόντων, ὡς εἰς τὰ οἰκεία κεφάλαια ἐξετέθησαν ταῦτα.

Ἐξ ἄλλου δεόν νά ἰδρυθῆ καὶ ἕτερον Δασαρχεῖον εἰς τὴν Κρήτην, προφανῶς εἰς τὸ Ἡράκλειον, διότι εἶναι φανερά εἰς οἰονδήποτε μὴ δασικὸν ἢ ἀνεπάρκεια ἐνὸς μόνον Δασαρχείου, τοῦ Δασαρχείου Χανίων, λειτουργοῦντος μὲ ἓνα μόνον δασολόγον.

Ἐπίσης ἀπαραίτητον εἶναι νά ἐπανδρωθοῦν τὰ Δασονομεῖα τῆς Κρήτης (Ρεθύμνου, Ἡρακλείου, Ἀγίου Νικολάου) χάριν τῆς διασώσεως τῶν ὀλίγων δασῶν τῆς καὶ βελτιώσεως τῆς ἀραιᾶς δασοκαλύψεώς τῆς. Χωρὶς δασικὸν προσωπικὸν δὲν εἶναι δυνατόν νά τηρηθοῦν αἱ ἐκάστοτε ἐκδιδόμεναι ἀπαγορευτικαὶ διατάξεις καὶ νά ἰσχύουν οἱ δασικοὶ νόμοι, πού προβλέπουν τὴν διαφύλαξιν τῶν δασῶν καὶ τὴν προστασίαν τῶν ἔναντι τῆς καταστρεπτικῆς δράσεως τοῦ ἀνθρώπου.

Β'. ΕΙΔΙΚΑ ΜΕΤΡΑ

Κατευθύνσεις τῆς ἀγροτικῆς πολιτικῆς τοῦ Κράτους ὑπὲρ τῆς Γεωργίας καὶ τῆς Κτηνοτροφίας τῆς Κρήτης.

Ὡς γνωστόν, ἡ οἰκονομία τοῦ ἰδιώτου ἀγρότου βελτιοῦται διὰ τῆς αὐξήσεως τῶν ἀκαθαρίστων προσόδων του, ἀφ' ἑτέρου δὲ διὰ τοῦ περιορισμοῦ τῶν ἐξόδων διεξαγωγῆς τῶν ἀγροτικῶν καὶ κτηνοτροφικῶν ἐκμεταλλεύσεων καὶ τῆς συντηρήσεως τῆς οἰκογενείας τοῦ ἀγρότου.

Εἰς τὴν Κρήτην τὰ τελευταῖα ταῦτα ἐξοδα δὲν εἶναι δυνατόν νά περιορισθοῦν, δοθέντος μάλιστα ὅτι οἱ πλεῖστοι ἀγρόται ἐκεῖ ὑποσιτίζονται καὶ στενοχωροῦνται διὰ τὴν ἔνδυσιν, τὴν ὑπόδησιν, τὴν πληρωμὴν ἰατρικῶν καὶ φαρμακευτικῶν δαπανῶν καὶ γενικῶς διὰ τὴν ἀντιμετώπισιν τῶν οἰκογενειακῶν ἀναγκῶν των.

Ὅμως, τὸ κόστος τῆς παραγωγῆς περιορίζεται, ὅταν τὰ ἐφόδια καὶ μάλιστα τὰ χημικὰ λιπάσματα διατίθενται εἰς μικροτέρας τιμὰς καὶ ὅταν οἱ τύχοι τῶν κεφαλαίων εἶναι μικρότεροι. Εἰς τὴν Κρήτην δὲ προέχει ἡ ἀνάγκη τῆς μειώσεως τῶν τιμῶν ἀμφοτέρων, λόγῳ τῆς μικρᾶς στρεμματικῆς ἀποδόσεως τῶν γεωργικῶν προϊόντων καὶ τῆς μικρᾶς ἀποδόσεως τῶν αἰγοπροβάτων.

Ἐπὶ πλέον σοβαρὸν πρόβλημα εἶναι ἡ ὑπερχρέωσις μερικῶν ἐκ τῶν Γεωργικῶν Συνεταιρισμῶν τῆς Κρήτης καὶ τῶν Ἐνώσεων αὐτῶν, ὅχι ἐξ ὑπατιότητός των, ἀλλ' ἐξ ἀντικειμενικῶν λόγων. Εἶναι ὅθεν ἀνάγκη νά ἐπιλυθῆ τὸ πρόβλημα ταῦτο ἐν τῷ συνόλῳ του ἢ ἄλλως, ἐὰν τοῦτο εἶναι δύσκολον. ἐξεταζομένης χωριστὰ ἐκάστης περιπτώσεως Γεωργικοῦ Συνεταιρισμοῦ ἢ Ἐνώσεων Γεωργικῶν Συνεταιρισμῶν τῆς Κρήτης.

Ἐπιθέτως σοβαρά οἰκονομία ἐξόδων ἀγροτικῆς ἐκμεταλλεύσεως ἐπιτυγχάνεται ὑπὸ τῆς πλειονότητος τῶν ἀγροτῶν τῆς Κρήτης διὰ τῆς χρησιμοποίησεως ζῶων συνδυασμένης ἀποδόσεως, ἤτοι ἀγελάδων ἡμιβελτιωμένων, ἱκανῶν δι' ἔλξιν ἀρότρων καὶ διὰ παραγωγὴν μόσχων ἐνδιαμέσου σωματικῆς διαπλάσεως καὶ γάλακτος εἰς σημαντικὴν ποσότητα, ὥστε νὰ καλύπτονται τὰ ἐξοδα ἐκτροφῆς τῶν ζῶων τούτων, τὰ ὅποια εἶναι, προφανῶς, περισσότερα τῶν σήμερον καταβαλλομένων διὰ τὴν ἐκτροφὴν τῶν ἐντοπιῶν ἀγελάδων.

Κατὰ ταῦτα τὸ συμφέρον τῶν ἀγροτῶν τῆς Κρήτης κατὰ τὸ μεγαλύτερον ποσοστὸν συνίσταται εἰς τὸν συνδυασμὸν τῆς γεωργίας (καλλιέργεια φυτῶν μεγάλης καλλιέργειας, ἐλαιίας, ἀμπέλου κλπ.) μετὰ τῆς κτηνοτροφίας, εἰς τὸν ὅποιον συνδυασμὸν ἀκριβῶς ἀποβλέπουν τὸ γεωργικὸν πρόγραμμα καὶ τὸ πενταετὲς (περιόδου 1960-1964) πρόγραμμα ἀγροτικῆς ἀναπτύξεως τῆς Χώρας.

Ἐξ ἄλλου βελτιωμένης τῆς διατροφῆς τοῦ ἀγρότου διὰ τῆς καθημερινῆς χρησιμοποίησεως γάλακτος ἀγελάδος ἢ κατὰ περιόδους γάλακτος αἰγῶς καὶ ἀμνάδος, ἢ χρησιμοποίησεως προϊόντων βιομηχανίας αὐτοῦ (τυροῦ, βουτύρου, γιαιούρτης κλπ.) ἢ διὰ τῆς χρησιμοποίησεως γαλακτοῦχων τροφῶν καὶ παρασκευασμάτων (τραχανᾶ, κρέμας κλπ.) ἐνδυναμοῦται ὁ ἀγρότης καὶ καθίσταται ἱκανὸς νὰ ἐπιμεληθῇ τῆς καλυτέρας καλλιέργειας καὶ νὰ καταβάλλῃ περισσοτέραν ἐργασίαν, ὅπερ δὲν δύναται, προφανῶς, νὰ ἐπιτύχῃ ὁ ὑποσιτιζόμενος ἀγρότης.

Διὰ θεοῖς τῶν ἀγροτικῶν προϊόντων. Ἄλλ' αὐξανόμενης τῆς ποσότητος τῶν γεωργικῶν καὶ τῶν κτηνοτροφικῶν προϊόντων καὶ βελτιωμένης τῆς ποιότητός των διὰ τῶν ἐξόδων καὶ κόπων τοῦ ἀγρότου, πρέπει ἐκ λόγων ἐθνικῆς σκοπιμότητος καὶ δικαιοσύνης νὰ διατίθενται τὰ προϊόντα ταῦτα εἰς τιμὰς, πού νὰ καλύπτουν τὸ κόστος καὶ νὰ ἀφήνουν εὐλόγην κέρδος εἰς τοὺς ἀγρότας.

Ἐκ τούτων προκύπτει ἡ ἀνάγκη τῆς παρεμβάσεως τῆς Πολιτείας πρὸς προστασίαν τῶν τιμῶν τῶν γεωργικῶν καὶ κτηνοτροφικῶν προϊόντων, διὰ τῆς συγκεντρώσεως μέρους ἐξ αὐτῶν διὰ μέσου τῶν ἐιδικῶν ὀργανισμῶν (Κ.Σ.Ο.Σ., Ἐνώσεως Κιτροπαραγωγῶν Κρήτης κλπ.), διὰ τῆς ἀπὸ κοινού πωλήσεως τῶν προϊόντων μέσω τῶν Γεωργικῶν Συν/σμῶν, τῆς χορηγήσεως εἰς τοὺς παραγωγοὺς ὑπὸ τῆς Ἀγροτικῆς Τραπεζῆς δανείων ἐπὶ ἐνεχύρω καὶ δι' ἄλλων προσφόρων μέσων, πού ἐξουδετερῶνουν ἐν μέρει τὴν δραστηριότητα τῶν ἐνδιαμέσων καὶ τῶν ἐμπόρων, ἐνδιαφερομένων διὰ τὴν ὀπωσδήποτε ἀύξησιν τῶν κερδῶν των.

Εἰς τὴν Κρήτην ὅλα σχεδὸν τὰ προϊόντα, καταναλισκόμενά μάλιστα ἐν μέρει ἢ κατὰ τὸ πλεῖστον εἰς τὸ ἐξωτερικόν, ὅπως εἶναι ἡ σταφίς-σουλτανίνα, αἱ ἐπιτραπέζια σταφυλαί, ὁ οἶνος, τὸ ἔλαιον, οἱ καρποί τῶν ἐσπεριδοειδῶν κλπ. ἔχουν ἀνάγκην κρατικῆς προστασίας. Δι' αὐτῆς περιορίζονται αἱ ζημίαι

τῶν ἀγροτῶν ἐκ τῆς παρατηρουμένης κατὰ περιόδους πτώσεως τῆς τιμῆς τῶν προϊόντων τούτων καὶ δὲν χάνουν οἱ ἀγρόται τὴν οἰκονομικὴν τῶν εὐστάθειαν.

Οἱ παραγωγοί, ἐξ ἄλλου πρέπει νὰ προσαρμόζωνται πρὸς τὰς κρατικὰς κατευθύνσεις καὶ νὰ καταβάλλουν πᾶσαν δυνατὴν προσπάθειαν διὰ τὴν βελτίωσιν τῆς ἐν γένει παραγωγικῆς διαδικασίας, ὥστε νὰ ἐπιτυγχάνωνται ἐπὶ τὸ οἰκονομικώτερον καλύτερα προϊόντα καὶ μάλιστα ἐξαγωγήματα. Εἶναι ἀληθές ὅτι πολλὰ καὶ δύσκολα προβλήματα ἀντιμετωπίζει ἡ ἀγροτικὴ οἰκονομία τῆς Κρήτης, ἐκ τῶν ὁποίων τὰ σπουδαιότερα εἶναι τὰ τῆς διαθέσεως τοῦ οἴνου καὶ τῆς σουλτανίνας.

Τὸ πρῶτον συνδέεται μὲ τὸ ὅλον οἰνικὸν καὶ ἀμπελουργικὸν πρόβλημα τοῦτο τῆς Χώρας, ἡ λύσις τοῦ ὁποίου συνίσταται κυρίως εἰς τὴν γενίκευσιν τῆς οἰνοποιήσεως ὑπὸ μεγάλων συνεταιρικῶν οἰνοποιείων, ὥστε νὰ βελτιωθῇ καὶ νὰ τυποποιηθῇ ὁ οἶνος. Πρέπει νὰ καθιερωθῇ διὰ νόμου ἡ πώλησις τοῦ οἴνου μόνον ἐντὸς φιαλῶν, διαφόρων μεγεθῶν, διὰ νὰ ἀποφευγῆται ἡ νοθεία του.

Εἰς χεῖρας μικρῶν ιδιωτῶν ἀμπελουργῶν, ἐμπόρων καὶ μεταπρατῶν δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ παραχθῇ καὶ νὰ συντηρηθῇ οἶνος καλῆς ποιότητος, νὰ ἀσκηθῇ ἔλεγχος καὶ νὰ προληφθῇ ἡ νοθεία του. Οὔτε ἐξ ἄλλου εἶναι δίκαιον νὰ ὑφίστανται μεγάλα ἰδιωτικὰ ἐταιρεῖαι, αἱ ὁποῖαι, ἐνῶ ἀγοράζουσιν τὰς σταφυλάς ἢ τὸ γλεῦκος εἰς ἐξευτελιστικὰς διὰ τοὺς ἀμπελουργοὺς τιμὰς, πωλοῦν τὸν οἶνον εἰς ὑψηλὰς τιμὰς, ἄνευ οὐδενὸς κρατικοῦ περιορισμοῦ. Συγχρόνως εἶναι ἀπαραίτητος ἡ ἐπιβολὴ βαρείας φορολογίας ἐπὶ τοῦ ζύθου, ἡ εὐρεῖα κατανάλωσις τοῦ ὁποίου καὶ μάλιστα μεταξὺ τῶν ἀγροτῶν πλήττει τὴν οἰνοπαραγωγὴν.

Διὰ τῆς ἐφαρμογῆς τοῦ προγράμματος τούτου, τὸ ὅποιον, βεβαίως, συνεπάγεται σοβαρὰς δαπάνας καὶ λήψιν ριζικῶν ὡς ἄνω νομοθετικῶν μέτρων, θὰ αὐξηθῇ ἡ κατανάλωσις τοῦ οἴνου κατ' ἄτομον καὶ συνολικῶς, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ ἐξισωθῇ αὕτη πρὸς τὴν ἐθνικὴν παραγωγὴν τοῦ οἴνου.

Ἡ διάθεσις τῆς σουλτανίας τῆς Κρήτης, εἰς τὸ ἐξωτερικὸν δέον νὰ τύχῃ προστασίας διὰ τῆς ἐφαρμογῆς τῶν εὐεργετικῶν διατάξεων τῆς λειτουργίας τῆς Εὐρωπαϊκῆς Κοινῆς Ἀγορᾶς ὡς πρὸς τὰ κύρια ἐξαγωγήματα ἑλληνικὰ προϊόντα, ὅπως εἶναι ὁ καπνός, ἡ σταφίς (σουλτανίνα καὶ κορινθιακὴ) καὶ λοιπά.

Ἡ ἀνάγκη αὕτη καθίσταται ἀκόμη περισσότερον μεγαλυτέρα, διότι ἐπεκτείνεται ἡ σταφιδοκαλλιέργεια εἰς τὴν Κρήτην, ὑπὸ τὰς συνθήκας τῆς ὁποίας προσιδιάζει αὕτη.

Πράγματι ἡ σταφιδοκαλλιέργεια ἀποδίδει εἰς τὴν μεγαλόνησον ἱκανοποιητικὸν εἰσόδημα, ὅταν ἡ παραγωγή της διατίθεται εἰς τιμὰς, πού καλύπτουν τὰς δαπάνας καὶ ἀφήνουν εἰς χεῖρας τῶν ἀμπελουργῶν εὐλογον καὶ

δίκαιον κέρδος, ἀντίστοιχον πρὸς τὴν ἀξίαν τῆς ἐργασίας καὶ τῶν καταβαλλομένων κεφαλαίων.

Βελτίωσις τῆς ποιότητος τοῦ ἐλαίου. Εἶναι ὀργανικὴ ἔθνικὴ ἀνάγκη νὰ γενικευθῇ ἡ λειτουργία συνεταιρικῶν προτύπων ἐλαιουργείων, ὁ ἀριθμὸς τῶν ὁποίων εἰς τὴν Κρήτην εἶναι μικρὸς — ὅπως ἄλλωστε εἰς ὅλην τὴν Χώραν — λαμβανομένων ριζοσπαστικῶν μέτρων ἀπαγορεύσεως τῆς λειτουργίας τῶν μικρῶν μειονεκτικῶν ἐλαιουργείων, πού ἀποδίδουν ἔλαιον κατωτέρας ποιότητος. Ὡς πρὸς τὴν αὐξήσιν τῆς ποσότητος τοῦ ἐλαίου ἀναφερόμεθα εἰς τὸ πρῶτον Μέρος τῆς παρούσης μελέτης.

Ὡς πρὸς τὴν βελτίωσιν τῶν λοιπῶν προϊόντων τῆς Κρήτης καὶ τὴν κατὰ τὸ δυνατόν αὐξήσιν τῆς ποσότητος των, ἔσται τῶν καρπῶν τῶν ἐσπεριδοειδῶν, τῶν χαρουπιῶν κλπ. ἀναφερόμεθα ἐπίσης εἰς τὰ οἰκεία κεφάλαια τοῦ πρώτου Μέρους. Ἦδη ἐκθέτομεν συντόμως τὰς προτάσεις μας ἐπὶ τῆς ἀναπτύξεως καὶ βελτιώσεως τῆς Κτηνοτροφίας τῆς Κρήτης ὑπὸ τὰς διαφόρους αὐτῆς μορφάς.

Βελτιώσεις Κτηνοτροφίας.

Αἱ ἐπὶ τοῦ τομέως τῆς βελτιώσεως τῆς κτηνοτροφίας κρατικαὶ κατευθύνσεις πρέπει εἰς τὴν Κρήτην ν' ἀποβλέπουν εἰς τὴν βελτίωσιν :

α) Τῶν ἀγελάδων, ὡς ζῶων μικτῆς ἀποδόσεως (ἐργασίας καὶ παραγωγῆς κρέατος καὶ γάλακτος), χρησιμοποιοιμένης διὰ τὴν ἐπιτάχυνσιν τῆς βελτιώσεως ταύτης κυρίως τῆς μεθόδου τεχνητῆς γονιμοποιήσεως τῶν ἐντοπιῶν ἀγελάδων εἰς τοὺς Νομοὺς Ρεθύμνης, Ἡρακλείου καὶ Λασιθίου, ὅπου ἡ μέθοδος αὕτη δὲν ἤρχισεν ἀκόμη ἐφαρμοζομένη.

β) Τῶν ἴνων (γίνων) * καὶ τῶν ὄνων, ὡς ζῶων ἐργασίας καὶ μεταφορᾶς καθημερινῆς χρήσεως.

γ) Τῶν ἡμιοικισίτων καὶ οἰκοσίτων ἀμνάδων καὶ αἰγῶν.

δ) Τῶν χωρικῶν καὶ νομαδικῶν αἰγοπροβάτων, διὰ τῆς συμπληρωματικῆς διατροφῆς των, τῆς στεγασέως των κατὰ τὸν χειμῶνα, τοῦ κατὰ χῶρον περιορισμοῦ τοῦ ἀριθμοῦ αὐτῶν, ὡς εἰς τὸ σχετικὸν κεφάλαιον τοῦ πρώτου Μέρους ἐκτίθενται καὶ αἰτιολογοῦνται ταῦτα.

ε) Εἰς τὴν βελτίωσιν τῆς καταστάσεως τῶν βοσκοτόπων διὰ τῆς λιπάνσεως τῶν γαιώδους συστάσεως ἐκτάσεων καὶ τῶν ὄροπεδίων, τῆς βελτιώσεως τῆς συνθέσεως τῆς αὐτοφυοῦς ποώδους καὶ θαμνώδους βλαστῆσεως, τῆς κατασκευῆς ὑδατοδεξαμενῶν πρὸς ὕδρευσιν τῶν ποιμνίων, τῆς ἐκ περιτροπῆς χρησιμοποίησεως τῶν βοσκοτόπων καὶ λοιπῶν συναφῶν τρόπων. Μεταξὺ τῶν μέτρων τούτων εἶναι καὶ ἡ αὐστηρὰ ἀπαγόρευσις τῆς καύσεως

* Γίνοι εἶναι τὰ κοινῶς καλούμενα «γαῖδουρομούλαρα».

τῶν χθιμαλῶν δασῶν καὶ δασικῶν βοσκοτόπων, διὰ τῆς δημεύσεως ὑπὲρ τοῦ Ἑλληνικοῦ Δημοσίου τῶν ἐξ αὐτῶν καιομένων, ὥστε οἱ ἰδιῶται Κρῆτες νὰ στεροῦνται τῆς ἰδιοκτησίας των καὶ νὰ ἀπαγορεύηται ἐπὶ μακρὸν διάστημα ἢ χρῆσις τῶν ἐκτάσεων τούτων, αἱ ὁποῖαι, δύνανται νὰ ἐπανακτήσουν τὴν δασικὴν μορφήν, ὅπου τὸ φυσικὸν περιβάλλον ἐπιτρέπει τοῦτο.

στ) Εἰς τὴν ὀργάνωσιν Κτηνοτροφικῶν Συνεταιρισμῶν διὰ τὴν ἀπὸ κοινοῦ προμήθειαν κτηνοτροφικῶν καρπῶν, τὴν πώλησιν τῶν ζωϊκῶν προϊόντων καὶ τὴν συνεταιρικὴν βιομηχανίαν τοῦ γάλακτος.

ζ) Εἰς τὴν βελτίωσιν τῆς κτηνιατρικῆς περιθάλψεως, ἀνευ τῆς ὁποίας ἀναπόφευκτο εἶναι αἱ ἐκ τῶν ἀσθενειῶν καὶ μάλιστα τῶν ἐπιζωοτιῶν ζημίαι τῆς κτηνοτροφίας καὶ ἀνέφικτος εἶναι ἡ διατήρησις βελτιωμένων ζῶων, φύσει εὐπαθῶν, καὶ

η) Εἰς τὴν ἰδρυσιν ἐνὸς Κτηνοτροφικοῦ Σταθμοῦ, περὶ τοῦ ὁποίου γίνεται λόγος κατωτέρω.

Διὰ νὰ διαδοθῇ δὲ εἰς τὴν Κρήτην ἡ χρησιμοποίησις συμπληρωματικῶν τροφῶν πρὸς διατροφήν τῶν αἰγοπροβάτων σκόπιμον εἶναι νὰ ἐφαρμοσθῇ ἐπ' ὀλίγα ἔτη ἡ διάθεσις εἰς μικρὰς τιμὰς τῶν τροφῶν τούτων (κριθῆς, βρώμης, ἀραβοσίτου), διὰ νὰ ὑποκινηθῇ τὸ ἐνδιαφέρον τῶν κτηνοτρόφων καὶ ἀντιληφθοῦν τὸ ἐκ τῆς τοιαύτης βελτιώσεως ἄμεσον συμφέρον. Ἡ ἐκπλήρωσις ἐξ ἄλλου τοῦ σκοποῦ τούτου συνδέεται μὲ τὴν ἀξιοποίησιν τῶν βασικῆς πρώτης ὕλης τῆς Κρήτης, τῶν χ α ρ ο υ π ι ῶ ν, τὰ ὁποῖα σήμερον κατὰ τὸ πλεῖστον ἐξάγονται εἰς τὸ ἐξωτερικόν, ἐνῶ ὑποσιτίζονται ὅλα γενικῶς τὰ ζῶα, μικρὰ καὶ μεγάλα.

Ἀνάλογος οἰκονομικὴ ἐνίσχυσις, π.χ. αὐξήσις τῆς χαριστικῆς ἐπιδοτήσεως θὰ ἠδύνατο νὰ ἐφαρμοσθῇ καὶ ὡς πρὸς τὴν κατασκευὴν μανδροστασιῶν ἐπὶ ὠρισμένον χρονικὸν διάστημα.

Ἐπίσης θὰ ἠδύνατο νὰ ἐπιβληθῇ εἰς τὴν Κρήτην νομοθετικῶς ἡ κατασκευὴ ἐντὸς εὐλόγου χρόνου μανδροστασιῶν ὑπὸ τῶν λειβαδοκτημόνων, ἐνισχυομένων πρὸς τοῦτο διὰ δανείων τῆς Ἀγροτικῆς Τραπεζῆς.

Ἀκόμη θὰ ἠδύνατο, τροποποιουμένου καὶ συμπληρουμένου τοῦ Συντάγματος κατὰ τὴν ὑπὸ τούτου ὀριζομένην διαδικασίαν, νὰ ἐπιβληθῇ ἡ ἀναγκαστικὴ ἀπαλλοτρίωσις τῶν χειμερινῶν βοσκοτόπων, ἀσχέτως ἐκτάσεώς των, οἱ ὁποῖοι ἀνήκουν εἰς ξένα πρὸς τὴν κτηνοτροφίαν πρόσωπα, ὑ π ἔ ρ τ ῶ ν ν ο μ ἄ δ ω ν κ τ η ν ο τ ρ ὄ φ ω ν τ ῆ ς Κ ρ ῆ τ η ς, ἐνισχυομένων διὰ μακροπροθέσμων δανείων πρὸς ἐξόφλησιν τῆς ἀξίας τῶν βοσκοτόπων. Τοιαύτη ἀνάγκη, ὡς προσωπικῶς γνωρίζομεν, ὑφίσταται καὶ εἰς ἄλλας περιοχὰς νήσων καὶ τοῦ ἡπειρωτικοῦ τμήματος τῆς Χώρας.

Ἐξ ἄλλου ἡ διάταξις τοῦ ἄρθρου 69 τοῦ Ν. Δ/τος 3030/6/11-10-1954 «περὶ Ἀγροφυλακῆς», ἡ ἐπιβάλλουσα τὸν χαρακτηρισμὸν κτηνοτροφικῶν ζωνῶν

δέον νὰ ἐφαρμόζηται ἀδιστακτικῶς εἰς τὴν Κρήτην, ὅπου πράγματι ὑφίστανται αἱ προϋποθέσεις ἐφαρμογῆς τῆς διατάξεως ταύτης. Σκόπιμον εἶναι ὅπως τὸ Ὑπουργεῖον Γεωργίας (Διευθύνσις Κτηνοτροφίας) ἀπευθύνῃ ἐγκύκλιον πρὸς τὰς Διευθύνσεις Γεωργίας καὶ ἔγγραφον πρὸς τὸ Ὑπουργεῖον Ἐσωτερικῶν (Διεύθυνσιν Ἀγροφυλακῆς) διὰ τὴν πιστὴν ἐφαρμογὴν τῆς ἐν λόγῳ διατάξεως, ἡ ὁποία ἀποβλέπει εἰς τὴν ἐπωφελεῖ ἐκμετάλλευσιν τῶν βοσκοτόπων καὶ τὴν προστασίαν τῶν κτηνοτρόφων ἐναντι τῆς φιλοκερδείας καὶ τῆς βίας τῶν ἐξουσιαστῶν τῶν ἐντὸς τῶν βοσκοτόπων παρεμβαλλομένων τεμαχίων ἀγρῶν ἢ καλλιεργησίμων ἄλλων ἐκτάσεων.

Ἄλλως τε ἡ περίπτωσις αὕτη ἀφορᾷ καὶ ἄλλας κτηνοτροφικὰς περιοχὰς τῆς χώρας καὶ ἰδίᾳ τῶν παραλίων περιοχῶν τῆς Πελοποννήσου, ὅπου διαχειμάζουν τὰ αἰγοπρόβατα τοῦ ὄρεινοῦ ἐσωτερικοῦ χώρου αὐτῆς.

Ἡ ἰδρυσις καὶ ἡ λειτουργία τῶν Σταθμῶν Ἐρεῦνης.

Πλέον τῶν ἀναγκῶν τούτων τῆς Κτηνοτροφίας τῆς Κρήτης, φανερὰ εἶναι ἡ ἀνάγκη τῆς ἰδρύσεως ἐνὸς Κτηνοτροφικοῦ Σταθμοῦ εἰς τὸ κέντρον τῆς μεγαλονήσου. Διότι ἐκτρέφονται ἐκεῖ 850.000 αἰγοπρόβατα (οἰκόσιτα καὶ ποιμνιακά), ποῦ ἀποτελοῦν τὰ 5,9 ο/ο τοῦ ἀντιστοίχου συνολικοῦ ἀριθμοῦ αἰγοπροβάτων τῆς Χώρας. Εἶναι ἀδιανόητον καὶ ἀδικον νὰ στερῆται ἡ Κρήτη ἐνὸς Σταθμοῦ Ἐρεῦνης τῶν κτηνοτροφικῶν προβλημάτων, ὅταν ἡ ὑπόστασις τῆς ἀγροτικῆς οἰκονομίας τῆς στηρίζεται ἐπὶ τοῦ κλάδου τῆς Κτηνοτροφίας.

Ἴδιοι λόγοι ὑπαγορεύουν τὴν ἐπάνδρωσιν μὲ εἰδικούς ἐπιστήμονας, τὴν ἐγκατάστασιν ἐπὶ ἐπαρκῶν καὶ καταλλήλων γαιῶν καὶ τὸν ἐξοπλισμὸν μὲ κτίρια, ἐργαστήρια, ὄργανα καὶ λοιπὰ ἐφόδια τῶν νεοσυσταθέντων Σταθμῶν Ἐρεῦνης ἐλαίας (Χανίων), ἐδάφους (Ἡρακλείου) καὶ φυτῶν μεγάλης καλλιιεργείας (Μεσσαρᾶς Κρήτης), ὡς καὶ τὴν ὀπωσδήποτε ἐνίσχυσιν τοῦ ἀπὸ ἐτῶν λειτουργοῦντος Φυτοπαθολογικοῦ Σταθμοῦ Ἡρακλείου.

Ἐὰν ἐντὸς τριετίας τὸ πολὺ δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ πραγματοποιηθοῦν ταῦτα εἶναι προτιμότερον ἀπὸ τώρα νὰ ἀνακληθῇ ἡ ἰδρυσις ἢ νὰ ἀναβληθῇ ἡ λειτουργία τῶν ἰδρυμάτων τούτων.

Μὲ πᾶσαν θυσίαν εἶναι ἐθνικῶς σκόπιμον, εἰδικῶς ἐν προκειμένῳ, νὰ ἐνισχυθῇ ἡ γεωργο-κτηνοτροφικὴ τεχνικὴ ἔρευνα εἰς τὴν Κρήτην. Διότι διανοίγεται διὰ τῆς ἐρεῦνης ταύτης ὁ ὀρθὸς δρόμος πρὸς βελτίωσιν τῆς Γεωργίας καὶ τῆς Κτηνοτροφίας καὶ γενικῶς διὰ τῆς ἐρεῦνης ἐξευρίσκονται αἱ βάσεις διὰ τὴν ἐπιτυχῆ ἐπίλυσιν τῶν ἀγροτικῶν προβλημάτων.

Συμπέρασμα.

Ἡ Κρήτη, κατέχουσα μεταξύ τριῶν Ἡπειρῶν προνομιοῦχον θέσιν εἰς τὴν Μεσόγειον, μοιραῖον εἶναι νὰ προσβάλληται ὑπὸ κατακτητῶν καὶ νὰ ἀγωνίζεται διὰ τὴν ἐλευθερίαν τῆς.

Πολλὰ θύματα καὶ μεγάλαι ὕλικαὶ καταστροφαὶ εἶναι τὰ ἀποτελέσματα τῶν πολέμων εἰς τὴν πολυβασανισμένην καὶ πολυαιματωμένην Μεγαλόνησον. Ἡ οἰκονομία τῆς ἐπομένως καὶ μάλιστα ἡ ἀγροτική, ἡ ὁποία διατελεῖ ὑπὸ ἰδιομόρφον, φυσικὸν καὶ ψυχικόν, περιβάλλον πλήττεται ἐκ τῶν ἀλλεπαλλήλων πολέμων καὶ τῶν συνεπειῶν τῶν.

Ὅμως ἀπὸ 17ετίας, ἐπικρατούσης εἰρηνικῆς καταστάσεως, ἐπεδόθη ὁ ἀγροτικὸς πληθυσμὸς τῆς ὑπὸ τὴν ἐνεργὸν ὕλικὴν βοήθειαν τοῦ Κράτους εἰς τὴν ἀνασυγκρότησιν καὶ τὴν βελτίωσιν τῆς οἰκονομίας του, ἡ ὁποία δύναται νὰ ἀναπτυχθῇ καὶ νὰ βελτιωθῇ ἔτι περισσότερον.

Εἶναι ἀληθές, ὅτι ἡ Πολιτεία, πιεζομένη ἐκ μεγαλυτέρων γενικῶν καὶ ἐπειγουσῶν τοπικῶν ἀναγκῶν ἄλλων διαμερισμάτων τῆς Χώρας, δὲν εἶχε μέχρι τώρα ἐκδηλώσει ὄλην τὴν δραστηριότητά τῆς ὑπὲρ τῆς Κρήτης. Ἦδη στρέφεται πρὸς αὐτὴν ἰδιαιτέρως τὸ κρατικὸν ἐνδιαφέρον, ἐκδηλούμενον διὰ τῆς ἐνάρξεως κατασκευῆς ἀρδευτικῶν καὶ ἄλλων σημαντικῆς σημασίας κοινωφελῶν τεχνικῶν ἔργων καὶ διὰ τῆς διὰ τοῦ ἡμερησίου τύπου τῶν Ἀθηνῶν ἀνακοινωθείσης ἀποφάσεως νὰ ἐφαρμοσθῇ πρόγραμμα τοπικῆς ἀγροτικῆς καὶ οἰκονομικῆς ἐν γένει ἀναπτύξεως τῆς Κρήτης.

Πιστεύομεν λοιπόν, ὅτι ἡ ἐκπόνησις τῆς παρούσης μελέτης μας, συμπύπτουσα πρὸς τὴν ἐπιμέλειαν καὶ τὸ ἐνδιαφέρον τοῦτο τοῦ Κράτους, δύναται νὰ προσφέρῃ καὶ νὰ συμβάλῃ ἔστω ἐπ' ἐλάχιστον εἰς τὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ ἀντικειμενικοῦ σκοποῦ τοῦ πενταετοῦς γεωργικοῦ προγράμματος (περιόδου 1960-1964) τῆς Χώρας καὶ τοῦ τοπικοῦ εἰδικοῦ προγράμματος οἰκονομικῆς ἀναπτύξεως τῆς Κρήτης.

Ἀθῆναι, Ἰούλιος 1962

RÉSUMÉ DE L'ÉTUDE

" DÉVELOPPEMENT AGRICOLE DE L' ÎLE DE CRÈTE "

Par NICOLAS CHR. SETTAS, Ingénieur Agronome

Pendant deux mois de l'année 1961 il a été sur place réalisé par l'auteur une recherche spéciale de la campagne de l'île de Crète, qui est une grande île d'une étendue totale de 8378,8 kilomètres carrés. Cette île se distingue par son univers physique et psychique spécial et la grande variété de plantes cultivées. Sa population s'élève à 483.258 habitants, ce qui représente le pourcentage de 5,75% de la population totale de la Grèce. Elle a une importance productive considérable, parce que sa production agricole contribue dans une grande mesure à la composition du revenu national.

Par cette étude :

- a) sont examinés, l'entourage physique (climat, sol, eau) et les facteurs économiques et sociaux de l'économie agricole de l'île de Crète,
- b) sont étudiées, du point de vue surtout économique, l'oliviculture, la viticulture, la culture des agrumes, ainsi que les autres plantes cultivées. Plus particulièrement sont recherchés les problèmes de l'élevage du détail, en raison de son importance comme branche productive,
- c) les sujets des industries agricoles et en particulier ceux concernant les usines d'extraction d'huile et de vinification font aussi objet de l'étude,
- d) dans un chapitre à part sont examinées les conditions d'existence de la population agricole de l'île de Crète, à savoir l'habitation, l'approvisionnement d'eau potable, l'alimentation etc. et sont mis au point les problèmes sociaux y relatifs, et
- e) sont proposées enfin des mesures applicables d'amélioration de l'économie agricole existante et de l'état social de la campagne de l'île de Crète.

SUMMARY OF THE STUDY

"THE AGRICULTURAL DEVELOPMENT OF GREECE"

By *NICHOLAS CHR. SETTAS, Agriculturist*

For two months in 1961, had been made by the author a local special investigation in the up - country of Crete.

Crete is a big island occupying a whole area of 8378,8 square kilometers. This island is distinguished owing to its peculiar spiritual and physical world as well as owing to the great variety of the cultivated plants. Its population is 483,258, representing the 5,75% of the whole population of Greece. The importance of productivity of Crete is great, in view of the fact that by its agricultural production, contributes considerably to the Country's National Income.

In the present treatise :

a) are examined, the natural surrounding (climate, soil, water) and the economic and social factors of the agricultural economy in Crete,

b) are, chiefly, examined from an economic point of view the cultivation of olive, wine and of hesperids as well as of some plants, Particularly all problems concerning stock-farming are investigated, which is Crete's considerable productive branch,

c) furthermore, the object of the present treatise is agricultural industries and especially the olive mills and the manufacture of wine,

d) in a special chapter are treated the conditions under which the agricultural and rustic population of Crete live i.e. housing, water supply, subsistence etc. and the relative social problems are dealt with,

e) finally the measures to be taken for the improvement of the actual agricultural economy and the social conditions prevailing in the up - country are proposed.

ΑΙ ΠΗΓΑΙ ΚΑΙ ΤΑ ΚΥΡΙΩΤΕΡΑ ΒΟΗΘΗΜΑΤΑ

1. Χάρται τῆς Κρήτης, ἐκδ. τῆς Ἐθνικῆς Στατιστικῆς Ὑπηρεσίας, ὑπὸ κλίμακα 1 : 100, φέροντες ὑψομετρικὰς καμπύλας ἀνά 100 μέτρα.
2. Μεγάλη Ἑλληνικὴ Ἐγκυκλοπαίδεια «ΠΥΡΣΟΣ», προπολεμικῆς ἐκδόσεως.
3. Στατιστικαὶ Ἐπετηρίδες τῆς Ἑλλάδος, ἐκδ. τῆς Ἐθνικῆς Στατιστικῆς Ὑπηρεσίας.
4. Ἀποτελέσματα γενικῶν ἀπογραφῶν τοῦ πληθυσμοῦ τῆς Ἑλλάδος τῶν ἐτῶν 1940, 1951 καὶ 1961.
5. Ἀποτελέσματα τῆς γεωργικῆς ἀπογραφῆς τῆς Ἑλλάδος ἔτους 1950, ἐκδ. τοῦ Ἐθνικοῦ Τυπογραφείου 1958.
6. Δελτία γεωργικῆς παραγωγῆς τῶν ἐτῶν 1955, 1956, 1957 καὶ 1958, ἐκδ. τοῦ Ὑπουργείου Γεωργίας.
7. Ἀναλύσεις ἐδαφῶν καὶ ὑδάτων ὑπὸ τοῦ Κεντρικοῦ Ἐδαφολογικοῦ Ἐργαστηρίου (Ἀθῆναι 1955).
8. Τὸ πενταετὲς πρόγραμμα οἰκονομικῆς ἀναπτύξεως τῆς Χώρας 1960–1964, ἐκδ. τοῦ Ὑπουργείου Συντονισμοῦ 1960.
9. Ἐκθεσις τοῦ Διοικητοῦ τῆς Ἀγροτικῆς Τραπεζῆς ἐπὶ τοῦ ἰσολογισμοῦ τοῦ ἔτους 1960, ἐκδ. 1961.
10. «Η ΚΡΗΤΗ» (Ἔρευνα διὰ τὰς ὑπαναπτύκτους περιοχὰς τοῦ Ἰδρύματος Ροκφέλερ), ἐκδ. εἰς τὴν ἑλληνικὴν τοῦ Ἑλληνο-αμερικανικοῦ Ἐπιμελητηρίου, Ἀθῆναι 1957.
11. «Κλιματικὰ στοιχεῖα τοῦ ἑλληνικοῦ δικτύου», Δελτίον τοῦ Ἐθνικοῦ Ἀστεροσκοπείου, ἐκδ. 1960.
12. Ἡλ. Μαριολοπούλου, «Τὸ κλίμα τῆς Ἑλλάδος», ἐκδ. 1938.
13. Ἰωάν. Γ. Νιοτάκη, Ἐπόπτου Γεωργ. Συν/σμῶν, «Οἰκονομικὴ ἔρευνα τῆς Κρήτης», Ἡράκλειον 1958.
14. Ἄριστ. Ν. Κλήμη, «Ἡ ἀγροτικὴ οἰκονομία τῆς Ἑλλάδος», Ἀθῆναι 1961.
15. Ἄριστ. Ἰ. Κριάρη, γεωπόνου, «Ἡ ἀγροτικὴ οἰκονομία τῆς Κρήτης», (Κρητικὴ Πρωτοχρονιά 1961).
16. Κων. Μπασιαῖ, γεωπόνου, «Ἐκθεσις — ὀμιλία πρὸς τὸ Κτηνοτροφικὸν Συνέδριον τῆς Κρήτης», Μάρτιος 1952.
17. Κων. Μανουρᾶ, γεωπόνου, «Κτηνοτροφικὴ μελέτη τοῦ Νομοῦ Ρεθύμνης», ἀνέκδοτος μελέτη, Ρέθυμνον 1951.

18. Π. Ψαριανού, καθηγητοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, «Μαθήματα φυσικῆς γεωγραφίας», Ἀθῆναι, ἔκδ. 1960.
19. Π. Ψαριανού καὶ Γ. Κολιοπούλου, «Στοιχεῖα ὑδρογεωλογίας», Ἀθῆναι 1957.
20. Ἰωάννου Ἐμμαν. Τσουδεροῦ, «Ἀγροτική ἀνάπτυξη καὶ ἀγροτική πολιτική» (Μελέτη περὶ τῆς περιοχῆς Κάτω-Γιαλιᾶς τοῦ Νομοῦ Ρεθύμνης), Ἀθῆναι, ἔκδ. 1961.
21. Στοιχεῖα, τεχνικά καὶ γεωργο-οικονομικά, ληφθέντα παρὰ τῶν Διευθύνσεων Γεωργίας τῶν Νομῶν Κρήτης καὶ παρὰ τῶν Γεωργικῶν Σχολείων Μεσσαρᾶς καὶ Ἀσωμάτων Κρήτης.
22. Στοιχεῖα περὶ τῆς συνεταιρικῆς ὀργανώσεως τῆς Κρήτης, ληφθέντα παρὰ τοῦ Κεντρικοῦ τῆς Ἀγροτικῆς Τραπεζῆς καὶ τῶν Ἐνώσεων Γεωργικῶν Συνεταιρισμῶν Κρήτης.
23. Νικ. Χρ. Σέττα, «Ὁ προσδιορισμὸς τῶν παραγωγικῶν χώρων τῆς Ἑλλάδος», (περιοδικὸν Ἀγροτικὴ Οἰκονομία τοῦ καθηγητοῦ Χρυσ. Εὐελπίδου, τεῦχος 18ον Ἀπρίλιος—Ἰούνιος 1959).
24. Νικ. Χρ. Σέττα, «Τὰ ἀγροτικά καὶ τὰ κοινωνικά προβλήματα τῆς νήσου Λήμνου», Ἀθῆναι 1961.
25. Νικ. Χρ. Σέττα, «Ἡ ἀγροτικὴ οἰκονομία τῆς νήσου Λέσβου», Ἀθῆναι 1962.
26. Αὐτόγραφοι σημειώσεις τοῦ συγγραφέως ἐκ τῆς αὐτοψίας καὶ τῆς ἐπιτοπίου μελέτης τῆς ὑπαίθρου τῆς Κρήτης τὸν Μάϊον καὶ τὸν Σεπτέμβριον τοῦ 1961, ὡς καὶ τὸν Ἰούλιον τοῦ 1957 καὶ ἐκ τῆς συζητήσεως καὶ τῆς συνεργασίας του μετὰ τῶν γεωπόνων τοῦ Κράτους καὶ τῆς Ἀγροτικῆς Τραπεζῆς, προέδρων Κοινοτήτων καὶ Γεωργικῶν Συν/σμῶν καὶ ἐμπείρων ἄλλων ἀγροτῶν τῆς Κρήτης, καὶ
27. Ἐκθεσις τοῦ ἰδίου ἀπὸ 10 Ἰουνίου 1961 «περὶ τῶν βασικῶν ἀγροτικῶν προβλημάτων τῆς Κρήτης καὶ ἰδίᾳ τοῦ Νομοῦ Ρεθύμνης», ὑποβληθεῖσα εἰς τὸ Ὑπουργεῖον Γεωργίας.

ΠΙΝΑΞ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

Σελίς

1

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ἡ παραγωγικὴ σημασία τῆς Κρήτης	3
Σύντομος ἱστορία τῆς Κρήτης	4
Ἡ Κρήτη ὡς τουριστικὸς καὶ ἀρχαιολογικὸς τόπος	7
Ἐπιφάνεια, γεωγραφικὴ θέσις, ἀνάγλυφον καὶ μορφὴ τῆς Κρήτης ..	9
Ἐκτασις τῶν Νομῶν τῆς Κρήτης καὶ κατανομὴ αὐτῆς	16

ΟΙ ΦΥΣΙΚΟΙ ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ

Αἱ ἔδαφικαὶ συνθῆκαι	18
Αἱ ὕδατικαὶ συνθῆκαι	25
Τὸ κλίμα τῆς Κρήτης (Γενικὰ χαρακτηριστικά, θερμοκρασία, βροχὴ καὶ λοιπὰ μετεωρολογικὰ στοιχεῖα).....	33
Ἐγγειοβελτιωτικὰ ἔργα	46
Πληθυσμὸς καὶ διοικητικὴ διαίρεσις τῆς Κρήτης	50

ΚΟΙΝΩΝΙΚΑΙ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΑΙ ΣΥΝΘΗΚΑΙ ΤΗΣ ΚΡΗΤΗΣ

Ἡ ἀγροτικὴ στέγη, ἡ διατροφή, ἡ ὑδρευσις	56
Ξύλευσις - θέρμανσις, φωτισμὸς - ἠλεκτροφωτισμὸς	59
Τηλεπικοινωνία	61
Συνθῆκαι ὑγιεινῆς	62
Συνθῆκαι ἐργασίας	63
Ἐκπαίδευσις. Ἐπαγγελματικὴ γεωργικὴ ἐκπαίδευσις ...	64
Γεωργικὰ Σχολεῖα Μεσσαράς καὶ Ἀσωμάτων	65
Ἐπαγγελματικὸν ἐπίπεδον τῶν ἀγροτῶν τῆς Κρήτης ...	68
Συνθῆκαι συγκοινωνιῶν καὶ μεταφορῶν	68
Προσφυγικὴ ἐγκατάστασις εἰς τὴν Κρήτην	75
Ἀκτημοσύνη καὶ ἀνεπάρκεια γαιοκτησιῶν	82
Διασπορὰ καὶ πολυτεμαχισμὸς τῶν γαιῶν καὶ τῶν φυτειῶν	83
Ἡ ὑποαπασχόλησις τῶν ἀγροτῶν τῆς Κρήτης	83
Γεωργο-οικονομικὰ στοιχεῖα τῆς γεωργ. ἀπογραφῆς τοῦ 1950	86

ΟΡΓΑΝΩΣΙΣ ΤΩΝ ΑΓΡΟΤΩΝ ΤΗΣ ΚΡΗΤΗΣ		Σελίς
Γεωργικοί Συνεταιρισμοὶ καὶ Ἐνώσεις αὐτῶν		88
Χρέη καὶ ὑποχρεώσεις αὐτῶν		92
Ἡ ἀγροτική πίστις		96
Τὰ χρέη τῶν παραγωγῶν τῆς Κρήτης		98
ΓΕΩΡΓΙΚΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΙΣ		
Τὰ φυτὰ τῆς μεγάλης καλλιέργειας		100
Τὰ κηπευτικά		106
Στατιστικά στοιχεῖα, καλλιέργειῶν καὶ παραγωγῆς γεωργικῶν προϊόντων	σελ. 104, 105, 109,	110, 111
Αἱ ἀμπελοὶ καὶ αἱ σταφιδάμπελοι		112
Ἡ ἐλαιοκομία		123
Τὰ ἐσπεριδοειδῆ. Τὸ συνεταιρικὸν ἐργοστάσιον χυμῶν ...		132
Ἡ κитροπαραγωγή τῆς Κρήτης		136
Τὰ λοιπὰ ὀπωροφόρα δένδρα		139
Αἱ χαρουπέαι καὶ ἡ παραγωγή αὐτῶν		139
Αἱ βαλανιδέαι. Αἱ καστανέαι. Αἱ ἀμυγδαλαῖ. Αἱ βανανέαι..		145
ΚΤΗΝΟΤΡΟΦΙΚΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΙΣ ΤΗΣ ΚΡΗΤΗΣ		
Τὰ ἵπποειδῆ. Βόες καὶ ἀγελάδες		148
Τὰ πρόβατα καὶ αἱ αἴγες		153
Τὰ προβλήματα τῆς μετακινουμένης κτηνοτροφίας		159
Αἱ ζωοκλοπαὶ καὶ ζωοκτονίαι		162
Ἡ βιομηχανία τοῦ γάλακτος		165
Κτηνιατρικὴ περίθαλψις		166
Ἡ μελισσοκομία		167
ΤΑ ΔΑΣΗ ΤΗΣ ΚΡΗΤΗΣ		168
ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΝ		
Π Ρ Ο Τ Α Σ Ε Ι Σ		
Γενικὰ μέτρα		173
Εἰδικὰ μέτρα		178
Κατευθύνσεις τῆς ἀγροτικῆς πολιτικῆς ὑπὲρ τῆς Γεωργίας		178
Εἰδικὰ μέτρα ὑπὲρ βελτιώσεως τῆς Κτηνοτροφίας		181
Ἡ Ἴδρυσις καὶ ἡ λειτουργία τῶν Σταθμῶν Ἐρεῦνης		183
Συμπέρασμα		183
Περίληψις εἰς τὴν γαλλικὴν καὶ τὴν ἀγγλικὴν		185
Αἱ πηγαι καὶ τὰ κυριώτερα βοηθήματα		187
Πίναξ περιεχομένων τοῦ παρόντος		189-190